

Complex nr. 1/2003

Even Nerskogen

IT I DOMSTOLENE

**EN ANALYSE AV NORSKE DOMSTOLERS
TEKNOLOGIANVENDELSE FRA 1970 TIL 2001**

Institutt for rettsinformatikk
Postboks 6706 St Olavs plass
0130 Oslo

Henvendelser om denne bok kan gjøres til:

Institutt for rettsinformatikk
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 Oslo
Tlf. 22 85 01 01
www.jus.uio.no/iri/

ISBN 82-7226-067-0
ISSN 0806-1912

unipubskriftserier

Utgitt i samarbeid med Unipub AS
Denne boken går inn i universitets- og høyskolerådets skriftserie
Trykk: GCSM AS
Omslagsdesign Kitty Ensby

Institutt for rettsinformatikks utgivelser i sekriftserien Complex er støttet av:
Advokatfirmaet Selmer DA
Wikborg Rein & Co
Lovdata

FORORD

Teksten i denne utgivelsen er en lett bearbeidet versjon av min avhandling for cand.polit.-graden ved Universitetet i Bergen, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, våren 2001.

I starten var jeg opptatt av informasjonsteknologi og organisering. I møte med litteratur og personer fra flere leire, vokste det fram noen generelle problemstillinger. Moderne informasjonsteknologi er en forandrende kraft, egnet til å endre organisasjoner. En organisasjon, med sin historie og verdier, former virkeligheten i sitt bilde. Hva er da den forandrende kraft? Er det teknologien selv eller organisasjonens fortolkning av den?

På et seminar ble domstolene foreslått som studieobjekt. Det virket umiddelbart ikke særlig spennende. Det viste seg snart at jeg tok feil. Domstolene som samfunnsinstitusjon har en lang historie, bygger på sterke og tydelige verdier og befinner seg i kjernen av demokratiet. Kunne ikke mine problemstillinger undersøkes best der? Mellom tradisjon og modernitet fant jeg et spennende landskap.

Mange har vært gode hjelpere underveis. I miljøet rundt Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap ved Universitetet i Bergen fant jeg støtte og inspirasjon. På et tidspunkt bestemte jeg meg for å gjøre det jeg kunne for å bli ferdig med prosjektet. Det skal veilederen Thor Øyvind Jensen ha en god del av æren for – og for at det gikk. Audun Offerdal ga viktige innspill mot slutten av prosessen. Anne-Mette Magnussen ga god hjelp i starten.

Ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, ble prosjektet motatt med interesse og entusiasme av Jon Bing. Han hadde selv en viktig rolle i historien jeg ville analysere, og bidro både som respondent, døråpner og faglig inspirator.

Alle respondentene har vært uvurderlige for prosjektet. Knut S. Selmer, Jon Bonnevie Høyser og Agnes Nygaard Haug var spesielt generøse, og strakk seg langt for å komme meg i møte.

Takk til gode kolleger i Bergen. Takk til Birgith.

Tromsø, desember 2002

Even Nerskogen

INNHold

Forord.....3

Innhold5

Del I Innledning og bakgrunn

1 Visjonene	11
1.1 Fra fiksjon til virkelighet.....	11
1.1.1 <i>Er teknologi og informasjon nøytral?</i>	11
1.1.2 <i>Noen eksempler fra historien</i>	12
1.1.3 <i>Kan vi forholde oss nøytral til informasjonsteknologi?</i>	13
1.2 Studieobjekt: Domstolene i Norge	14
1.2.1 <i>Rettsikkerhet og juridisk metode</i>	15
1.2.2 <i>Informasjonsteknologi – utbredelse i tid og rom</i>	15
1.2.3 <i>Domstolene – et kritisk case?</i>	15
1.3 Problemstilling, definisjoner og forklaringsmodell.....	16
1.3.1 <i>Uavhengige variabler</i>	17
1.3.2 <i>Avhengige variabler</i>	19
1.3.3 <i>Nyansering av et antagonistisk utgangspunkt</i>	20
1.3.4 <i>Om historie som tilnærming og avgrensning</i>	20
1.3.5 <i>Empirisk avgrensning</i>	21
1.3.6 <i>En fokusert problemstilling</i>	22
2 Domstolene i Norge	23
2.1 Domstolene og statsdannelsen.....	23
2.1.1 <i>Vikinger og dansker</i>	23
2.1.2 <i>Tre statsmenn i Europa – Hobbes, Locke og Montesquieu</i>	24
2.1.3 <i>Grunnloven av 1814 – Domstolenes 400 år i «utlendighet»</i> ..	25
2.1.4 <i>Kongeriket Norge – de siste brikkene på plass</i>	26
2.2 Gjeldende rett – dynamikk i rettsforvaltningen.....	27
2.2.1 <i>Konstitusjonell sedvane</i>	27
2.2.2 <i>Toinstansreformen</i>	28
2.3 Fakta om domstolene.....	29
2.3.1 <i>Organisering</i>	30
2.3.2 <i>Størrelse</i>	30
2.3.3 <i>Den sentrale domstoladministrasjonen</i>	34
2.4 Oppsummering av tusen år	38

3 Informasjonsteknologi	41
3.1 Kunnskap.....	41
3.2 Informasjon og data	42
3.2.1 Teoretisering og fortolkning.....	45
3.3 Et overblikk på informasjonsteknologiens utvikling	45
3.3.1 Hvilken revolusjon?.....	45
3.3.2 Den mikroelektroniske revolusjonen.....	47
3.4 Informasjonsteknologi i Norge.....	54
3.4.1 Norsk Data AS – systemhegemoni?	54
3.4.2 IT-politikk.....	55
3.5 Informasjonsteknologiens innhold.....	56

Del II Teori og metode

4 Muligheter, identiteter og forståelse.....	61
4.1 Institusjonell teori.....	61
4.1.1 Logic of appropriateness	61
4.1.2 Hvor går grensene?.....	64
4.1.3 Verden er blitt mindre – virkeligheten større.	66
4.2 Den fortolkende jurist.....	67
4.2.1 Kvalifikasjonsnormer for rettslig argumentasjon – konstituerende for fellesskapet	68
4.2.2 Det juridiske fellesskapet som rettsforvalter	69
4.2.3 Gjeldende rett – større fortolkningsrom?.....	71
4.2.4 En hermeneutisk oppsummering.....	72
4.3 Noen implikasjoner	73
4.3.1 Institusjonelle forklaringer	74
4.3.2 Informasjonsteknologi som forklaring	79
4.3.3 Samfunnsvariabler	82
4.4 Oppsummering av hypoteser og modell.....	84
4.4.1 Modell	85
5 Metode	87
5.1 Hermeneutikkens metodiske implikasjoner	87
5.1.1 Multidimensjonalitet.....	88
5.2 Historisk sosiologi.....	90
5.2.1 Handlingsbegrepet i hendelsen	91
5.2.2 Forskningsdesign	93
5.3 Metafysiske valg – konsekvensene for datainnsamling.....	96
5.3.1 Skriftlige kilder – identifisering av nøkkelpersoner	96
5.3.2 Ustrukturerte intervjuer – vitenskapelige samtaler.....	98

5.3.3 Respondentene	99
5.4 Vår kritiske grunnholdning	100

Del III Empiri

6 Teknologihistorien for domstolene i Norge 1970-2001	105
6.1 Teknologihistorien omfatter mer enn domstolene	106
6.2 Gammel trykkekunst og nye tanker – 1970 til 1988.....	106
6.2.1 <i>Den Røde Boka</i>	106
6.2.2 <i>Avdeling for EDB-spørsmål ved Universitetet i Oslo</i>	107
6.2.3 <i>Planseksjon og EDB-utvalg – nye tanker i Justisdepartementet</i>	108
6.2.4 <i>Et rettslig informasjonssystem</i>	109
6.2.5 <i>De første spirene</i>	112
6.3 Gjennomgang av et tidsskrift – 1988 til 2000	114
6.3.1 <i>Rett & Slett – omfang og historie</i>	114
6.3.2 <i>Hvilke saker?</i>	115
6.3.3 <i>Hvilke aktører?</i>	119
6.3.4 <i>Hva er aktørene opptatt av?</i>	120
6.3.5 <i>Utvikling over tid</i>	122
6.3.6 <i>Hva forteller materialet?</i>	124
6.4 Den videre utviklingen etter 1995.....	132
6.4.1 <i>WAN og WinFrame</i>	132
6.5 Domstolenes IT-historie – atypisk?	134
6.5.1 <i>Stemmer kronologien?</i>	134
7 Tre hendelser i domstolenes teknologihistorie.....	137
7.1 Om blant annet tynne klienter.....	137
7.1.1 <i>Teknologianvendelse og funksjon</i>	137
7.1.2 <i>Hvem er klienter, og hvem er brukere?</i>	139
7.1.3 <i>Oppsummering av dagens hendelser</i>	142
7.2 Tinglysningen – mer med på lasset	143
7.2.1 <i>Begrunnelser og motiver for tinglysningsprosjektet</i>	144
7.2.2 <i>EDB-innføringen – implikasjoner av tinglysningsprosjektet</i> .	147
7.2.3 <i>Tinglysningen ut av domstolene?</i>	148
7.2.4 <i>Oppsummering av tinglysningshendelsen</i>	149
7.3 Stiftelsen Lovdata – Rettsstaten i miniatyr	150
7.3.1 <i>En normativ begrunnelse</i>	151
7.3.2 <i>Rettsikkerhet – motvillige pionerer</i>	152
7.3.3 <i>Valg av organisasjonsform</i>	155
7.3.4 <i>Lovdatas utbredelse i domstolene</i>	161
7.3.5 <i>Oppsummering av Lovdatahendelsen</i>	162

Del IV Analyse og avslutning

8	Analyse	167
8.1	Institusjonshypotesen.....	168
8.1.1	<i>Institusjonelle forutsetninger</i>	168
8.1.2	<i>Domstoladministrative systemer</i>	169
8.1.3	<i>Det juridiske fellesskaps elektroniske sjel</i>	171
8.1.4	<i>Rettslig informasjon i den juridiske rasjonalitet</i>	173
8.2	Samfunnshypotesen.....	177
8.2.1	<i>Samfunnsdifferensieringen</i>	177
8.2.2	<i>Nettverkene</i>	178
8.2.3	<i>Domstolenes oppslutning i lys 1980-tallets kontekst</i>	179
8.3	Teknologihypotesen.....	179
8.3.1	<i>Teknologikompetanse og teknologiforståelse</i>	180
8.3.2	<i>Den hermeneutiske tradisjon finner sitt uttrykk</i>	181
8.3.3	<i>Teknologiutvikling og teknologianvendelse</i>	183
8.4	Stiavhengighet i domstolenes teknologistrukturer.....	183
8.4.1	<i>En drifts- og vedlikeholdsstruktur blir til</i>	184
8.4.2	<i>Struktur møter handling</i>	184
8.5	Entreprenørenes handlingsrom.....	185
8.5.1	<i>Entreprenørene</i>	186
8.5.2	<i>Handlingsrom</i>	187
8.5.3	<i>Handlingsrom?</i>	188
9	Avslutning	191
9.1	Etableringen av Lovdata.....	191
9.1.1	<i>Institusjonshypotesen</i>	191
9.1.2	<i>Samfunnshypotesen</i>	192
9.1.3	<i>Teknologihypotesen</i>	193
9.2	Tinglysningshendelsen.....	194
9.2.1	<i>Institusjonshypotesen</i>	194
9.2.2	<i>Samfunnshypotesen</i>	195
9.2.3	<i>Teknologihypotesen</i>	196
9.3	Tynne klienter.....	197
9.3.1	<i>Institusjonshypotesen</i>	197
9.3.2	<i>Samfunnshypotesen</i>	198
9.3.3	<i>Teknologihypotesen</i>	198
9.4	Kommentarer til studieopplegget.....	199
9.4.1	<i>Studiens formål</i>	199
9.4.2	<i>Nyinstitutionell teori i studiet av informasjonsteknologi</i>	200
9.5	Epilog – Gjøkungen.....	201
	Litteratur	205

DEL I

INNLEDNING OG BAKGRUNN

1. VISJONENE

Mye er skrevet og sagt om hva vi kan forvente oss av moderne informasjonsteknologi; hvilke konsekvenser den vil få for samfunnet og enkeltmennesket; hvordan den vil gi nye muligheter for kommunikasjon og samhandling. Den største forandrende kraft de siste femti år, hevder noen.¹ Hvordan brukes moderne informasjonsteknologi? Hva forstår vi med begrepet? Hva påvirker teknologiutviklingen og visjoner i organisasjoner?

Denne studien fokuserer på teknologianvendelsen i domstolene i Norge. Domstolene er en tradisjonsrik og veletablert samfunnsinstitusjon – i hjertet av demokratiet. I skjæringspunktet mellom modernitet og historie, kan flere interessante problemstillinger utledes. Denne studien forsøker å belyse følgende:

Hvordan har norske domstoler tatt i bruk moderne informasjonsteknologi, og hva kan forklare domstolenes teknologianvendelse?

1.1 Fra fiksjon til virkelighet

Historien viser oss at visjonene ofte ikke slår til. Det hender også at de slår til, også liker vi det ikke. Dette er nokså betegnende for flere informasjonsteknologiske nyskapninger. Telegrafene, telefonen, radioen, fjernsynet og telefaksen skapte i sin tid forestillinger om at mennesker ikke lenger trengte å møtes. Mennesker møtes fortsatt. Hvor ble *det papirløse samfunn* av? Vi har aldri hatt så mange papirdokumenter i omløp som nå. Og når får vi hjelp av kunstig intelligens til å gjøre de vanskelige valgene for oss?

1.1.1 Er teknologi og informasjon nøytral?

Fremtiden er fantastisk. Vi har bare ikke kommet dit ennå. Vi har fortsatt ikke en *Hal* til hjelp, slik som i romepoet «2001: A Space Odyssey».³ Stanley Kubricks intelligente datamaskin, Hal, representerer en fabelaktig skap-

¹ Jon Bing, professor og instituttstyrer ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, i et intervju 10. januar 2001.

² *ibid.*

³ «2001: A Space Odyssey»: En science Fiction film fra 1968, av Stanley Kubrick. Navnet HAL en blanding av *heuristic* og *algorithmic*, som idikerer en kopling mellom algoritmer og læring.

ning som er spennende og skremmende på samme tid. Hal er en uovertruffen hjelp i mange, vanskelige valg menneskene blir stilt overfor. Men når det viser seg at datamaskinen har det siste og avgjørende ordet i kritiske situasjoner, oppleves det som skummelt. Menneskene kan ta beslutninger, men bare dersom de er innenfor rammene av Hals forståelsehorisont. Menneskene er i maskinens vold.

En mer postmoderne fremstilling av en liknende fiksjon, finner vi i filmen «The Matrix».⁴ Her har «noe» fullstendig kontroll på all informasjon. Sanseninntrykkene skapes av et informasjonssystem som gjør fiksjonene virkelige. Menneskene er passive slaver for en teknologi ute av kontroll, i en verden fjernt fra den vi kjenner. Men det er håp. Det er mulig å se bak fiksjonen for den som har tro og evner. Menneskets kreative kraft vinner frem i maskinens regelmessige verden.

De nevnte eksempler bygger på ideen om at teknologi har iboende egenskaper som forlanger at vi forholder oss til den på bestemte måter. Teknologi er ikke nøytral. Dens effekter kan komme ut av kontroll. Er denne grunnleggende ideen fiksjon? En litteraturviter eller en medievider ville argumentere med tyngde for at litteratur og film er uttrykk for strømninger i samfunnet; at fiksjonene gjenspeiler kultur og en historisk kontekst.

Spranget fra kunstig intelligens skildret i skjønnlitteratur og film til vitenskapelig begrunnede påstander om teknologisk determinisme, er stort. Vi skal ikke dvele mer ved kunstig intelligens her. Vi spør heller: Kan teknologi bære i seg politiske standpunkt og kulturelle verdier?

1.1.2 Noen eksempler fra historien

Robert Moses var ansvarlig arkitekt bak en rekke større bygnings- og veiprosjekter i New York mellom 1920 og 1970. Moses sørget blant annet for at en rekke broer i et rekreasjonsområde på Long Island ikke fikk en passasjehøyde på mer enn ni fot. Og hvorfor? I følge Lagdon Winner, en amerikansk statsviter, fordi Moses ville forhindre at fattige fikk tilgang til rekreasjonsområdet. Busser kunne ikke passere under de lave broene. Det var dermed bare de bemidlede med privatbiler som kunne komme seg ut til området rundt Jones Beach. Dette ekskluderte store deler av befolkningen.⁵ Eksemplet viser hvordan arkitektoniske egenskaper kan brukes politisk.

Et annet eksempel illustrerer hvordan teknologi kan ha mer utilsiktede konsekvenser. Da husstandene i den spanske landsbyen Ibiaca fikk innlagt vann, fikk også alle husstandene etter kort tid vaskemaskiner. Dermed sluttet

⁴ «The Matrix» fra 1999, regissert av Andy og Larry Wachowski.

⁵ Winner, Lagdon 1987.

kvinnene å vaske klær for hånd i landsbyens fellesvaskeri. Vaskeriet var en møteplass for alle, ikke bare kvinnene. Med innlagt vann i alle husstander, opphørte vaskeriet som felles arena for debatt og sosial interaksjon i Ibiaca. En teknologisk nyvinning endret kommunikasjonsmønsteret i landsbyen. En kan hevde at demokratiet gjennom denne hendelsen fikk dårligere kår, fordi kommunikasjonen, en av demokratiets forutsetninger, ble fattigere.⁶

Da telegrafene ble tatt i bruk i 1830-årene, var det første gang informasjon kunne reise over lange avstander «uavhengig» av fysisk transport – om en ser bort i fra trommer, varder og lignende. På få år spredte telegraflinjene seg som et nettverk over hele verden. Den første transatlantiske kabelen kom i 1866. I 1876 kom telefonen. Bedriftsledere oppdaget raskt at telefonen muliggjorde større avstand mellom administrasjonskontorene og fabrikkene. Ledelsen trengte ikke lenger å være lokalisert inne på fabrikkområdet. Det ble mulig å drive effektiv styring over store avstander, og fabrikkanlegg kunne ligge spredt geografisk. Fabrikkene kunne plasseres der det var arbeidskraft og god tilgang på råvarer.⁷ Dette illustrerer hvordan telegrafene og telefonen gjorde det mulig å utøve kontroll og makt i organisasjoner på en ny måte.

1.1.3 Kan vi forholde oss nøytral til informasjonsteknologi?

Det er ikke vanskelig å se paralleller til kommunikasjon og informasjonsflyt i organisasjoner. Måten informasjonssystemer utformes har betydning for hvordan organisasjoner fungerer. Horisontale kommunikasjonsmønstre er et demokratisk trekk ved organisasjonen, som er inkluderende og synliggjørende. I Ibiaca ble litt av demokratiet visket ut av vaskemaskinen. I organisasjoner kan en legge til rette for eller fjerne arenaer for deltakelse og debatt.

Vertikale kommunikasjonsmønstre er et byråkratisk trekk. Organisasjonsformen gir gode kontroll og styringsmuligheter. Teleeksemplene viser hvordan informasjon kan bidra til å opprettholde kontroll og utøve makt.⁸

Vi skal la arkitektureksempelen fra Long Island ligge. Men, kan en tenke seg at der finnes «digital arkitektur» med ekskluderende, udemokratiske egenskaper?

⁶ Richard E. Sclove 1995. Se også Tranvik, Tommy 2000.

⁷ Groth, Lars 1997.

⁸ Maktbegrepet forstås her i tradisjonell forstand, der noen på toppen er autorisert til å ta beslutninger som forplanter seg nedover i en maktstruktur, og som får konsekvenser for mange. Forfatteren anerkjenner selvsagt definisjoner om positiv og negativ makt og at makt kan knyttes til begrepet tillit.

I 1997 holdt Francis Sejersted et innlegg på konferansen «The impact of information technology on society», på Høyteknologisenteret i Bergen. Blant annet kom han med følgende karakteristikkk av informasjon:

...Pure information does not exist. All information has, one way or the other, been processed or selected. All mediation of information comprises something more than the information itself, a message, an opinion, a purpose. This must be so....⁹

Meningen er å understreke et viktig utgangspunkt for dette prosjektet. Teknologieksempelene viser at teknologi i seg selv ikke er nøytral. Vi tar Sejersteds ord for at heller ikke informasjon er nøytral eller verdifri. Oppsummert har vi et begrep hvis implikasjoner må betraktes som verdiladet: *Informasjonsteknologi*. Men hvilke verdier er begrepet ladet med? Dels handler dette nettopp om å begripe; om måter å forstå.¹⁰

Kan vi forholde oss nøytrale til informasjonsteknologi? Svaret impliseres av det som er beskrevet til nå: Nei det kan vi ikke. Fordi informasjonsteknologi i seg selv har et innhold som går utover verdifri formidling. Informasjonsteknologiens verdimessige innhold er likevel ikke fredtredende i debatten rundt informasjonsforvaltning. Instrumentelle hensyn som effektivitet og produktivitet, er mye mer synlig enn kritiske holdninger til informasjonsteknologi. Man forholder seg til teknologiens eksplisitte kjernefunksjoner, mens de «sekundære» effektene – de uintenderte sosiale konsekvensene – kommer i skyggen.¹¹ Hvorfor er det slik? Er forutsetningen om politisk ladet teknologi gal; er informasjonsteknologi faktisk verdimessig nøytral? Eller kan det tenkes at man ikke er oppmerksomme nok på teknologiens effekter, på informasjonssystemers og informasjonsmodellers betydning for organisasjoners virke, og, i neste omgang, den praktiske politikken?

Kriteriene for hvor en best kan undersøke disse spenningene gir seg selv: I en organisasjon der noen grunnleggende verdier er sterke og identifiserbare, og der en anvender informasjonsteknologi i en viss utstrekning.

1.2 Studieobjekt: Domstolene i Norge

Denne studien forsøker å belyse hvordan domstolene i Norge har tatt i bruk moderne informasjonsteknologi. Domstolene som empirisk nedslagsfelt for

⁹ Francis Sejersted 1998.

¹⁰ *ibid.*

¹¹ Richard E. Sclove 1995.

denne oppgaven er ikke tilfeldig valgt. I domstolene er det mulig å studere møtet mellom en meget gammel og viktig samfunnsinstitusjon og moderne informasjonsteknologi.

1.2.1 Rettssikkerhet og juridisk metode

Domstolenes lange tradisjon og rolle i samfunnet har befestet noen sentrale verdier i institusjonen. I en rettsstat må det være en viss grad av forutsigbarhet i rettsforvaltningen. Stabilitet og konsekvens gir et solid bilde av en pålitelig maktens vokter; borgernes beskytter mot vilkårlighet. Men det gir også inntrykk av en umoderne og lite endringsvillig institusjon. Dette er selve kjernen i begrunnelsen for å velge å studere forholdet mellom teknologi og organisering i domstolene. Det er lite trolig at teknologiens eventuelle forandrende kraft har påvirket denne stabile institusjonen. På grunn av forventninger om etablerte verdiers styrke, er det desto mer trolig at anvendelsen av informasjonsteknologi i domstolene gjenspeiler etablerte organisatoriske forutsetninger.

1.2.2 Informasjonsteknologi – utbredelse i tid og rom

Informasjonsteknologi kom for første gang i bruk ved Strømmen sorenskriverembete i 1978. Det var i denne omgang snakk om et prøveprosjekt i forbindelse med tinglysning. På en måte starter domstolenes teknologihistorie her. Det er likevel nødvendig å gå noe lenger tilbake i tid. Prøveprosjektet på Strømmen kan betraktes som et foreløpig uttrykk for en prosess som startet noen år tidligere. Det samme kan sies om en annen hendelse. Etableringen av Stiftelsen Lovdata i 1981, et sentralt rettslig informasjonssystem, var et resultat av en prosess som startet rundt ti år tidligere. Teknologihistorien knyttet til domstolene i Norge startet rundt 1970. Femogtyve år senere ble det hevdet at domstolene i Norge var i fremste rekke i Europa, hva gjelder anvendelse av moderne informasjonsteknologi.

Domstolenes er særdeles tekstintensiv. Det er en annen god grunn for å studere informasjonsteknologi i domstolene. Over flere hundre år har produksjon og fortolking av juridiske tekster vært kjerneaktiviteten. Lenge før den moderne informasjonsteknologiens tid, hadde man etablert systemer for organisering av slike tekster.

1.2.3 Domstolene – et kritisk case?

Domstolene oppfyller de nevnte kriterier for denne studien til fulle. Noen grunnleggende verdier er fremtredende. Rettssikkerhetsverdien og den juridiske metode står sterkt. Utbredelse av informasjonsteknologi er tilfredsstillende.

lende, både på tidsdimensjonen og i kvantitativ betydning. Domstolene kan betraktes som *et kritisk case* i studiet av teknologi og organisering.

1.3 Problemstilling, definisjoner og forklaringsmodell

I skjæringspunkt mellom tradisjon og modernitet følger minst tre grunnleggende hypoteser. Disse danner utgangspunktet for utviklingen av problemstillingen i denne studien. Hypotesene I og II er til dels diametralt motsatte årsaksforklaringer.

Enten vil (I) moderne teknologi påvirke til endring av domstolene, eller så vil (II) teknologien tas i bruk på domstolenes premisser, eller så er (I+II) domstolenes teknologianvendelse en kombinasjon av hypotesene.

Endring (I) er her forstått som institusjonelle endringer som følge av informasjonsteknologiens eventuelle iboende egenskaper; endringer som følge av effekter, tilskitede eller utilsiktede, av teknologianvendelse. Det kan neppe betviles at informasjonsteknologi har hatt effekter i kvantitativ betydning. For eksempel har saksbehandlingstiden i blitt kortere for de fleste saker.¹²

Domstolenes grunnleggende organisatoriske forutsetninger antas å være bestemmende for hvordan informasjonsteknologi anvendes (II). Domstolene anvender teknologi på en slik måte at grunnleggende institusjonelle trekk kan identifiseres i etablerte informasjonssystemer.

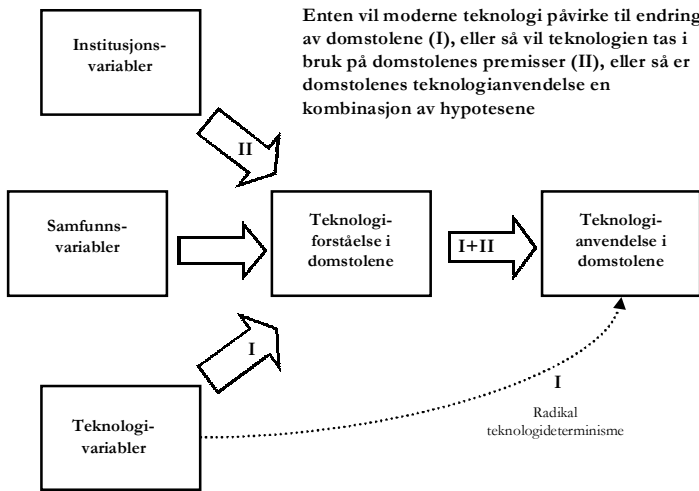
Denne studien legger vekt på en historisk tilnærming. Med en kombinasjon av hypotesene I og II, fremholdes følgende overordnede problemstilling:

Hvordan har norske domstoler tatt i bruk moderne informasjonsteknologi, og hva kan forklare domstolenes teknologianvendelse?

I utgangspunktet fokuseres det på tre kategorier av forklaringer. Disse forklaringene konstituerer domstolenes *teknologiforståelse* som grunnlag for handling i teknologisituasjoner; *teknologianvendelse*. I utgangspunktet kan dette illustreres som i Modell A.. Vi kommer tilbake til en mer spesifisert variant av denne modellen – Modell B – etter bakgrunns- og teorikapitler.¹³

¹² Selv om vi til en viss grad vil komme inn på effekter av informasjonsteknologi, er ikke denne studien en *effektstudie*.

¹³ Se modell B avsnitt 4.4.1

Modell A

1.3.1 Uavhengige variabler

1.3.1.1 Institusjonelle variabler

Domstolene har noen helt spesielle institusjonelle særtrekk. *Maktfordelingsprinsippet* definerer domstolenes institusjonelle stilling i staten og samfunnet. Domstolene er fristilt i forhold til regjering og storting – i alle fall i den dømmende virksomheten. *Autonomi* i staten er en grunnleggende verdi.

Domstolene beskytter borgerne mot vilkårlig maktbruk. *Rettsikkerhetsverdien* impliserer forutsigbarhet og likebehandling og retten til individuell behandling av en sak. Rettsikkerhet er en viktig del av domstolenes verdigrunnlag. Både autonomiverdien og rettsikkerhetsverdien er helt vesentlige i demokratisk tenkning. Snderingen mellom de ulike verdiene, maktfordeling, autonomi og rettsikkerhet, er kanskje mest av analytisk karakter. Det er vanlig å oppfatte rettsikkerhetsverdien til å omfatte de andre verdiene.

Den *rettsdogmatiske metode* fremstår som et tredje institusjonelt særtrekk. Gjeldende rett baseres på rettskildene; i hovedsak juridiske tekster. Med rettsdogmatisk metode forstår vi her en form for hermeneutikk.¹⁴ Jurister blir trenet gjennom det juridiske embetsstudium, til å lese og forstå me-

¹⁴ Hermeneutikk er på den ene side en fellesbetegnelse for måter å fortolke meningsfulle fenomener. I denne studien tillegger vi også begrepet en mer konkret mening, nemlig at den juridiske metode i seg selv er hermeneutikk. Dette skal vi komme nærmere tilbake til i et eget avsnitt i teorikapittelet. Om hermeneutikk, se for eksempel Gilje & Grimen 1993.

ningen med juridiske tekster. Den til en hver tid gjeldende fortolkning bestemmes av det juridiske fellesskap. I domstolene er naturlig nok jurister en dominerende profesjonsgruppe. Det er i utgangspunktet jurister som blir dommere. Den rettsdogmatiske metode og tenkemåte forventes å spille en vesentlig rolle i domstolenes virkelighetsforståelse, sammen med rettsikkerhetsverdien. Rettsikkerhet, den rettsdogmatiske metode og juristers rolle som rettsforvaltere i samfunnet, inngår i begrepet *den juridiske rasjonalitet*. Rasjonalitetsformen er en domstolinstitusjonens institusjonelle rasjonalitet. I rasjonalitetsbegrepet inngår forutsetninger for handling. I denne studien konstitueres *teknologiforståelsen* av slike forutsetninger for handling.

1.3.1.2 Samfunnsvariabler

Domstolene er en del av en bred samfunnskontekst. Samfunnsvariabler refererer til forklaringer som ikke er institusjonsspesifikke. Domstolenes omgivelser er i mange situasjoner de samme som for andre institusjoner – og for enkeltmennesker. Det forventes at domstolenes teknologiforståelse påvirkes av strømninger i samfunnet.

Det kan argumenteres for at samfunnskonteksten er en bakenforliggende variabel. Den rettsdogmatiske metode som fortolkningslære kan ikke sees uavhengig av en større kontekst. Et slikt standpunkt finner vi i Nicklas Luhmans systemtenkning. I Luhmans begrepsverden er samfunnet et overgripende system. Domstolene og teknologi er delsystemer av samfunnet. Samfunnsforklaringer er således bakenforliggende agenter på de to andre kategoriene av forklaringer. Snderingen mellom typer av variabler i modellen kan diskuteres i lys av dette.¹⁵

1.3.1.3 Teknologivariabler

Teknologivariabler refererer til effekter av informasjonsteknologi. Den raske teknologiutviklingen de siste 10-15 år har gitt stadig nye muligheter. Økt kapasitet og fleksibilitet gir informasjonssystemer en langt mer kommunikativ form, sammenliknet med bare få år siden.

En antakelse er likevel at selv om mangfoldet stadig blir større, påvirkes domstolenes teknologianvendelse av det som er best i domstolenes teknologiforståelse. Denne forklaringen plasseres under tvil i kategorien teknologivariabler. Det er noen som definerer noe til å være noe. Det er vanskelig å avgjøre om en type teknologi er best på grunn av sine iboende egenskaper, altså «rene teknologiegenskaper», eller om den er best fordi noen med autoritet til å uttale seg sier den er best, nærmest «konstruerte egenskaper».

¹⁵ David Roland Doublet 1995.

Med *informasjonsteknologi* menes, i en smal betydning, komponenter i en organisasjon som behandler alle typer data på digital form. Men med selve *teknologibegrepet* menes også *læren om teknikk*. Informasjonsteknologi handler derfor også om hvordan en forstår å bruke tekniske komponenter. Begrepet knytter like mye an til kunnskap om organisering av informasjon, som til teknikk.

Med *informasjonssystem* menes hvordan informasjonsteknologiske komponenter inngår i et nettverk rent fysisk, eller måten slike komponenter er forstått å virke sammen i organisasjonens daglige drift. *Informasjonsmodell* viser til hvordan et nettverk er designet; hvordan et informasjonssystem kan karakteriseres.

Med *informasjonsteknologiske løsninger* menes samspillet mellom organisatoriske strukturer og informasjonssystemer, etablert i den aktuelle organisasjon.

1.3.2 Avhengige variabler

1.3.2.1 Teknologiforståelse og teknologianvendelse

Begrepene *teknologiforståelse* og *teknologianvendelse* er viktige deler av forklaringsmodellen. Teknologiforståelse knyttes til domstolenes handlingsgrunnlag i «teknologisituasjoner». *Teknologianvendelse* blir de konkrete handlinger som følger av teknologiforståelse. Teknologiforståelse er en mellomliggende variabel. Når domstolene handler i teknologisituasjoner, finner teknologiforståelsen sitt uttrykk. Spørsmålet blir da hva som har påvirket til en bestemt IT-løsning og ikke en annen. En beslutning om ikke å anvende en bestemt type teknologi er uttrykk for det samme. I henhold til modell A over, *antar vi* at handlingsgrunnlaget i teknologisituasjoner vil være påvirket av teknologi-, samfunns- og institusjonsvariabler.

Teknologianvendelse impliserer brukermønstre. Denne studien opererer med en meget vid forståelse av *informasjonsteknologi*. Teknologianvendelse er først og fremst et begrep som søker å fange opp trekk i domstolinstitusjonens informasjonsteknologiske løsninger; hvordan domstolene har anvendt læren om informasjon og teknikk til å organisere sin informasjonsvirksomhet. Hvordan anvendes kunnskap om informasjonsforvaltning og teknologi, på bakgrunn av ens teknologiforståelse?

Senere kapitler vil plassere disse begrepene i en større, begrunnet sammenheng. Under ser vi først nærmere på to grunnleggende og motstridende forklaringer; sosial konstruksjon og teknologideterminisme. Deretter kommer vi inn på avgrensning av denne studien.

1.3.3 Nyansering av et antagonistisk utgangspunkt

Hypotesene innledningsvis kan knyttes til to grunnleggende forklaringer.¹⁶ På den ene side kan en tenke seg at effektene av moderne informasjonsteknologi endrer domstolinstitusjonen. Denne antakelsen er nær teknologideterminisme. På den andre side er antakelsen om at institusjonen former informasjonsteknologi i sitt bilde, informasjonsteknologi som sosialt konstruert. Vi skal forklare kort hvordan de to grunndimensjonene er tenkt inkorporert i den allerede nevnte modellen som ligger til grunn for denne studien.

Vi *kunne* holdt domstolenes institusjonelle verdier som uavhengige variabler og informasjonsteknologi som avhengig variabel, og motsatt. Dette virker imidlertid som en lite fleksibel modell. En slik tilnærming ville dessuten føre til en klar todeling av studien, noe som ikke virker hensiktsmessig. Denne studien er ikke først og fremst en effektstudie. Den er heller et forsøk på å belyse dynamikken i domstolenes teknologihistorie. I forhold til begrepene teknologisk determinisme og sosial konstruksjon, virker det mest fruktbart å betrakte både institusjonelle variabler, teknologivariabler og samfunnsvariabler som konstituerende for teknologiforståelsen i domstolene.

Modellen antyder også en radikal teknologideterminisme. Teknologi virker direkte på domstolenes teknologianvendelse. Den forlanger en bestemt anvendelse, uavhengig av alt annet. I en annen variant påvirker teknologivariabler teknologianvendelse *via begrepet teknologiforståelse*.

De tre kategoriene av forklaringer antas å virke på teknologianvendelse som avhengig variabel, *via teknologiforståelse* som mellomliggende variabel. Dette grepet gjøres for å utnytte både sosialkonstruktivistiske og teknologideterministiske forklaringer, to i utgangspunktet motstridende årsaksforhold, forankret i ulik litteratur om teknologi, i studiet av domstolenes teknologianvendelse.¹⁷

1.3.4 Om historie som tilnærming og avgrensning

Verken samfunnet, domstolinstitusjonen eller teknologi er størrelser som kan behandles historieløst. På et hvert tidspunkt er hendelser et resultat av mangfoldige utviklingslinjer. Rammene for dette prosjektet gjør det vanskelig å gå dypt ned i alle de mange hendelser og deres omstendigheter som omfattes av en tidsramme på vel tre tiår. Omtalen av bakgrunnen for noen hendelser går enda lenger tilbake tid. Hvordan kan en historisk tilnærming gjennomføres, og hvorfor en slik tilnærming er fruktbar?

¹⁶ Se avsnittet 1.3 over.

¹⁷ Vi finner et liknende resonnement i Tommy Tranvik, Michael Thompson og Per Selle 1999.

En kunne lett falle for innvendingen om at tidsperspektivet må snevres inn for å gjøre arbeidet overkommelig. Men det finnes en måte til. Det er å møte empirien med noen forklaringer som utgangspunkt, for så å identifisere de hendelsene som er mest relevante. Dette gir på ingen måte en fullstendig historisk analyse, men man vil likevel finne ut om de kategoriene av forklaringer som er stipulert, overhodet har verdi i analysen av domstolenes teknologianvendelse. En kartlegging av de viktigste utviklingstrekkene i norske domstolers teknologihistorie virker som et riktig sted å begynne, tatt i betraktning mengden vitenskapelige tekster som er forfattet på feltet til nå.

I denne studien undersøkes utvalgte hendelser for å avdekke hvilke faktorer som har forklaringskraft. Ved å legge en modell basert på kunnskap vi har i dag, på et historisk materiale, kan vi få innsikt i hendelser som aktørene selv ikke hadde i samtiden. Med denne tilnærmingen er det fare for å tillegge handling mening som er feilaktig i forhold til aktørenes egen oppfatning.

Det er ikke et hovedpoeng å bevege seg ned på aktørenes motiver for handling. Studien er en søken etter linjer og trekk i historien som går utenpå enkeltaktører. Men vi skal også se at noen enkeltpersoner har betydning for historiens fremdrift.¹⁸

1.3.5 Empirisk avgrensning

Over har vi gitt en historisk sosiologisk begrunnet avgrensning. I tillegg er det nødvendig å ta stilling til hvor mye av domstolenes virksomhet som skal omfattes av denne studien. Norge har i dag (2001) vel nitti selvstendige domstoler rundt om i landet. Mange av dem driver med flere forvaltningsoppgaver, i tillegg til den dømmende virksomhet.

Denne studien fokuserer hovedsakelig på *den dømmende virksomheten* i norske domstoler. Begrunnelsen er på den ene siden av ren kapasitetsmessig karakter. Innenfor rammene av denne studien er det ikke mulig å ta med alt. På den andre side er begrunnelsen forankret i domstolenes grunnleggende prinsipper for organisering. Den tredje statsmakts fundament er tuftet på maktfordeling og rettssikkerhet. Den dømmende virksomhet er tettere knyttet til slike verdier enn de mer forvaltningsmessige oppgaver. Dømmende virksomhet kan betraktes som domstolenes kjerneaktivitet, og oppfattes dermed som viktigst å undersøke i denne omgang.

Domstolenes kjerneaktivitet er ikke er upåvirket av den øvrige virksomhet. Som vi skal se senere, var den mest omfattende IT-reformen knyttet til tinglysning, en av de store forvaltningsoppgaver der Justisdepartementet har instruksjonsmyndighet. Domstolene fikk et generelt informasjonsteknologisk

¹⁸ Se Philip Abrams 1982

løft ved denne satsingen. Det forventes at dette har hatt betydning også for den dømmende virksomhet.

Domstolenes IT-historie må koples til hendelser i andre institusjoner i justissektoren. Med den tilnærmingen det legges opp til her, er det helt nødvendig å løfte blikket på hele justissektoren og det juridiske samfunn. Men vi begrenser oss til de hendelser som med sannsynlighet kan knyttes an til domstolenes utvikling. Fremstillingen sikter ikke mot en uttømmende framstilling av justissektorens IT-historie.

1.3.6 En fokusert problemstilling

Med utgangspunkt i den overordnede problemstillingen, kan en nå stille mer fokuserte spørsmål, gitt de teoretiske dimensjonene, skissen av en modell og substansen i de uavhengige og avhengige variablene. Den generelle problemstillingen kan nå oppsummeres slik:

Hvordan har norske domstoler tatt i bruk moderne informasjonsteknologi, og kan organisatoriske forutsetninger, samfunnskontekst og teknologiutvikling forklare domstolenes teknologianvendelse?

Mer spesifikt kan denne problemstillingens andre del deles opp i henhold til de tre kategoriene av uavhengige variabler:

1. Kan faktorer som rettssikkerhet og juridisk tenkemåte forklare teknologianvendelsen i norske domstoler?
2. Er domstolenes teknologianvendelse påvirket av samfunnet for øvrig, utenfor domstolinstitusjonen selv?
3. Legger teknologien føringer på domstolenes teknologianvendelse? Kan teknologiutviklingen, med stadig økende mangfold av muligheter, forklare domstolenes teknologianvendelse over tid?
4. I tillegg kan en spørre, gitt de grunnleggende dimensjonene i oppgaven: Påvirker teknologianvendelsen domstolene som institusjon?¹⁹

Disse problemstillingene ligger til grunn for denne studien. Vi kommer til å oppsummere problemstillingen ytterligere etter presentasjonen av bakgrunns- og teorikapitler.

¹⁹ Denne problemstillingen impliserer en litt annen variant av modellen som er trukket opp innledningsvis, og er en nyansering av problemstilling 3. Den indikerer et årsaksforhold mellom informasjonsteknologi og institusjonelle verdier, med retning fra teknologi til institusjon. Dette er mer en effekttilnærming. Vi kommer til å gjøre noen antakelser om slike effekter, men de er ikke systematisk undersøkt.

2. DOMSTOLENE I NORGE

Dette kapittelet gir et overblikk over domstolene i Norge. I tillegg til en del historikk og fakta, belyses domstolenes «spaltede personlighet»; forholdet mellom dømmende virksomhet og forvaltningsoppgavene. Etableringen av noen viktige verdier i vår konstitusjon og i domstolene trekkes frem. Kapittelet viser noe av dynamikken i utviklingen av gjeldende rett, i tilknytning til helt konkrete hendelser og utsagn i juridisk litteratur. Domstolenes IT-historie kommer vi tilbake til i kapittel 6 og 7.

Fremstillingen er farget av hensynet til hva som er relevante for denne studiens forklaringsmodell. Kapittel 1 og de senere kapitler om teori og metode utdyper dette.

2.1 Domstolene og statsdannelsen

Statsdannelsen i Norge gikk over flere hundre år. Her fokuseres det på lovgivning i tingene, dansketiden og statstenkingen i Europa. I Grunnloven nedfelles verdier og prinsipper for organisering som kan sees i sammenheng med domstolenes organisering og virke i vår tid.

2.1.1 Vikinger og dansker

Norge fikk sin grunnlov i 1814 og sin selvstendighet i 1905. Selve statsdannelsen er imidlertid vanskeligere å tidfeste.²⁰ Den har røtter tilbake til begynnelsen av det andre årtusen. I vikingtiden møttes folk for å avgjøre felles anliggender i *ting*. Alle frie menn hadde rett til å delta. Man hadde ikke nedtegnede lover, men baserte seg på sedvane. Man forholdt seg til tidligere behandling av saker. Etter hvert ble tingene samlet og organisert i lagting, og lagtingene fikk sine lover nedtegnet. Alle lovforslag ble lagt frem for tingene for godkjenning, og i årene fra 1267 til 1273 fikk Gulating, Borgarting, Frostating og Alltinget på Island vedtatt reviderte lovbøker. I 1274 fikk vi med Magnus Lagabøte, en samlet lov for hele riket. Med den ble det rettslig enhet i Norge. Landsloven inneholdt en del nye lover, men var basert på lovbøkene til lagtingene.²¹

²⁰ Jamfør Bertrand Badie & Pierre Birnbaum 1983.

²¹ Jan Fridthjof Bernt & David Roland Doublet 1996.

Flere betingelser for statsutvikling kommer på plass. Gjennom den nye landsloven fikk sentralmakten eksklusiv rett til maktbruk. Odelsretten ble styrket for å begrense eiernes disposisjonsrett over jordeiendommer. Sammen med andre lover bidro den nye landsloven til å stabilisere forholdet mellom kongemakt og kirke. Kongen var avhengig av lagtingenes godkjenning i lovgivningen. Etter den sentrale lovgivningen mistet imidlertid lagtingene sin betydning i lovgivningsspørsmål. De hadde fortsatt en rolle i godkjenning av lover. Norge fikk en meget sterk og sentral kongemakt, til forskjell fra mange andre nasjoner. Da den norske kronen ble arvet av det danske kongehus ved slutten av det 14 århundret, var det ingen sterk norsk adel til å stå i mot.

Tross revideringer, bygget lovene i Norge på Magnus Lagabøtes landslov helt frem til siste halvdel av det 17. århundret. Da fikk vi med Kristian V, en nyskrevet lov som stadfester eneveldet i Norge og Danmark: All makt lå nå hos kongen.

Allerede i vikingtiden kan vi se konturene av et rettssystem som har paralleller inn i moderne tid. Vi skal ikke trekke forhastede slutninger, men en kan argumentere for at danskenes overtakelse av det norske kongedømmet markerer et skille i norsk rettshistorie. Firehundreårsnatten førte utviklingen i en annen retning; i retning av Danmark og vekk fra det særnorske. Men lovverket bar i seg Magnus Lagabøtes landslov. Det samme gjør Norges lover i dag. De historiske forutsetninger finnes i nedtegnede juridiske tekster.

2.1.2 Tre statsmenn i Europa – Hobbes, Locke og Montesquieu

Store omveltninger fant sted i Europa på i det 17. og 18. århundret. Nye statstanker fikk gjennomslag. Hobbes forespeilet på mange måter det som skulle komme med sin bok *Leviathan* fra 1651. Hobbes var meget pessimistisk i sitt menneskesyn. Uten noen form for regulering blir det kaos. Det er nødvendig med en overenskomst menneskene i mellom, som kan regulere og beskytte mot undergangen. En tilsvarende kontrakt trengs mellom folket og en overordnet myndighet. Hobbes' styringstanke var å overgi all makt til en suverene hersker. Folket får den lederen de fortjener. Innenfor rammene av samfunnskontrakter er individet fritt og beskyttet. Denne filosofien bærer i seg spiren til en moderne statstenking: Frihet og beskyttelse for individet og makt til staten – grunnleggende forutsetninger for forholdet mellom statsinstansjonene i et moderne demokrati.²²

Men fortsatt er ikke den moderne statstanken komplett. Med John Locke finner vi en første spire til det som mangler. I *Two Treaties of Government* fra 1690 går Locke mot Hobbes' negative menneskesyn. Locke finner det

²² Se nærmere utledning av stats- og demokratitanker i David Held 1996.

dessuten vanskelig å tro på at mennesker uten tillit til hverandre kan inngå samfunnskontrakter og legge all makt i hendene på *en* hersker. Menneskene forholder seg til naturretten og Gud. Statsstyring er først og fremst et instrument for å sikre naturtilstanden; livet, frihet og eiendom. Folket er siste instans. Myndighetene, på 1600-tallet var det konkemakten, handler på vegne av og med legitimitet i folket. Men Locke var også av den oppfatning at lovgivningen skulle skje i et representativt organ. Maktfordeling og representasjon kommer til som viktige prinsipper i stats og demokratitenkning.²³

Senere, i 1789, skulle en noe mer raffinert idé om deling av makt finne sitt uttrykk i Den franske revolusjonen. Montesquieu var tilhenger av John Locke og den britiske konstitusjonen. Montesquieu utviklet imidlertid et eksplisitt lovverk som regulerte forholdet mellom offentlig og privat sfære. Naturloven kommer i skyggen av en positiv rettstenking. Men kanskje viktigere var hans konstitusjonelle oppfatning. Et statsstyre må være en blanding av mektige grupper, fordi bare makt kan kontrollere makt. Montesquieu skilte meget presist mellom utøvende, lovgivende og dømmende makt. Maktfordelingsprinsippet, hans mest betydningsfulle bidrag til demokrati- og statstenkning, var et resultat av at han observerte samfunnets stadige differensiering. Under moderne betingelser, kunne frihet bare sikres gjennom et institusjonelt og balansert skille av makt i staten, nedfelt i konstitusjonen. I motsetning til Locke, definerte Montesquieu den dømmende makt i en egen, uavhengig institusjon. Bare dette kunne beskytte individuelle rettigheter.²⁴

De konstitusjonelle utviklingstrekkene i Europa er viktige. De setter den norske statsdannelsen inn i en sammenheng. I studiet av domstolenes teknologianvendelse, er slike konstitusjonelle utviklingslinjer bakgrunnen for rettsikkerhetsverdien i den juridiske rasjonalitet, og for domstolenes konstitusjonelle stilling.

2.1.3 Grunnloven av 1814 – Domstolenes 400 år i «utlendighet»

Grunnloven av 1814 markerte slutten på eneveldet. Representantene i Riksforsamlingen på Eidsvoll var på slutten av 1700-tallet overveiende sammensatt av embetsmenn med utdanning fra København:

...ligesom Brændpunctet for Udbredelsen af de fra Frankrige udgangne Frihedsideer...²⁵

²³ ibid.

²⁴ ibid.

²⁵ Uttalelsen er av Jacob Aall, en av representantene på Eidsvoll. Sitatet er hentet fra Johs. Andenæs 1998.

Inspirert av de store hendelser i Europa, ble det klart definert at folket ved sine representanter, gir loven. Maktfordelingsprinsippet og menneskerettigheter ble inkorporert i den norske konstitusjonen. Domstolene ble, etter «utlendighet» siden slutten på 1300-tallet, igjen adskilt fra kongens suverene makt, og kom inn under norsk kontroll.²⁶ Men som vi kjenner av historien, førte ikke hendelsene på Eidsvoll i 1814 direkte til selvstendighet. Det skjedde senere, ved løsrivelsen fra unionen med Sverige i 1905. Men grunnloven bestod i hovedsak uforandret frem til dette skjedde.

2.1.4 Kongeriket Norge – de siste brikkene på plass

Fra unionstiden med Sverige nevnes tre hendelser. Den første er riksrettssaken i 1884 som endte med domfellelse av regjeringen Selmer. Parlamentarismen som prinsipp ble gjeldende i forholdet mellom Storting og Regjering. Den andre er at Høyesterett kan forkaste lover som er i strid med grunnloven. Den tredje er innføringen av alminnelig stemmerett for menn i 1898 og for kvinner i 1913.²⁷ Hendelsene har på ulike måter sammenheng med lovgivningen i Stortinget. Regjeringen ble ansvarlig overfor Stortinget. Høyesterett ble grunnlovens beskytter mot Stortingets lovgivning. Det *brede lag* av befolkningen var nå med å bestemme sammensetningen av den lovgivende forsamling.

Kongeriket Norge hadde nå vesentlige *statsegenskaper* i moderne forstand. Statens grenser var definert. Sentralmakten hadde eksklusiv rett til maktutøvelse i dette territoriet og plikt til å beskytte statens ytre grenser. Grunnloven definerte borgernes rettigheter og forholdet mellom sentrale statsinstitusjoner. Statsapparatet var besatt av sivile embetsmenn på grunnlag av deres utdanning. Valgte representanter for folket utgjorde et lovgivende Storting. Ikke minst ble en egen fristilt domstolinstitusjon konstitusjonelt definert.

Rundt 900 års historie viser at noen viktige verdier i rettsforvaltningen kan spores langt tilbake i tid. Lagtingslovene fra det første århundret av tusentallet, er tidlige eksempler på at nedtegnede lovtekster får en sentral rolle i rettsforvaltningen i Norge. Lovforslag måtte godkjennes på tingene, også kongens lovforslag, før de ble gjort gjeldende. Allerede her skimtes prinsippet om at folkets representanter på tingene er med i lovgivningsprosessen. Flere hundre år før maktfordelingsprinsippet, var tingene aktivt deltakende i lovgivningsprosessen og i rettsavgjørelser. Ikke minst var dette før eneveldets tid, da kongen ble eneveldig i både lovgivning og maktutøvelse. I 1814 ble dømmende virksomhet en egen domstolinstitusjons oppgave.

²⁶ Jan Fridthjof Bernt & David Roland Doublet 1996

²⁷ Johs. Andenæs 1998: Statsforfatningen i Norge. 8. Utgave. Oslo: Tano Aschehoug.

2.2 Gjeldende rett – dynamikk i rettsforvaltningen

Tross for et inntrykk av domstolene som solid og lite omstridt, med legitimitet i befolkningen og sentralmakten for øvrig, er det ett tema som har skapt en del debatt, nemlig hvorvidt domstolenes avgjørelser er politiske. Det interessante i denne studien er ikke verdipolitikk. Derimot skal vi peke på en hendelse med betydelige systempolitiske konsekvenser, der domstolen har et klart ansvar, nemlig etableringen av parlamentarismen som konstitusjonell sedvane. Vi skal også se nærmere på en viktig endring i rettssystemet selv, toinstansreformen.

Det ble tidligere nevnt at Montesquieu kan betraktes som en eksponent for *positiv rett*.²⁸ Dette innebærer at lovens tekst er det samme som gjeldende rett. En slik rettsforståelse er i det vesentligste forlatt, fordi det er uoverkommelig å definere lover for alle tenkelige reguleringsbehov. Den stadige differensieringen av samfunnet forsterker argumentene mot en ren positiv rettstenkning.²⁹ I stedet har vi et system av gjeldende rett, eller funksjonell rett. Med gjeldende rett forstår vi i dag en fortolkning av lovteksten og andre rettskilder, som beskriver hvordan loven kommer til anvendelse i ulike saker.

2.2.1 Konstitusjonell sedvane

Riksrettssaken i 1884 viser hvordan Stortinget brukte Grunnlovens mekanismer til å kaste en sittende regjering. I årene før 1884 var det nødvendig med flertall i stortinget for å reise riksrettssak. Provosert av regjeringen Selmers neglisjeing av et lovforslag fra Stortinget i tre perioder på rad, ble valgresultatene slik at Lagtinget bestod av representanter fra Venstre. Regjeringen kunne avsettes ved Riksrett. Parlamentarismen som konstitusjonell sedvane-rett ble etablert som følge av denne hendelsen.

Det er en vesentlig forskjell på omstendighetene rundt denne historisk hendelsen og måten parlamentarismen har kommet til å virke i vår tid. Prosessen frem mot riksrettssaken som førte til regjeringens avgang, strakk seg over 10 år. Tidsfaktoren er på ingen måte tilstede i samme monn slik parlamentarismen fungerer i dag. Det er flere eksempler på mindretallsregjeringers vanskeligheter med å gjennomføre en helhetlig politikk, uttrykt ved flere mistillitsforslag og kabinettspørsmål i Stortinget på 1980- og 1990-tallet. Regjeringens styringsevne er svekket.³⁰

²⁸ Se avsnittet 2.1.2

²⁹ Se kapittel 4

³⁰ I et innlegg på Demokratiseminaret ved Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap i Bergen, 29. mars 2001, fremholdt tidligere statsminister Kåre Willoch et forslag om å innføre en ordning med oppløsningsrett. En av variantene av dette er å åpne for at regje-

Hendelsen fikk vesentlige systempolitiske konsekvenser. Parlamentarismen ble etablert som konstitusjonell sedvane, fordi domstolen – Grunnlovens vokter – forstod Grunnlovens funksjon på en bestemt måte. Dette førte politikken over i en annen situasjon. Terskelen for anvendelse av det parlamentariske prinsipp «mekanismer», er lavere i vår tid. Stortinget kan fremme mistillit fra sak til sak, uten at folket gjennom den demokratiske valgkanal er med i beslutningen.

2.2.2 Toinstansreformen

Gjennom utallige rettsavgjørelser i norske domstoler, er gjeldene rett blitt til. Det juridiske embetsstudium er blant annet opplæring i å finne frem til gjeldende rett. Spissformulert kan en si at den juridiske trening består i å lære allerede etablerte fortolkninger av hvordan lovverket kommer til anvendelse i en sak.³¹

Dette gir rom for en viss dynamikk. Gjeldende rett går utover selve lovgivningen på Stortingets politiske arena. Vel kjent er debatten på 1960-tallet om Høyesteretts politiske funksjon.³² Er det mulig å betrakte det å skape ny rett som en apolitisk handling? Innvendingen om domstolenes politiske funksjon, tross for en fremtredende verdi om nøytralitet, kan på 90-tallet utvides til å gjelde mer enn bare presedensskapende rettsavgjørelser i Høyesterett. Alle straffesaker starter nå i herreds- eller byretten. Før gikk de alvorligste sakene direkte til lagmannsretten, med Høyesterett som ankedomstol.³³ Etter at den såkalte toinstansreformen ble innført i 1995, er det klart at Høyesterett behandler langt færre saker enn tidligere. Om vi tar med at Stortinget gir langt flere lover i våre dager, kan en forvente at det finnes en rekke sakfelt som ikke er prøvet i Høyesterett. Kan hende skjeler domstolene i første og annen instans til lagmannsrettsavgjørelser i tilfeller der det ikke finnes relevante høyesterettsavgjørelser.³⁴ Det kan argumenteres for at lagmannsrettenes posisjon som «prese-

ringen kan oppløse Stortinget dersom den ikke finner støtte for et lovforslag. En slik mekanisme kunne bringe det norske parlamentariske system nærmere intensjonene i Grunnloven. Man ville kommet tilbake til en situasjon der folket gjennom nyvalg til Stortinget kunne ytret sin mening i den aktuelle sak. I følge Willoch ville Regjeringens muligheter til styring, i vår tid preget av mindretallsregjeringer, blitt vesentlig styrket.

³¹ Se kapittel 4

³² Johs. Andenæs og Jens Arup Seip flagget ulike standpunkt. Kjernen i debatten var hvorvidt presedensskapende instans utøver en politisk makt. Er det å skape ny rett en politisk akt som innebærer at domstolene misbruker sin stilling; er domstolenes uavhengighet og nøytralitet blitt uthulet? Fra Benedicte Andersen 1990. Side 34.

³³ NOU 1999:22, side 14

³⁴ Viser blant annet til intervju med tidligere førstelagmann, nå dommer, i Borgarting, Agnes Nygaard Haug, 6. mars 2001.

densskapende» er styrket med toinstansreformen.³⁵ Henvisningsstrukturen i rettsavgjørelsene etter reformen er ikke undersøkt, så dette blir antakelser. Lagmannsrettene er siste instans i straffesaker og sivile saker oftere enn før.³⁶

Toinstansreformen er ikke gjenstand for undersøkelser i denne studien. Den nevnes for å vise at domstolenes rolle som fortolker av gjeldende rett, er enda mer aktuell i dag enn for 40 år siden, da debatten rundt Høyesteretts politiske funksjon gikk som høyest. Det kan argumenteres for at *det dynamiske rom* i rettsutviklingen er blitt større, og at lagmannsrettene spiller en større rolle i etableringen av gjeldende rett, som følge av reformen.

Vi har antydnet at der er en viss dynamikk i utviklingen av gjeldende rett. Gjeldende rett er ikke nødvendigvis nøytral eller apolitisk i seg selv. Rettsavgjørelsen trenger ikke være den eneste riktige. Carsten Smith skriver at

*...Enhver kollegial domstol er på denne måten en form for lovgivende forsamling i miniatyr – innenfor gitte rammer – enten domstolene liker det eller ei...*³⁷

Senere vil vi trekke forståelsen av disse prosessene inn i diskusjonen om domstolenes holdning til informasjonsteknologi.

2.3 Fakta om domstolene

Dette avsnittet gir en oversikt over hvordan domstolene i Norge er organisert i dag (april 2001), hvilke oppgaver de er tillagt og disse oppgavers omfang. Flere dokumenter fra Justisdepartement den siste tiden omtaler endringer av dagens organisering.³⁸ De viktigste endringsforslagene vil bli drøftet avslutningsvis i avsnittet.

Denne studien fokuserer på *de alminnelige domstolene* i Norge: Høyesterett og Høyesteretts kjæremålsutvalg, lagmannsrettene og herreds- og byrettene.³⁹ Konfliktråd og særdomstoler holdes utenfor. Vi belyser også de *alminnelige dommerne*.

³⁵ Selve begrepet *presedens* brukes i dag om høyesterettsavgjørelser betydning for rettsavgjørelser i de lavere instanser. I dag er det bare i denne forbindelse man bruker dette begrepet. Men hva vil man kalle den nye tendensen som følge av lagmannsrettens stilling etter toinstansreformen?

³⁶ Jamfør lederartikkel av ekspedisjonssjef Gunnar Hanssen i Justisdepartementet, Rett & Slett 1996:1, side 2.

³⁷ Carsten Smith 1982, side 4. Sitatet hentet fra Benedicte Andersen 1990. Side 36

³⁸ Se blant annet Ot.prp. nr. 44 (2000-2001), St.meld. nr. 23 (2000-2001), NOU 1999:19, NOU 1999:22.

³⁹ Om ikke lenge erstattes benevnelsen by- og herredsretten med *tingretten*

2.3.1 Organisering

2.3.1.1 Struktur

Domstolene i Norge er hierarkisk organisert i tre nivå:⁴⁰

- Tredje instans: Høyesterett og Høyesteretts kjæremålsutvalg
- Annen instans: Seks lagmannsretter, en i hvert lagdømme
- Første instans: 93 herreds- og byretter, fordelt på 87 distrikter

Hvert av de tre nivåene dekker hele landet. Fra hver enkelt domstol går det en administrativ linje direkte til Justisdepartementet. Ingen domstoler har instruksjonsrett over for andre domstoler. Dette gjelder i dømmende virksomhet, domstoladministrative saker og i forvaltningsoppgaver. Høyesterettsavgjørelser skaper presedens for andre domstoler på alle nivå. By og herredsrettene er ikke bundet til å følge avgjørelser i Lagmannsrettene, men det er trolig at avgjørelser i lagmannsrettene har en viss betydning for andre domstoler i første og annen instans. Men det er ikke nødvendigvis slik at domstolene i første instans ser til lagmannsretten i sitt lagsokn. Like sannsynlig er det at man ser til en av de store lagmannsrettene. Som allerede nevnt i forrige avsnitt, toinstansreformen fra 1995 har nok ført til at en oftere enn før ser til lagmannsrettsavgjørelser.

2.3.1.2 Saksgang

Etter toinstansreformen i 1995 kommer alle saker først inn til førsteinstansdomstolene – foruten at mange sivile saker starter i forliksrådene. Fra første instans er det mulig å anke videre til lagmannsretten, under forutsetning av at saken vurderes å ha en viss betydning. I lagmannsretten avgjøres både skyldspørsmålet og straffeutmålingen på nytt. Ankemulighetene til Høyesterett er begrenset. Høyesteretts kjæremålsutvalg kan på selvstendig grunnlag avvise å bringe anken inn for Høyesterett. Kompetanse i tredje og siste instans er begrenset til ikke å gjelde skyldspørsmålet.

2.3.2 Størrelse

2.3.2.1 Første instans

Det er i dag 93 domstoler i førsteinstans, fordelt på 87 domssokn.⁴¹ Disse varierer mye, både hva gjelder geografisk størrelse og antall innbyggere. Antall ansatte i hver domstol varierer etter disse forholdene mye; fra 5 til over

⁴⁰ Egentlig fire nivå, om en tar med forliksrådene. Men de holder vi utenfor her.

⁴¹ NOU 1999:22: side 13

130 ansatte i hver enhet. Totalt var det ansatt 307 ordinære dommere og 151 dommerfullmektiger i herreds og byrettene første januar 1999. I tillegg var det ansatt 863 funksjonærer. Gjennomgående karakteriseres domstolene i første instans av at de har en forholdsvis flat organisasjonsstruktur. Bare noen av de største domstolene er organisert i avdelinger med avdelingsledere. For øvrig er det uvanlig med mellomlederstillinger. En dommer er alltid domstolens øverste administrative og faglige leder. Domstollederen har tilsynsplik og administrativt ansvar i domstolen, men ikke instruksjonsmyndighet overfor de andre dommerne i det dømmende arbeidet. Fordeling av saker mellom dommerne skal i hovedsak skje tilfeldig.⁴² Overfor funksjonærer har domstollederne vanlig instruksjonsmyndighet og tilsynsplik. Funksjonærene arbeider i stor grad med ulike forvaltningsoppgaver tillagt domstolene; for eksempel tinglysning, skifte og tvangsfullbyrdelse.⁴³

Domstolene har tidligere hatt flere forvaltningsoppgaver. Men gradvis har disse oppgavene blitt flyttet til andre institusjoner. Vi kan nevne Løsøreregisteret i Brønnøysund, Skipsregistre og Konkursregisteret.⁴⁴ I disse dager foreslår Justisdepartementet å flytte en av de siste store forvaltningsoppgavene ut av domstolene og til statens kartverk; tinglysningen.⁴⁵ Denne forvaltningsoppgaven har ligget hos domstolene i flere hundre år. Det første landsdekkende register over fast eiendom kom i 1655.⁴⁶

Forretningsstatistikk for herreds- og byrettene for 1998⁴⁷

<i>TYPE SAK</i>	<i>ANTALL</i>
Sivile saker	12.300
Skjønssaker	900
Straffesaker i forhørsrett (enkel behandling)	31.200
Straffesaker i vanlig meddomsrett	13.900
Konkursboer	3.400
Dødsboer og felleseieboer	1.300
Namsrettssaker (tvangsfullbyrdelse og gjeldsordningssaker)	15.900
Dokumenter til tinglysning (eksklusive Løsøreregisteret)	848.000

⁴² NOU 1999:19, kapittel 3

⁴³ Domstolene driver også med vigsler, namssaker og dødsregister.

⁴⁴ Se NOU 1999:19, bl.a. side 14. Spesielt om tinglysning, se kapittel 4

⁴⁵ Ot.prp. 44 (2000-2001)

⁴⁶ NOU 1999:19, se kapittel 4

⁴⁷ *ibid.*

2.3.2.2 Annen instans

Norge er delt inn i seks lagdømmer med en lagmannsrett i hver.⁴⁸ Disse domstolene driver utelukkende med dømmende virksomhet. Borgarting er den desisert største lagmannsretten med 50 dommere per 1. januar 1999. Det er mer enn tre ganger så mange som hos hver av de andre domstolene på dette nivået, foruten Gulating som hadde 26 ansatte dommere på samme tid. Samlet sett hadde lagmannsrettene på dette tidspunkt 125 lagdommerstillinger og 84 funksjonærstillinger. Ordningen med dommerfullmektiger finnes ikke i annen instans.

Bare i Borgarting er domstolen delt inn i avdelinger med avdelingsleder eller lagmann. For øvrig er organisasjonsstrukturen i lagmannsrettene flat, med en førstelagmann som øverste leder. I alle lagmannsrettene er det opprettet administrasjonssjefstillinger.

Forretningsstatistikk for lagmannsrettene for 1998⁴⁹:

<i>TYPE SAK</i>	<i>ANTALL</i>
Sivile ankesaker	1.700
Sivile kjæremål	1.600
Overskjønn	100
Ankeprøve til straffesaker (vurderinger av om vilkårene for ankebehandling er oppfylt)	2.900
Herav til ankebehandling	1.100
Kjæremål i straffesaker	3.200

2.3.2.3 Høyesterett

Høyesterett dømmer i tredje og siste instans. Første januar 1999 hadde Høyesterett 19 dommere inkludert justitarius. Fjorten stillinger finnes i et juridisk sekretariat for utredere, i tillegg til to protokollsekretærstillinger og 20 ikke-juridiske saksbehandler- og kontorstillinger. Høyesterettsjustitarius har heller ikke instruksjonsmyndighet på noen måte overfor dommerne i domstolen.

⁴⁸ NOU 1999:22, side 13

⁴⁹ NOU 1999:19, se kapittel 4

*Forretningsstatistikk for Høyesteretts kjæremålsutvalg, 1998:*⁵⁰

TYPE SAK	ANTALL
Sivile anker innkommet	425
Sivile kjæremål innkommet	427
Straffesaker innkommet	268
Straffekjæremål innkommet	443

*Forretningsstatistikk for Høyesterett, 1998:*⁵¹

TYPE SAK	ANTALL
Sivile saker henvist	91
Sivile saker avgjort	94
Straffesaker henvist	62
Straffesaker avgjort	61

2.3.2.4 Dommerne

Når vi i denne studien omtaler dommere, mener vi de som i loven er definert som alminnelige dommere. I praksis skiller man mellom *fagdommere* og *lekdommere*. Her er det fagdommerne som er i fokus.⁵² Hovedgruppen av dommere er de som får status som embetsmenn, og som utnevnes av Kongen i statsråd. Disse dommerne har et meget sterkt stillingsvern, og de kan bare avsettes ved dom. Høyesterettsdommere kan bare avsettes ved dom i Riksretten. Dette skal sikre dommernes uavhengige stilling. Juridisk embetseksamen er en forutsetning for de alminnelige dommere. Justisdepartementet har tilsynsrett og tilsynsplikt overfor dommere, avgrenset av dommernes uavhengighet i dømmende virksomhet. Det er antatt at Justisdepartementet har en viss disiplinærmyndighet overfor dommerne, ved for eksempel å kunne gi tilrettevisning eller advarsel.

Dommere kan ikke drive advokatvirksomhet, men har for øvrig frihet til å engasjere seg utenom dommerembetet. Justisdepartementet har imidlertid etter en kartlegging og nøye vurdering av dommernes sidegjøremål, foreslått visse retningslinjer for dommernes engasjementer utenom domstolene.⁵³ Det frem-

⁵⁰ ibid.

⁵¹ ibid.

⁵² Juryordningen og lekdommere betydning for rettsforvaltningen, men holdes utenfor denne studien, fordi de ikke forventes å ha betydning for domstolenes teknologianvendelse.

⁵³ Se egen undersøkelse av dommers sidegjøremål i vedlegg 3 i NOU 1999:19. Vurderingene fra denne utredningen følges opp i Ot.prp. Nr 44 (2000-2001), se avsnitt 1.9 og kapittel 10.

kommer i flere offentlige dokument at utnevningen av dommere knyttes an til ønsket om høy kvalitet for å skape tillit mellom domstolene og samfunnet.⁵⁴ Åpenhet omkring dommeres sidegjøremål kan også bidra til tillit. I Høyesterett har man en prøveordning med registrering av dommernes sidegjøremål.

2.3.3 Den sentrale domstoladministrasjonen⁵⁵

2.3.3.1 Justisdepartementet

Det administrative ansvaret for domstolene i Norge har siden grunnloven i 1814, vært et anliggende for den sentrale statsadministrasjonen. Justis- og Politidepartementet ble opprettet i 1818, og ansvaret har siden ligget her. Domstoladministrasjonen ble skilt ut fra Sivilavdelingen i 1996, da Domstolavdelingen ble etablert som en sentral domstoladministrasjon internt i departementet. Avdelingen har 39 stillinger fordelt på 3 seksjoner; Administrativ seksjon (13 årsverk), Juridisk seksjon (10 årsverk), Plan- og utviklingsseksjonen (7 årsverk).

Departementet har det overordnede administrative og økonomiske ansvaret for domstolene. Det er departementet som fordeler budsjettmidler og stillinger blant Norges 99 domstolenheter.⁵⁶ En spesiell modell er en kvantitativ nøkkel for å beregne hvor mange stillinger en domstol skal ha. Modellen baserer seg blant annet på sakstilstrømning og vektning av sakstyper. Etter at modellen vakte en viss motstand, ble den raffinert ved at man bruker forskjellige modeller på de små, mellomstore og største domstolene. Informasjon til modellens beregningsgrunnlag genereres av domstolenes saksbehandlingssystem.

I tillegg har Justisdepartementet instruksjonsmyndighet overfor domstolene i arbeidet med forvaltningsoppgaver; for eksempel tinglysning. Et generelt inntrykk er at relasjonen mellom Justisdepartementet og domstolene oppfattes av departementet som nokså uproblematisk. Blant annet fordi man er tilbakeholdne med å instruere domstolene.⁵⁷ Materialet forteller mindre om domstolenes egen oppfatning av denne relasjonen.

⁵⁴ Se for eksempel Ot.prp. Nr 44 (2000-2001), avsnitt 1.7 og kapittel 8

⁵⁵ Da denne teksten ble forfattet, var Justisdepartementet administrativt ansvarlig for domstolene, med instruksjonsrett i forvaltningssaker. I 2002 fikk domstolene sin egen administrasjon i Trondheim. Denne reformen er beskrevet senere i avsnittet. Problemstillinger rundt forholdet mellom JD og domstolene er diskutert flere steder i denne teksten, med henvisninger til offentlige dokument som beskriver den i april 2001 forestående endringen.

⁵⁶ Jamfør intervju med avdelingsdirektør i Domstolavdelingen, Morten Hagedal, 27. februar 2001 og Jon Bonnevie Høyer, dommer i Asker og Bærum herredsrett, 01. desember 2000.

⁵⁷ Inntrykket er basert på intervjuer med avdelingsdirektør i Domstolavdelingen, Morten Hagedal, 27. februar 2001 og avdelingsdirektør i Plan og administrasjonsavdelingen, Odd Storm Paulsen, 10. januar 2001. Også tidligere ansatte i JD gir uttrykk for det samme; Jon

I disse dager (2001) foreslås å flytte den sentrale domstoladministrasjonen til Trondheim.⁵⁸ I diskusjonen om organisasjonsmodell for den sentrale domstoladministrasjonen, fremkommer hensynet til tillitsrelasjonen mellom domstolinstitusjonen og samfunnet for øvrig:

*...Ut fra en organisatorisk synsvinkel antas det å ville styrke folks tillit til domstolene dersom det etableres en ny organisering av domstoladministrasjonen...*⁵⁹

Stikkordsmessig nevnes i tillegg demokrati, upartiskhet og uavhengighet, åpenhet og innsyn og kvalitet, som viktige hensyn i begrunnelsen for opprettelsen av en adskilt sentral domstoladministrasjon i Trondheim.⁶⁰

2.3.3.2 Rettsvesenets IT- og fagtjeneste

Rettsvesenets IT- og fagtjeneste (RIFT) ble opprettet i 1995 og utgjør sammen med Domstolavdelingen den sentrale domstoladministrasjonen i Norge. RIFT er et forvaltningsorgan underlagt Justisdepartementet. RIFT skal vedlikeholde, drive og utvikle domstolenes IT-systemer. Til sammen har RIFT 29 årsverk, pluss 5 årsverk av tilknyttede domstolansatte i brukerstøttetjeneste.⁶¹

Forslaget fra JD om å flytte den sentrale domstoladministrasjonen til Trondheim, får konsekvenser for RIFT. Enheten forutsettes flyttet sammen med den nye administrasjonen. Noen deler av dagens RIFT skal være på plass i Trondheim fra første dag. Flere pågående prosjekt knyttet til arbeidet med å fornye domstolenes IT-systemer, skal imidlertid gå som planlagt, med de respektive prosjektorganisasjoner lokalisert i Oslo, til disse er avsluttet.

2.3.3.3 Administrativ styring versus uavhengighet

Grunnloven gir ingen eksplisitt beskrivelse av hvordan domstolene skal organiseres. Dagens ordning er en kombinasjon av styring og uavhengighet. Justisde-

Bonnevie Høyer og Agnes Nygaard Haug – begge nå dommere. Intervju henholdsvis 1. desember 2000 og 6. mars 2001. Offentlige dokument gir samme inntrykk.

⁵⁸ Bakgrunnen for dette diskuteres i Domstolkomisjonens rapport, NOU 1999:19, se avsnitt 2.5 og bl.a. kapittel 6. Blant annet var dommer i Borgarting, Agnes Nygaard Haug, medlem av dette utvalget. Nygaard Haug tilhørte det mindretall som gikk i mot å flytte domstoladministrasjonen til Trondheim, intervju 6. mars 2001. Mindretallets forslag gikk ut på å styrke domstoladministrasjonen innenfor en departementsmodell. Det konkrete forslaget om å opprette en sentral domstoladministrasjon, adskilt fra departementet, kom 2. mars i år med Ot.prp. Nr 44 (2000-2001), se kapittel 7.

⁵⁹ Ot.prp. Nr 44 (2000-2001), se kapittel 5

⁶⁰ Ot.prp. Nr 44 (2000-2001), se kapittel 5 og 7.

⁶¹ Ot.prp. Nr 44 (2000-2001)

partementet skiller meget sterkt mellom administrativ styring og annen styring av domstolene. Skillet er selve grunnlaget for at man har kunnet akseptere en nokså sterk kopling mellom utøvende og dømmende makt. Justisdepartementet er bevilgende myndighet overfor den enkelte domstol. Man har drevet med en nokså nitid beregning av hvor mange stillinger som er nødvendig i de enkelte embeter.⁶² Justisdepartementet har instruksjonsmyndighet i forvaltningsoppgaver. I lys av maktfordelingsprinsippets verdier, er den etablerte relasjonen mellom Justisdepartementet og domstolene vel sterk?⁶³

Justisdepartementets forslag om reorganisering av den sentrale domstoladministrasjon, som foreligger i Odelstingsproposisjonen fra mars 2001, signaliserer vesentlige endringer.⁶⁴ En sentral domstoladministrasjon skal ikke bare flyttes ut fra departementet, den skal skilles geografisk fra departementet med hundre mil.⁶⁵ Den skal være fristilt fra departemental styring på alle måter. Den nevnte problemstilling rundt et noe kunstig skille mellom administrativ styring og annen styring blir uaktuell. Relasjonen selv inntar en ny form. Men mye tyder på at koplingen mellom utøvende og dømmende makt i Norge ikke vil opphøre å eksistere. Regjeringens instruksjonsmyndighet kan imidlertid ikke delegeres til noe departement. I instruksjonssaker får Regjeringen orienteringsplikt overfor Stortinget, og domstolens administrasjon får uttalelsesrett overfor Stortinget.⁶⁶ Domstoladministrasjonens styre i Trondheim skal bestå av to re-

⁶² Jamfør det såkalte Effektiviseringsgevinstprosjektet. Etter tinglysingsprosjektet reiste representanter fra JD rundt til alle domstolene i første instans for å kartlegge hvor mange stillinger som var overflødige etter omleggingen av tinglysningen til EDB. Se «Effektiviseringsgevinst – uttak og anvendelse» i Rett & Slett 1995:1, side 14. Overgangen fra manuell til elektronisk grunnbok regnes som en hovedgrunn til nedbemanningen av domstolene på 90 funksjonærstillinger på nittitallet. Se bl.a. NOU 1999:22, «Domstolene i første instans», side 15

⁶³ Høyesterettsjustitiarius Carsten Smith kommenterer den foreliggende Ot.prp. nr. 44 (2000-2001) i artikkelen Rettsstaten videre utbygget i Rett & Slett 2001:1, sidene 8-9. «...Det har i de siste par årtier skjedd en aktiv utbygging av domstoladministrasjonen i departementet. Dette har vært verdifullt, men gir samtidig en løpende innflytelse på domstolenes virksomhet som for var ukjent...». Vi skal ikke ta dette sitatet direkte til inntekt for et standpunkt om uheldig styring av dømmende makt i Norge. Men vi merker oss at der finnes kritiske antydninger.

⁶⁴ Ot.prp. Nr 44 (2000-2001)

⁶⁵ Justisminister Hanne Harlem fremholder den symbolske verdien av geografisk avstand som en del av begrunnelsen for valg av Trondheim. I tillegg har regjeringen tatt distriktpolitiske hensyn, og man har lagt vekt på at det er demokratisk riktig å bygge sterke fagmiljøer utenom Osloregionen (Intervju i Rett & Slett 2001:1, side 3).

⁶⁶ Forslaget gir imidlertid regjeringen et konstitusjonelt ansvar for domstolene, som det heter. Rådgiver i Justisdepartementets Domstolavdeling, Louise Olsrud, skriver at «...Kongen i statsråd skal kunne treffe vedtak «om domstoladministrasjonens virksomhet og administrasjonen av domstolene», jf. lovutkast § 33 tredje ledd. Proposisjonen understreker sterkere enn Domstolkommisjonen behovet for å markere statsrådets konstitusjonelle ansvar,

presentanter for allmennheten oppnevnt av Stortinget, tre dommere oppnevnt av Regjeringen, og to advokater oppnevnt av Regjeringen.⁶⁷

Historisk har man skilt ut fagansvar i direktorater og lignende, om vi ser norsk forvaltning under ett. Men vi har også sett pendelen svinge. Direktoratene er blitt flyttet tilbake. Det er imidlertid lite trolig at den sentrale domstoladministrasjonen noen gang vil komme innenfor Justisdepartementets vegger igjen, når den først flyttes ut. Til det er argumentene for en fristilt domstol for sterke. Forslaget om utflytting kan tolkes som et uttrykk for at de prinsipielle innvendingene mot den eksisterende modellen har fått gjennomslag:⁶⁸

*...Ot.prp. nr. 44 (2000-2001), står som en milepæl for norske domstoler. Domstolenes selvstendighet blir vesentlig styrket. Den norske stat blir videre utbygget som en rettsstat.*⁶⁹

som forankres i regjeringens instruksjonsrett etter lovutkastet § 33 tredje ledd» (Rett & Slett 2001:1, side 6-7). Nå vet vi jo ikke hva vedtaket vil bli, men forslaget impliserer i alle fall at koplingen mellom utøvende og dømmende makt ikke opphører helt, selv om ordningen som foreslås er en nyansering av relasjonen som er «løser» enn tidligere. Høyesterettsjustitiarius Carsten Smiths oppfatning, blir regjeringens instruksjonsrett begrenset til (Rett & Slett 2001:1, sidene 8-9).

⁶⁷ Ot.prp. Nr 44 (2000-2001). For departementets forslag og Domstolkommisjonens begrunnelser, se kapittel 7. For styrets sammensetning og oppnevning, se spesielt avsnitt 7.11.4 i proposisjonen. JD antyder at en ny domstoladministrasjon først kan etableres høsten 2002 (avsn. 7.15.4).

⁶⁸ Se begrunnelser av Domstolkommisjonens forslaget om opprettelsen av en fristilt, geografisk adskilt domstoladministrasjon i Ot.prp. Nr 44 (2000-2001), kapittel 7 og avsnitt 7.6, for eksempel. Se også kommisjonens rapport, NOU 1999:19. Men fristillingen er ikke absolutt.

⁶⁹ Høyesterettsjustitiarius Carsten Smith i artikkelen «*Rettsstaten videre utbygget*», i Rett & Slett 2001:1, side 8-9. Også styreleder i Den Norske dommerforening, Byrettsjustitiarius Erik Elstad, bifaller de prinsipielle implikasjoner (Ot.prp. nr.44 2000-2001): «...*Den tydelige markeringen av at Justisdepartementet ikke lenger skal ha noen instruksjonsrett i administrative spørsmål, er viktig, samtidig som Stortingets og Regjeringens innflytelse blir regulert. Det er vanskelig å tenke sag at ikke dette forslaget skal få tilslutning både blant dommere og politikere...*». Sitatet er hentet fra artikkelen «*Dommerforeningens leder om odelstingsproposisjonen*», i Rett & Slett 2001:1, sidene 10-11. Dommerforeningens styre hadde allerede i høringsrunden sluttet seg til flertallets forslag i Domstolkommisjonen (NOU 1999:19), og Elstad uttrykker bred tilslutning fra domstolhold, bortsett fra lokaliseringen av den sentrale domstoladministrasjon i Trondheim. Dette mener Elstad skaper inntrykk av at denne administrasjonen er mindre viktig enn andre deler av sentraladministrasjonen (ibid.) Justitiarius Arild Kjerschow, Oslo byrett, er i tillegg kritisk til at avstanden til beslutningstakerne blir lang. Dette kan gjøre budsjettkampen enda vanskeligere enn den er i dag. For øvrig karakteriseres proposisjonen som «en god mellomløsning», da med henblikk på balansering av domstolenes uavhengighet og demokratisk kontroll (Rett & Slett 2001:1 sidene 14-15). Avstand til Oslo i negativ betydning var også Domstolkommisjonens mindretalls innvending mot utflytting til Trondheim (NOU 1999:19).

2.4 Oppsummering av tusen år

Dette kapittelet berører bare så vidt berører en tusen år lang historie. Strukturen og noen av navnene til de gamle lagtingene kan spores tilbake til ellevehundretallet. Fram mot Den franske revolusjonen i 1789 befester nye stats-tanker seg. Norges Grunnlov er direkte påvirket av ideer om demokrati fra Europa; menneskerettigheter, folkesuverenitet og maktfordeling. Gradvis får Norge egenskaper av en moderne stat. Rundt århundredskiftet befester det konstitusjonelle forholdet mellom statsinstitusjonene seg. Parlamentarismen etableres som konstitusjonell sedvane og Høyesteretts posisjon som vokter av grunnloven styrkes. Norge blir en selvstendig stat i 1905. Disse historiske forutsetningene og konstitusjonelle verdier er en del av domstolenes institusjonelle grunnlag for handling. En kan forvente at slike verdier har betydning for domstolenes teknologianvendelse.

Med etableringen av parlamentarismen, ble en fortolkning av grunnloven til konstitusjonell sedvane. Kopleet til en av nittitallets reformer, toinstansreformen, ble dynamikken i utviklingen av gjeldende rett drøftet, med en positiv rettsforståelse og naturrettsstanken som bakteppe. Vi trakk også paralleller til debatten rundt domstolenes politiske funksjon. Gjeldende rett endres gradvis over tid. Vi har sett eksempler på at produksjon av gjeldende rett kan omfatte politiske aspekt. I teorikapittelet senere i denne fremstillingen, drøftes det juridiske fellesskap som rettsforvaltere i samfunnet, og hvordan juristers rolle og informasjonsforståelse preger deres forhold til informasjonsteknologi.

Domstolene har tradisjonelt har vært sentralt styrt i Norge. Det administrative ansvaret har siden 1814 ligget hos departementet. I sammenheng med det dagsaktuelle forslaget om å flytte domstolenes sentraladministrasjon ut av justisdepartementet, ble to dimensjoner i domstolenes forhold til den utøvende makt diskutert. Departementet har på den ene siden sittet med sterke styringsmidler overfor domstolene. På den andre siden er domstolenes absolutte uavhengighet i staten en viktig forutsetning for rettssikkerheten. Denne todimensjonaliteten forventes å avspeile seg i teknologianvendelsen.

Flere forvaltningsoppgaver har vært tillagt domstolene, der departementet har hatt vanlig instruksjonsmyndighet. Siden 1970-tallet har den ene forvaltningsoppgaven etter den andre blitt flyttet ut av domstolene. I 2001 foreslås det å flytte tinglysningen, den siste tunge forvaltningsoppgaven. Utredninger og proposisjoner beskriver rendyrking av domstolene, slik at de kan konsentrere seg om sine kjerneoppgaver.

Den sentrale domstoladministrasjonen flyttes til Trondheim. Relasjonen til utøvende makt endres. For denne studien er disse hendelsene en bekreftelse

på at innvendinger basert på konstitusjonelle begrunnelser får gjennomslag. Slike relasjoner er en del av domstolenes handlingsgrunnlag i teknologisituasjoner. Sammen med de historiske og institusjonelle forutsetninger og den juridiske rasjonalitet, konstitueres domstolenes teknologiforståelse.

3. INFORMASJONSTEKNOLOGI

I innledningskapittelet har vi allerede antydnet at informasjonsteknologi er et meget bredt begrep. Definisjonen legger vekt på flere elementer. For det første har begrepet en klar todeling. Vi har med både informasjon og teknologi å gjøre. For det andre kan en si at teknologi er læren om teknikk; kunnskap om informasjonsteknikk. Før vi identifiserer noen viktige hendelser i informasjonsteknologiens historie, skal vi dekomponere selve begrepet. Utviklingen av IT-systemer i moderne forstand beveger seg grovt sett mellom tre «nivå»; kunnskap, informasjon og data.⁷⁰ Før vi går videre tar vi med en teknologidefinisjon av Rolf Høyer:

...Med teknologi forstås vi ikke bare de anvendte teknikker, men også den organisasjon som teknikkene underlegges og som styrer anvendelsene, samt det kunnskapstilfang som teknikkbruken bygger på...⁷¹

3.1 Kunnskap

Systemutvikling foregår i et dynamisk rom mellom kunnskap, informasjon og data. En ferdig IT-løsning er et resultat av denne dynamikken.⁷² En IT-løsning er et informasjonsteknologisk system etablert i en organisasjon. På den ene side har organisasjonen sine egne forutsetninger og historie. På den andre side inkluderer informasjonsteknologiske systemet noen forutsetninger. Vi har allerede sett hvordan ulike verdier er kommet inn i domstolene som samfunnsinstitusjon. Det er ikke like tydelig hvilke forutsetninger teknologi bygger på. Er informasjonsteknologi i seg selv «institusjonsløs»? Informasjonsteknologiske systemer endrer egenskaper som følge av den kunnskapsbase

⁷⁰ Bo Dahlbom & Lars Mathiassen 1993. Kunnskapselementet i informasjonsteknologi finner vi også hos Manuell Castells 1996.

⁷¹ Rolf Høyer 1992. Side 11. Høyer nyanserer også forholdet mellom datateknologi og informasjonsteknologi, og han påpeker kunnskapselementet i *informasjon*. Informasjon formidler eller beriker kunnskap. (Side 15-16). En tilsvarende definisjon av informasjon, som innlemmer kunnskapselementet, finner vi i Erling S. Andersen 1996. Andersen innfører en nyans. Han antyder at kunnskap er noe som sitter hos den personen som «leser» informasjon. Kunnskap er noe mennesker har, mens informasjon er det vi formidler eller mottar, se side 18.

⁷² «...Når man skal lage et informasjonssystem, bør man følgelig ha et bilde av brukernes referanserammer for å vite hvilken informasjon systemet skal fremskaffe...», Erling S. Andersen 1996.

som ligger til grunn. Læren om informasjonsteknikk er ikke ensartet hos alle. Felles verdier og virkelighetsforståelse i en bestemt kontekst, påvirker til felles oppfatninger av hva informasjonsteknologi er. I så fall kan en forvente at oppfatninger av informasjonsteknologi i *en* institusjonell kontekst, for eksempel i norske domstoler, er nokså homogene. I andre institusjoner, for eksempel Justisdepartementet og RIFT⁷³, vil kanskje oppfatningene av IT være forskjellige fra domstolenes, men homogene innen for sine kontekster.

Hvordan man forstår informasjonsteknologi blir avgjørende for hva IT er; hvilke problemer og løsninger man ser i dens kjølvann. Det samme forhold er avgjørende for hvilke visjoner og muligheter en ser på informasjonsteknologiens vegne.⁷⁴ Som nevnt i kapittel 1, informasjonsteknologiens diskurs er generelt preget av instrumentelle forutsetninger; effektivitets- og produktivitetsverdier.⁷⁵ Men som vi skal se i denne studien, finnes det eksempler på at informasjonsteknologi har kommet til anvendelse på måter som kan settes i tydelig sammenheng med særegne behov i en gitt institusjonell kontekst.

3.2 Informasjon og data

Med forutsetningen om at kontekstuelle forutsetninger påvirker vår forståelse av informasjonsteknologi, er det ikke langt til de samme antakelsene i diskusjonen rundt informasjon og data. Innledningsvis i kapittel 1 antydet vi at det er vanskelig å betrakte informasjon i seg selv som nøytral. I drøftingen rundt kunnskapselementet i informasjonsteknologibegrepet la vi vekt på at all observasjon er informert av visse forutsetninger, og at slike forutsetninger varierer mellom ulike kontekster. En kan kanskje tenke seg eksempler på data som eksisterer i ubearbeidet form.⁷⁶ Men med denne studiens forutsetninger er det

⁷³ Rettsvesenets IT- og fagtjeneste er omtalt under avsnittet Den sentrale domstoladministrasjonen i kapittel 2

⁷⁴ Trond Buland 1996.

⁷⁵ Jamfør Francis Sejersted 1998. Se kapittelet «Om å begripe IKT», side 110 til 131. Men i Trond Buland 1996, finner vi en mer nyansert analyse av diskursen rundt Norges satsing på informasjonsteknologi i perioden 1987-1990. Buland viser at nettopp denne diskursens innhold var bestemmende for hvordan satsingsplanen endret seg gjennom denne perioden. Kampen stod i hovedsak mellom en klassisk, instrumentell, definisjon av informasjonsteknologi, forankret i den tradisjonelle industrien, og en mer inkluderende definisjon av informasjonsteknologi, med røtter i universitets- og forskningssamfunnet.

⁷⁶ Data som begrep har flere betydninger. I systemutvikling er data den symbolske representasjonen av informasjon. Bokstaver er data som representerer informasjon. Vi forholder oss imidlertid til at bokstaver ofte står i en bestemt rekkefølge i en tekst. Når en jurist spør i en juridisk database er det informasjon hun får til svar, ikke data. Og når en dommer skriver

vanskeligere å argumentere for at grunnlaget for gjeldende rett er nøytralt og ubearbeidet. Gjeldende rett baserer seg på juridiske tekster; på tidligere fortolkninger av hvordan loven kommer til anvendelse. At en datamaskin behandler *data* er en annen sak. Uendelige rekker av nuller og enere er ved første øyekast nøytrale – det er også alfabetet i seg selv. Men som søkende etter rettslig informasjon ser ikke juristen programmeringsspråket eller elektriske impulser. I tekstene ser juristen speilbildet av forfatterne og sine egne forutsetninger.

Det er forskjell på et register med for eksempel opplysninger om alle norske foretak, slik de foreligger i foretaksregisteret i Brønnøysund, og juridiske tekster i en søkbar database. Slike tekster er i seg selv en type data som har et forholdsvist høyt *bearbeidelsesnivå*. Lovdatas databaser er databaser i betydningen «her er en stor samling søkbare juridiske tekster». En database etter andre definisjoner er noe annet. En *relasjonsdatabase* er bygget opp ved at mange ulike entiteter er logisk koplet sammen på en slik måte at en kan kombinere kategorier av data. Et skjema over eiendommer, et skjema over biler og et skjema over personer kan kombineres på mange måter. En kan for eksempel finne ut hvor mange bileiere i Norge som også er huseiere; en kan finne ut om menn eier flere og dyrere biler en kvinner; en kan finne ut om det er mer vanlig blant unge å eie bil eller fast eiendom i dag enn det var i 1970. Data som i utgangspunktet ikke er forbundet med hverandre, og som kanskje i seg selv ikke er særlig interessante, får nye dimensjoner i en relasjonsdatabase. Hvilken informasjon databasen kan produsere, avhenger av dens oppbygging og hvordan

en dom som legges inn i Lovdatas samlinger, er det ikke bokstaver som legges inn, men *tekst*. Både forfatteren og leseren lader teksten med mening. Systemutviklingens *databegrep* i informasjonsvitenskapen gjenspeiler formålet, nemlig at informasjonssystemet til slutt skal implementeres ved hjelp av datamaskiner. Datamaskiner kan manipulere med fysiske representasjoner av informasjon – nuller og enere, eller elektriske impulser – etter bestemte regler, helt uavhengig av meningsinnhold. For mennesker er det annerledes. Vi kan ikke skille mening fra tekst – det ville være helt meningsløst; et tilbakeskritt for vår litterære kultur. I samfunnsvitenskapen er data så mangt. Vi skal ikke gå inn i denne grunnleggende debatten her, men bare fremholde at data er selve grunnlaget for vitenskapelighet; for å kunne trekke vitenskapelige konklusjoner. I dag er det allment akseptert blant samfunnsforskere at all innsamling av data er informert av forutsetninger. Men det samfunnsvitenskapelige databegrep har et annet formål enn i systemutviklingen, nemlig det å kunne si noe om mennesker og samfunnet. Her støtter vi oss bl.a. til Bo Dahlbom & Lars Mathiasen 1993. Dahlbom og Mathiasen skiller mellom et *mekanistisk verdensbilde*, med karakteristikk som representasjon, formalisering, kontroll med videre, og et *romantisk verdensbilde*, med karakteristikk som fortolkning, kaos og endring. Det mekanistiske verdensbildet er forankret helt tilbake til Descartes' beskrivelser av hva tenkning er. Datamaskinen er et produkt av mekanistisk tenkning, og «...traditional computer science education is an education in such thinking...», side 37-38.

brukerne kombinerer entitetene gjennom strukturerte spørsmål til databasen. Dette impliserer også at noen spørsmålsstillinger *ikke* kan stilles, fordi oppbyggingen av databasen er gjort med andre spørsmålsstillinger for øyet; de rette logiske koplingene – eller nøklene – mellom typer av data er ikke etablert.

Når vi søker i en juridisk database er det annerledes. Til en viss grad bearbejdes mengden av tekst i databasen ytterligere, og vi får ut informasjon om hvilke tekster som er relevante i forhold til de søkekriteriene vi satte opp på forhånd. Men en domsavsigelse kan ikke brytes opp, fordi meningsinnholdet er avhengig av teksten som helhet. Kombinasjoner av ulike entiteter får en annen betydning. Fritekstsøking i juridiske databaser bygger på noen andre forutsetninger enn eksemplet med relasjonsdatabaser viste – juridiske forutsetninger. I en relasjonsdatabase vet vi på forhånd hva vi vil og kan få svar på. Et søk i en juridisk database er derimot preget av at en i utgangspunktet ikke vet hva en kan komme til å finne. Kanskje finner en domsavsigelser som er svært relevante til den aktuelle sak en spør i forhold til, men det kan også hende at en finner saker som synes å ligge i randen av et saksfelt. Koplingen mellom de tidligere rettsavgjørelsene vi finner frem til i databasen og fakta i en aktuell sak, er ikke entydig gitt. Hadde dette forholdet vært entydig gitt, kunne vi bare matet noen opplysninger inn en *automatisk rettsprosess* og fått ut en avgjørelse i andre enden – kanskje begrunnet med statistiske fremstillinger av dommer i tidligere like saker. Like saker eksisterer knapt. Dermed blir det opp til juristen å bestemme. Juristen må tolke ut i fra et sett juridiske kriterier, hvorvidt en samling tidligere rettsavgjørelser – som i seg selv er fortolkninger av samme art – er relevante for argumentasjonen i det foreliggende juridiske problem. Et søk i Lovdata og et søk i en relasjonsdatabase – slik vi har beskrevet den her – er forskjellig. Forutsetningene er ulike, både i systemutviklingen og hos brukerne.⁷⁷

Hypertekststrukturer i en fritekstdatabase er ikke nøytrale. Koplinger mellom dokumenter er laget med noen forutsetninger. Hypertekststrukturer er tunneller inn i rettskildene. En tunnel er ikke nødvendigvis i forbindelse med en annen. Hvilke tunneller som har kontakt er definert etter hvilke koplinger som er relevant i rettslig informasjon. Innenfor den juridiske rasjonalitet synes slike koplinger å være uproblematiske og nøytrale. Som vi skal se senere finnes det klare normer for hva som er rettslig informasjon og hva som er generell informasjon.

⁷⁷ Vi gjentar et sitat fra en tidligere fotnote: «...Når man skal lage et informasjonssystem, bør man følgelig ha et bilde av brukernes referanserammer for å vite hvilken informasjon systemet skal fremskaffe...», Erling S. Andersen 1996. Side 21.

3.2.1 Teoretisering og fortolkning

Etter å ha sett på informasjonsteknologiens bestanddeler, er det først og fremst ett trekk som fortjener ekstra oppmerksomhet. Innledningsvis i dette avsnittet, ble det antydnet at begrepet har flere nivåer. Hva består forskjellen mellom nivåene i?

I forholdet mellom data og informasjon og i forholdet mellom informasjon og kunnskap skjer det en *teoretisering*. Data bearbeides til informasjon ved at vi, med våre spørsmålsstillinger, legger forutsetninger på datamaterialet.⁷⁸ På bakgrunn av kunnskaper om informasjonssystemer og om hvilke behov brukerne har, bestemmer systemutviklerne hvordan informasjon kan hentes ut, hvilke spørsmål som kan stilles, hvordan kommunikasjonen kan foregå og hvordan strukturen skal se ut. Denne kunnskapen er ikke en sunn fornuft eller en universell sannhet. Denne kunnskapen er informert av vitenskap. Teorier om informasjonssystemer bygger på noen forutsetninger – som all annen vitenskapelighet. I systemutviklingen skjer en teoretisering. Forutsetningene i denne prosessen er ikke nødvendigvis tydelige, verken for systemutviklerne eller for de fremtidige brukere.⁷⁹

Kunnskap, informasjon og data – i dette perspektivet er ikke informasjonsteknologi noen absolutt størrelse; noe entydig. Informasjonsteknologi er mangfoldig. Hva informasjonsteknologi er, avhenger av hvilken kunnskap en kopler til teknikkene denne teknologien omfatter. Domstolenes teknologiforståelse belyser de delene av informasjonsteknologien som er anvendelig og viktig for domstolinstitusjonen. Det er informasjonsteknologi for domstolene.

3.3 Et overblikk på informasjonsteknologiens utvikling

3.3.1 Hvilken revolusjon?

Allerede for flere tiår siden år siden spådde mange bokens død. Visjonene om den nye informasjonsteknologien skapte forventninger om nye måter å oppbevare og lese tekster. Boken lever fortsatt i beste velgående.⁸⁰ Men fremstilling av bøker er annerledes i dag. Og kanskje har noen typer bøker, for eksempel typiske oppslagsverk og kataloger, måttet vike for elektroniske versjoner som er mer effektive, både å produsere og oppdatere.

⁷⁸ Vi finner litt andre distinksjoner i Erling S. Andersen 1996. Her forstår vi det slik at dynamikken disse begrepene inngår i hos Andersen, er tilsvarende dynamikken våre begreper data, informasjon og kunnskap inngår i.

⁷⁹ Jambør Alexander 1982, Thomas Kuhn 1962, Gilje & Grimen 1995.

⁸⁰ Jon Bing 1984.

Selve grunnprinsippene i informasjonsteknologien er ikke nye. *Lagring, gjenhenting og prosessering* av informasjon kan føres tilbake til de første bibliotekene. På et tidspunkt – uvisst når – ble man klar over at det er mulig å holde nøyaktig oversikt over store mengder informasjon – større mengder enn menneskets evne til å memorere og gjengi den samme informasjonen – ved hjelp av samling og katalogisering av bøker.⁸¹ Systematisk plassering av bøker i hyller i kombinasjon med nedtegnede, søkbare registre sikret lagring og gjenhenting av informasjon. Prosesseringen måtte fortsatt foregå innenfor den menneskelige kapasitets begrensninger. Uttrykket «kunnskap er makt» ble formulert allerede på tolvhundretallet.⁸² Et av historiens mest kjente bibliotek, biblioteket i Alexandria, ble brent allerede før Kristi fødsel. Fra historien om norske domstoler så vi at de første nedtegnede lover i Norge er fra det ellefte århundret.⁸³

Her ville kanskje noen protestere mot bruken av begrepet informasjon. Se for eksempel Jon Bing skriver at tekst forblir data inntil noen plukker boka ned fra hyllen og leser. Teksten bare blir til informasjon dersom leseren har kunnskap til å forstå det forfatteren har villet formidle. Bing fremholder språkbarrierer som eksempel i favør av denne forståelsen.⁸⁴

Det er klart at en tekst på et for leseren fremmed språk er uleselig. Her er det nødvendig med en nyansering. Juridiske tekster kan gjerne være på et kjent språk, men en leser uten juridisk trening vil kanskje ikke forstå det samme med teksten som forfatteren har ment. For ham er det likevel informasjon. Juridiske debatter er ofte over uenighet om hvordan en skal forstå tekst. For den ene part er betydningen en annen enn for den andre part. Teksten formidler ulik informasjon, avhengig av leserens forutsetninger. Dette poenget finner vi også hos Erling S. Andersen. Han fremholder i tillegg, at faren for at mottaker ikke forstår det samme med informasjonen som avsenderen har ment, er stor når de kommuniserende parter ikke er i fysisk kontakt, for eksempel ved formidling av tekst i informasjonssystemer.⁸⁵

⁸¹ Dette kan sikkert tidfestes mer nøyaktig. Vi skyter inn at det greske alfabetet ble oppfunnet rundt syv hundre år før Kristus. Dette er i seg selv en informasjonsteknologisk milepæl. Mange betrakter denne hendelsen som selve utgangspunktet for den senere utvikling av vestlig filosofi og vitenskap. Først med Gutenberg skjøt den skrevne kunnskaps betydning fart for alvor, og det var et anseelig antall hundreår etter alfabetets opprinnelse. Se Manuel Castells 1996. Side 327.

⁸² Formuleringen er Roger Bacons, hentet fra Jon Bing 1984. Side 19.

⁸³ Se kapittel 2, avsnittet 2.1.1

⁸⁴ Jon Bing 1984

⁸⁵ Erling S. Andersen 1996. Se side 21.

Rolf Høyer fremholder at data er bærer av informasjon. En og samme informasjonsmengde kan ha forskjellige former for datarepresentasjon. Begrepet *datateknologi* henspiller på selve den fysiske *informasjonsrepresentasjonen*; bokstaver på papir, magnetiske lagringsmønstre i en PC; databehandlingen. Begrepet *informasjonsteknologi* favner, i følge Høyer, det meningsbærende; kunnskap og kunnskapsbehandling.⁸⁶

Når vi nå i det videre ser mer konkret på moderne informasjonsteknologi, skal vi beholde alfabetets opprinnelse, trykkekunsten og boken i minnet. Vi skal også huske på beskrivelsene av teleteknologiens opprinnelse fra kapittel 1. Og når det gjelder vår drøfting omkring kunnskap, informasjon og data? Informasjon var neppe mindre aktuelt som styrings- og beslutningsgrunnlag i organisasjoner før begrepet *informasjonsteknologi* kom inn i vitenskapen og dagligtalen.⁸⁷ Mange av prinsippene informasjonsteknologien har «gjort til sine», var allerede vel etablerte. I et slikt perspektiv kan vi vel knapt snakke om noen revolusjon. Hva er i så fall de kritiske hendelsene som kan rettferdiggjøre revolusjonsbegrepet; Den informasjonsteknologiske revolusjon? Og når fant den egentlig sted? Er den over? Vi kan skimte en todeling. Behovet for informasjonsspredning har økt dramatisk med samfunnsutviklingen. Det samme har den tekniske kapasiteten som møter dette informasjonsbehovet.

3.3.2 Den mikroelektroniske revolusjonen

Dagens informasjonsteknologi bygger fortsatt på systematisk lagring med referanser i registre. Elektroniske medier av ulike slag har enorm lagringskapasitet, sammenliknet med oldtidens biblioteker. Gjenhentingstiden er redusert til brøkdelen av et sekund, og informasjon kan prosesseres maskinelt etter programmerte betingelser, med stor kraft og hurtighet.⁸⁸

Den første elektroniske computer, Electronic Numerical Integrator and Calculator – EINAC, fra 1946, veide 30 tonn.⁸⁹ Men allerede i 1951 så den første kommersielle maskinen – UNIVAC-1 dagens lys. I 1964 kom IBM med sin 360 maskin – litt senere 370, en mainframemaskin som kom til å dominere markedet i flere år. Mikroelektronikkens gjennombrudd tidlig på 1970-tallet var en revolusjon. Nå kunne en hel datamaskin plasseres på en liten

⁸⁶ Rolf Høyer 1992, se avsnitt 1.3, side 15-18

⁸⁷ Informasjonssystemer hadde vi lenge før EDB. Se bl.a. Erling S. Andersen 1996 og Lars Groth 1997.

⁸⁸ Prosessering, lagring og *kommunisering* er en annen variant av grunnleggende egenskaper ved datamaskinen, iflg. Lars Groth 1997. Se side 198. Groth peker altså på *kommunikative* egenskaper som et grunnleggende trekk ved datamaskinen.

⁸⁹ Se for eksempel Lars Groth 1997. Se appendiks B, sidene 456-476.

chip.⁹⁰ Komponentene som inngår i moderne IT-systemer har prosessorer som opererer med hastigheter doblet mange ganger i forhold til for få år tilbake.⁹¹

Forholdet mellom maskin og program er datamaskinens særegenhet. Stadig økende prosessorkapasitet gjorde det mulig å prosessere større og mer kompliserte programmer. Det å endre instruksjonene i mikroprosessen i dag er gjort på noen sekunder, ved å starte opp et nytt program fra et av maskinens lagringsmedium. Programutviklingens rolle i informasjonsteknologiens historie er vesentlig. Det kan ikke være tvil om at programmene har bidratt til den enorme spredningen PCen har fått; programmene gjør datamaskinene til «generalister».⁹²

For å svare på spørsmålet «når skjedde revolusjonen?», kan det argumenteres for at den skjedde i 1970-årene. I løpet av dette tiåret slo mikroelektronikken inn med full kraft. Maskinene fikk betydelig større prosesserings-, lagrings- og gjenhentingkapasitet. Mikroelektronikken var selve grunnlaget for mikrodatamaskinen. Med den kom en etter hvert eksplosiv programutvikling. Microsoft startet produksjonen av det første operativsystemet for mikromaskiner i 1977. I 1974 kom overføringsprinsipper som kunne kople sammen ulike nettverkstyper, en teknologi som akselererte utviklingen av ARPANET, forløperen til dagens Internett. I samme periode kom digitale og elektroniske brytere for tele og datalinjer, og spirene til «The Information Superhighway» dukket fram. Den første fiberoptiske kabel ble industrielt produsert i starten av tiåret.

Til sammen skapte alle disse hendelsene en synergieffekt som bar fram *Den informasjonsteknologiske revolusjon*.⁹³ Men hvor lenge varte den? Er den over? Om en kan tidfeste omtrentlig en slags begynnelse, er det vanskeligere å finne en avslutning. Gjennom hele 1980- og 1990-tallet har informasjonsteknologien utviklet seg. Et godt tips er at vi fortsatt befinner oss midt inne i en rivende utvikling.

3.3.2.1 PCen og nettverkene

Først i starten av 1980-årene fikk den personlige datamaskinen – PCen – sitt gjennombrudd.⁹⁴ PCen har den viktige egenskap, som skiller den fra tidligere

⁹⁰ Manuel Castells 1996. Side 44. Se også Arild Haraldsen 1999.

⁹¹ «Moore's Law», formulert av Gordon Moore, sier at til en gitt pris vil prosessorytelsen doble seg i løpet av atten måneder. Manuel Castells 1996. Side 40.

⁹² Manuel Castells 1996. Se side 45.

⁹³ ibid. Side 47.

⁹⁴ The Personal Computer ble introdusert av IBM i 1981. Før denne tid kan en regne Apple I og Apple II som de aller første, kommersielt suksessfulle mikrodatamaskinene på markedet. ibid.

stormaskinløsninger, at den er en selvstendig enhet som ikke trenger støtte fra andre maskinenheter for å kunne utføre prosessering, lagring og gjenhenting av data.

Med PCen kom mulighetene for andre informasjonsmodeller. Nettverkstenkningen skjøt fart fra midten av 1980-tallet og kom til å endre informasjonsteknologien betydelig. Brukerne kunne nå utnytte prosessorkapasiteten til andre maskinenheter i nettverket i tillegg til sin egen, for eksempel kapasiteten til en nettverksserver eller andre PCer i nettverket. Minimaskinløsningene var preget av at selve prosesseringskapasiteten satt i *en* sentral maskinenhet. Ved stans i den sentrale datamaskinen, stanset også alle terminalene i nettverket. I et PC-nettverk er alle enhetene i prinsippet likeverdige. Dersom en av maskinene går ned, fungerer alle de andre fortsatt. En kan tenke seg at mens nettverkene før hadde en viftedesign, med ett sentralt ressurspunkt, har PC-nettverk mer desentrale design. I PC-nettverk finnes også kombinasjonsløsninger, der servere støtter de andre enhetene med lagringskapasitet eller andre fellesressurser. Manuel Castells skriver følgende:

...This extraordinary versatility, and the capacity to add memory and processing capacity by sharing computing power in an electronic network, decisively shifted the computer age in the 1990s from centralized data storage and processing to networked, interactive computer power-sharing. Not only the whole technological system changed, but its social and organizational interaction as well...⁹⁵

Distribuerte nettverk har en annen viktig egenskap. Når en ny enhet eller bruker slutter seg til nettverket, får denne brukeren mange kommunikasjonslinjer til de andre brukerne. Hver av enhetene i nettverket kan ha linjer til hver av de andre. I et nettverk med fem enheter har hver av maskinene linjer til fire andre maskiner som igjen har linjer til fire maskiner og så videre. Dette kan vi kalle *nettverkseffekten*. Når informasjon sendes fra en maskin til en annen, sendes ikke alt på en gang. Informasjonen deles opp og sendes som små pakker. Når pakkene kommer frem til mottakermaskinen, settes pakkene sammen slik informasjonen var i utgangspunktet. På denne måten kan en utnytte den kommunikasjonskapasiteten nettverkseffekten gir. Informasjonspakkene finner veien frem til mottakeren gjennom de linjene som på et tidspunkt er åpne.⁹⁶ Prinsippet ser en tydelig ved nedlasting av informasjon fra Internett, som er et distribuert nettverk. Antall enheter i dette nettverket kan

⁹⁵ ibid.

⁹⁶ Se bl.a. Arild Haraldsen 1999.

knapt tallfestes, og nettverkseffekten er enorm.⁹⁷ Slike nettverk er robuste. Om noen enheter, eller deler av nettverket, skulle falle ut, kan de gjenværende enhetene fortsatt kommunisere med hverandre. Nettverksutviklingen hadde ikke vært mulig uten en samtidig utvikling innen telekommunikasjon – etter hvert en integrert del av informasjonsteknologien.⁹⁸

Utviklingen av nøytrale koder, slik som Hypertext Markup Language – HTML, protokoller for sending av tekst, slik som Hypertext Transfer Protocol – HTTP og måter å adressere og finne igjen informasjon, slik som Uniform Resource Locators – URL, revolusjonerte på mange måter Internettets betydning.⁹⁹ Kodene dannet grunnlag for å utvikle programvare som kunne lete frem og «lese» informasjon på Internett. Med disse hendelsene ble World Wide Web etter hvert en interaktiv, virtuell verden av tekst, lyd og bilder. Aantall brukere eksploderte. I dag vet vi at det knapt finnes en seriøs virksomhet som ikke har et eget nettsted. Det er et enormt antall privatpersoner som har egne hjemmesider. Internett er blitt verdens største distribuerte nettverk, der alle får tilgang og alle brukerne har mulighet til å mangfoldiggjøre all slags informasjon.

3.3.2.2 Behovet for å dele informasjon – arbeidsstasjonene og UNIX

Den mikroelektroniske revolusjon førte ikke bare med seg PCen. En rekke miljøer hadde bruk for mer datakraft og andre løsninger enn PC-teknologien kunne tilby. Mainframe- og minimaskiner var etter hvert også basert på mikro-teknologi, men med adskillig mer kraft, beregnet på kompliserte regneoperasjoner og administrasjon av større databaser. Pris i forhold til kostnad var langt høyere enn PCens. Drifts- og vedlikeholdskostnader var langt rimeligere i denne typen nettverk, sett i forhold til PC-baserte nettverk. Mainframe- og minimaskinene var koplet i tilsvarende nettverksdesign som de gamle stormaskinene, med ett sentralt ressurspunkt og tilhørende arbeidsstasjoner. Mainframe- og

⁹⁷ I 1996 var det over 50.000 Web-baserte servere tilknyttet Internett. I 1999 var det over 130 millioner brukere av Nettet. Se bl.a. Arild Haraldsen 1999, side 193. Manuel Castells refererer litt andre tall: på midten av 1990-tallet var 44.000 nettverk tilsluttet, 3,2 millioner vertsmaskiner og 25 millioner brukere. Men ulike undersøkelser viser noen variasjoner. Anslag viser at Internett kan få flere hundre millioner brukere tidlig i det 21. århundret. I 1973 var 25 datamaskiner med; tidlig i 1980-årene var fortsatt bare 25 nettverk tilsluttet, med noen hundre maskiner og noen tusen brukere til sammen. Manuel Castells 1996. Se sidene 345-351.

⁹⁸ Grensene mot telekommunikasjonsteknologi er i dag vanskelig å trekke. Ikke er det hensiktsmessig heller. Men vi merker oss at båndbredde – fra analoge telelinjer til fiberoptiske og koaksiale kabler – og annen overføringsteknologi – for eksempel ATM og TCP/IP – til sammen har øket overføringskapasiteten mer enn enhver forestilling for bare få år tilbake.

⁹⁹ Arild Haraldsen 1999.

minimaskinene hadde stor betydning gjennom hele 1980-tallet. Enhver organisasjon av en viss størrelse, har behov for å dele informasjon. Brukere lokalisert rundt om i organisasjonen trenger tilgang til det som er organisasjonens bærende informasjonssystem, for å lagre og hente informasjon fra det som er de sentrale databasene. PCens styrke var først og fremst kraftkrevende applikasjoner til «personlig bruk», slik som regneark og tekstbehandling.¹⁰⁰

I løpet av siste halvdel av 1980-tallet utviklet man etter hvert en mer definert nettverksteknologi.¹⁰¹ Basert på PC-plattformen kom etter hvert rimeligere nettverksservere. En ny standard ble etablert for slike løsninger: UNIX.¹⁰² I mangelen av programapplikasjoner *tilpasset* UNIX-løsninger, holdt de tradisjonelle løsningene fortsatt stand. Andre problemer med den tidlige nettverksteknologien var at en fortsatt møtte vanskeligheter i forbindelse med databaser og deling av informasjon.¹⁰³ Fortsatt i dag finnes minimaskinløsninger rundt om, basert på kraftige moderne mikroprosessorer. Men fortsatt deler brukerne i slike løsninger sentrale ressurser, og det er problematisk å kjøre grafiske brukergrensesnitt. Løsningen for mange organisasjoner som trengte både lokal prosessering og et felles informasjonssystem, ble å kombinere. PCen kan simulere en arbeidsstasjon når den skal bruke ressursene i den sentrale maskinenheten, men dette har ofte vist seg som vedlikeholdskrevende løsninger. PCen evner ikke å opptre som en skreddersydd arbeidsstasjon.¹⁰⁴

3.3.2.3 Med verdensøkonomien som bakteppe

Som et ledd i utviklingen av en moderne økonomi, økte behovet for inngåelser av samarbeid og allianser. Organisasjonene la for dagen et *nettverksbehov*, for så vidt uavhengig av informasjonsteknologien som sådan. Store konsern i ulike industrier og multinasjonale selskaper var raskt ute med å ta i bruk den nye informasjonsteknologien. Med avdelinger og spredt produksjon, var nettverk av kraftige datamaskiner et uvurderlig verktøy i den nødvendige, kontinuerlige tilpasningen til en global verdensøkonomi. Utvilsomt var det selskaper på ver-

¹⁰⁰ Lars Groth 1997. Se appendiks B.

¹⁰¹ Ethernet var et stort skritt videre da det kom tidlig på 1980-tallet. Det var selve kjernen i de gryende Local Area Networks – LAN. *ibid.*

¹⁰² UNIX-løsninger ble hovedsakelig etablert i forskningsmiljøene, blant annet på grunn av behovet for å kombinere lokale behov for å kunne kjøre regneark, tekstbehandling med videre, med meget kraftige sentrale prosesser. I dag er det vanligere å anvende Windows New Technology, Microsofts profesjonelle, grafiske operativsystem. *ibid.*

¹⁰³ Dette poenget er viktig for oss, fordi domstolene Norge gjennomførte en satsing på informasjonsteknologi mellom 1988 og første halvdel av 1990-tallet. Man valgte løsninger med minimaskiner, og begrunnelsen var at teknologien rundt PC-plattformen ikke var nok utprøvet til det formålet en hadde definert. Dette kommer vi tilbake til senere.

¹⁰⁴ *ibid.*

densmarkedet lenge før Den informasjonsteknologiske revolusjon på 1970-tallet, så vi skal ikke tillegge disse hendelsene mer betydning enn de fortjener. Men det kan argumenteres for at allerede eksisterende nettverk, koplet sammen av nettverk av telefoner, telex, post og massebefordring av reisende, fikk ytterligere et ben å stå på da nettverksteknologien grep om seg fra begynnelsen av 1980-tallet. Digitalisering av telekommunikasjonsnettverk, utvikling av bredbåndsteknologi og økning i prosessorkapasitet tidlig på 1990-tallet satte igjen ny fart på denne utviklingen.¹⁰⁵

Hva kom først, nettverksteknologien eller nettverksbehovet? Svaret er «begge deler.» For store konsern som allerede drev etter dynamiske nettverksprinsipper, med desentraliserte beslutningsstrukturer og konkurrerende enheter, var nettverksteknologien en akselerator og en tilfredstillende av eksisterende behov.¹⁰⁶ Derimot, i store organisasjoner preget av vertikal kontroll over alle deler av virksomheten, ble nettverksteknologien sett på som en mulighet til ytterligere innsparing og kontroll over arbeidskraft, ikke som et hjelpemiddel i en nødvendig omorganisering og tilpasning. Organisasjonene i den siste kategorien hadde ikke de samme nettverksbehovene som organisasjonene i den første.¹⁰⁷ Men de fikk heller ikke de samme *nettverksgevinstene*. De gikk glipp av selve poenget med en «nettverksbasert» økonomi: Økt evne til å konkurrere og selv stå i mot konkurranse.¹⁰⁸

Den analysen som er referert ovenfor er selvsagt bare en av flere måter å se dette på. Det er ikke grunnlag for å vurdere hvorvidt disse sammenhengene er riktige, vitenskapelig sett. Vi må nøye oss med å *anta* at en ny økonomi og organisering var en del av en dynamikk som førte til en eksplosiv utvikling av nettverksteknologien. I utviklingen av teknologi handler mye om å produsere løsninger som markedet etterspør. I historien om massespredning av informasjonsteknologiske produkter; om hvordan PCen ble allemannseie og store amerikanske selskaper har drevet utvikling av kommersielle programmer, passer en markedsmodell som forklaring. I andre sammenhenger, passer den ikke like godt. Mye forskning skjer i de store IT-selskapene, men mye forsk-

¹⁰⁵ For nærmere utdyping av dette resonnetet, se Manuel Castells 1996. Kapittel 3.

¹⁰⁶ Dette poenget finner vi også i Rolf Høyer 1992. Høyer hevder at tekniske innovasjoner vokser frem og får betydning når de kan brukes som verktøy til å realisere latente behov. «...Men man må ikke blande sammen en teknologisk ytre manifestasjon med de mer omfattende og dypere forandringsprosessene i samfunnet som egentlig danner grensebetingelsene for teknologiens fremvekst og utnyttelse...», se side 9.

¹⁰⁷ Med domstolenes organisatoriske forutsetninger som selvstendige enheter med særlig behov for rettslig informasjon, skulle en forvente at domstolene hadde tatt del i en slik nettverksutvikling. Vi skal se i kapittel 6 og 7 at dette ikke er tilfellet før Domstolnett kom på slutten av 1990-tallet.

¹⁰⁸ Manuel Castells 1996. Arild Haraldsen 1999.

ning skjer også i andre forskningsmiljøer som ikke i samme grad er avhengige av å skaffe sine forskningsmidler gjennom produksjon og salg. For oss er det i alle fall et poeng å understreke at nettverksteknologien skjøt fart på et tidspunkt. Dette var et skifte i informasjonsteknologiens historie. Hvorvidt dette påvirket norske domstoler, skal vi komme tilbake til.

3.3.2.4 Tynne klienter – pendelen svinger

På slutten av 1990-tallet ser vi en ny tendens, der infrastruktur og telekommunikasjon får om mulig enda større betydning. *Kommunikasjonsdelen* av IT-utviklingen, som på mange måter var grunnlaget for PC-nettverkene storhetstid, er kommet videre. Dette har åpnet for at man igjen kan tenke i nye baner hva gjelder tekniske løsninger og informasjonsmodeller. I nettverk med såkalte tynne klienter finnes alle ressurser sentralt. Slike løsninger har likhetstrekk med de tekniske løsningene fra stormaskinenes tid. Men der er likevel noen vesentlige forskjeller. En kan argumentere for at infrastruktur og overføringshastighet oppveier ulempene. Brukeren i et nettverk med tynne klienter merker ikke – ideelt sett – at maskinen han sitter ved bare er en «terminal», selv om de sentrale ressursene geografisk er langt unna. Fordelene ved drift og vedlikehold er åpenbare. Desentralisert IT-kompetanse, som kan være meget kostnadskrevende, særlig for små organisasjoner, er ikke nødvendig. Til gjengjeld må man ut å leie nettverkskapasitet, eller bygge egen infrastruktur. I alle fall inntil Internett er raskt og sikkert nok.

Ulempene med tynne klienter er imidlertid like åpenbare. Brukerne mister innflytelsen på informasjonssystemet som sådan; innflytelsen på sitt eget skrivebord. Alle får tilbud om de samme standardfunksjonene. Sårbarheten er stor. Dersom de sentrale ressursene ligger nede, er «de tynne maskinene» ubrukelige. Om man mister kommunikasjonen med sentralenheten, er man hjelpeløs – det hjelper ikke med strømaggregat. Dessuten må mer data transporteres over større avstander.

Pendelen svinger. Utviklingen har gått fra stormaskiner og minimaskiner med sentrale ressurser, til desentraliserte og distribuerte nettverk med ressurser hos den enkelte bruker, til nettverk med tynne klienter, der alle ressurser igjen er samlet i ett sentralt punkt i informasjonsmodellen. Domstolenes teknologianvendelse kan belyses av den gjeldende teknologiforståelse. Gjennom denne forståelsen ser aktørene teknologi som er relevant for institusjonen. Teknologit utviklingen er en forutsetning for teknologianvendelse. Denne utviklingen betinger hvilke teknologiske løsninger som er tilgjengelig på ulike tidspunkt.

3.4 Informasjonsteknologi i Norge

I studiet av norske domstoler, er forholdene i Norge av betydning.¹⁰⁹ Skiller den informasjonsteknologiske utviklingen i Norge seg vesentlig fra den utviklingen vi har sett ovenfor?

3.4.1 Norsk Data AS – systemhegemoni?

På 1970-tallet var norsk informasjonsteknologi fullt på internasjonalt. Norsk Data AS – et selskap som selv hadde utspring fra sterke norske forskningsmiljøer – kunne etter hvert tilby maskiner og løsninger som ble foretrukket av de fleste universitets- og forskningsmiljøer i Norge. Tidlig på 1970-tallet valgte også norsk forvaltning i stor grad løsninger fra Norsk Data AS. Også internasjonalt fikk selskapet mange tunge kontrakter. I 1986 var Norsk Data AS verdens tredje mest lønnsomme databedrift,¹¹⁰ og dominerte det norske markedet, særlig på leveranser til offentlig forvaltning. I hovedsak var det minimaskinløsninger som ble levert. Man satset aldri skikkelig på det private markedet. Da det i kjølvannet av børskrakket i oktober i 1987 ble nedgang i offentlige investeringer, rammet dette Norsk Data AS meget hardt.

Norsk datas dominans hadde innflytelse på hvilke typer systemer som fikk utbredelse i offentlig sektor. Først våren 1988 annonserte Norsk Data AS at de ville gå fra minimaskiner til maskiner på PC-plattform, med UNIX i *kombinasjon* med egne løsninger. Da hadde PCen vært på markedet siden 1981. I privat sektor fikk PCen en langt raskere spredning. Det finnes eksempler på at norske offentlige institusjoner valgte Norsk Data som leverandør av systemer etter press fra politisk hold.¹¹¹ Men vi har også sett at for større organisasjoner, med behov for å dele informasjon, var PC-teknologien på 1980-tallet dårligere egnet enn minimaskinløsninger, og at kombinasjonsløsninger med UNIX-standarder som bindeledd ikke var fullgode sammenliknet med arbeidsstasjoner.

Samtidig med Norsk Datas dominerende periode i norsk offentlig informasjonsforvaltning, forberedte Justisdepartementet og norske domstoler sin store EDB-satsing. Det var ikke Norsk Data som fikk kontrakten på leveran-

¹⁰⁹ Fremstillingen av IT-utviklingen til nå har bygget på fremstillinger fra litteratur som ikke har lagt vekt på Norge spesielt, for eksempel Manuel Castells 1996, Lars Groth 1997 og til dels Arild Haraldsen 1999, selv om han går litt inn på historien rundt Norsk Data i sin bok. Norge er beskrevet spesielt i for eksempel Pål Sørgaard m.fl. 1997: IT i Offentlig sektor: ny hverdag med ny teknologi. Oslo: Universitetsforlaget. Se også Arild Haraldsen 1998: IT på norsk. Strategisk bruk av IT. Oslo: Tano Aschehoug.

¹¹⁰ Bare slått av Microsoft og Cray Research. Arild Haraldsen 1999.

¹¹¹ *ibid.* Side 128-139

sene til førsteinstansdomstolene. Men kan hende var de IT-løsningene som ble valgt påvirket av Norsk Datas mangeårige hegemoni i Norge?

3.4.2 IT-politikk

Den statlige IT-politikk i Norge er beskrevet i en rekke offentlige dokumenter. Vi skal ikke gå inn på disse i detalj. Vi nøyer oss med å referere til noen observasjoner beskrevet i litteraturen.

Rolf Høyer skriver at det i Norge har vært et ønske om at de muligheter for endringer i maktforhold mellom individ og samfunn som informasjonssystemer gir, skal være underlagt demokratiske spilleregler. Arbeidsmiljølovens psykososiale prinsipper om medbestemmelse, meningsfullt arbeid og arbeidsmiljø med videre, kan en finne igjen i 1970-tallets dataavtaler mellom arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene. Personvern er et annet meget viktig aspekt, som følger av ønsket om å kontrollere informasjon og makt. Dette går rett inn i grunnleggende demokratiske problemstillinger om individuelle rettigheter; grensen for staten; grensen for den private sfære. Blant annet ble det opprettet et uavhengig *datatilsyn* som ser til at lovgivningen rundt personvern følges opp.¹¹²

På 1980-tallet kom et forsøk på å etablere en samlet statlig IT-politikk. Mellom 1987 og 1990 pågikk et regjeringsinitiert program, med det formål at en skulle utvikle en norsk IT-plan; en tverrsektoriell plan som skulle være retningsgivende for IT-forvaltning i Norge, og som skulle definere hvordan IT kunne brukes som virkemiddel til å stimulere økonomisk vekst og utvikling i samfunnet. Rolf Høyer beskriver hvordan dette arbeidet fikk nokså begrenset betydning, blant annet fordi den falt sammen med en meget problematisk periode i norsk næringsliv generelt. I tillegg fikk norsk dataindustri spesielt flere alvorlige skudd for baugen. Blant flere bukket Norsk Data, Mycron og Tiki Data under.¹¹³

Trond Buland gir oss et innblikk i arbeidet med «Den store planen».¹¹⁴ Buland beskriver hvordan planen ble til i et spenningsfelt mellom to visjoner; *det moderniserte industrinorge* og *informasjonssamfunnet*; visjoner som var forankret i helt ulike tradisjoner. Den ene med linjer tilbake til den industrielle revolusjon og senere automatiseringslogikk. Mens den andre må ses i sammenheng med en ide som vokste frem på 1980-tallet; ideen om det *post-moderne samfunn*. IT i denne forestillingen er et hjelpemiddel til å realisere et kvalitativt nytt samfunn, der industri og vareproduksjon erstattes av informa-

¹¹² Rolf Høyer 1992.

¹¹³ *ibid.*

¹¹⁴ Trond Buland 1996.

sjonsproduksjon som samfunnets ryggrad.¹¹⁵ Visjonene fremstår i dette lyset som nokså antagonistiske; Visjonen om å modernisere Norge ved hjelp av å modernisere den tradisjonelle, vareproduserende industrien, mot visjonen om å *erstatte* den tradisjonelle industrien med en postmoderne, informasjonsproduserende industri. For å få nok politisk gjennomslagskraft måtte representanter «fra begge visjonene» være med. Dermed ble planen for generell til å ha noen entydig, merkbar effekt som politisk styringsdokument – til tross for dens satsingsramme på nesten en milliard norske kroner.¹¹⁶ I følge Buland var nettopp dette programmets og planens svakhet.

I samme tidsrom investeres det stort i informasjonsteknologi norske domstoler. Planens svakhet som politisk styringsdokument kan sikkert diskuteres. Dersom vi tar Bruland og Høyers analyser for sannsynlige, at den statlige IT-politikken var nokså svak helt opp til begynnelsen på 1990-tallet, hvilke konsekvenser hadde dette? IT-politikken i lys av dette var i stor grad overlatt til departementene.

*...Derved vokste det fram en stadig mer utpreget sektorstyring av teknologien...*¹¹⁷

I dag er inntrykket at samkjøring av IT-politikken på tvers av sektorer og institusjonsgrenser har prioritet. Dette går igjen i en rekke offentlige dokumenter på 1990-tallet.¹¹⁸

3.5 Informasjonsteknologiens innhold

Informasjonsteknologibegrepet impliserer mange faktorer som er viktige for oss i denne studien. Det knytter an til kunnskap og fortolkning og til teknologiutviklingen og tekniske løsninger. Informasjonsteknologi inngår i flere kontekstuelle sammenhenger, både historiske og institusjonelle.

Den tydelige *revolusjonen* er først og fremst den rent tekniske. Med mikroelektronikkens innmarsj tidlig på 1970-tallet økte kapasiteten radikalt. Mainframe- og minimaskiner ble etter hvert utbredte løsninger, særlig i norsk forvaltning. Med PCen og nettverkene første halvdel av 1980-tallet, fikk den moderne informasjonsteknologien en gryende kommunikativ og interaktiv

¹¹⁵ ibid. Se side 1-3 og 403-422.

¹¹⁶ I hovedsak gikk pengene til nyanskaffelser og teknologispredning, og satsingen omfattet en rekke departementer og offentlige organer. ibid.

¹¹⁷ Rolf Høyer 1992. Avsnitt 2.2, side 51.

¹¹⁸ Se for eksempel Handlingsplan 1999-2001 og Statssekretær utvalget for IT 1996.

dimensjon. Denne spiren har vokst siden, og i dag assosieres informasjonsteknologi i stor grad med fleksibel kommunikasjon. PC-teknologien slo ikke inn med full kraft overalt. I noen store organisasjoner med behov for felles informasjonssystemer var man avventende. Mange stormaskin- og minimiljøer har overlevet lengre enn noen kunne forestille seg.

Med verdensøkonomien som bakteppe, kan en forklare noe av nettverkernes frammasj. Nettverksteknologien kan sees i sammenheng med at mange organisasjoner fant det nødvendig å inngå avtaler og allianser med spesialiserte enheter utenfor egen organisasjon, for å møte høye krav til avansert teknologiproduksjon og en ny konkurransesituasjon, fremfor å selv ha kontroll over hele verdikjeden fra produksjon til salg. Den nye organiseringen kom som et gjensidig samspill mellom behovet for ny organisering og stadig bedre nettverksteknologi.

Kommunikasjonsteknologien smeltet sammen med «datateknologien». Vi hadde ikke sett den samme utviklingen, hadde det ikke vært for stadig bedre elektroniske og digitale brytere, linjer med stadig større kapasitet og nye måter å sende informasjon på, slik at en kan utnytte nettverkseffekten. I dag ser vi antydninger til nye informasjonsmodeller. Infrastrukturen er enda viktigere enn før. Den fysiske strukturen kan være sentralisert, noe som er ressursbesparende med tanke på drift og vedlikehold. Brukeren vil ideelt ikke merke at informasjonen flyter om ett sentralt punkt. Internett er verdens største *distribuerte* nettverk. Dets fremvekst og suksess er avhengig av mange faktorer, men nøytrale strukturer som gjorde det lettere å navigere på nettet, har utvilsomt vært en av suksessbetingelsene.

For Norge kan det synes som om det har vært en viss deling mellom privat og offentlig sektor. I offentlig sektor preget Norsk Datas hegemoni utviklingen over mange år. Særlig valg av løsninger kan ses i sammenheng med dette langt inn på 1990-tallet. For privat sektor virker det som om mangfoldet av løsninger er preget av PC-teknologi i større grad enn i det offentlige. Den norske IT-politikken synes å ha vært preget av sektoriell styring. På 1990-tallet er inntrykket at man ønsker en sterkere samkjøring på tvers av sektorer og institusjoner.

Informasjonsteknologien strekker seg over et vidt spekter av teoretiske implikasjoner og historiske hendelser. Vi har vært innom drøftinger og hendelser som vi skal ta med oss videre til den analytiske behandlingen av norske domstolers IT-historie. I studiet av domstolenes teknologianvendelse må en fokusere på flere sider ved informasjonsteknologi. Den ene er hvilke tekniske løsninger som var tilgjengelige på ulike stadier i den informasjonsteknologiske utviklingen. Den andre er hvordan domstolenes *kunnskap knyttet til informasjonsteknologi* gjenspeiles i teknologianvendelsen. Domstolene er en

tekstintensiv institusjon. Etter århundrer har kunnskap om organisering av tekster i gjenfinningsstrukturer etablert seg. Informasjonsteknologi for domstolene er knyttet til slike organisatoriske forutsetninger, i tillegg til konstitusjonelle og historiske forutsetninger.

DEL II
TEORI OG METODE

4. MULIGHETER, IDENTITETER OG FORSTÅELSE

Som vi så i kapittel 3, er informasjonsteknologi et sammensatt begrep. Nyinstitusjonell teori og teorien om den fortolkende jurist gir innhold til domstolenes teknologiforståelse. Hvilke muligheter og begrensninger impliserer disse teoriene? Dette kapitlet legger vekt på de to teoriens rasjonalitetsbegrep; *logic of appropriateness* og *den juridiske rasjonalitet*.

Vi understreker at de teoretiske drøftingene henger nøye sammen med metodiske drøftinger i det neste kapitlet, kapittel 5.

4.1 Institusjonell teori

Dette er ikke en uttømmende gjennomgang av nyinstitusjonelle teorier, men en drøfting av sentrale begreper som kan gi domstoleles teknologiforståelse innhold.

4.1.1 Logic of appropriateness

I nyinstitusjonell teori tillegges aktørene noen relativt stabile *forutsetninger* for handling.¹¹⁹ Slike forutsetninger er felles delte innen institusjonens rammer. I henhold til en *stivhengig logikk* står disse strukturene imot endringspress fra omgivelsene. Juristene i nåtiden forholder seg til rettskildene i sitt arbeid. I noen *kritiske saker* skapes ny rett som legger føringer på fremtidige jurister. Historiske teknologihendelser skapte strukturer som dagens handlende aktører må forholde seg til i teknologihendelser. Disse forutsetningene etableres *før* en bestemt handlingskrevende situasjon oppstår og *før* handling, som et resultat av *logic of appropriateness*, skjer.

Logic of appropriateness er et dynamisk handlingsbegrep. I teknologisituasjoner spør aktørene seg: Hvilken situasjon er dette? Hvem er jeg? Hva gjør en som meg i en situasjon som dette?¹²⁰ Når aktørene gjør en slik aktiv analyse, farges den av etablerte forutsetninger. Slike forutsetninger kan nyanseres i capabilities, accounts og identities.

¹¹⁹ Se for eksempel March, J. G. 1994 og March, J. G. & Olsen, J. P. 1995. Se drøfting av begrepet også i metodekapitlet, avsnitt 5.1.1.

¹²⁰ March, J. G. 1994

Capabilities henspeiler på hva som er mulig. Institusjonen rår over visse ressurser, som kompetanse, penger, utstyr, geografisk plassering med mere. Institusjonens virksomhet er basert på formelle regler, som lover og interne vedtekter. Den må også ta hensyn til tidligere beslutninger og uttalte målsetninger. I tillegg kommer uformelle strukturer; normer og etikk. Slike hensyn legger føringer på hvilke handlinger som er mulige.

Accounts henspeiler på bestemte årsakssammenhenger etablert i institusjonens virkelighetsforståelse. Over tid utvikles en felles oppfatning av hva som er viktige utfordringer og problemer, og hvilke tiltak og løsninger som virker. Slike forutsetninger fanger opp deler av virkeligheten som er viktig for institusjonen. Andre problemer og løsninger filtreres bort. Felles utdanningsbakgrunn gir gjerne felles problemforståelse. Nyansatte sosialiseres inn i institusjonens virkelighet.

Identities henger nøye sammen med dette. Aktørene handler på vegne av institusjonen, med en institusjonell identitet. Hva som er passende handling, vurderes etter disse tre hovedkomponentene. 'Hva gjør en som meg i en situasjon som dette' inviterer i tillegg til spørsmålet 'Hvem er jeg?'. Det er rimelig å anta at individer i en institusjonell kontekst har multiple identiteter, ikke bar en felles delt institusjonell identitet.

Med begrepet *teknologiforståelse* ønsker vi å favne slike grunnleggende forutsetninger for handling i teknologisituasjoner. *Teknologianvendelse* er et begrep for handling i situasjoner der IT og institusjonelle verdier og strukturer møtes. Teknologianvendelse er teknologiforståelsens empiriske uttrykk. De uavhengige variablene som konstituerer teknologiforståelsen kan belyse teknologianvendelse som avhengig variabel.

4.1.1.1 Sosial konstruksjon

Måter å se virkeligheten på er konstituert innenfor en bestemt kontekst; et forskersamfunn; et fellesskap; en generasjon; en institusjon. Vi ønsker å forklare domstolenes teknologianvendelse. Hva er de felles delte verdier som konstituerer forståelsen av moderne informasjonsteknologi i domstolene? Ideen om sosial konstruksjon passer godt med institusjonell teori. Aktørene handler i henhold til noen etablerte forutsetninger. For domstolene kan vi anta at historiske og konstitusjonelle verdier og juridisk rasjonalitet er sentrale forutsetninger for juristers og dommeres handlinger.

Ideen om sosial konstruksjon er ikke nødvendigvis knyttet til noen spesielle teorier. Ideen er i seg selv en grunnleggende metafysisk antakelse.¹²¹ Meka-

¹²¹ Se for eksempel Thomas S. Kuhn 1996 og J. Alexander 1982; om grunnleggende metafysiske antakelser som forutsetninger for vitenskapelig teoribygging. Særlig Alexander range-

nisme kan foregå under mange ulike betingelser. I institusjonell teori formes informasjonsteknologi i domstolenes institusjonelle bilde. Organisasjonen tar i bruk IT på sin måte, som et resultat av noen forutsetninger i handlingsgrunnlaget. Måten teknologi brukes på er dens effekter. Aktørenes fortolkning av meningen med teknologi, finner sitt uttrykk i teknologianvendelse.

Antakelsen om at institusjonell teknologiforståelse kan belyse teknologianvendelsen, er i utgangspunktet en forklaringsmodell med sterk vektlegging av institusjonelle strukturer. En slik modell bærer preg av «institusjonell determinisme». Innenfor institusjonelle strukturer finnes handlingsrom, og entreprenørene kan forme informasjonsteknologi i henhold til individuelle motiver. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 5 – Metode.¹²²

4.1.1.2 Teknologisk determinisme

Teknologideterminismen forutsetter at informasjonsteknologi er det samme som en materiell orden; en fysisk eller formell organisasjonsstruktur som aktørene følger.¹²³ Når et informasjonssystem implementeres, påberoper det bestemte handlingsmåter. Dets omgivelser må tilpasse seg teknologiens krav. Men hva er teknologiens krav; hvor kommer de fra? Teknologi kan på den ene side oppfattes som et isolert fenomen med noen virkninger på sine omgivelser. På den andre side er all IT produsert av noen. Både tekniske løsninger og applikasjoner er laget med utgangspunkt i forestillinger om hva det skal brukes til. Informasjonsteknologi har spor i seg av virkelighetsoppfatninger lagt til grunn av programutviklere og teknologiforskere. Lars Groth skriver at informasjonsteknologi har iboende prinsipper for organisering, og at det i en gitt situasjon kan være vanskelig å skille om en handling er teknologisk determinert eller et resultat av et individuelt handlingsgrunnlag.¹²⁴

Det er noen nyanser ved teknologisk determinisme som bør diskuteres. Om en antar at teknologien har noen determinerende effekter, er ikke veien lang til forventningen om at disse effektene kan utnyttes intensjonelt. I en strategisk rasjonell teknologiforståelse er det nærliggende å tro at det vil ligge bevisste valg bak implementering av informasjonssystemer. Under visse institusjonelle forutsetninger er informasjonsteknologi styrings- og produksjonsverktøy.

rer metafysiske antakelser som det mest grunnleggende av alle forutsetninger, og at modeller, hypoteser og teorier følger av ens forståelse av *handling og orden*. Se også Nils Gilje & Harald Grimen 1993.

¹²² Se blan annet avsnittet 5.2.1

¹²³ Om Teknologisk determinisme, se for eksempel Lagdon Winner 1987, Lars Groth 1997, Tommy Tranvik 1998

¹²⁴ Lars Groth (1997)

Dermed kan minst tre varianter av teknologideterminisme utledes. I den første kategorien er det mulig å utnytte effekten av teknologianvendelsen strategisk fordi en *kjenner til* teknologiens iboende egenskaper. Den andre er et forsøk på å bruke teknologi strategisk, men der en handler under forutsetninger som gir begrensede muligheter til å se alle muligheter og konsekvenser av teknologianvendelsen. Den tredje formen er en mer «ren» determinisme som innebærer at teknologi kompromissløst vil kreve bestemte tilpasninger som ikke nødvendigvis er intendert av noen.¹²⁵

De to første kategoriene har det til felles at teknologien blir forsøkt skapt i en forestilling om strategisk rasjonalitet. Den ene er en klassisk økonomisk-rasjonell forestilling. Den andre er en moderert rasjonell logikk, der aktørene gjerne *prøver* å være strategisk rasjonelle, men der ulike forutsetninger snevner inn handlingsgrunnlaget – en slags institusjonell determinisme. Forutsetningene ikke nødvendigvis eksplisitte for aktørene, slik som i en klassisk rasjonell forestilling.¹²⁶ Det finnes handlingsrom også innenfor slike institusjonelle forutsetninger. Et slikt handlingsrom skapes enten ved at den aktuelle handlingskrevende situasjonen er løst koplet til institusjonens kjerneverdier, eller ved at de institusjonelle kjerneverdier i seg selv oppmuntrer til individuelt motivert handling. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 5, i avsnittet om historisk sosiologisk metode.

4.1.2 Hvor går grensene?

Modellen, som ble presentert innledningsvis,¹²⁷ indikerer at teknologiforståelse konstitueres av minst tre sett av variabler; institusjonelle variabler, samfunnsvariabler og teknologivariabler. Med modellen ønsker vi å åpne for at teknologiforståelse kan være preget av ekstrainstitusjonelle variabler. Den institusjonelle og samfunnsmessige kontekst er påvirket handlingsgrunnlaget, og dermed utgangspunktet for domstolenes teknologianvendelse.

Det er viktig å se forbi de institusjonelle grenser, og innlemme eventuelle samfunnsmessige og teknologihistoriske hendelser som kan belyse domstolenes teknologianvendelse. En kan gjerne snakke om spesifikke institusjonelle forutsetninger for utvikling og endring, men en må i tillegg ta hensyn til forutsetninger som ligger utenfor institusjonen selv. Dette har man typisk innenfor institusjonell teori løst ved det en kaller institusjonaliserte omgivel-

¹²⁵ Jamfør Lagdon Winner 1987 og 1977.

¹²⁶ Bl.a. March & Olsen 1995: *Democratic Governance*

¹²⁷ Se 1.3.6 og 4.4.1 Modellen er en skjematisk fremstilling av antatte sammenhenger mellom ulike variabler i denne studien.

ser.¹²⁸ Sentrale aktører i institusjonens omgivelser har forventninger til hva som er god organisering, og institusjonen påvirkes av slike forventninger. Informasjonsteknologi er informasjonssamfunnets uttrykk, og institusjonalserte omgivelser kan skape et visst moderniseringspress.

Domstolenes omgivelser også er mange andre institusjoners og enkeltmenneskers omgivelser. For vårt case er det lite trolig at aktører i den globale IT-utviklingen på noen måte har hatt forventninger til hvordan domstolene i Norge bør organiseres, eller at domstolene har innrettet seg etter slike eventuelle ønsker. Like fullt er det å forvente at en finner spor av teknologiutviklingen i domstolenes IT-historie. Hvorfor er det i tilfellet slik? Ett svar kan være at det i domstolenes institusjonalserte omgivelser gjennom tiden har vært forventninger til at domstolene skal ta i bruk den teknologien som til en hver tid er moderne og riktig. Institusjonsbegrepet impliserer en grensedragning for institusjoner. Institusjonsbegrepet har eksklusive egenskaper, med grenser institusjonalserte omgivelser.

Institusjonene og deres institusjonalserte omgivelser har grunnleggende og stabile kjerneverdier. Dette er helt sentralt i vår analyse av norske domstolers IT-historie. Men tilnærmingen stenges ikke inne i analytisk grensedragning. Begrunnelsen er faren for å overse eventuelle forklaringsfaktorer som ikke hører til innenfor institusjonelle grenser eller institusjonalserte omgivelser, slik de følger av en tradisjonell institusjonell tenkning. Krav til anvendelse av teknologi fra omgivelsene, kan ikke betraktes som noe *spesielt for domstolene som institusjon*. I denne studien gir det lite mening å knytte slike krav til bestemte institusjonalserte omgivelser.

Derimot kan en forvente at domstolenes handlinger er i samsvar med samfunnets forventninger til domstolenes rolle som *den tredje statsmakt*. Da passer teorien om institusjonalserte omgivelser bedre. Både andre sentrale samfunnsinstitusjoner og borgerne i Norge må kunne predikere domstolenes handlinger. Dette er selve grunnlaget for en fungerende, legitim rettsstat; kimen i domstolenes historiske og institusjonelle kontekst.

I henhold til Philip Abrams' *strukturbegrep*,¹²⁹ kan vi forvente at institusjonelle strukturer i domstolene endres langs ulike tidsakser. I vår studie er det domstolenes teknologianvendelse som skal belyses. Dette er en del av domstolenes institusjonelle strukturer som kan ha en annerledes kopling til domstolenes institusjonelle genese, enn dens dømmende virksomhet.¹³⁰ Dom-

¹²⁸ Se for eksempel Nils Brunsson & Johan P. Olsen 1993.

¹²⁹ Se Philip Abrams 1982.

¹³⁰ Vi skal blant annet se at Justisdepartementet har en helt annen organisatorisk relasjon til domstolene i overordnede administrative spørsmål – blant annet IT-spørsmål – enn i den dømmende virksomheten.

stolens sentrale institusjonelle verdier endres langsommere enn mer perifere forutsetninger. Med et mer nyansert institusjonsbegrep kan en forvente at domstolens teknologianvendelse er påvirket både av domstolens institusjonelle kjerneverdier og av andre faktorer utenfor domstolene selv, *fordi* teknologianvendelse ikke er knyttet tett sammen med domstolene som den dømmende makt. Drøftingen av hvordan institusjoner endres viser hvordan en kan åpne institusjonsbegrepet for påvirkninger utenfra.

Men det finnes flere «åpninger» i institusjonell teori. *Identiteter og forklaringsmåter*,¹³¹ inviterer til et bredt bredere empirisk nedslag. Identiteter er noe mennesker utvikler gjennom hele livet og i alle kontekster de deltar i. Virkelighetsoppfatninger kan knyttes til en bredere meningsdannelse i samfunnet. Forståelsen av samfunnet og virkeligheten påvirkes av prosesser i det offentlige rom – eller av *diskurser*, for å bruke et begrep som impliserer noen bestemte teorier.¹³² Begreper skifter innhold over tid. Ikke bare innenfor snevre institusjonelle rammer, men i samfunnet generelt. Institusjonelle forklaringer er viktige, men de bør utvides til tilnærminger som mer eksplisitt innlemmer et bredere nedslagsfelt.

4.1.3 Verden er blitt mindre – virkeligheten større.

Teknologiforståelse er i denne studien et begrep som kan ha innslag både fra konkrete institusjonelle rammer, her domstolsektoren eller domstolsinstitusjonene, og fra en bredere kontekst, for eksempel det norske samfunnet eller mer globale impulser. Verden er blitt mindre, informasjonsteknologi tatt i betraktning, med spredning av informasjon over eter og i kabel. All informasjon er tilgjengelig for alle overalt og til enhver tid. Dette bryter med tradisjonelle informasjonsstrømmer i institusjonene og samfunnet, og gir menneskene videre kontaktflater – som *aktører* i institusjonen og som *personer* i alle sfærer. Nå er ikke informasjonsteknologien å regne som en forutsetning for den brede meningsdannelse i et samfunn. Mennesker har i overskuelig fortid tatt del i en bredere samfunnskontekst. Det er i dag vanskeligere å se menneskene som aktører i en avgrenset institusjonell kontekst, gitt den teknologiske utviklingen og informasjonssamfunnets framvekst. Med nettverkene følger også en differensiering av *identiteter*.¹³³ Digitale nettverk kjenner ingen grenser; verken statsgrenser eller fysiske bygningsstrukturer. Mennesker søker sammen på tvers av tid og rom. Vi ser *nye sosiale bevegelser* – organisert rundt enkelt-

¹³¹ Deler av *logic of appropriateness* – se note 119 ovenfor

¹³² Ulike nyanser av diskursbegrepet finner en for eksempel hos Habermas og Foucault, med flere.

¹³³ Se Manuel Castells 1997. Se for eksempel 357.

saker, uavhengige av geografi og demografi – ta form og reiser seg som makt-faktorer på den politiske arena.¹³⁴

I lys av teknologiutviklingen sier vi ofte at «verden er blitt mindre». Aktø-renes virkelighet er tvert om blitt større. I en studie av domstolinstitusjonens teknologianvendelse må forklaringsmodellen være åpen for ekstrainstitusjo-nelle forklaringer. Identiteter og forståelsesmåter som deler av logic of appropriateness i nyinstitusjonell teori, kan være kontaktpunkt mellom insti-tusjonen og slike forklaringer. Der de institusjonelle strukturer åpner opp handlingsrom, kan impulser fra samfunnet og teknologiutviklingen finne veien inn i domstolenes teknologiforståelse.¹³⁵

4.2 Den fortolkende jurist

Rettslig informasjon fremstår som nøytral og udiskuterbar. Det samme gjel-der måten å sammenstille rettslig informasjon på, slik at den aksepteres som gyldig rettslig argumentasjon. Det som fremstår som selvfølgeligheter for jurister, er fortolkninger basert på forutsetninger som til enhver tid gis inn-hold av det juridiske samfunns felles oppfatning av hva som er gjeldende rett, hva som er rettslig argumentasjon og hva som er akseptert metode. Innholdet i disse grunnleggende antakelsene ikke er entydig gitt. Det som er gitt er *enig-heten* om hva som er gitt. Og dette endrer seg over tid.¹³⁶

Teorien om den fortolkende jurist har flere fellestrekk med nyinstitusjonell teori, og den finstilles siktet mot domstolenes forutsetninger for handling i teknologisituasjoner; mot domstolenes teknologiforståelse som agent på tek-nologianvendelse. Hvordan kan den juridiske rasjonalitet belyse domstolenes teknologianvendelse?

¹³⁴ Se Claus Offe 1988. Se sidene 63-107.

¹³⁵ Se 5.2.1

¹³⁶ Vi baserer oss i hovedsak på David Roland Doublents 1995. Se Doublents modell for samspill mellom rettslig virkelighet og samfunn på side 22. Doublents avhandlingen søker å forklare sammenhengen mellom den frie verdidiskurs i samfunnet og den bundne regeldiskursen i den rettslige virkelighet, ved hjelp av hermeneutiske strukturforklaringer. Vi skjeler også til Hans Petter Gravers juridiske avhandling (Hans Petter Graver 1986: Den juristskapte vir-kelighet. Oslo: Tano).

4.2.1 Kvalifikasjonsnormer for rettslig argumentasjon – konstituerende for fellesskapet

Hva er rettslig argumentasjon? Spørsmålet er tilsynelatende trivielt. Det er ikke vanskelig for en jurist å kjenne igjen rettslig argumentasjon. I utgangspunktet aksepteres rettslig argumentasjon på visse betingelser innenfor det juridiske samfunn. Først og fremst er argumentasjonen rettslig dersom jurister anser den for å være det. De implisitte kvalifikasjonsnormene for slik argumentasjon er ikke like tydelige. Dersom man ikke oppfyller normene for rettslig argumentasjon, for eksempel ved at man ikke har den riktige juridiske bakgrunn, avskjæres man fra å delta i debatter innenfor det juridiske samfunn. Borgerens rett til å føre sin egen sak blir meningsløs. I følge David Doublet var ikke dette intensjonen blant konstitusjonelle tenkere på 1700-tallet. Da var sannsynligvis borgerskapets ekskluderende normer – krav om fast eiendom, kjønn, alder med mer – sammenfallende med det juridiske fellesskaps ekskluderende normer.¹³⁷

Sammenhengen mellom debatten rundt juridiske spørsmål i den *generelle samfunnssfære* og den reelle juridiske debatt, er uklar. For å kunne identifisere den rettslige argumentasjons særtrekk, fremholder Doublet den rettslige argumentasjons struktur eller logikk, dens verdipremisser og dens virkelighetsforståelse som passende analytiske utgangspunkt. Samfunnet generelt har på sin side noen normer og virkelighetsforståelser, og Doublet forestiller seg et dialektisk samspill mellom disse to sfærene.¹³⁸

Doublet fremholder at de juridiske kvalifikasjonsnormer er *systemrelative*. Det vil si at det juridiske samfunns kvalifikasjonsnormer for rettslig argumentasjon kan være forskjellig i for eksempel Norge og Tyskland eller Frankrike. Det ikke poeng i å utdype dette her, ved å gå nærmere inn på argumentasjonen for denne observasjonen. Det er et poeng at det juridiske samfunns kvalifikasjonsnormer ikke er universelle. For den enkelte jurist er ikke disse kvalifikasjonsnormene gjenstand for individuelle vurderinger. De er definert av det juridiske fellesskap. Den som skal delta i det juridiske fellesskapets kommunikasjon, må likefullt gjøre disse forutsetningene til sine gjennom juridisk trening. Juristen sosialiseres gjennom det juridiske embetsstudium inn i et system av implisitte kvalifikasjonsnormer. For forklaringsmodellen i denne

¹³⁷ David Roland Doublet 1995: 24-31. Vi viser også til Kapittel 2, der vi trakk inn noen helt grunnleggende konstitusjonelle verdier fra tiden da mange av Europas konstitusjoner ble utformet.

¹³⁸ Doublets prosjekt er vel nettopp å vise at det er en sammenheng mellom den frie verdidiskurs og rettsdogmatikken, og i så måte er vel denne sammenhengen mer nyansert enn man kan få inntrykk av, når man fokuserer på de rettslige kvalifikasjonsnormene alene.

studien er dette viktig, fordi den juridiske rasjonalitet er en del av domstolernes teknologiforståelse.

4.2.2 Det juridiske fellesskapet som rettsforvalter

Hva er det som skiller det juridiske fellesskap fra andre fellesskap i samfunnet? De juridiske kvalifikasjonsnormer for rettslig argumentasjon, kan virke ekskluderende overfor den jevne borger.¹³⁹ I tillegg er det juridiske fellesskap direkte medvirkende til rettsstatens opprettholdelse og funksjon. Det juridiske fellesskap er en forutsetning for å opprettholde den samfunnsmessige helhetsrettslige grunnlag og struktur. Dette henger sammen med rolleforventningen samfunnet har til jurister, som følge av profesjonens forpliktelse til rettssystemet og rettslig rasjonalitet. Dette konstituerer det juridiske fellesskaps selvforståelse. Denne rasjonaliteten er ikke en individuell rasjonalitet, men en rasjonalitet som er felles delt blant jurister, og som skiller det juridiske fellesskap fra resten av samfunnet, samtidig som det juridiske fellesskap ser samfunnet *igjennom* denne rasjonaliteten; den juristskapte virkelighet.¹⁴⁰

Men hva vil det si at den juridiske profesjon er forpliktet til rettssystemet og den rettslige rasjonalitet; hva er det juridiske fellesskaps rolle i samfunnet? Doublet støtter seg her til Nicklas Luhmans utvidede organiske systemteori. Luhman ser samfunnet som den totale organisme, hvor rettssystemet utgjør en delorganisme. Da er samfunnet det system som muliggjør rettssystemet, samtidig som samfunnet som overordnet system muliggjøres av rettssystemet. Rettssystemet er en del av et stadig mer differensiert samfunn, bestående av stadig flere subsystemer. Denne logikken forfølger Doublet videre i forholdet mellom rettssystemet og det juridiske fellesskap. Han skriver at:

*...Det juridiske fellesskaps rolle i samfunnet kommer til uttrykk ved at det juridiske kommunikative fellesskap er innrettet mot og knyttet til rettssystemet ved at det er basert på et system som er på linje med eller samstemt med rettssystemet selv. Det system som opprettholder rettssystemet, er med andre ord ikke annet enn **det juridiske kommunikative fellesskap...***¹⁴¹

¹³⁹ Lekdommere og juryordningen nyanserer samspillet mellom det juridiske fellesskap og samfunnet for øvrig i produksjonen av gjeldende rett. Fokus i denne studien er på de alminnelige dommere etter domstoloven. Vi antar at det er de alminnelige dommerne som har betydning for domstolens teknologianvendelse. Derfor holdes lekdommernes og juryordningens innvirkning på rettsforvaltningen utenfor.

¹⁴⁰ Hans Petter Graver 1986.

¹⁴¹ David Roland Doublet 1995: 36.

På denne måten viser Doublet ved hjelp av systemteori, hvordan det juridiske fellesskap ikke bare opprettholder rettssystemet i samfunnet, de opprettholder også et subsystem som er tilsvarende og en forutsetning for rettssystemet. Innenfor dette subsystemet – altså det juridiske fellesskap – er den juridiske profesjon orientert mot og regulert av retten, men i tillegg interagerer jurister med det mål for øyet å *produsere ny rett eller reprodusere gammel rett*.¹⁴² Rettsproduksjonen skjer blant annet på grunnlag av en felles fortolkning av juridiske tekster i rettskildene, innenfor det juridiske samfunn.

Men er den juridiske interaksjon, med produksjon av ny rett som målsetting, verdifri? Her skiller Doublet mellom det han betegner som rettsdogmatikk og den frie verdidiskurs. Produksjonen av ny rett er bundet av rettskilderegler og rettskildeprinsipper, altså en bundet diskurs; rettsdogmatikken. I det vi har resonnert til nå, er det en rimelig antakelse at rettsdogmatikken som ramme er mer «juridisk» enn den frie verdidiskurs. De gjeldende regler for produksjon av rett gir retten den nødvendige legitimitet. Det er dette som ligger i samfunnets forventninger til jurister. Diskursen om rettsverdier – for eksempel rettssikkerhet – er en fri diskurs. En hver kan delta i en debatt om rettsverdier. Til dette stilles ingen kvalifikasjonskrav. Men forekommer det at verdidiskurser ligger til grunn for produksjon av rett?

Doublet fremholder at rettsreglers meningsinnhold endrer seg over tid, i samsvar med rettsdogmatikkens forståelse av meningsinnholdets endring. Den bundne regeldiskurs endres over tid. Reglene i seg selv ligger altså fast, mens deres meningsinnhold endres. Hermeneutisk – i betydningen tolkningslære – kan en si at reglene for produksjon av rett er gjenstand for det juridiske samfunns fortolkning til enhver tid. Når vi antar at regeldiskursen endres over tid, hvorfra kommer nytt meningsinnhold? Kommer det fra systemet selv, altså rettssystemet og det juridiske fellesskap, eller kommer det til i et samspill med den frie verdidiskurs i samfunnet? Uansett endres sannsynligvis meningsinnholdet som følge av en verdidesisjon, ikke bare en ren rettsdogmatikk.¹⁴³

For denne studien er det helt sentrale at verdidiskurser er med i fortolkningen av regler, fordi dette viser at en regeltekst eller en lovtekst ikke er entydig. Vi skal være forsiktig med å trekke slutningene for langt, men vi fremholder for det første at *rettslig informasjon* – i betydningen tekster i de primære rettskilder på for eksempel Lovdatas systemer – er blitt til innenfor en rettsdogmatikk med regler som skifter innhold over tid, og at rettslig in-

¹⁴² ibid. Side 37-38.

¹⁴³ Vi refererer her til debatten om Høyesteretts politiske funksjon. Når domstolene driver verdidiskurs innenfor rettsdogmatikken, driver domstolene med *juridisk politikk*. Denne verdidiskursen er ikke lenger fri, men begrenset av rettsdogmatikken. ibid. side 211. Men denne debatten finnes beskrevet flere steder.

formasjon tolkes innenfor den samme diskursen på et senere tidspunkt. Da er kanskje det juridiske fellesskaps fortolkning av teksten annerledes enn da teksten ble skrevet, fordi rettssystemets innhold er endret, og det juridiske fellesskap som subsystem av rettssystemet er sammenfallende med rettssystemet selv. Rettsdogmatikken har endret seg.¹⁴⁴

Dette sier noe om handlingsrommet produksjon av rett foregår i. Den rettsdogmatiske metode og normene for rettslig argumentasjon gir inntrykk av å være en bundet diskurs, og dette er et legitimitetsskapende signal til samfunnet for øvrig. Produksjon av rett er ikke en tilfeldig fortolkning av rettskilder, men en prosess innenfor betryggende, universelle rammer. Med et slikt grunnlag for teknologianvendelse, er det rimelig å anta at også de rettslige informasjonssystemer gjenspeiler et legitimitetsskapende inntrykk.

4.2.3 Gjeldende rett – større fortolkningsrom?

Kapittel 2 beskriver det hvordan det moderne samfunns differensiering etter hvert kom til å endre rettsoppfatningen fra en positiv rettsoppfatning – for eksempel som hos Montesquieu¹⁴⁵ – og til gjeldende rett. Rettslig argumentasjon er middelet for å komme frem til gjeldende rett som mål, og underveis er prosessen regulert av rettsdogmatikken. Den moderne rettsdogmatikken er innrettet mot å konkludere hva som er gjeldende rett.¹⁴⁶ Med gjeldende rett mener vi den fungerende rett slik den anvendes eller forutsettes anvendt av ulike autoriserte rettsanvendere. Gjeldende rett har ingen normativ karakter, men er funksjonelt bestemt.¹⁴⁷ En slik forståelse av gjeldende rett underbygger inntrykket av forutsigbarhet og universell rettspraksis.

Innenfor et konkret rettsområde er den positive lovbestemmelsen bare en av flere rettskilder som bestemmer gjeldende rett. Dette forsterker det juridiske fellesskaps stilling som forutsetning for opprettholdelsen av rettssystemet og rettsstaten betydelig. Ikke bare er rettsdogmatikkens regler forbundet med positiv rett, den rettsdogmatiske metode er innstilt på å utvikle gjeldende rett;

¹⁴⁴ ibid. Se side 62-70. Doublet refererer til Ralf Dreier når han beskriver rettsdogmatikkens opprinnelse som en «bokvitenskap» hvor den vitenskapelige aktivitet ble rettet mot en fortolkende og systematisk bearbeidelse av autoritative tekster, som lov bøker, dekreter, lovbeslutninger og lignende, allerede i høymiddelalderen (ibid. side 166).

¹⁴⁵ J.fr. avsnittet 2.1.2

¹⁴⁶ Rettskildelære er en del av prosessen frem mot gjeldende rett (ibid. 233). Omtalen av rettsdogmatikk har til nå i all hovedsak omfattet rettsreglene og rettskildeprinsipper. For den praktiserende jurist er det flere faktorer i *den rettsdogmatiske metode* (ibid.162). For eksempel rettskildelæren.

¹⁴⁷ Definisjonen er Doublets (ibid. Se side 227). Doublets kommenterer imidlertid at definisjonen er teoretisk, og at det i Norge finnes en rekke eksempler på *riktig* rett.

hvordan den positivt gitte rett kommer til anvendelse i ulike situasjoner på forskjellige saksområder. Rettsdogmatikken i seg selv er å oppfatte som funksjonell og åpen. Det vil si at den ikke er en statisk, evig sannhet, slik som innen en naturrettslig tradisjon, men heller relativ i sitt forhold til gjeldende rett i funksjonell forstand.¹⁴⁸ I en positiv rettstradisjon er dommeren kun et talerør for retten. I det norske rettssystem er det domstolene som utformer retten til gjeldende rett. Dommerens rolle som rettsanvender er fremtredende i Norge.¹⁴⁹

Igen forsterkes inntrykket av at rettspraksis følger av stabile og universelle rammer for det fortolkningsrom som skapes av rettssystemet av gjeldende rett og den rettsdogmatiske metode. For denne studien er det ikke et poeng å ta stilling til om slike rammers faktiske egenskaper. Det er imidlertid et poeng at slike rammer er en forutsetning for rettsikkerheten, fordi domstolenes teknologiforståelse inkluderer den juridiske rasjonalitet. Domstolenes teknologianvendelse kan belyses av slike forutsetninger.

4.2.4 En hermeneutisk oppsummering

Både nyinstitusjonell teori og teorien om den fortolkende jurist har hermeneutiske egenskaper, slik vi forstår dem her. En grunntanke i hermeneutikken er at vi alltid forstår noe på grunnlag av visse forutsetninger.¹⁵⁰ Både nyinstitusjonell teori og teorien om den fortolkende jurist identifiserer grunnleggende forutsetninger for handling, som passer med en hermeneutisk tilnærming. Den nyinstitusjonelle teoris rasjonalitetsform, *logic of appropriateness*, kan hjelpe oss til å belyse hvilken institusjonell kontekst – eller forståelseshorisont – som gjelder innenfor domstolinstitusjonen. Teorien om den fortolkende jurist er sterkere knyttet til den juridiske rasjonalitet, og kan sammen med nyinstitusjonell teori gi oss et bilde av hvordan informasjonsteknologi forstås i norske domstoler.

Teoriene er sammenfallende på flere måter. Identitets-elementet fra *logic of appropriateness* likner måten Doublet omtaler den juridiske rasjonalitetskonstituerende virkning i det juridiske fellesskap. Rasjonaliteten er en tydelig

¹⁴⁸ ibid. side 162-170. Med denne dynamikken følger også en *metalære* som forteller hvordan det juridiske fellesskap kan ta stilling til kontroversielle rettsspørsmål og rettsspørsmål som ikke det ikke finnes klare svar på, for eksempel der det ikke er etablert presedens eller finnes lovbestemmelser; der rettsdogmatikken kommer til anvendelse på nye saksfelt. I følge Doublet er den juridiske vitenskapsteori en implisitt del av den rettsdogmatiske metode (ibid. side 164-165). Rettsvitenskapen er en forskningsvirksomhet som kartlegger for eksempel rettsreglers og lovers nedslagsfelt, og som ser rettssystemet som helhet mer enn praktikerne; juristen i sitt daglige arbeid med konkrete saker.

¹⁴⁹ ibid. Se side 209-223.

¹⁵⁰ Nils Gilje & Harald Grimen 1995. se side 142-174.

karakteristikk som skiller jurister fra andre grupper i samfunnet. Måten jurister ser resten av samfunnet på gjennom denne rasjonaliteten, har fellestrekk med nyinstitusjonalismen virkelighetsforståelse (accounts). Og blant annet rettskilderegler og rettskildeprinsipper er regulerende for opprettholdelse, produksjon og reproduksjon av retten. En kan se paralleller til regelkomponenten i nyinstitusjonalismen (capabilities). Teoriene fremholder kontekstuell relativisme som grunnleggende hypotese. Innholdet i dynamiske begreper preges av den sammenheng de inngår i.¹⁵¹

4.3 Noen implikasjoner

Som vi har sett i innledningskapitlene om domstolene, er de institusjonelle rammene preget av verdier innbakt i det konstitusjonelle grunnlaget for domstolene. Etter to teoretiske bidrag, nyinstitusjonell teori og teorien om den fortolkende jurist, er det viktig å ta de historiske rammer fra bakgrunnskapitlene med i betraktning. Først gjentas den overordnede problemstillingen i denne studien:

Hvordan har norske domstoler tatt i bruk moderne informasjonsteknologi, og kan organisatoriske forutsetninger, samfunnskontekst og teknologiutvikling forklare domstolenes teknologianvendelse?

Nå er det lagt et grunnlag for hvordan denne problemstillingen kan besvares. Den første delen av spørsmålsstillingen – Hvordan har norske domstoler tatt i bruk moderne informasjonsteknologi? – skal vi et stykke på vei besvare i kapittel 6; Teknologihistorien til norske domstoler. Det er en empirisk begrunnet fremstilling av når de første tankene om anvendelse av moderne IT tok form, til situasjonen slik den er i dag. Det vil si, noen hendelser fra denne historien vektlegges. Hendelser kan passe denne studiens forklaringsambisjoner. Hendelsene i beskrivet ytterligere i kapittel 7.

Første del av problemstillingen legger opp til en historisk tilnærming til domstolenes teknologianvendelse, mens siste del av problemstillingen – «Kan organisatoriske forutsetninger, samfunnskontekst og teknologiutvikling forklare domstolenes teknologianvendelse?» – fokuserer på den analytiske siden av denne studien. Denne delen av spørsmålsstillingen tar opp hvilke variabler som er fruktbare i forklaringen av domstolenes IT-historie. Domstolenes historiske og institusjonelle kontekst, hendelser og forhold i samfunnet uten-

¹⁵¹

«...En annen viktig innsikt i hermeneutikken er at meningsfulle fenomener er forståelige bare i den sammenheng eller kontekst de forekommer i...», *ibid.* Side 152.

for domstolinstitusjonens grenser og hendelser i teknologiutviklingen belyser hver sine deler av domstolenes teknologihistorie. I tillegg til bakgrunnskapitlene Domstolene i Norge og Informasjonsteknologi, finstilles fokus ytterligere med nyinstitusjonell teori og teorien om den fortolkende jurist. Teoriene nyanserer de organisatoriske forutsetninger i domstolinstitusjonen.

4.3.1 Institusjonelle forklaringer

Kan faktorer som rettssikkerhet og juridisk tenkemåte forklare teknologianvendelsen i norske domstoler?

Historiske og konstitusjonelle verdier og juridisk rasjonalitet gir innhold til organisatoriske forutsetninger. Men hvilke er først og fremst viktige for oss?

4.3.1.1 Institusjonelle verdier

4.3.1.1.1 Historie og konstitusjon

Domstolene er påvirket av stats- og demokratitanker fra 1800-tallets Europa. Rettssikkerhetsverdien er en verdi som oppsummerer flere forhold. For det første har denne verdien med domstolens primære funksjon i rettsstaten å gjøre, slik den er definert etter grunnloven. I grunnloven er en rekke viktige demokratiske prinsipper innlemmet; maktfordelingsprinsippet, menneskerettighetsprinsippet og folkesuverenitetsprinsippet. Tidlig i det tyvende århundret etablerte forholdet mellom de sentrale statsinstitusjonene seg; Stortinget, Regjeringen og domstolene. Domstolens uavhengighet i staten er fremtredende. Utøvende makt, gjennom Justisdepartementet, har et tosidig forhold til domstolene. På den ene side er man tilbakeholdne med styring av domstolens dømmende virksomhet, mens Justisdepartementet på den annen side har det overordnede administrative ansvaret for rettsforvaltningen i Norge. I tillegg har Departementet ordinær instruksjonsmyndighet overfor domstolens virksomhet i forvaltningsoppgaver – oppgaver som er tillagt domstolene, men som etter tur er blitt flyttet ut for å rendyrke domstolens kjernevirksomhet. Slike historiske forutsetninger kan være med å forklare domstolens teknologianvendelse.

4.3.1.1.2 Struktur og organisering

Domstolens struktur og organisering forventes også å delvis kunne forklare teknologianvendelsen. Strukturen er for så vidt en slags pyramidestruktur, men det er nokså forskjellig fra et pyramidalsk byråkrati. Hver og en av domstolene er selvstendig i forhold til andre domstoler på alle nivå i strukturen. Ingen domstol kan instruere en annen domstol. Internt i domstolene er

organiseringen flat, og ingen dommer – heller ikke domstollederen – kan instruere andre dommere i sin dømmende virksomhet. Høyesterett som presedensskapende er den eneste instans som i prinsippet har direkte og bindende innflytelse på alle andre domstoler i Norge. Som vi har antydnet her og i kapittel 2, er disse forhold imidlertid forskjellig for den dømmende virksomhet og domstolenes forvaltningsvirksomhet.

En byråkratisk struktur er mer passende om en fokuserer på domstolenes forvaltningsoppgaver. Det samme gjelder om en fokuserer på det som kalles overordnet administrativt ansvar. Dette ansvaret har siden slutten av 1800-tallet ligget i en sentral domstoladministrasjon, innlemmet i departementene. På midten av 1990-tallet ble det faglige ansvaret for IT-løsninger og rutineutvikling med mer, organisert i et eget organ, Rettsvesenets IT- og fagtjeneste (RIFT). Men selv om dette forvaltningsorganet ikke er i regjeringsskvartalet, er det å regne med i den sentrale domstoladministrasjonen. Miljøer ved Universitetet i Oslo forventes også å ha hatt en vesentlig betydning for domstolenes IT-historie. Det som etter hvert har blitt hetende Institutt for rettsinformatikk er mest sentral i dette.

Geografisk spredning forventes å ha hatt innvirkning på IT-løsninger i domstolene. Tross den enkelte domstols selvstendige stilling, virker det rimelig å anta at der er et visst informasjonsbehov for hvilke rettsavgjørelser som fattes rundt om i landet, og da særlig for avgjørelser i Høyesterett. I fortsettelsen av dette kan det også være rimelig å forvente at moderne informasjonssystemer har ført til en mer homogen rettsanvendelse rundt om i domstolene i Norge. Dette er imidlertid en forventning det blir meget vanskelig å forankre empirisk, fordi det ville kreve undersøkelser av rettsavgjørelser over tid i flere domstoler, og det har vi ikke ressurser til her.

4.3.1.2 Det juridiske samfunn

Tross for at vi fokuserer på domstolene i Norge, er det ikke til å komme utenom forventninger til at særegenheter ved det juridiske samfunn i nokså vid betydning har innvirkninger på anvendelsen av informasjonsteknologi i norske domstoler. I den basis som er etablert til nå i denne studien, er det først og fremst teorien om den fortolkende jurist og informasjonsteknologiens egenskaper som gjør at vi har forventninger til denne forklaringen. Dette er å regne som et institusjonelt trekk ved domstolene som sådan, og vi kunne like gjerne plassert utledningen om forventninger som følge av denne teorien sammen med forventningene knyttet til institusjonelle verdier. Vi holder imidlertid dette i et eget avsnitt, fordi vi ønsker å vektlegge disse forventningene spesielt.

4.3.1.2.1 Den juridiske rasjonalitet

I forventningene til de institusjonelle verdiers betydning for domstolenes teknologianvendelse, pekte vi på at domstolenes tradisjon har røtter tilbake til stats- og demokratitanker fra det nittende århundret. Men det juridiske samfunns aktører, det vil si jurister; dommere, advokater og saksbehandlere med juridisk embetseksamen, har noen viktige *forutsetninger* som rettsforvaltere i samfunnet, som vi forventer har betydning når vi skal belyse domstolenes IT-historie. Vårt fokus er på domstolenes dømmende virksomhet, først og fremst. Da er det dommerne som er de sentrale aktørene for oss; det er dommerne som er rettsanvendere i norske domstoler. Men dommerne må sees i sammenheng med deres tilhørighet til det juridiske fellesskap, og det er noen trekk ved dette vi forventer er av største viktighet.

Juristenes rolle som rettsforvaltere i samfunnet er en viktig del av den juridiske rasjonalitet som *konstituerer* det juridiske fellesskap; som skiller de kvalifiserte rettsforvaltere fra andre aktører i samfunnet. Det skapes et inntrykk av at produksjon og reproduksjon av retten bare skjer innenfor kvalifiserte rammer for denne aktiviteten. Dette er legitimitetsskapende. Folket har tillit til at det juridiske fellesskap forholder seg til disse rammene i utøvelsen av sine gjerninger. Folket har tillit til profesjonen. Sett i lys av rettsikkerheten, er det disse rammene som skal sikre at loven gjelder likt for alle, og at retten til individuelle hensyn i en sak ivaretas. Dette er helt grunnleggende for opprettholdelsen av rettsstaten. Det er i lys av dette vi må forstå de antakelsene som følger.

For å kunne delta i juridisk debatt, må aktørene kjenne til hvordan rettslig argumentasjon skal være i henhold til det juridiske fellesskaps forståelse av hva som er rettslig argumentasjon. Denne forståelsen innøves gjennom det juridiske embetsstudium. Kort sagt aksepteres en parts argumentasjon som rettslig dersom denne har den riktige juridiske bakgrunn, altså en juridisk utdanningsbakgrunn. I tillegg må argumentasjonen være innenfor den rettsdogmatiske metode. Vi forventer at denne mer eller mindre implisitte forståelsen av hva som er rettslig argumentasjon påvirker juristers forhold til informasjon og informasjonsteknologi.

4.3.1.2.2 Et særlig informasjonsbehov

Men det springende punkt er: Hva er den rettsdogmatiske metode? Kort sagt er det en oppskrift på hvordan juristen skal komme frem til hva som er gjeldende rett. Oppskriften definerer hvilke rettskilder juristen kan søke i for å finne den delen av loven som kommer til anvendelse i en aktuell sak. Slike rettskilder er i all hovedsak skriftlige. De primære rettskilder, som vi fokuserer på først og fremst, er lover, forskrifter og dommer. Den rettsdogmatiske

metode er rammer for hvilken argumentasjon som er rimelig å legge til grunn for å sannsynliggjøre en rettsregel anvendelse. For å kunne komme frem til gjeldende rett er det altså helt vesentlig å ha tilgang til rettslig informasjon; juridiske tekster. Vi hevder derfor at jurister har et helt spesielt informasjonsbehov i sin virksomhet, og vi forventer at dette informasjonsbehovet har hatt og har innvirkning på domstolenes anvendelse av informasjonsteknologi, ettersom denne teknologiens fremste egenskap nettopp er å formidle informasjon, for eksempel rettslig informasjon.

Om vi løfter blikket fra juristens arbeid innenfor rettsdogmatikken, og ser på domstolene og samfunnet for øvrig, er det flere forhold som antas å være viktig i forhold til informasjon og informasjonsteknologi i rettspleien. For det første er det slik at domstolene må forholde seg til Høyesterettsavgjørelser som presedensskapende. Vi forventer derfor at man i domstolsvesenet er avhengig av rask og effektiv formidling av høyesterettsdommer, og at dette har hatt innvirkning på domstolenes anvendelse av informasjonsteknologi. Til dette punktet må vi i tillegg føye til, at etter den såkalte toinstansreformen på midten av 1990-tallet, forventes lagmannsrettsavgjørelser å få større betydning som rettskilde. Dette kan også ha fått konsekvenser for teknologianvendelsen. For det andre er det slik, at i en rettsstat er det helt grunnleggende at borgerne kjenner til hvilke lover og forskrifter som gjelder. Det er kanskje også av betydning at den jevne borger kjenner til hva som er gjeldende rett, og det vil si at rettsavgjørelser også bør gjøres kjent i samfunnet generelt. Vi forventer derfor at domstolene har informasjonsteknologiske ordninger som besørger dette. Til slutt peker vi på at rettskildene må være absolutt korrekte og troverdige. Vi forventer derfor at de rettslige informasjonssystemer er utpreget pålitelige, og at de er autoriserte som rettskilder.

4.3.1.2.3 Det juridiske fellesskapets fortolkningsrom

I bakgrunnskapittelet Domstolene i Norge og i kapittelet Informasjonsteknologi, antydte vi at det er rom for fortolkninger mellom den positivt gitte rett og gjeldende rett. Vi har også sett i avsnittet Den fortolkende jurist i dette kapittelet, at selve rettsdogmatikkens meningsinnhold er systemrelativ, og at denne diskursens regler endrer innhold i ett og samme rettssystem over tid. I forbindelse med dette så vi at institusjonenes roller i produksjon og reproduksjon av rett ble noe endret tidlig i det forrige århundre, da man fikk slått fast at Høyesterett er Grunnlovens vokter. I forbindelse med etableringen av parlamentarismen som konstitusjonell sedvane, så vi at grunnlovens meningsinnhold ble antatt å være slik, at parlamentarisk ansvarlighet for Regjeringen overfor Stortinget var Grunnlovens funksjon. Det første eksemplet viser til at selve rettsdogmatikken rundt produksjon av rett ble endret. Det andre ek-

semplet viser at den positivt gitte rett får en ny mening som gjeldende rett gjennom den rettsdogmatiske metode.

Vi står med dette på mange måter overfor et paradoks. *På den ene side* er det som allerede påpekt helt grunnleggende for opprettholdelsen av rettsstaten og legitimiteten til det juridiske fellesskap som rettsforvaltere, at de forholder seg til rettskildene på en absolutt troverdig måte. Folket gir sin tillit til det juridiske fellesskap i forvisning om at deres rettigheter og plikter som borgere ivaretas ved universelle og upersonlige, demokratiske regler for rettsforvaltning.¹⁵² Det er folket gjennom Stortinget som setter rammene for denne aktiviteten gjennom lovgivningen. Og det juridiske fellesskap på si side inngir til tillit. Terskelen for å oppfylle kvalifikasjonsnormene for rettslig argumentasjon er betryggende høy. Det juridiske embetsstudium og den rettsdogmatiske metode er den forsikring borgerne slår seg til ro med og anerkjenner. Og det er ingenting som tyder på at domstolene i Norge – eller det juridiske fellesskap – ikke har legitimitet i folket – tvert om. *Men på den annen side* er det like fullt et poeng at det er rom for fortolkning av rettskildene; juridiske tekster. Som de nevnte empiriske eksempler og teorien om den fortolkende jurist viser, skapes dette fortolkningsrommet av vårt rettssystem av gjeldende rett og den rettsdogmatiske metode selv.

Men kan rettslig informasjon i seg selv være nøytral? Vi har mer enn antydning, både innledningsvis i kapittel 1 og i kapittel 3, at informasjon i seg selv ikke er nøytral. Vi antar at en juridisk teksts meningsinnhold gjenspeiler både forfatterens og leserens forutsetninger. Ved fortolkningen av en lovtekst er det vanlig å gå tilbake til lovens forarbeider for å kartlegge lovgivers mening med loven, dersom denne er uklar. Men forarbeidene er i seg selv informasjon. Vi antar at juristens fortolkning av rettslig informasjon ikke er entydig. Meningsinnholdet følger av, i tråd med hermeneutikken, juristens forutsetninger for fortolkning av tekst, selvsagt påvirket av forfatterens mening med teksten. I følge teorien om den fortolkende jurist, er slike forutsetninger – den rettsdogmatiske metode – delt av juristene i det juridiske fellesskap. Rettslig informasjons mening er til en hver tid den det juridiske fellesskap er enige om. Om rettslig informasjon oppfattes som nøytral i det juridiske fellesskap, er det fordi man er enige om at den er det, i henhold til noen felles delte forutsetninger.

Men det juridiske fellesskaps virkelighetsforståelse – virkeligheten sett gjennom den juridiske rasjonalitet – er ikke statisk. Tvert i mot, som følge at den funksjonelle rettsoppfatning, gjeldende rett og endringer i rettsdogmatik-

¹⁵² Vi nevner igjen at lekdommere og juryordningen har betydning for rettspraksis, men at vi ser bort i fra dette i denne studien, fordi det sannsynligvis er juristene som setter sitt preg på domstolenes teknologianvendelse.

ken selv er det juridiske fellesskaps virkelighetsforståelse dynamisk. Og man kan vel i tillegg ikke regne med at alle jurister deler nøyaktig det samme syn på hva som er funksjonelt, gjeldende rett eller normene for hvordan en kommer frem til gjeldende rett til en hver tid. På bakgrunn av dette forventer vi likevel at det juridiske fellesskap generelt og domstolene spesielt er opptatt av å skape tillit til sine metoder og virksomhet. Det er sannsynlig at kildene for rettslig informasjon blir fremholdt å være fullstendig pålitelige, og at man er opptatt av at de faktisk er det. Vi forventer ikke at rettslig informasjon problematiseres i særlig grad. Det nevnte rom for fortolkning av rettslig informasjon antar vi vil forsvares med argumentasjon om den rettsdogmatiske metodens foretreffelighet.

Hvorvidt informasjonssystemer som sådan oppfattes som problematisk varierer sannsynligvis innenfor ulike institusjonelle kontekster. Det er ikke sikkert dommere er like overbevist om informasjonssystemers nøytralitet, som jurister i Justisdepartementet, for eksempel. Bakgrunnen for denne antakelsen er at stort sett all informasjonsvirksomhet i domstolene regnes som en del av Departementets overordnede administrative ansvar. Innføring av informasjonssystemer kan kanskje oppfattes som en utilbørlig styring av en institusjon som inntil sine grunnvoller er gjennomsyret av rettssikkerhet og uavhengighet til utøvende makt.

4.3.2 Informasjonsteknologi som forklaring

Legger teknologien i seg selv føringer på domstolenes teknologianvendelse? Kan teknologiutviklingen, med stadig økende mangfold av muligheter, forklare domstolenes teknologianvendelse over tid?

I kapittel 3 ble informasjonsteknologiens bestanddeler drøftet. Kunnskapsdimensjonen er en viktig del for oss i denne studien å fokusere på. Det samme gjelder det faktum at informasjonsteknologi er ulike måter å formidle informasjon. Informasjon er ikke entydig, som vi har sette flere ganger. I tillegg har teknologien utviklet seg over tid. I dag forbinder vi informasjonsteknologi med kommunikasjon og fleksibilitet. Slik har det ikke alltid vært. Databehandlingskapasiteten har dessuten økt dramatisk i løpet av de siste 30 år.

4.3.2.1 Kunnskap og informasjon

Kunnskapselementet har to sider. Den første side henspiller på kunnskapsbasen i informasjonsteknologien selv. Informasjonsvitenskapen og teknisk utvikling bygger på noen teoretiske forutsetninger, for eksempel om hva informasjonsteknologi skal brukes til og hvem brukerne er. Utviklingen fra store

maskiner beregnet på vitenskapelige oppgaver i forskningsmiljøer til PC-nettverkene og et mangfold av programvare til «personlig bruk»; tekstbehandling, regneark, presentasjonsverktøy med mer, kan illustrere dette. Vi skal ikke her ta stilling til hva som kommer først av teknologiutvikling og brukernes behov, det diskuterte vi i kapittel 3 og vi kommer tilbake til dette i kapittel 6 og 7. Men vi forventer å finne spor av informasjonsteknologiens ulike «stadier» gjennom tiden fra 1970 og frem til i dag.

Men den andre side av kunnskapselementet i informasjonsteknologibegrepet er fortolkning; *brukernes* kunnskapsbase. Kjenner brukerne i domstolene til mulighetene sett i forhold til teknologiutviklingen over tid? Dette er et vanskelig spørsmål for oss å svare på. Spørsmålet impliserer at et utvalg av ansatte i norske domstoler blir spurt. Vi må heller basere våre forventninger i denne forbindelse på det grunnlaget vi har lagt i de foregående kapitler. Som vi så i avsnittet PCen og nettverkene i kapitel 3, finnes det antakelser i litteraturen om at det er en kunnskapskløft mellom den viten mange organisasjoner besitter om informasjonsteknologi og den viten informasjonsteknologien selv representerer. Domstolinstitusjonen gir inntrykk av å være en meget tradisjonsrik og forutsigbar institusjon. Det er på mange måter grunnlaget for domstolenes legitimitet i folket. Stabilitet og tradisjon inngir ikke til en oppfatning om domstolene som moderne.¹⁵³ Derimot forbindes *informasjonsteknologi* i høyeste grad med det moderne – informasjonsteknologi er på mange måter selve kjennetegnet på informasjonssamfunnet. Ut fra dette kan vi forvente at domstolene i Norge ikke anvender informasjonsteknologi i takt med utviklingen av denne teknologien. På denne bakgrunn kan en heller ikke forvente at domstolene er tidlig ute med ideer om denne teknologiens muligheter. Men som vi så i avsnittet over, forventer vi på den annen side at domstolenes særlige behov for informasjon har ført til en interesse for en type teknologi som i sin natur er innrettet mot informasjonsformidling.

Det er rimelig å anta at domstolenes forståelse av informasjonsteknologi er preget av det juridiske fellesskaps syn på informasjon. Vi forventer derfor at holdningen til informasjonsteknologi gjenspeiler juristens holdning til rettslig informasjon som nøytral.. Som vi var inne på i avsnittet over, forventer vi også en nokså ukritisk holdning til informasjonssystemer som sådan. I videreførelsen av dette forventer vi at informasjonsteknologi i domstolene ikke betraktes som styringsverktøy, men at man heller fokuserer på formidling av

¹⁵³ Her finner vi det nødvendig å presisere at vi anerkjenner modernitetsbegrepets kopling til det industrielle samfunn. I dag argumenterer flere for at vi befinner oss i det etterindustrielle samfunn. Informasjonsteknologi oppfattes gjerne som en av forutsetningene for og produktet av det postmoderne informasjonssamfunn.

nøytral rettslig informasjon. Denne antakelsen står i så fall i kontrast med vår innledning i kapittel 1 og kapittel 3, der vi hevder at informasjon og informasjonssystemer ikke er styringsnøytrale. Ut fra en mål- og resultatstyringsstangegang, kan en kanskje heller forvente at informasjonssystemer er meget viktige og sterke styringsverktøy. Vi vet at mål- og resultatstyringsreformer av ulike slag har preget reformarbeidet i offentlig sektor gjennom 1980- og 1990-tallet. Vi forventer at man i Justisdepartementet, som øverste administrativt ansvarshavende og instruerende myndighet i forvaltningssaker overfor domstolene, i større grad er preget av ideer fra denne reformbølgen, ettersom de er en del av den offentlige forvaltning. Det er ikke i samme grad domstolene. Vi forventer derfor, at man i den sentrale domstolforvaltningen har en annen oppfatning av informasjonsteknologiens styrende egenskaper, enn man har i domstolene. En kan forvente at domstolenes teknologihistorie er preget av at det er Justisdepartementet som initierer og bevilger midler til igangsetting av IT-prosjekter, selv om domstolene blir tatt med på råd.

4.3.2.2 Den informasjonsteknologiske utvikling

I avsnittet Et overblikk på informasjonsteknologihistoriens utvikling i kapittel 3 beskrev vi noen milepæler innen informasjonsteknologien. Tidshorisonten var nokså vid. Når vi nå snakker om forventninger til domstolenes informasjonsteknologiske historie, skal vi også ta med noen «førmoderne» trekk. Som vi har sett er domstolenes og det juridiske samfunns virksomhet basert på skriftlige rettskilder. Det var de lenge før den moderne informasjonsteknologien kom på banen for alvor mot slutten av 1970-tallet. Domstolene er en tekstproduserende institusjon. I motsetning til mange andre institusjoner, har produksjon og strukturering av informasjon vært en del av domstolenes kjerneaktiviteter. Det er en av dens viktigste kjennetegn gjennom, nær sagt, alle tider. Vi kan derfor forvente at domstolene hadde sine *informasjonssystemer* og sin *informasjonsteknologi* lenge før datamaskinenes tidsalder. Vi forventer også at domstolene på bakgrunn av dette er meget bevisste på sitt forhold til informasjon, og at en kan finne spor av de førmoderne informasjonssystemer i de systemene som kom i kjølvannet av Den informasjonsteknologiske revolusjon.

Når det er sagt, de informasjonsteknologiske milepæler er flere, og vi forventer også å finne disse igjen i domstolenes teknologihistorie. Vi skal ikke gjenta kapittel 3 – Informasjonsteknologi, men vi nevner noen av de viktigste skiftene. For det første, Den informasjonsteknologiske revolusjon knyttet vi an til blant annet oppdagelsen av mikroelektronikken og utviklingen av kommersielle datamaskiner på 1970-tallet. PCen ble lansert i 1981. Godt hjulpet av en etter hvert integrert kommunikasjonsteknologi, skjøt nettverkene fart fra i hvert fall midten av 1980-tallet. Da fikk vi en gryende kommuni-

kativ og interaktiv dimensjon ved informasjonsteknologien som man til da ikke hadde sett. Internett, verdens største distribuerte nettverk, eksploderte med antall nettverk og brukere da nye nettlekere og andre standarder kom på midten av 1990-tallet. I Norge hadde Norsk Data AS stor suksess, og selskapet dominerte som leverandør til offentlig sektor siste halvdel av 1980-tallet, først og fremst med sine minimaskiner. Etter hvert har PC-teknologien blitt mer sofistikert, og teknologi på denne plattformen ble dominerende på 1990-tallet. I dag ser vi at kommunikasjonsteknologien muliggjør nettverk med såkalte tynne klienter. Vi gjentar bare at vi forventer å finne noen av disse utviklingstrekkene igjen i domstolenes teknologihistorie.

4.3.3 Samfunnsvariabler

Er domstolenes teknologiforståelse og teknologianvendelse påvirket av samfunnet for øvrig, utenfor domstolinstitusjonen selv?

Samfunnsvariabelen er på flere måter i en særstilling i vårt design. Vi har argumentert for at både institusjonen og informasjonsteknologi er åpne i forhold til samfunnet som de er en del av. Vi kan si at samfunnet er den kontekst begge disse forklaringene inngår i. Det er vanskelig å se at domstolene og informasjonsteknologien kan være uavhengig samfunnet for øvrig. Samfunnsvariabelen er ikke omtalt i noe eget bakgrunnskapittel. Hendelser vi har oppfattet som viktige for oss er allerede innlemmet i kapittel 2 – Domstolene i Norge – og kapittel 3 – Informasjonsteknologi.

4.3.3.1 Differensiering

Likevel nevner vi først en observasjon fra dette kapittelets utledning av teorien om den fortolkende jurist. Denne teorien er basert på Nicklas Luhmans systemteori. Her er det ganske klart at både domstolinstitusjonen og det juridiske fellesskap og informasjonsteknologi er subsystemer av samfunnet som overordnet system. Særlig det siste hundreåret har samfunnet blitt mer differensiert. Subsystemene differensieres også, både som følge av og betingelser for samfunnets differensiering. Et slikt forhold diskuterte vi allerede i kapittel 2 – domstolene i Norge. Vi fremholdt at den positive rettsforståelse – som for eksempel hos Montesquieu – er umulig i et differensiert samfunn. Da måtte vi hatt lovtekster som positivt og entydig gir seg selv i forhold til den aktuelle sak som foreligger. Det virker helt uoverkommelig i et moderne samfunn å positivt lovregulere et hvert tenkelige saksfelt. Vi har et funksjonelt system basert på gjeldende rett i Norge. Dette kan en se som et systemutviklingstrekk ved vårt rettssystem som subsystem av det differensierte samfunn i sin helhet.

Selv om vi ikke baserer oss på en positiv rett, er rettskildenes omfang stort. De saksfelt rettskildene skal dekke er økt vesentlig inn i det 21. århundret, og lovgiver produserer nye lover «på løpende bånd». Flere lover, forskrifter, rettsavgjørelser, lovforarbeider og Stortingsvedtak må systematiseres på en slik måte at de kan finnes igjen og anvendes i etableringen av gjeldende rett. Vi forventer at domstolene og rettssystemet i det differensierte samfunn har fått et enda større informasjonsbehov, og at dette har hatt konsekvenser for domstolenes anvendelse av moderne informasjonsteknologi.

I kapittel 3 – Informasjonsteknologi – så vi et slikt trekk til. I diskusjonen rundt nettverksteknologiens utvikling diskuterte vi hvorvidt organisasjonssamfunnets differensiering skapte et informasjonsbehov, og at dette informasjonsbehovet sammen med utvikling av nettverksteknologi kan forklare nettverkens utbredelse. I lys av systemteori blir det klart at informasjons- og nettverksteknologi er et subsystem av samfunnet som helhet. Igjen, samfunnets differensiering påvirker til og påvirkes av differensiering av informasjonsteknologien som subsystem. Det samme gjelder organisasjonssamfunnet – om vi kan prøve oss på en sik avgrensning. Organisasjonssamfunnet er også en betingelse for og et produkt av det overordnede systemets differensiering. Hva som kommer først er ikke vesentlig i denne betydning. Det vesentlige er at vi kan forvente at nettverksteknologien følger denne utviklingen. I neste omgang må vi spørre: Følger domstolene denne differensieringen? Vi har sett at det er slik, fordi rettssystemet som sådan er differensiert. Vi vet også at vi har fått en rekke spesialdomstoler i Norge i tillegg til de ordinære domstolene.¹⁵⁴ Dette er ikke så relevant for oss. Vi forventer likefullt at nettverksteknologien har fått sin utbredelse i domstolene.

4.3.3.2 Identiteter og forståelse

De ovennevnte systemteoretiske implikasjoner er en måte å se samfunnets innvirkning på teknologihistorien i domstolene. Vi har antydnet en måte til i avsnittet om nyinstitusjonell teori. Verden er blitt mindre – virkeligheten større¹⁵⁵, impliserer at informasjons- og kommunikasjonsteknologi er medvirkende til at aktørene i institusjoner har større kontaktflater og tilhørighet til flere fellesskap enn før. Vi diskuterte institusjonsbegrepets grenser som metafysiske antakelser i nyinstitusjonell teori. Vi ønsker å åpne opp institusjonsgrensene, fordi samfunnsutviklingen har gjort det vanskelig å betrakte aktører i institusjoner og deres institusjonaliserte omgivelser, som

¹⁵⁴ Som nevnt tidligere i Kapittel 2, holder vi spesialdomstolene utenfor i denne studien. Vi nevner disse her for å illustrere at domstolene som sådan også har fulgt samfunnets differensiering.

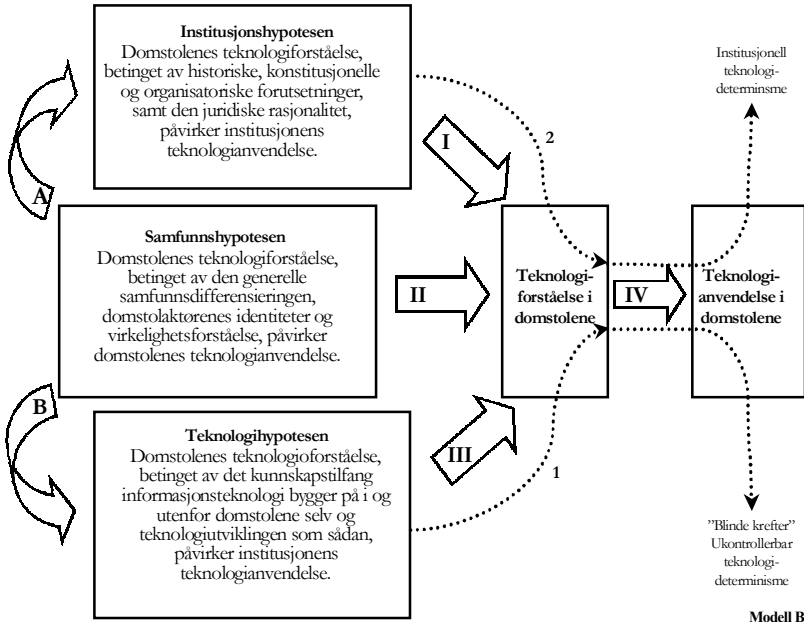
¹⁵⁵ Se eget avsnitt med denne overskriften i dette kapittelet.

rer i institusjoner og deres institusjonaliserte omgivelser, som fanger innenfor metafysisk grensesetting. Vi fremholder at identitetsbegrepet og forklaringsmåter i nyinstitusjonell teori må sees i lys av differensieringen og den informasjonsteknologiske utviklingen, blant annet nettverkenes utbredelse og massemedias rolle i det postmoderne samfunn. Vi forventer derfor at aktørene i domstolene og i det juridiske fellesskap har anstrøk av denne utviklingen i sine institusjonelle rasjonaliteter. Vi forventer å finne dette igjen i domstolenes teknologiforståelse på den måten, at man har tilgang til det moderne samfunns informasjonskilder og interaksjonsmedium; Internett. Det er lite trolig at informasjonsteknologi bare forbindes med formidling av rettslig informasjon eller – som vi allerede har nevnt – med domstoladministrative system alene.

4.4 Oppsummering av hypoteser og modell

Vi har sett at grunnlaget for denne studien er informert fra flere hold. Vi tok utgangspunkt i visjoner om teknologi som determinerende eller sosialt konstruerte. Gjennom en vitenskapsteoretisk drøfting mener vi imidlertid å ha grunnlag for å innlemme begge disse dimensjonene i en forklaringsmodell for domstolenes teknologianvendelse, der begge disse forståelsene av teknologi virker i samme retning – ikke som motsetninger. Videre har vi sett på historiske og institusjonelle sider ved domstolene i Norge og den generelle teknologiutviklingen. Vi har drøftet gjennom empiriske eksempler hvordan gjeldende rett er et resultat av det juridiske fellesskaps felles fortolkninger av lovens funksjon, og vi har sett at informasjonsteknologiens bestanddeler spenner over fortolkning og kunnskap i tillegg til de rent tekniske bestanddeler. Til sammen har vi drøftet dette koplet til de implikasjoner de to teoretiske bidragene nyinstitusjonalisme og teorien om den fortolkende jurist gir, strukturert slik at denne drøftingen munner ut i konkrete forventninger til de tre forklaringene vi legger opp til i denne studiens modell.

4.4.1 Modell

Med de overstående kapitler kan vi sette modellen vi innledet med i kapittel 1 opp på nytt. I den nye modellen ser vi noen endringer som vi skal kommentere helt avslutningsvis i dette kapittelet.

For det første merker vi oss de stiplede linjene, 1 og 2, som kommer fra teknologihypotesen og institusjonshypotesen, går igjennom teknologiforståelse og ut mot teknologianvendelse. Disse sammenhengene markerer to ulike former for sosialt konstruert teknologideterminisme. Den første, linje 1, er forestillingen om at teknologi har iboende egenskaper som stiller krav til sine omgivelser. En klassisk teknologideterministisk forestilling, men vi fremholder at dette er en konstruert oppfatning av informasjonsteknologiens effekter. Det er teknologianvenderens egne forestillinger om teknologi som gjenspeiler teknologiens determinerende effekter. Det er like fullt en forestilling om teknologiens blinde krefter; om ukontrollerbare, utilsiktede effekter av informasjonsteknologiens utbredelse; en postmoderne teknologipessimisme.

Den andre – linje 2 – er en form for teknologideterminisme skapt i et mer nyansert institusjonelt bilde. Her kan en også ha tro på informasjonsteknolo-

giens evner til å modernisere, men dens effekter er forutsigbare og gjenstand for rasjonelle valg innenfor visse rammer. Aktører med tro på denne formen for teknologideterminisme vil gjerne se på informasjonsteknologi som et redskap til effektivisering og endring. Dette er en slags optimistisk determinisme som passer som hånd i hanske i en mål- og resultatstyringsorientert tenkning, for eksempel. I lys av teorien om institusjonaliserte omgivelser, kan informasjonsteknologi gjerne være et slags press for å modernisere, fordi omgivelsene krever det. Ellers taler sammenhengene fra I til VI for seg selv. De er i samsvar med hypotesene vi har satt frem og er like fra innledningskapittelet. Sammenhengene A og B markerer at selv om vi holder samfunnsvariablene som en egen kategori i modellen, anerkjenner vi at en bredere samfunnskontekst omfatter alle de andre variablene i modellen, og dette er i samsvar med de diskusjonene og forventningene vi har vist til.

Hypotesene og modellen er en oppsummerende billedgjøring av hvordan vi tenker oss at teknologianvendelsen i domstolene foregår. Våre problemstillinger og hypoteser er informert av både en empirisk virkelighet, beskrevet i litteratur, tidsskrift og offentlige dokument, og noen teoretiske bidrag. De har også blitt til under møtene med denne studiens respondenter. Dette er ikke en hypotesetestende studie. Det er en eksplorerende studie. Den teoretiske grunnholdningen er hermeneutisk, og vi har valgt teoretiske bidrag som i sitt vesen er forenlig i en slik fortolkende vitenskapstradisjon. Luhmans systemteori er kommet inn «bakveien» med teorien om den fortolkende jurist, men den tar vi også med oss i den videre analysen av den empirien som presenteres i kapittel 6 og 7.

5. METODE

Dette er en eksplorerende studie. Som nevnt i kapittel 1 nærmer vi oss problemstillingen historisk. Vi har søkt gjennom offentlige dokumenter, og vi har gjort en enkel tidsskriftanalyse for å få overblikk over viktige hendelser og deres tidsramme. Gjennom samtaler med flere aktører i domstolene og i andre institusjoner i domstolenes omgivelser, har vi forsøkt å skape et bilde av domstolenes teknologihistorie. De historiske linjene har vi imidlertid trukket mye lengre i tid og rom, enn vår empirisk horisont i utgangspunktet omfatter. Det har vi gjort, fordi vår empiriske historie selv er en del av en større historisk samfunnskontekst. Vi har også søkt støtte til disse linjene i litteraturen. Den analytiske modellen, som er vist sist i forrige kapittel, er blitt til underveis i prosessen. Den er både teoretisk og empirisk informert. Til slutt i denne studien skal vi legge denne modellens ulike hypoteser på historien om norske domstolers teknologianvendelse. Forventningene er at hver av hypotesene kan belyse sin del av domstolenes IT-historie.

Når vi nå skal redegjøre for metode i dette kapitlet, må vi spørre oss hva vi skal forklare. Det er domstolenes teknologianvendelse. Men mer grunnleggende viktige metodiske spørsmål er: Hva *kan* vi forklare og på hvilket *grunnlag*? Vi må argumentere for undersøkelsesdesign. Metode har dessuten flere sider. Det må være et samsvar mellom de teknikkene vi bruker, den type data vi samler inn og den problemstillingen vi skal belyse. En annen side ved metode er selve grunnholdningen til vitenskapelighet. I teorikapitlet fremholdt vi at hermeneutikken er utgangspunktet for valg av og måter å bruke teorier på. Hermeneutikken er en del av vitenskapsteorien og vitenskapsfilosofien. En hermeneutisk tilnærming får også betydning for metode i betydningen grunnleggende vitenskapelighet. Teori (kap 4) og metode (kap 5) må leses i sammenheng.

5.1 Hermeneutikkens metodiske implikasjoner

Vi har allerede nevnt Jeffrey C. Alexanders teorier i forbindelse med drøftingen av metafysiske antakelser i vitenskapelige teorier i kapittel 4. Vi så at man ved denne teorien kan se at sosialkonstruksjon og teknologideterminisme er slike metafysiske antakelser. Hans teorier om forholdet mellom handling og orden og det vitenskapelige kontinuum er nyttige analyseredskap, men de er også viktige normativt sett. Alexander viser hvordan vitenskapelig teoribyg-

ging bør ta hensyn til flere varianter av grunnleggende metafysiske antakelser, og da peker han spesielt på forholdet mellom handling og orden, fordi dette får konsekvenser for hele undersøkelsen – fra teori til data og motsatt.

5.1.1 Multidimensjonalitet

Alexander holder *metafysiske antakelser* for å være de mest grunnleggende forutsetninger for vitenskapelig aktivitet.¹⁵⁶ På et kontinuum som strekker seg fra den teoretiske til den empiriske sfære, *rangerer* Alexander eksplisitt ulike deler av den vitenskapelige aktivitet i forhold til hverandre. Metafysiske antakelser ligger nærmest den teoretiske sfære og deles i begrepene *handling* og *orden*. Hver av disse begrepene nyanseres videre med normativ og instrumentell betoning.

I begrepet *multidimensjonalitet* fremholder Alexander sitt *normative element*. I vitenskapelig aktivitet bør en streve å innlemme alle nyanser av handling og orden, og en bør eksplisittgjøre sitt forhold til disse mest grunnleggende forutsetningene både i utgangspunktet og underveis i forskningsprosessen. Ved å trekke opp et kontinuum impliseres dessuten at alle elementene henger sammen. Ens mer eller mindre avklarte forhold til grunnleggende antakelser vil påvirke forskning og teoribygging – uansett om dette eksplisittgjøres for omgivelsene og forskeren selv eller ikke. Alexander er opptatt av å sidestille teori og empiri som utgangspunkt, og at forskningsprosessen bør være et samspill mellom de to sfærene. Det er vanskelig å forestille seg at forskeren kan angripe et empirisk materiale uten noen oppfatninger om hva en skal se etter. Slike forhåndsetablerte oppfatninger kan karakteriseres som teoretiske.¹⁵⁷ Teori kommer altså før empiri *i tid*. Dette betyr imidlertid ikke at den teoretiske sfære på noen måte er viktigere. Poenget blir heller at det er viktig for forskeren å være åpen for flere ulike forklaringsmodeller, slik at forskningsdesignet ikke får et uhenksommessig tyngdepunkt. For å finne frem til modeller som er hensiktsmessige bør forskeren «bevege seg frem og tilbake» på dette kontinuumet, slik at forklaringene informeres av både den empiriske og den teoretiske sfære.

Instrumentell rasjonalitet konflaterer forholdet mellom handling og orden. Utgangspunkter for å betrakte virkeligheten tar utgangspunkt i individet som forklaringsfaktor. Den kollektive orden blir et spørsmål om individenes handlinger. Motsatt kan en tenke seg teorier som forflater dette forholdet motsatt, at en utelukkende fokuserer på den kollektive orden i forklaringen av individuelle handlinger. Spørsmål om handlinger blir et spørsmål om orden.

¹⁵⁶ Se J. Alexander 1982.

¹⁵⁷ *ibid.*

I denne studien av domstolenes teknologianvendelse er det en utfordring å innlemme alle sider ved handling og orden. Dette er ikke nødvendigvis noe som ligger i teorivalget selv. Når vi i denne studien har valgt nyinstitusjonell teori og teorien om den fortolkende jurist, er det for å ta hensyn til forholdet mellom handling og orden i hver av dem. Men vi skal vise til en overvekt av orden først. I teorien om den fortolkende jurist er for det første fokus på de formelle strukturers betydning for aktørenes handlinger. Dette kan være rettsdogmatikkens formelle regler, slik de er vedtatt av stortinget. *Det juridiske fellesskap* bygger også på noen felles delte, *implisitte normer* for hva som er rettslig argumentasjon. Det juridiske fellesskaps normer definerer hvordan prosessen for å finne gjeldende rett skal være og hvordan rettskilder skal fortolkes Begge er et eksempler på *kollektiv ytre orden*. I nyinstitusjonell teori finner vi de samme elementene. Domstolenes oppbygging organisatorisk, med uavhengige enheter på alle nivå, og med Høyesterett som presedensskapene, betinger en mulighetsstruktur. Dette innlemmes i begrepet *capabilities*. Andre normative ordensstrukturer innlemmes i begrepene *identities* og *accounts*.¹⁵⁸ Den stivhengige utvikling i nyinstitusjonalismen viser et samspill mellom orden og handling. De beslutninger som gjøres i dag får konsekvenser for fremtidige valg. Handling er påvirket av den kollektive orden og den kollektive orden er påvirket av handling. Det er nettopp i denne interaksjonen vi må være oppmerksomme på flere nyanser av handling og orden, og ikke konfltere dette til at handling *er et spørsmål om orden* alene. Da overser vi lett at handling kan være en følge av indre motivasjon.

Handling er, i følge Alexander, den indre motivasjonen for den enkelte aktør. Slike motivasjoner kan være instrumentelle eller normative. Våre teorier handler i stor grad om hvordan ulike strukturer i betydningen kollektiv orden, for eksempel det juridiske fellesskap og domstolene som institusjoner, påvirker teknologianvendelse. Disse teoriene legger i mye mindre grad opp til å innlemme individuelle, indre motivasjoner for handling. Nyinstitusjonell teori sikter gjennom *logic of appropriateness* på en handlingslogikk, men elementene i denne handlingslogikken er hele tiden felles delt for alle i institusjonen. Aktørene spør seg: Hvilken situasjon er dette? Hvem er jeg? Hva gjør en som meg i en situasjon som dette?¹⁵⁹ Spørsmålene virker så absolutt handlingsfokuserende, i den betydning Alexander legger i handling som indre motivasjon. Men forklaringsambisjonene er på organisasjonsnivå – eller retttere

¹⁵⁸ Se for eksempel March, J. G. 1994 og March, J. G. & Olsen, J. P. 1995. Se for øvrig avsnittet Institusjonell teori i kapittel 4.

¹⁵⁹ *Logic of appropriateness* er den dynamiske prosessen for handling, og dette begrepets innhold nyanseres i *capabilities, accounts og identities*. Spørsmålene er presisert i March, J. G. 1994. Se for øvrig avsnittet 4.1.

sagt institusjonsnivå. Man søker etter å finne det som er felles delt for alle, sånn at de kan kalles institusjonsvariabler; forklaringer på hvorfor *institusjonen handler*.

De overnevnte spørsmålene i den nyinstitusjonelle handlingsdynamikk impliserer en passivitet på vegne av mennesket. Hvor blir det av det individuelle initiativ? Hvor er den kreative aktør som leter etter muligheter til å realisere sine overbevisninger? I nyinstitusjonell teori *kan* entreprenører finnes, men bare i en institusjonell kontekst som innbyr til individuelle initiativ og handling. Der kreativitet og muligheter til handling på eget grunnlag er institusjonelle verdier som forklarer hele institusjonen. Vi kan neppe tenke oss at dette er særlig utbredt i rettsforvaltningen, ettersom forutsigbarhet og rettsikkerhet er viktigst. Teorien om den fortolkende jurist kan kanskje virke fåfengt i denne sammenhengen. Men noen kreative sjeler blant lovens anvendere finnes sikkert likevel. Og de finnes sikkert innenfor andre institusjonelle kontekster enn domstolene også. Det er en utfordring å forklare kreative entreprenørers handlinger innenfor det juridiske samfunn; innenfor institusjonelle kontekster. Selv om begge teoriene vi legger til grunn i utgangspunktet er determinerende gjennom sine kollektive, ytre ordensstrukturer, skal ikke *vi* miste det individuelle initiativ av synet. Vi skal begrunne nærmere hvordan ved å gå inn på historisk sosiologisk metode. For i de institusjonelle mulighetsstrukturer og i det juridiske fellesskaps fortolkningsrom finnes handling; den indre motivasjon.¹⁶⁰

5.2 Historisk sosiologi

Historisk sosiologi er et inntak til å forstå historiske fenomen og prosesser¹⁶¹. Metoden kan anta forskjellig form avhengig av hva man vil forklare. Historisk sosiologisk metode kan på den ene side brukes til å få innblikk i en spesiell historie der en ikke har ambisjoner om å generalisere eventuelle konklusjoner. Theda Skocpol fremholder at historisk sosiologi også kan være aktuell metode der forklaringsambisjonene er mer universelle.¹⁶² For oss er det den første kategorien med mer partikularistiske forklaringer som er aktuell. Vi kommer tilbake til hvorfor det må være slik i vår studie.

¹⁶⁰ Vi har allerede argumentert for dette handlingsrommet i kapittel 4. Se 4.1 og 4.2.

¹⁶¹ Abrams, Phillip 1982.

¹⁶² Dette har med undersøkelsesdesign å gjøre. Skocpol fremholder at en for eksempel kan legge en modell på flere case for å si noe generelt om det fenomenet en studerer, eller en kan utvikle spesifikke begrep for å forklare det spesielle ved ett aktuelt case. For oss er den siste fortolkende tilnærmingen det som passer vårt undersøkelsesopplegg. Se Skocpol, T. 1984.

5.2.1 Handlingsbegrepet i hendelsen

Vi forlater ikke institusjonell tenking selv om vi nå beveger drøftingen innenfor noen nye metodiske forutsetninger. Tvert i mot skal vi gjennom den historisk sosiologiske metode vise hvordan handlingsbegrepet kan innlemmes i institusjonelle forklaringer. Philip Abrams begrep *strukturering* er første inn- tak til dette. Abrams opererer på samfunnsnivå, men vi våger likevel å bruke hans betraktninger som argumenter i forholdet mellom samfunnet, institusjon og individ. Strukturering er et dynamisk begrep som impliserer endringsprosesser, der det som endres er samfunnsstrukturer individene handler innenfor.

Dette har paralleller til ordensbegrepet hos Alexander. Denne struktureringen foregår når handling møter struktur i hendelsen.¹⁶³ En kan få det inntrykk at strukturering foregår hele tiden og overalt der mennesker handler, og at vi i så fall havner innenfor en inkrementalistisk eller funksjonell produksjon av ny struktur eller orden. Slik er det ikke. Strukturering foregår på forskjellig nivå samtidig og langs ulike tidsakser – noen svært langsomme og noen raskere, i følge Abrams¹⁶⁴. I institusjonen vil for eksempel institusjonelle kjerneverdier endres langsomt, mens løsere koblede verdier endres raskere. Det er først i *den kritiske hendelsen* at kjernestrukturene endres slik at historien tar en ny retning. Dette impliserer at Abrams' historiske sosiologi heller samsvarer med teorier der *punctuated equilibrium* er endringshypotese, enn teorier med gradvise, evolusjonære endringsprosesser. Dette passer nyinstitusjonelle teorier godt. Og vi har nevnt det før, vi kan i følge dette forvente at domstolenes kjerneverdier endres langsomt.¹⁶⁵ Kritiske hendelser i domstolens historie – i Abrams' betydning av den kritiske hendelsen – kan vi knapt snakke om det siste hundreåret. Men hva med de løsere koblede strukturene i domstolinstitusjonen? I følge resonnementet over er ikke disse like rigide som kjerneverdiene i institusjonen. En kan med dette anta at det er enklere å være kreativt handlende aktør i hendelser som møter raske strukturer, for å bruke Abrams' begreper.¹⁶⁶ Dette differensierer situasjonene den institusjonelle aktør står overfor, og nå snakker vi på individnivå. De raske strukturene skaper et

¹⁶³ Abrams, Phillip 1982. Se kapittel 7.

¹⁶⁴ ibid. Se blant annet side 334-335.

¹⁶⁵ Sannsynligvis endres kjernestrukturene i domstolene seg så langsomt, at det hadde vært umulig for oss å observere slike endringer om vi hadde villet. Men vi *kunne* sammenliknet den norske domstolinstitusjonen med domstolinstitusjonen i andre land, like eller ulike Norge, alt ettersom hva vi ville forklare. Dette er komparasjonens styrke, og det partikulære casestudiets svakhet. Se Charles C. Ragin 1987. Side 70.

¹⁶⁶ I og for seg finner en liknende poeng i institusjonell teori, men da for eksempel i form av at perifere endringer egentlig ikke er reelle endringer, men ferniss for å tilfredsstillte institusjonaliserte omgivelers krav.

handlingsrom større enn kjerneverdiene skaper. Når handlingen møter raske eller langsomme strukturer er situasjonsavhengig.

Aktørene har ikke nødvendigvis et bevisst forhold til den orden som gjelder på alle nivå, og individuelle handlinger kan være resultat av strukturer aktørene tar for gitt i sin forståelse av virkeligheten. Når vi skal studere historiske hendelser i dag, kan vi basere oss på kunnskap om slike strukturer som de handlende aktører i den aktuelle historiske hendelsen ikke hadde. Sagt annerledes, med henblikk på handlingsbegrepet: Vi vet noe om dem som de selv ikke visste. Vi kan legge forklaringer på et historisk materiale for å vise hvordan hendelser kan fortolkes i nåtidens lys. Handlinger kan kanskje for aktørene oppleves som frie i den aktuelle hendelsen, men det er ikke sikkert vi fortolker hendelsene slik i ettertiden. Dette blir en litt annen vinkling av poenget over, om handlingsrom i hendelser der handlende aktører møter raske strukturer. Vi ser at handlingsbegrepet slik Alexander definerer det er relevant på to måter i et institusjonelt perspektiv. På den ene side kan det teknes at aktører faktisk har frihet til å være entreprenører og kreativt handlende aktører innenfor en institusjonell kontekst, men da i møtet med institusjonelle strukturer som er løst koplet til institusjonens kjerneverdier. På den andre side kan det tenkes at institusjonelle aktører som fremholder at de handlet fritt i en historisk hendelse i ettertidens forklaringsperspektiv – informert av utvidet kunnskap om hendelsen – ikke gjorde det. Hva som er tilfellet i de hendelser vi beskriver i kapittel 6 og 7, om domstolenes teknologihistorie, skal vi se senere. Men vi forventer at begge disse antakelsene har forklaringskraft.

Perifere endringer skjer på en måte til, i følge institusjonell teori. I forhold til kjerneverdier kan perifere endringer skje etter krav fra omgivelsene, men da bare som ferniss eller *window dressing*¹⁶⁷ De perifere endringene er i denne forståelsen ikke annet enn *tilsynelatende* endringer, der kjerneverdiene forblir uforandret. Det vil si at virkeligheten er den samme som før, og aktørene gjør det samme som før – bare på nye måter, som sender de rette signalene til omgivelsene. Dette er strukturering i og for seg, men det er ikke en handlingsorientert strukturering i Alexanders betydning. De nye strukturene – fernissene – er skapt i den kollektive orden og er ikke individuelt motiverte handlinger. Denne varianten likner på den siste varianten over, om aktørene i et historisk sosiologisk perspektiv som ikke har oversikt over alle strukturer de handler innenfor til en hver tid, men her setter vi dette inn i det institusjonelle perspektivs forutsetninger. Om domstolene har drevet med *window dressing* i sin IT-historie, skal vi se senere i kapittel 6 og 7.

¹⁶⁷ Se avsnittet 4.1.2.

Som vi har sett er historisk sosiologisk metode en tilnærming til et historisk materiale, der en vektlegger hendelsen. Strukturering skjer først og fremst i den eksemplariske hendelsen, der handling og orden møtes. Over har vi sett nyanser av dette. Flere tidsakser og strukturer på ulike nivå, flere strukturingsprosesser samtidig, stiavhengig strukturering og kritiske hendelser gjør at vi kan innlemme flere konstellasjoner av handling og orden i vår studie, selv om vi i utgangspunktet har valgt teorier som har slagside mot den kollektive orden. Historisk sosiologisk metode er uavhengig av teorivalg, bare vi selv er oppmerksomme på våre grunnleggende antakelser som teorianvendere.

5.2.2 Forskningsdesign

Impliserer historisk sosiologisk metode bestemte forskningsdesign? Nei, fordi metoden i seg selv kan settes inn under mange forutsetninger. Ja, fordi det finnes noen kjente design fra litteraturen om historisk sosiologisk metode. Sammen med de rammene som betinger denne studien, skal vi drøfte noen slike kjente design.

5.2.2.1 Fortolkende tilnærming til domstolene i samfunnet

Forklaringsambisjonene i denne studien er mer partikulære enn universelle. Vi søker å forklare domstolene i Norges teknologianvendelse med en historisk tilnærming. Men domstolene er, som vi har sett,¹⁶⁸ relativt løst koblede enheter spredt rundt om i hele landet. For eksempel, deres størrelse målt i antall saker, antall ansatte eller geografisk nedslagsfelt varierer betydelig. De er fordelt på flere nivå, fra første til tredje instans. Hvordan kan vi si noe om de nær hundre domstolenhetene i Norge?¹⁶⁹ Det empiriske materialet er nokså løst koplet til den enkelte domstol rundt om i Norges land. En domstolavis og en rekke dokumenter fra den sentrale statsadministrasjonen er neppe egnet til å si noe om de faktiske forhold der ute. Intervjumaterialet er noe mer knyttet til domstolene. Det vil si, noe av det er fra domstolene selv, mens andre deler er fra respondenter i ulike institusjoner sentrale i domstolenes teknologihistorie. Det vi studerer er først og fremst domstolinstitusjonen i samfunnet. Ikke den enkelte domstol rundt om i Norge. Vårt forklaringsnivå ligger ikke på den enkelte domstol. En fare ved dette er helt klart at vi kan komme til å skrive noe om domstolen i samfunnet som ikke oppfattes som korrekt av aktørene i domstolene selv. Den sjansen må vi ta, og vi gjør det med de forbehold som antydes her.

¹⁶⁸ Om domstolenes organisering, se 2.3.1

¹⁶⁹ Howard Becker og Charles Ragin 1992. Se side 48.

Begrepene våre i modellen – teknologiforståelse og teknologianvendelse – kan umiddelbart gi inntrykk av at vi søker individuelle handlingsmønstre. Det gjør vi også i en viss forstand, som vist i drøftingen om aktører i institusjonelle strukturer over, men da bare i de sammenhenger vi antar har betydning for domstolinstitusjonen som sådan. Det empiriske nedslaget for våre forklaringsambisjoner finner vi mange steder. Vi har imidlertid valgt å konsentrere oss om de *sentrale aktørene*. Da mener vi både de enkeltpersoner som ser ut for å ha hatt viktig innflytelse i domstolenes teknologianvendelse, men også sentrale i betydningen *de viktige institusjoner rundt den sentrale domstoladministrasjonen*. I et historisk sosiologisk perspektiv er det hendelsen som er det sentrale. På bakgrunn av våre forklaringsambisjoner velger vi ut hendelser som vi forventer er viktige for å belyse domstolinstitusjonen.

Domstolene som samfunnsinstitusjon er vårt case, og fenomenet vi studerer er denne institusjonens teknologianvendelse. Vår historisk sosiologiske tilnærming kan i følge Theda Skocpol klassifiseres som en fortolkende tilnærming.¹⁷⁰ Dette er i tråd med vår hermeneutiske grunnholdning, som gjenomsyrer hele studien. Vi utvikler begreper og hypoteser, som sammen i en modell kan si noe om det empiriske materialet vi har samlet inn, og dermed det spesielle caset empirien stammer fra; domstolene på samfunnsnivå. I et dette designet kunne vi understreket våre partikularistiske forklaringsambisjoner ved å sammenlikne flere case. For eksempel kunne vi sammenliknet domstolenes teknologianvendelse med trygdeetatens eller et privat konserns teknologianvendelse, for å fremheve domstolenes særegenheter.

5.2.2.2 Forklaringsambisjoner

Men der finnes flere historiske sosiologiske design. Skocpols andre tilnærming viser hvordan en kan sammenlikne flere like case for å få bekreftet de forklaringene en legger opp til.¹⁷¹ Charles C. Ragin fremholder også komparative design som mest fruktbare.¹⁷² Vi anerkjenner komparasjonens fortreffelighet som metode, og vi ser at det kunne vært en styrke å innrette denne studien et slikt metodisk ideal. Da måtte vi enten forlate samfunnsnivået for å bevege oss ned på en sammenlikning av flere domstoler i Norge. Vi kunne i mye større grad generalisere våre konklusjoner for alle domstolenhetene. Eller vi kunne sammenliknet domstolinstitusjonen på samfunnsnivå på tvers av sam-

¹⁷⁰ Skocpol, T. 1984.

¹⁷¹ Skocpol, T. 1984.

¹⁷² Charles C. Ragin 1987. Ragin fremholder i denne boken at det beste designet kombinerer det beste fra hypotesetestende kvantitative design med det beste fra casestudiet. Komparasjon av flere case er hans løsning på dette. Se side 69-84.

funn – nasjonal krysskomparasjon. Men da måtte vi søke etter de variablene som er like for å styrke våre modeller, sånn at de kunne generaliseres på tvers av flere case. I vår fortolkende tilnærming søker vi etter det som er *spesielle forklaringer* for domstolinstitusjonen i Norge, og *ikke det som eventuelt er likt* med for eksempel Sverige og Danmark.

Skocpols tredje design, foruten det sistnevnte og det designet vi anvender, som er beskrevet over, er en analytisk historisk sosiologisk tilnærming. Selve forskningsprosessen bærer i dette designet preg av å være hypotesetestende på tvers av mange case – like og ulike.¹⁷³ Forskeren beveger seg mellom den empiriske og den teoretiske sfære for å finne frem til den konstellasjonen av variabler med størst forklaringskraft for det fenomenet en studerer.¹⁷⁴ Vekslingen mellom sfærene vil sikre at en ikke utelukker viktige forklaringer, som en står i fare for å overse ved ren hypotesetestende forskning. Forklaringsambisjonene i slike design kan tillate seg å være universelle.¹⁷⁵

5.2.2.3 Valg av design

Hvorfor har ikke vi i denne studien valgt et design som kan gi universelle forklaringer? Først og fremst fordi det innenfor de ressursrammer denne studien er betinget av ikke ville vært mulig. Vi ville i alle tilfelle ønske å holde forklaringene på et samfunnsnivå, slik vi har definert det her, og et analytisk historisk sosiologisk forskningsdesign ville for oss implisere kryssnasjonal komparasjon. Hvor mange case som skal til for å finne den optimale konstellasjon av variabler med forklaringskraft for vårt fenomen – teknologianvendelse – er høyst usikkert. Dette henger sammen med at universelle forklaringer i seg selv er problematiske. Er det mulig å finne universelle sannheter? Dette har alltid vært en sentral del av samfunnsvitenskapenes vitenskapsteoretiske debatt. Vi skal ikke gå inn på den her, bare antyde at vi nok tilhører den leiren som ville svare avkreftende på dette spørsmålet. Men etter vårt syn kan casestudier som ikke er empiriske generaliserbare likevel være teoretisk fruktbare.¹⁷⁶

¹⁷³ Et liknende ideal finner vi hos Charles C. Ragin 1987.

¹⁷⁴ Dette har likhetstrekk med Cook og Campbells omtale av essensialismens forklaringsideal. Et fenomens årsak er den konstellasjon av variabler som forklarer et fenomenet, og i den forstand at disse variablene sammen er både tilstrekkelig og nødvendig for at fenomenet kan oppstå. Dette er imidlertid ikke Cook & Campbells posisjon. De er overbevist om at kausalsammenhenger i samfunnsvitenskapene er feilbarlige. Se Cook, T. & Campbell, D. T. 1979. Side 1-94.

¹⁷⁵ Skocpol, T. 1984.

¹⁷⁶ Dette poenget finner vi hos Charles Ragin 1992. Side 1-15.

Vi har hele veien gjennom denne studien lagt til grunn noen vitenskapsteoretiske bidrag. Vi skal gjenta ett av dem avslutningsvis i dette avsnittet. Alexanders normative element tilsier at forskeren må bevege seg opp og ned på kontinuumet mellom den teoretiske og den empiriske sfære, for på denne måten utvikle modeller som er informert av begge sfærer.¹⁷⁷ Denne forståelsen finner vi som en helt sentral mekanisme også i Skocpols *fortolkende* og *analytiske* historisk sosiologiske tilnærminger – i motsetning til et hypotesetestende design.¹⁷⁸ Denne blandingen av deduksjon og induksjon i forskningsprosessen kjennetegner også vår eksplorerende arbeidsmåte i denne studien. Våre hypoteser og modell er informert av både empiri og teori.¹⁷⁹

5.3 Metafysiske valg – konsekvensene for datainnsamling

Valget om å vektlegge teknologiforståelse som forutsetning for teknologianvendelse i domstolene, har gitt konsekvenser for hele denne studien. For det første har dette vært en forutsetning for og et resultat av at vi har en utpreget hermeneutisk tilnærming. Dette har vi drøftet over og i kapittel 4. Men det har i tillegg vært bestemmende for hvordan vi rent konkret har nærmet oss og samlet inn empiri til analysen. Dette kommer til uttrykk i innsamlingen og behandlingen av det skriftlige og samtalebaserte materialet.

5.3.1 Skriftlige kilder – identifisering av nøkkelpersoner

Den ene hoveddelen av vårt empiriske materiale er skriftlig, og fordeler seg på en rekke offentlige dokumenter av ulike slag; utredninger, strategiplaner, stortingsmeldinger og odelstingsproposisjoner. I tillegg har vi gjort en enkel analyse av domstolavisen Rett & Slett. Til sammen omfatter denne 1.114 sider redaksjonelt stoff, fordelt på 13 årganger¹⁸⁰. Tilnærmingen til dette materialet har vært liknende som til intervjuene. Det skriftlige materialet gir et inntrykk av hva man har vært opptatt av, hvem som har vært opptatt av hvilke saker og hvem som har vært opptatt av hva når.¹⁸¹ Det skriftlige materialet har bidratt til

¹⁷⁷ Se modell under avsnittet 4.4.1.

¹⁷⁸ Vi finner de samme tankene hos Charles Ragin. Se Charles Ragin 1992. Se for eksempel side 225. Se også Howard Becker og Charles Ragin 1992.

¹⁷⁹ I Charles C. Ragins skjematisk fremstilling av ulike casetilnærminger, kan kanskje vår studie karakteriseres best som en spesifikk teoretisk og empirisk informert case studie. Se Charles Ragin 1992, se side 9.

¹⁸⁰ Se vedlagte regneark Ark 1 og Ark 2. Se også 6.3.

¹⁸¹ I avsnitt 6.3, presenteres en gode del av etableringen av det første historiske rammeverket basert på en analyse av tidsskriftet Rett & Slett fra perioden 1988 til 2000.

at vi har kunnet etablere en historisk kontekst for domstolenes teknologianvendelse. Dette står i direkte sammenheng med det som i den overordnede problemstillingen inviterer til en kartlegging av faktiske forhold – Hvordan har Norske domstoler tatt i bruk moderne informasjonsteknologi? Denne historiske konteksten var på mange måter utgangspunktet for intervjurundene, etter som spesielt analysen av domstolavisen ble gjort først. Vi har i tillegg heftet oss ved selve meningsinnholdet i noe av det skriftlige materialet, akkurat som for intervjumaterialet. Dette henger sammen med problemstillingens andre del – Kan organisatoriske forutsetninger, samfunnskontekst og teknologiutvikling forklare domstolenes teknologianvendelse?

Særlig viktig har dette skriftlige materialet vært for å kunne identifisere *nøkkelpersoner i domstolenes teknologihistorie*. Dette bygger på forventninger om at disse personene er representative på den måten, at de reflekterer domstolinstitusjonens teknologiforståelse. Noen personer går igjen i flere institusjoner, flere råd og utvalg og i den offentlige debatten. Vi har lagt vekt på å kartlegge disse personene systematisk, slik at vi har kunnet sikre at de samtalene som ble gjennomført var med respondenter som har deltatt i arbeidet rundt domstolenes teknologianvendelse over tid. Flere av de som er intervjuet har vært med i slikt arbeid gjennom hele den empiriske tidshorisont i denne studien, det vil si fra 1970-tallet og frem til i dag.¹⁸² Vi har på ingen måte gjort vårt utvalg av nøkkelpersoner med den hensikt å finne et slags representativt utvalg. Dette henger sammen med studiens eksplorerende design. Våre forklaringsambisjoner – som er drøftet i avsnittet Forskningsdesign over – er ikke å teste universelle hypoteser. Utgangspunktet med teknologideterminisme og sosialkonstruksjon har helt klart vært forutsetninger. Det samme har oppfatningen om domstolene som en tradisjonell og stabil institusjon vært. Utgangspunktet var å belyse forholdet mellom denne institusjonen og moderne informasjonsteknologi. Med teoriene har flere forutsetninger kommet til. Hypotesene i denne studien er utviklet spesielt for vårt case og skal legges på domstolenes IT-historie, i historisk sosiologisk forstand, for å belyse ulike sider ved materialet. Hvorvidt de er riktige eller gale er ikke viktig. Og dette er en grunnleggende forskjell fra hypotesetesting: Vi utforsker empirien og teorien for å få *innsikt i hendelser*; vi tester ikke allerede etablerte oppfatninger, som i et rent deduktivt design.

¹⁸² En skjematisk, empirisk fremstilling av resultatet av denne kartleggingen av nøkkelpersoner finnes i under Vedlegg. Denne fremstillingen er ikke uttømmende på noen måte. Meningen er bare å gi et inntrykk av hvordan dette foregikk.

5.3.2 Ustrukturerte intervjuer – vitenskapelige samtaler

Den andre hoveddelen av det empiriske grunnlaget er ustrukturerte intervjuer.¹⁸³ På den ene siden har vi hos noen respondenter eksplorativt søkt etter en historisk kronologi, som kan si noe om teknologianvendelsen over tid. Dette står – på samme måte som allerede nevnt for det skriftlige materialet – i direkte sammenheng med det som i den overordnede problemstillingen inviterer til en kartlegging av faktiske forhold – Hvordan har norske domstoler tatt i bruk moderne informasjonsteknologi? På den andre side har vi hos de samme respondentene og hos andre respondenter forsøkt å finne ut noe om deres forståelse av informasjonsteknologi. De er blitt konfrontert med påstander og stilt spørsmål om informasjonsteknologiens rolle i domstolene, på ulike måter. Intervjuguider til hver av samtalen ble utformet, men disse har kun vært retningsgivende. Respondentene har fått snakke fritt, og har i mange tilfeller styrt samtalen selv. Intervjuguiden har i noen grad vært en sjekkliste for om samtalen har penset innom de spesielle hendelsene vi har ønsket innblikk i.¹⁸⁴ Denne formen henger sammen med problemstillingens andre del – Kan organisatoriske forutsetninger, samfunnskontekst og teknologiutvikling forklare domstolenes teknologianvendelse? Og svarene vi har fått har vært både like og forskjellige. Blant annet ser det ut for at den institusjonelle kontekst har noe å si. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 6 og 7.

Underveis i samtalen har vi tatt notater. Disse notatene har først og fremst vært støttenotater til selve samtalen, for å kunne ta opp igjen tema som respondentene har berørt og som vi ikke hadde tenkt oss på forhånd kunne være interessant for oss. Disse notatene sentrale i selve bearbeidningen av dette materialet i ettertid. Men viktigst har lydopptakene vært, som ble benyttet i alle samtaler¹⁸⁵. I ettertid har disse opptakene vært uvurderlige. De har gitt mulighet til å gjennom gå samtalsituasjonene på nytt, og de har muliggjort sammenlikning av utsagn. Nå har vi ikke transkribert alle samtalen i denne studien. Begrunnelsen er et vi først og fremst har vært interessert i å etablere hendelser i en historie. Men de fleste intervjuer er selvsagt grundig gjennomgått, noen av dem flere ganger, og uttalelser er notert og gjengitt i presentasjonen av materialet som følger i neste kapittel; Teknologihistorien for domstolene i Norge 1970-2001.

¹⁸³ På bakgrunn av kartleggingen av nøkkelpersoner i det skriftlige materialet, sendte vi henvendelser i brev form til alle aktuelle respondenter. Eksempler på disse henvendelsene finnes under Vedlegg. Noen av respondentene ble først kontaktet etter at andre respondenter hadde nevnt deres roller. Alle som ble forespurt stilte opp.

¹⁸⁴ Se eksempel på intervjuguide under Vedlegg, se 215.

¹⁸⁵ Vi har til sammen 15 timer med intervjuopptak, fordelt på 8 respondenter.

5.3.3 Respondentene

Under er en oversikt over respondentene som stilte opp i denne studien. Materialet fra disse samtalerne, rundt femten timer lydopptak, er et bakteppe for empirikapitlene og analysen.

NAVN	DATO	STILLING
Andersen, Per Øystein	5. mars 2001	Direktør i Rettsvesenets IT- og fagtjeneste. Har vært med i RIFT siden opprettelsen.
Bing, Jon	10. januar 2001	Instituttbestyrer og professor ved Institutt for rettsinforma- tikk.
Bonnevie Høyer, Jon	12. desember 2000	Dommer i Asker og Bærum herredsrett. Sentral i flere store IT-hendelser i domsto- lene
Hagedal, Morten S.	27. februar 2001	Avdelingsdirektør i JDs Domstolavdeling. Involvert i IT-prosjekter
Harvold, Trygve	12. desember 2000	Direktør i Lovdata, siden opprettelsen i 1981.
Haug, Agnes Nygaard	6. mars 2001	Dommer i Borgarting lag- mannsrett og Dommerfore- ningens representant i Lovda- tas styre
Selmer, Knut S.	7. mars 2001	Professor emeritus ved Insti- tutt for privatrett. Har vært med i Lovsamlingsfondets og Lovdatas styre, blant mye annet.
Storm-Paulsen, Odd	10. januar 2001	Avdelingsdirektør i Plan- og administrasjonsavdelingen. JDs representant i Lovdatas styre

5.4 Vår kritiske grunnholdning

Denne studien begynte på mange måter ved fascinasjonen av to høyst ulike forklaringer på det samme fenomen; teknologideterminisme og sosialkonstruksjon av teknologi. Vi fattet etter hvert interesse for domstolene. Fordi, hvordan kunne denne institusjonen – kanskje den mest uforanderlige institusjonen i det norske samfunn – ta i bruk informasjonsteknologi, selve uttrykket for vårt postmoderne samfunn? Hele tiden gjennom studien har vi for så vidt holdt fast ved denne fascinasjonen, men vår forståelse har endret seg i takt med våre eksplorative fremskritt. Ettersom vi har lært domstolene å kjenne, spesielt gjennom respondentene, har nye måter å se hendelser på blitt til. Ved siden av har litteraturen og annen forskning vist oss sammenhenger vi ikke hadde sett for oss da dette prosjektet startet. Forklaringsmodellen har blitt til underveis som et resultat av denne prosessen.

I tråd med vår kritiske grunnholdning må vi også være villig til å se svakheter ved vårt eget opplegg. Vi har drøftet noen sider allerede i dette kapitlet, for eksempel i avsnittet Forskningsdesign. I møte med empirien har vår forståelse endret seg, ikke bare av domstolenes teknologianvendelse, men også forståelsen av vår egen studie. Vel er det fremholdt som en styrke, som vi har sett, av flere forfattere, at vi endrer våre modeller og forklaringer underveis i forskningsprosessen, men det er like fullt en fare for at empirien tar kontroll over prosjektet med en slik tilnærming. Offentlige dokumenter fra den sentrale domstol- og statsadministrasjonen argumenterer på ulike måter for de IT-løsninger og organisasjonsformer de mener er best for domstolene. De nøkkelpersonene vi har intervjuet har vært med lenge, og er på en måte en del av det etablerte. Det var nettopp derfor de ble valgt i utgangspunktet. Men de fremstiller kanskje i sine versjoner av saker i lys av den forsvarende ettertid. Domstolavisen vi har analysert er redigert av Justisdepartementet. Og vi har indikasjoner på at stoffet i avisen har en viss slagside.¹⁸⁶ Har våre grunnleggende antakelser om hvilke faktorer som er viktige i forklaringen av domstolenes teknologianvendelse blitt endret av slike forhold? Det kan kanskje tenkes, og vi stiller oss ikke avvisende til en slik kritikk.

Vi skal ikke gå inn i detaljer rundt intervjuteknikker, for slike detaljer har ikke vi vært særlig opptatt av. Vi anerkjenner selvsagt at ulike sider ved intervjusituasjonen har betydning for så vel respondent som forsker. Vår holdning har hele tiden vært å la respondentene snakke mest mulig fritt om ulike tema formulert som spørsmål. Men vi har også stilt direkte ledende spørsmål og lagt

¹⁸⁶ Dette kommenterer vi i avsnittet 6.3.6.2.

frem påstander overfor respondentene.¹⁸⁷ Grunnen til at vi – etterhvert, i alle fall – våget å fremme slike spørsmål var, selv om de kanskje er metodisk er tvilsomme, at respondentene i denne studien for en stor del virket å være meget oppegående og engasjerte mennesker. Det var aldri fare for, slik vi ser det, at noen av dem ville la seg lede ut i svar de ikke kunne begrunne eller stå inne for. Kanskje heller tvert om. Av og til var det en utfordring å følge respondentenes innsiktsfulle resonnement. I denne forbindelse vil jeg dessuten bruke anledningen til å fremheve en positiv side ved lydopptak. Kanskje fremtidens ører – representert ved mikrofonen – fikk respondentene til å svare ekstra grundig?¹⁸⁸ I den grad spørsmålene søkte etter sensitive opplysninger, kan det tenkes at mikrofonens effekt var den motsatte. Men det er tvilsomt at noen av temaene ble oppfattet som sensitive. Hadde vi spurt om arbeidsmiljø eller personkarakteristikk, ville det sannsynligvis vært annerledes.

En innvending mot den argumentasjonen vi førte i kapittel 4 – Teori, er at vi har lagt for stor vekt på fortolkning av fenomener i henhold til felles delte forutsetninger gjeldende i en institusjonell kontekst. Vi har nærmest forkastet den radikale teknologideterminismen, ved å fremholde at også den er sosialt konstruert. Vi må passe oss for ikke å underkjenne de formelle og fysiske strukturers betydning. En bygning er en materiell orden som vi må forholde oss til. Et informasjonssystem av terminaler og minimaskiner var på 1980 tallet avgrenset innenfor lokale nettverk. I det 21. århundret kjenner Internett knapt noen grenser, og kommunikasjonen går på tvers av bygninger, statlige grenser og verdens kontinenter. Vel kan en velge å se at informasjonsteknologi bygger på en sosialt konstruert kunnskapsbase, men der finnes fysiske uttrykk for denne teknologien. For eksempel har infrastrukturen for digital kommunikasjon er betydelig endret de siste tyve år.¹⁸⁹ Fokus i denne studien er først og fremst på domstolenes teknologianvendelse forklart av teknologi-forståelse, og ikke på informasjonsteknologiens effekter på institusjonen.

Faren ved å basere seg på et materiale som det vi har gjort i denne studien, er at dette materialet i seg selv er fortolkninger av virkeligheten. Ikke minst ved at handlinger ofte rasjonaliseres eller rettferdiggjøres av aktørene i historiens lys. Vi har fortolket materialet ytterligere i konstruksjonen av domsto-

¹⁸⁷ Eksempler kan være: «Det virker som om domstolenes overordnede administrative styring av domstolene fungerer, fordi domstolene blir tatt ofte med på råd. Er dette en korrekt beskrivelse, mener du?» eller «Er det problematisk å skille mellom dømmende virksomhet og forvaltningsoppgaver i domstolene, i arbeidet med informasjonssystemer? Er det noen motstridende hensyn her?».

¹⁸⁸ Vi anerkjenner selvsagt godt begrunnede konklusjoner om at mikrofonen *kan* ha uheldig innvirkning på respondentens svargivning.

¹⁸⁹ Jamfør avsnittet 3.3.2.1

lenes IT-historie i denne studien. Og i analysen skal vi refortolke det hele med våre empiriske og teoretiske forventninger fra kapittel 4 – Teori og dels fra dette kapittelet. Det er klart at hele veien i denne hermeneutiske rekken kan det finnes alternative fortolkninger. Vi kunne sikkert vært flinkere til å sikre oss at det empiriske materialet ble bedre og mer representativt. Det er ikke sikkert at de hendelsene og nøkkelpersonene vi har identifisert er de beste til å svare på problemstillingene i denne studien. Det empiriske grunnlaget kunne omfattet flere respondenter. Dette er kritikk som uten tvil kan rettes mot undersøkelsesopplegget.

Til slutt gjentar vi at tilnærmingen til den empiriske sfære har hatt den hensikt å etablere en teknologihistorie for norske domstoler. Vi konsentrerer oss om de store trekkene, ikke om detaljer i den enkelte domstol. Vi er klar over at variasjonene er til dels store i de forskjellige enhetenes teknologianvendelse. Noen domstoler har utmerket seg som svært aktive i anvendelsen av ny informasjonsteknologi. Vi må bare tilkjenne at vi ikke makter å fange opp slike variasjoner i særlig grad i denne studien.¹⁹⁰

¹⁹⁰

Jamfør avsnittet 5.2.2.

DEL III
EMPIRI

6. TEKNOLOGIHISTORIEN FOR DOMSTOLENE I NORGE 1970-2001

Flere aktører har hatt betydning for domstolenes teknologihistorien i Norge, både enkeltpersoner og institusjoner. I korte trekk kan en si at domstolenes IT-historie startet på 70-tallet ved at noen enkeltpersoner i justissektoren engasjerte seg i spørsmål knyttet til informasjonsteknologi (IT) – eller EDB, som det het den gang. Senere ble flere institusjoner etablert. Disse institusjonene har spilt og spiller viktige og forskjellige roller i forvaltningen av rettsinformatikken i Norge.

Nå kan ikke disse hendelsene i justissektoren forstås fullt ut, uten at man også tar hensyn til den generelle teknologi- og samfunnsutviklingen. Om vi går tilbake til 1970-årene, da teknologihistorien i domstolene og justissektoren på mange måter startet, hadde man på den ene siden enkeltpersoner som drivende krefter for utviklingen. På den annen side var også dette en tid da informasjonsteknologiens masseanvendelse lå i startgroppen. Vi kan snakke om et sammenfall av flere faktorer. Men selv om mange betingelser var på plass, virker det rimelig å anta at den utviklingen vi har sett ikke ville kommet i gang på et såpass tidlig tidspunkt som den faktisk gjorde, uten kraften fra noen ganske få. Vi skal imidlertid ikke miste av syne at disse nøkkelaktørene inngår i det juridiske fellesskap.¹⁹¹ Denne dualiteten – med noen viktige enkeltpersoner og en generell teknologisk fremgang – er betegnende for den tidlige utviklingen av rettsinformatiske systemer¹⁹² basert på elektronisk form i norsk rettspleie.

I de siste ti til femten årene er ikke dette like tydelig. Moderne informasjonsteknologi gjennomsyrer etter hvert der fleste virksomheter, så også domstolene. Informasjonsteknologi er integrert del av den generelle samfunnsdebatten. For eksempel ville det nok ikke vekket samme oppmerksomhet i dag, om Norges lover skulle kommet ut som elektronisk bok, som det gjorde da man tidlig på 1970-tallet lanserte ideen om at Norges lover skulle på elektronisk form. Den ideen ble lansert av en ung science fiction forfatter, som også var jurist, nemlig Jon Bing.¹⁹³ Likevel, selv om teknologianvendelsen i justis-

¹⁹¹ Mer om det *juridiske fellesskap*, se avsnittet 4.2

¹⁹² Med rettsinformatiske systemer menes her både domstoladministrative systemer og systemer som støtter dømmende virksomhet i domstolene.

¹⁹³ Se Morten Daae 1991. Også referanse til Jon Bing selv; intervju 10. januar 2001, Institutt for rettsinformatikk, Oslo. Jamfør intervju med professor emeritus Knut S. Selmer, Institutt for rettsinformatikk, UiO, 7. mars 2001.

sektoren har fått et større omfang enn før – flere aktører er med og utviklingen berører flere sider av domstolenes virksomhet, og dette landskapet er dermed mer uoversiktlig – kan en se at noen aktører – institusjoner og enkeltpersoner – er mer fremtredende enn andre.

6.1 Teknologihistorien omfatter mer enn domstolene

Selv om denne studien fokuserer på domstolene spesielt, favner fremstillingen av teknologihistorien nokså vidt. Grunnen til dette er at etter en tids orientering rundt problemstillingene i dette prosjektet, ble det helt nødvendig å løfte blikket og se på utviklingen i hele sektoren. Det vil si, i alle fall rette blikket mot de *hendelser* i justissektoren som er relevant i forhold til domstolene i Norge. Fokus er på perioden fra 1970 og frem i dag. Underveis skal i også se nærmere på et tidsskrift for perioden 1988 til 2000.¹⁹⁴

6.2 Gammel trykkekunst og nye tanker – 1970 til 1988

I dette avsnittet plasserer vi de viktigste hendelsene i justissektoren, som er mest relevant for domstolene, i den tidsrammen som er nevnt. Først, i perioden fra 1970 og frem midten av 1990-tallet kan vi følge utviklingen fra de første tankene om anvendelse av informasjonsteknologi – eller EDB – i justissektoren og domstolene til det tidspunkt, da man i Norge lå i fremste rekke i Europa på dette området. Særlig to felt skiller seg ut: EDB i tinglysningen og etableringen av et sentralt rettslig informasjonssystem. Senere, mot slutten av 1990-tallet er det færre store hendelser. Bølgen fra den store satsningen på tinglysning har lagt seg.¹⁹⁵ Men utviklingen stopper ikke opp. I dag står domstolene overfor nye endringer knyttet til informasjonsteknologiske systemer.

6.2.1 Den Røde Boka

Etter initiativ fra Det juridiske fakultet i Oslo, kom Norges Lover for første gang ut i 1930. Denne boken var spesiell på flere måter. Alle endringer og tillegg frem til 1930 var innarbeidet, slik at boken ga en unik oversikt over det gjeldende lovverk. Boken hadde et noteverk med relevante henvisninger

¹⁹⁴ Se avsnittet 6.3

¹⁹⁵ Om tinglysningen som første bølge i domstolenes teknologianvendelse, jamfør intervju med Morten Hagedal, avdelingsdirektør i justisdepartementets domstolavdeling, 27.02.2001. Se også Hagedals paper. Morten Hagedal 2000.

innen lovverket og historiske noter om endringer. Siden har Norges lover utkommet hvert annet år, med alle endringer og med nye noter og henvisninger. Det ble opprettet en stiftelse som stod for utgivelsen; Lovsamlingsfondet. Stiftelsen har frem til i dag bidratt med sitt økonomiske overskudd til ulike aktiviteter ved Det juridiske fakultet i Oslo.¹⁹⁶

Dette var den første *konsoliderte* lovsamling, også i internasjonal sammenheng. Fortsatt, sytti år senere, er Norges Lover en nokså enestående lovsamling.¹⁹⁷ Den er aldri blitt gjort til gjenstand for formell autorisering. Likevel, den røde boka er et viktig symbol i rettspleien i Norge, tross for at den faktisk er et forlagsprodukt i konkurranse med andre lignende produkt, for eksempel Karnows lovsamling og, ikke minst, andre elektroniske tilbud. Det ser ikke ut for at Lovsamlings innhold og formelle status har vært et viktig tema i den juridiske sfære. Slike problemstillinger er i alle fall ikke tydelige i den offentlige debatten eller fremholdt av noen av respondentene i denne studien. Norges Lover beholder sin status gjennom utbredt bruk blant alle aktører i justissektoren, og det er en viktig autorisasjon i seg selv.¹⁹⁸ Lovteksten er en sentral del av de autoritative tekster som det juridiske samfunn forholder seg til i produksjonen av gjeldende rett.¹⁹⁹

Mot slutten av 1970-årene ble trykkkvaliteten på Lovsamlingen stadig dårligere. Den gamle blysatsen var slitt, og behovet for å forbedre produksjonen av Norges Lover meldte seg. Dette var den praktiske årsak til de endringer som skulle komme.

6.2.2 Avdeling for EDB-spørsmål ved Universitetet i Oslo

Samme tiåret fant andre viktige hendelser sted. Avdeling for EDB-spørsmål ble opprettet ved Institutt for privatrett ved Det juridiske fakultet i Oslo. Avdelingen var under ledelse av professor Knut Selmer.²⁰⁰ Jon Bing²⁰¹ var med her, og han skrev allerede i 1971 et forslag til hvordan et informasjonssystem for de viktigste rettskildene kunne se ut; JURIS – Juridisk informasjonssystem.

¹⁹⁶ Jamfør intervju med Knut Selmer, professor emeritus ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, 07.03.2001. Knut Selmer var formann i Lovsamlingsfondet – utgiver av Norges lover – i en årrekke, frem til han ble styreformann i Lovdata. Se også Morten Daae 1991. Også referanse til Jon Bing; intervju 10. januar 2001, Institutt for rettsinformatikk, Oslo. Se også intervju med direktør i Lovdata Trygve Harvold, 01. desember 2000 og intervju med dommer i Asker og Bærum herredsrett, Jon Bonnevie Høyer, 01. desember 2000.

¹⁹⁷ Se Jon Bing 1996: «Fra kirkebakken til Lovdata». Kronikk. Dagbladet 5. juli 1996

¹⁹⁸ Intervju Jon Bing 10. januar 2001

¹⁹⁹ Jamfør 4.2

²⁰⁰ Knut Selmer ble på et tidspunkt dekanus ved Det juridiske fakultet.

²⁰¹ Jon Bing var utdannet jurist. Etter hvert tok han juridisk doktorgrad, se Jon Bing 1982.

tem.²⁰² Trygve Harvold, i dag direktør i Lovdata, kom også med i miljøet ved Avdeling for EDB-spørsmål tidlig i 1970-årene. Harvold hadde erfaring som profesjonell programmerer over flere år i USA. Han hadde dessuten en økonomisk utdannelse i tillegg til juridisk embetseksamen.²⁰³

I 1976 skrev Jon Bing en utredning om overgangen fra tradisjonelle trykkemetoder til produksjon og vedlikehold av Lovsamlingen ved hjelp av EDB. Bing beskriver en del åpenbare fordeler, blant annet enklere redigering, korrektur, trykking og mer effektiv innskriving av tekstene, for å nevne noe. Ikke minst ville overgangen til gjeldende lovgivning på elektronisk form danne utgangspunktet for et integrert system med de primære rettskilder; lover, dommer og forskrifter.²⁰⁴ Dette systemet omfattet i så måte til sammen en hoveddel av de autoritative tekster som ligger til grunn for juridiske avgjørelser. Og allerede her var det klart at et slikt system måtte være et system med fritekstsøking og med tilgang til de fullstendige juridiske tekstene.²⁰⁵

6.2.3 Planseksjon og EDB-utvalg – nye tanker i Justisdepartementet

I Justisdepartementet (JD) i Norge oppstod i den samme perioden gryende tanker om å anvende EDB, og EDB-utvalget ble opprettet av Justisdepartementet i 1973. Hjalmar Austbø i JD var ansvarlig for behandlingen av klagesaker i tinglysningen. Austbø ansatte Trygve Harvold og Jon Bonnevie Høyer i nyopprettede Kontor for administrativ utvikling i Planseksjonen, 2. januar 1976, for å arbeide med EDB i budsjettering og tinglysing.²⁰⁶ Jon Bonnevie Høyer kom da fra et vikariat hos Regjeringsadvokaten, men hadde arbeidet i

²⁰² JURIS' systemmodell hadde utgangspunkt i de primære rettskilder; lover, dommer og forskrifter. Systemets tre deler var integrert på en slik måte at et delsystem er knyttet til informasjon i de andre delsystemene, altså en hypertekststruktur. Den samme logikken finnes i Lovdatas systemer fortsatt. Morten Daae 1991. Intervju med direktør i Lovdata Trygve Harvold 01. desember 2000.

²⁰³ Harvold tok en master of Business Administration i USA (Berkeley). Etter hvert fikk han interesse for EDB, og han jobbet i to år som programmerer i USA (Northorp); blant annet med operativsystemer for IBM-maskiner. Da han vendte hjem til Norge tok han juridisk embetseksamen. Han arbeidet som vitenskapelig assistent for Jon Bing tidlig i syttiårene (Intervju med direktør i Lovdata, Trygve Harvold, 01. desember 2000).

²⁰⁴ Begrunnelsen er dels av praktisk art – slitt blysats, men også av normativ art, forankret i den juridiske rasjonalitet. Se avsnitt 7.3.1 og 4.2

²⁰⁵ Dette har med kravene til rettslig informasjon å gjøre, definert av den rettsdogmatiske metode. Se om rettsdogmatikk og rettsdogmatisk metode i avsnittet 4.2.

²⁰⁶ Intervju med direktør i Lovdata, Trygve Harvold, 01. desember 2000 og intervju med dommer i Asker og Bærum herredsrett, Jon Bonnevie Høyer, 01. desember 2000. «Det var ikke så mange mennesker som arbeidet i dette miljøet, eller som arbeidet med EDB rettet mot justissektor», intervju med dommer i Asker og Bærum herredsrett, Jon Bonnevie Høyer, 01. desember 2000

JDs administrative avdeling fra høsten 1970 til høsten 1974. Det var kjent at Bonnevie Høyer var en mann som evnet å få til endringer.²⁰⁷ Han skulle etter hvert bli en nøkkelperson i den delen av domstolenes IT-historie som har med den administrative styringen av domstolene å gjøre. Bonnevie Høyer var også sentral i etableringen av Lovdata.

Harvold foresto den tekniske kompetansen og Bonnevie Høyer den tinglysningsfaglige kompetanse. Harvold spesifiserte et system for tinglysning og Rasjonaliseringsdirektoratet stilte opp med programmerere. I 1978 var det første prøveprosjektet på Strømmen i gang. Norge hadde fått sin første delvis automatiserte domstol ved bruk av EDB i tinglysningen. Men man hadde også tanker i retning av et rettslig informasjonssystem.²⁰⁸

Foreløpig viser skissen til nå kort hvordan det første prøveprosjektet i tinglysningen kom i stand. Sett i forhold til den videre utbyggingen av EDB-basert tinglysning, som ikke kom skikkelig i gang før slutten av 1980-årene, altså rundt ti år senere, ble dette prøveprosjektet satt i gang på et relativt tidlig tidspunkt. Vi skal komme tilbake til dette. Foreløpig kan vi konstatere at prøveprosjektet på Strømmen er det første eksempelet på anvendelse av elektronisk databehandling i norske domstoler. Vi ser at prosessen frem mot dette systemet involverte Rasjonaliseringsdirektoratet og Justisdepartementet. Indirekte kan en si at impulser fra Universitetet i Oslo nok fulgte med Trygve Harvold, da han gikk fra Avdeling for EDB-spørsmål ved Det juridiske fakultet og over til stillingen i planseksjonen i departementet. Vi merker oss at det er først og fremst domstoladministrative system som er i Justisdepartementets interesse allerede fra starten av. Vi kommer tilbake til drøftinger rundt dette i senere avsnitt.²⁰⁹

6.2.4 Et rettslig informasjonssystem

Samtidig med arbeidet med et tinglysningssystem på Strømmen, skjedde der andre viktige ting rundt utviklingen av et rettslig informasjonssystem i Norge. Med rettslig informasjonssystem mener vi et system for gjenhenting av tekster i de primære rettskilder. En sentral person i denne prosessen var Kut Selmer.

²⁰⁷ Morten Daae 1991. Og intervju med dommer i Asker og Bærum herredsrett, Jon Bonnevie Høyer, 01. desember 2000. Bonnevie Høyer var ansatt i JD på denne tiden. Han arbeidet blant annet med EDB-spørsmål frem til 1991. Fra flere hold fremholdes det at Jon Bonnevie Høyer var rivende flink, og skal ha mye av æren for domstolenes første steg inn i dataalderen.

²⁰⁸ Trygve Harvold skrev bok sammen med Jon Bing om rettslige kommunikasjonsprosesser: Bing, Jon & Harvold, trygve 1977: *Legal Decisions and Information Systems*. Oslo: Universitetsforlaget. (Tildelt Kongens akademiske gullmedalje)

²⁰⁹ Se avsnittet 6.3. Se også 7.2.

Han var professor ved Institutt for Privatrett og dekanus ved Det juridiske fakultet. Knut Selmer var styremedlem, og senere – fra 1979 – styreformann i Lovsamlingsfondet og blant annet med i Rådet for rettsinformasjon, opprettet i samarbeid mellom UiO og JD. Knut Selmer var senere sentral i opprettelsen av Lovdata, og var styreformann der den første tiden. Selmer var også styreformann i Datatilsynet en årrekke. Disse opplysningene rundt Knut Selmer er viktige, fordi han på mange måter er den personen som binder sammen flere hendelser og arenaer som er viktige i justissektorens IT-historie.²¹⁰

...Selmer var på den tiden en høyt aktet akademiker med vesentlige kontakter inn i det akademiske og politiske miljø...²¹¹

I 1976 besluttet styret i Lovsamlingsfondet å ta Jon Bings utredning fra samme år, om overgangen fra tradisjonell trykking av Lovsamlingen til EDB-basert produksjon, til etterretning.²¹² I november ble Lovsamlingsfondet enige med Justisdepartementet om å gå sammen i dette arbeidet, og det ble opprettet en arbeidsgruppe etter hvert bestående av Jon Bing – Avdeling for EDB-spørsmål, UiO – og Trygve Harvold – justisdepartementet og tidligere vitenskapelig assistent ved Avdeling for EDB-spørsmål.²¹³

I mai 1979 ble Lovsamlingsfondets datakontor opprettet, og Trygve Harvold ansatt som leder av dette kontoret. Harvold fikk ansvaret for å konvertere Lovsamlingen til EDB, og etter hvert en database egnet for fritekstsøking. 1970-tallet var på mange måter de store databasenes tid.²¹⁴ Harvold hadde fullstendig frihet i dette arbeidet.²¹⁵ Det ble inngått en avtale med et svensk firma som heter Auto Text, for å lese teksten i Lovsamlingen optisk.²¹⁶ Dette var i følge Harvold et av de første store oppdragene med optisk lesing i Norden.

...Lesingen var av relativt dårlig kvalitet. Det ble gjort over hundre tusen rettelser i teksten etterpå – på veldig primitive tekstbehandlingsmaskiner...²¹⁷

²¹⁰ Jamfør blant annet intervju med Knut Selmer, professor emeritus ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, 07.03.2001.

²¹¹ J.fr. intervju med Jon Bing 10 januar 2001

²¹² Se avsnittet 6.2.2.

²¹³ Morten Daae 1991. Intervju med direktør Trygve Harvold i Lovdata 01. desember 2000

²¹⁴ «...Store databaser var jo veldig populært på den tiden...», intervju med direktør Trygve Harvold i Lovdata, 12. desember 2000. Se også 3.3.2.

²¹⁵ Intervju med direktør Trygve Harvold i Lovdata 01. desember 2000

²¹⁶ Samarbeidet mellom Opti Text og Lovdata går helt frem til i dag. Intervju med direktør i Lovdata siden opprettelsen i 1981, Trygve Harvold. 12. desember 2001

²¹⁷ Intervju med direktør Trygve Harvold i Lovdata 01. desember 2000

Virksomheten til Lovsamlingsfondets datakontor ble etter hvert mer omfattende. Kontoret involverte seg i flere prosjekt, blant annet ble det gjort klart for å starte registreringen av sentrale forskrifter i en egen database. Lovsamlingsfondet diskuterte behovet for omorganisering. Diskusjonen om valg av organisasjonsform gikk på flere arenaer; i Lovsamlingsfondets styre, i Rådet for rettsinformasjon – en bredt sammensatt gruppe²¹⁸, i Justisdepartementet, ved Universitetet med videre. Forslaget om å etablere en frittstående stiftelse ble fremmet av Jon Bing og Knut Selmer.²¹⁹

Foreløpig kan vi slå fast at Stiftelsen Lovdata ble opprettet første juli 1981, etter avtale mellom JD og Lovsamlingsfondet 6. april 1981.²²⁰ Av stuttene kan vi lese at formålet var å etablere, vedlikeholde og drive rettslige informasjonssystemer.²²¹ Stiftelsens styre var bredt sammensatt. Professor Knut S. Selmer var styrets første formann, et verv han hadde i 10 år. Det kommenteres fra flere hold at Lovdata var et tidlig eksempel på anvendelse moderne databaseteknologi, sammenliknet med andre sektorer i Norge.²²² Internasjonalt fantes noen andre land som var langt fremme, for eksempel Sverige. Flere mulige forklaringer på hvorfor dette skjedde nettopp i justissektoren og begrunnelsen for valg av organisasjonsform og styresammensetning kommer vi tilbake til i avsnittet Stiftelsen Lovdata – «staten i miniatyr».

²¹⁸ På initiativ fra Universitetet i Oslo, ble Rådet for rettsinformasjon (RRI) opprettet av JD i 1980. Dette var et rådgivende og koordinerende organ i rettsinformatikken i Norge. I dette rådet var flere grupper brukere av rettsinformasjon representert. Blant andre kan det nevnes at Knut Selmer var styreformann, og at Jon Bing overtok dette vervet etter en tid. Advokatforeningen og Dommerforeningen var med. Det var også Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Finansdepartementet og, Justisdepartementet. Rådet ble oppnevnt for en periode frem til 1983, da det etter hvert avsluttet sin virksomhet. I følge Jon Bonnevie Høyer ble RRI nedlagt som følge av en generell iver etter å redusere antall råd og utvalg i offentlig sektor på begynnelsen av 1980-tallet. Det forelå ingen god begrunnelse for nedleggelsen av RRI (intervju 01. desember 2000)

²¹⁹ Intervju med Jon Bing 10. januar 2001. På direkte spørsmål om valg av organisasjonsform, svarte Jon Bing i et intervju 10. januar 2001 at det var Kut Selmer og ham selv som kom med forslaget om å opprette en frittstående stiftelse. Jmfør intervju med Knut Selmer, professor emeritus ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, 07.03.2001. Selmer fremholder gruppeprosessen, der «...vi landet på stiftelsen som beste løsning...».

²²⁰ Se blant annet Jon Bing 1996: «Fra kirkebakken til Lovdata». Kronikk i Dagbladet 5. juli 1996. Oslo. Morten Hagedal 2000. Se også Morten Daae 1991

²²¹ Statuttenes § 3. Se Jon Bing 1989: «Lovdata 10 år». <http://www.lovdata.no/litt/hist-1979-89.html> (01.02.2001).

²²² Jon Bing 10. januar 2001, Trygve Harvold 01. desember 2000 og Jon Bonnevie Høyer 01. desember 2000

6.2.5 De første spirene

Etter denne korte beskrivelsen av det første tiåret etter 1970, ser vi to viktige utgangspunkt for den videre teknologiutviklingen i justissektoren, nemlig spiren til bruk av EDB i tinglysningen og etableringen av et sentralt rettslig informasjonssystem. Prøveprosjektet på Strømmen var et tinglysningsprosjekt, og kan regnes som det første prosjektet av betydning for domstolens senere teknologianvendelse. Lovdata ble etablert som stiftelse i 1981, men forhistorien går som vi har sett tilbake til 1970-årene. Disse to linjene ser ut for å ha hatt utgangspunkt i de samme miljøene, der flere av de sentrale aktørene etter hvert satt i flere ulike institusjoner – og utgjør til sammen en dynamikk i justissektorens teknologihistorie.²²³

Tatt det ovennevnte i betraktning, virker det rimelig å avgrense tidsperspektivet bakover i dette prosjektet til 1970. Vi har nevnt at de første tankene om at lovene skulle over på EDB ble luftet av Jon Bing allerede i 1971. En annen begrunnelse for avgrensningen bakover finnes i Anne-Mette Magnussens forskning.²²⁴ Magnussens systematiske gjennomgang av budsjettproposisjonene for Justisdepartementet fra 1945 og frem til i dag, viser at spørsmål rundt innføring av EDB for første gang tas opp i Stortingsproposisjon nummer 1 1970-71. Også her fremholdes prøveprosjektet på Strømmen som det første. Først i St. prp. nr 1 for 1980-81 omtales anskaffelse av mikrodatamaskiner til tekstbehandling, rettslig informasjonssystem og tinglysning.²²⁵ Magnussen skriver likevel at første halvdel av 1980-tallet var preget av stillstand.²²⁶ Dette forklares dels med knapphet på ressurser. Men, man hadde

²²³ Se avsnittet 8.5.

²²⁴ Anne Mette Magnussen 2000.

²²⁵ Jon Bonnevie Høyer, ansatt i JD på denne tiden, Nå dommer i Asker og Bærum herredsrett, fortalte i et intervju 01. desember 2000 at den første tekstbehandlingsmaskinen – en Fasit Redaktron til omtrent 80.000,- – ble kjøpt inn til JD rundt 1980 for at man skulle få erfaring med tekstbehandling («...to båndstasjoner. Det var ikke mulig å se noen ting – ingen skjerm, eller noe sånt.»). Dommer i Borgarting lagmannsrett, Agnes Nygaard Haug, fortalte i et intervju, 6. mars 2001, hvordan hun for første gang brukte en lånt bærbar maskin til å kjøpe regneark i forbindelse med utredningen om Vassdalulykken. Denne store skredulykken skjedde som kjent 5. mars 1986. Nygaard Haug sier at hun etter å ha benyttet denne teknologien, presset på for at Borgarting også skulle få slikt utstyr. Dette indikerer sånn noenlunde når PCen kom til Borgarting, i alle fall. Variasjoner rundt om i landet forekom sikkert.

²²⁶ I alle fall om en ser bort i fra opprettelsen av Løsøreregisteret i Brønnøysund 1. januar 1981. I 1985 ble det besluttet av Stortinget å opprette et landsomfattende EDB-basert foretaksregister i tilknytning til Løsøreregisteret. I 1988 ble disse to slått sammen til en registerenhet, adskilt fra Sorenskriveren i Brønnøy. I 1990 ble oppgavene med Handelsregistrene overført fra domstolene til Foretaksregisteret (Magnussen 2000. Sluttnote 20). Jeg avstår, i alle fall foreløpig, å trekke inn historien rundt disse registrene, tross for at disse er

også en «vent og se holdning» i departementet. Dette bekreftes av personer som jobbet med EDB i JD på denne tiden.²²⁷ Man ville ikke risikere å satse på teknologi som kunne komme til å bli forbigått av utviklingen etter kort tid. Vi har sett i kapittel 3 – Informasjonsteknologi, at PCen gjorde sitt inntog på 1980-tallet, men at denne plattformen ikke var uproblematisk å bruke i informasjonssystemer der deling av informasjon er viktig. Vi så også at Norsk Data hadde en meget sterk stilling som leverandør til offentlig sektor i Norge, og at Norsk data aldri satset på PC-teknologi. Siste halvdel av 1980-tallet var på mange måter en brytningstid, der de tradisjonelle minimaskinløsningene holdt stand i noen organisasjoner, mens PCen i kombinasjon med kraftige UNIX-maskiner ble tatt i bruk av andre.²²⁸

Ikke før midten av 1980-tallet kan en lese av JDs budsjettproposisjoner at EDB sammen med regelforenklinger kan gi *effektiviseringsgevinster* for domstolene.²²⁹ Og dette er de første tegn på den store satsingen som skulle komme. Når EDB i tinglysningen skyter fart mot slutten av 1980-tallet, starter et prosjekt som varer helt frem til midten av 1990-tallet. Dette prosjektet er av stor betydning for teknologianvendelsen i domstolene i Norge. Når dette prosjektet var ferdig, kunne man høste lovord på internasjonale konferanser for et tinglysningssystem som var et av de fremste i Europa, og kanskje i verden.²³⁰ Men denne satsingen var i all hovedsak knyttet til *domstoladministrative* systemer, selv om tekstbehandling nok kan sies å være et viktig redskap også for dommeren.

Etableringen av Lovdata markerer for alvor overgangen til et sentralt rettslig informasjonssystem basert på EDB. Fra 1983 kunne Lovdata tilby et EDB-basert informasjonssystem for Lovsamlingen. Fram mot 1985 arbeidet Lovdata med å konsolidere sentrale og lokale forskrifter, og fra dette tidspunkt kunne man tilby også disse som en del av tjenestetilbudet.²³¹ Jon Bon-

eksempler på teknologianvendelse på tradisjonelle forvaltningsoppgaver i domstolene i Norge. Begrunnelsen ligger i oppgavens avgrensning, der hovedfokus holdes på dømmende virksomhet.

²²⁷ Intervju med Jon Bonnevie Høyer 01 desember 2000. J.fr. dessuten intervju med Odd Storm-Paulsen i JDs Plan- og administrasjonsavdeling 10. januar 2001. Storm-Paulsen ble ansatt av Jon Bonnevie Høyer i Domstolprosjektet, et prosjekt som hadde som formål å løse problemene med store restanser i domstolene i Oslo. Prosjektet var ledet av Bonnevie Høyer som et prosjekt utenfor departementet.

²²⁸ Se blant annet avsnittet 3.3.2

²²⁹ Anne Mette Magnussen 2000.

²³⁰ Rett & Slett 1996:4. Intervju med dommer i Asker og Bærum herredsrett, tidligere i JD, Jon Bonnevie Høyer, 12. desember 2001. Se og så Morten Hagedal 2000.

²³¹ Før dette arbeidet hadde man høyst usikre antakelser om at Norge hadde cirka 30.000 forskrifter, og det var en møysommelig jobb å orientere seg i hva som var den gjeldende

nevie Høyer kommenterer at oppdraget fra Justisdepartementet til Lovdata om konsolidering og digitalisering av lokale og sentrale forskrifter var av betydning for Lovdatas første år som selvstendig virksomhet. Og dette hadde med det faktum å gjøre at Lovdata ikke allerede da, de første 2-3 årene, kunne basere seg på elektronisk salg av informasjon, fordi

...Advokatene, som skulle være viktige kunder, hadde ikke kommet frem til EDB-maskinen – i hvert fall ikke sånn i vid... (forstand, min anm)....²³²

Vi kommer tilbake til både opprettelsen av Lovdata og tinglysningsprosjektet i kapittel 7 – Tre hendelser i norske domstolars teknologianvendelse.

6.3 Gjennomgang av et tidsskrift – 1988 til 2000

I det videre vil jeg gi en oversikt over det empiriske materialet som er basert på tidsskriftet Rett & Slett, som er et kontaktoorgan for Justisdepartementet og domstolene i Norge. Gjennomgangen av Rett & Slett har – som nevnt i kapittel 5 – Metode – pekt ut en del sentrale hendelser og nøkkelpersoner i domstolene, JD og andre institusjoner. De kvalitative dybdeintervjuer som er foretatt på dette grunnlaget, er en helt uvurderlig viktig del av det empiriske materialet i denne studien.

6.3.1 Rett & Slett – omfang og historie

Innledningsvis vil jeg forsøke å gi et inntrykk Retts & Sletts historie omfang. Domstolavdelingen i Justisdepartementet er utgiver, og har det redaksjonelle ansvaret. Første nummer kom ut i 1988. Vår gjennomgang strekker seg fra dette tidspunktet og frem til og med år 2000; over i alt 13 årganger. Bladet kommer normalt ut 4 ganger i året. Opplaget har utviklet seg fra 1700 eksemplarer²³³ i begynnelsen til 2150 eksemplarer i dag. Sidetallet varierer, og ligger i gjennomsnitt på 86 sider per årgang; drøye 21 sider per utgivelse i gjennomsnitt. Men de senere år har sidetallet økt, og i 2000-årgangen var gjennomsnittet 34 sider per utgivelse. Samlet omfatter de tretten årgangene

forskrift i konkrete saker, fordi forskriftene ikke var konsolidert. Etter det omfattende arbeidet med å innarbeide alle endringer, kunne man slå fast at Norge *da* hadde rundt 10.000 gjeldende forskrifter. Se Jon Bing 1996: «Fra kirkebakken til Lovdata». Kronikk i Dagbladet 5. juli 1996. Oslo. I dag har Norge cirka 12.000 forskrifter, i følge direktør i Lovdata, Trygve Harvold (intervju 01. desember 2000).

²³² Intervju Jon Bonnevie Høyer, 01. desember 2000. Vi kommer tilbake til Lovdatas normative og kvantitative grunnlag senere, i avsnittet 7.3

²³³ Nummer 1 1989. Bladet i 1988 (baret ett blad utgitt) står ikke oppgitt med opplag.

vel 1.100 sider. Det meste av dette er redaksjonelt stoff. Lesere av bladet antas å ha sitt daglige virke i justissektoren, på en eller annen måte. Dette kan for eksempel være funksjonærer i domstolene, dommere og domstolledere. Det kan også være ansatte i ulike stillinger i Justisdepartementet. I tillegg kan en anta at andre mer perifere grupper knyttet til justis- og domstolsektoren leser bladet.

Da Rett & Slett feiret utgivelsen av ti årganger, skrev daværende ansvarlig redaktør, ekspedisjonssjef Jon Beck, at

*...gjennomlesning av 10 årganger er en god kilde for den som i ettertid ønsker å studere hva domstolene og Justisdepartementet har vært opptatt av. Dette er en informasjon som neppe finnes noe annet sted...*²³⁴

Det er lett å være enig i dette utsagnet, samtidig som materialet har noen problematiske egenskaper som det er viktig å være klar over i en analyse. Dette kommer vi tilbake til.

6.3.2 Hvilke saker?

Selv om materialet har sine klare svakheter, kan tallene i alle fall fortelle oss noe. De gjenspeiler hva man har vært opptatt av, hvilke prosjekter som har blitt igangsatt, når de ble startet og sluttført og hvem som har vært sentrale aktører. Materialet viser også noen *tendenser* som er viktige for oss.²³⁵

Fokus for gjennomgangen har vært å orientere seg i alle saker som omhandler informasjonsteknologi (IT). Her har jeg gjort en distinksjon mellom omtale der IT er hovedsak og omtale der IT inngår i tekst som omhandler andre saker.²³⁶ I oversikten over antall sider med IT-omtale er kun sider der IT er egen sak tatt med. Systematiseringen av materialet har forutsatt opprettelse av noen kategorier. Fordelingen av omtale aktørene imellom er kun basert på det relativt sikrere tallmaterialet som omfatter tekst der IT er omtalt som egen sak. Her finnes imidlertid flere grensetilfeller. Fordelingen i mellom kategoriene er gjort etter beste skjønn, og med håp om at dette ikke har fått vesentlige konsekvenser for tendensene i materialet.

De mest generelle kategoriene er *omtale av EDB* og *omtale av EDB-innføringen*. All omtale som berører IT generelt er plassert under den første.

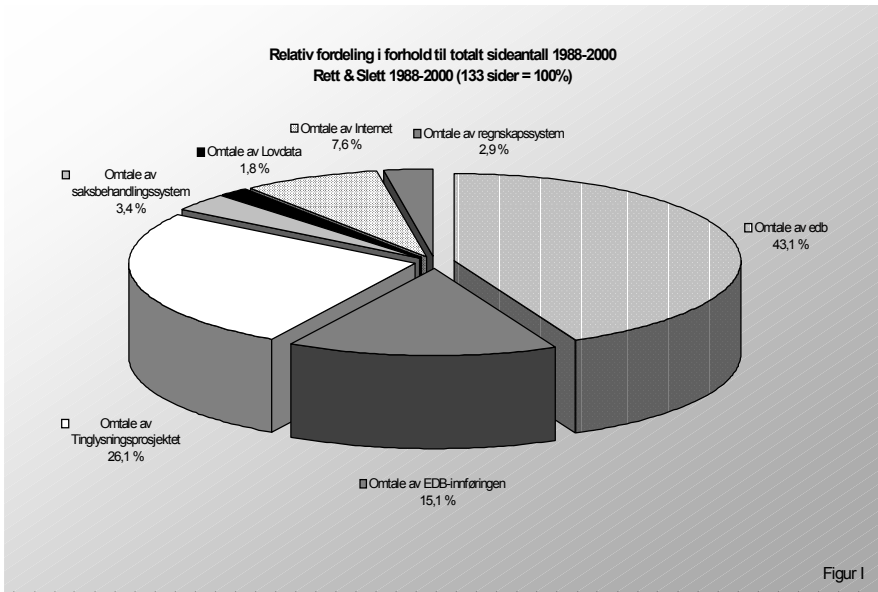
²³⁴ Se Rett & Slett 1998:4, side 2

²³⁵ For de figurene som følger, er grunnlaget å finne i regneark *Ark 1* og *Ark 2* under Vedlegg.

²³⁶ Når det gjelder registreringen av der IT inngår i tekst som omhandler andre saker, er opp-tellingen usikker. Grunnener at jeg har skummet igjennom de sidene som ikke omhandler IT og bare notert de gangene jeg på denne måten har funnet it relaterte begreper i teksten. Denne metoden gir store sjanser for at noe kan ha blitt oversett. Der IT er omtalt som egen sak derimot, er tallene relativt sikre.

Her har det ikke vært nevnt noe bestemt system eller prosjekt i forbindelse med omtalen. Forventninger til IT og ulike fremtidsscenarioer og effekter av IT generelt, både positive og negative, er eksempler på omtale som sorterer her under. *Edb-innføringen* er også en vid kategori, men omtalen som er registrert her er knyttet til en relativt sett avgrenset tidsperiode med markert satsing på innføring av IT, først og fremst et edb-basert tinglysningssystem, men i forbindelse med tinglysningen ble der også satset på tekstbehandlings-, regnskaps- og saksbehandlingssystem. De øvrige kategoriene er selvforklarende. Omtalen under disse er eksplisitt knyttet til *tinglysning*, *saksbehandling*, *Lovdata*, *Internett* og *regnskap*.

Figur I gir en oversikt over hvordan den samlede omtale av IT i hele perioden; 1988 til 2000, fordeler seg på ulike sakskategorier.

Det er for såvidt ganske mye en kan lese ut av denne oversikten. Først kan en merke seg at den totale omtalen utgjør 133 sider av totalt 1114 sider for hele serien fra 1988 til 2000; en relativ andel på rundt 12%. Det er vanskelig å ha en oppfatning om dette er lite eller mye. Sett i sammenheng med den eksplosive IT-utviklingen og interessen for dette generelt i samfunnet, er 12% iallfall ikke veldig mye. Det er kanskje litt overraskende at omtale av for eksempel Internett utgjør bare 7,6% av den totale omtalen. Det samme gjelder for Lovdatakategorien. Lovdatas tjenester representerer viktige rettskilder for alle

jurister, og forventes dermed å være en viktig del av det daglige arbeidet i domstolene. Imidlertid omtales Lovdata bare noen få ganger – 1,8% av totalen – i hele perioden.

Lovdata, Internett og e-post er IT som kan knyttes tettere til den dømmende virksomheten i domstolene. Lovdata er som vi har sett – en stiftelse som systematiserer og distribuerer informasjon om rettsavgjørelser fra lagmannsrettene og Høyesterett, lovvedtak i Stortinget og forarbeid til lover, med mere, på digital form via Internett eller CD-ROM. Det er rimelig å anta at denne informasjonstjenesten er av betydning for domstolenes daglige virke.²³⁷

Internett har på mange måter brakt internasjonal rett nærmere norske domstoler. Nå kan en finne rettsavgjørelser fra internasjonale domstoler umiddelbart etter domsavsigelse på Nettet. Også lover, regler, forarbeider og rettspraksis kan en lett skaffe informasjon om via Internett. Via elektronisk post kan en få informasjon sendt rett til ens egen PC. Denne teknologien åpner for nye muligheter. I hvilken grad og på hvilken måte aktørene i norske domstoler benytter seg av disse mulighetene, og om slik teknologianvendelse fører med seg endringer i domstolen som institusjon, er empiriske spørsmål.

Materialet som foreligger nå sier lite om den faktiske teknologianvendelsen rundt om i de nær ett hundre domstolenhetene. Om vi ser på tallene fra Rett & Slett, er den samlede omtalen av for eksempel Internett bare 7,6% av den totale omtalen; seks og en halv side på tolv år. Om vi ser på omtale av Lovdata, er tilsvarende tall kun 1,8%; to og en tredjedels side i samme tidsrom – av til sammen 1.114 sider redaksjonelt stoff, og stiftelsen ble, som nevnt, etablert i 1981. Ulike tjenester på Internett kan betraktes som relativt nye i sammenlikning, og en skulle forvente, at Lovdata, en «rettskilde» innarbeidet og etablert i norske domstolers virksomhet over tid, har en viktig plass i juristers oppmerksomhet. Gjennomlesning av Rett & Slett gir *ikke* et slikt inntrykk.

En kan spørre seg om antakelsen om Lovdatas etablerte posisjon i domstolenes arbeid *ikke er riktig*. Det er kanskje heller rimelig å anta at Lovdata er en stiftelse *utenfor relasjonen* mellom domstolene og JD; at det ikke er «naturlig» for aktørene å skrive om spørsmål rundt dette i bladet. En annen tolking kan være at Lovdata er såpass integrert i domstolenes virkelighet at man ikke ser dette som et interessant tema eller område for problematisering og debatt.

Om vi ser nærmere på tallene for Internett, finner vi at første omtale av Internett i bladet var i 1995. Da ble det skrevet to sider, som bærer preg av å forklare helt generelt hva Internett er, uten å knytte an til domstolenes virk-

²³⁷ Se mer om Stiftelsen Lovdata avsnitt 6.2 avsnittet 7.3

somhet som sådan i særlig grad. Dernest omtales Nettet med en kvart side i 1997, Moss byrett har fått egen hjemmeside for å gi bedre service til publikum og presse; drøyt to sider i 1998, arbeidsgruppe nedsatt av JD for å se på blant annet e-post og Internett; to sider i 2000, om redaktøransvar og Internett. Det eneste en kan trekke ut av dette er at Internett «slår inn» forholdsvis sent i bladet. Det er først i 1998 at vi finner problematisering av Internett og e-post knyttet konkret til ulike sider av domstolenes virksomhet.²³⁸ Dette er et første eksempel på tekst i bladet der man diskuterer hvordan en kan ta i bruk IT på en slik måte at en fortsatt oppfyller alle krav i prosesslovgivningen. Eksemplet kan knyttes til en av hovedantakelsene i dette prosjektet, nemlig at grunnleggende institusjonelle verdier, i dette tilfellet prosessregler, blir lagt til grunn for teknologianvendelse i domstolene.

Under den generelle kategorien omtale av EDB finnes tekster om elektronisk dokumentutveksling, elektronisk post, forventninger til IT, effekter ved bruk av IT, Domstolnett, med mer.²³⁹

En av sakene det har vært noe debatt rundt, er domstolenes bruk av elektronisk post. Her viser både direktøren i Lovdata, Per Øystein Andersen og avdelingsdirektør i JDs Domstolavdeling, Morten Hagedal, til Datatilsynets regelverk. Dette regelverket pålegger dem et relativt høyt sikringsnivå i utformingen av E-postløsninger. Konsekvensen av dette er at en per i dag ikke kan sende elektronisk post med vedlegg utenfor Domstolnett. Dette er først og fremst aktuelt i forbindelse med Osلودomstolene og Høyesteretts systemer, der en med tynne klientløsninger har lagt ut en begrenset tilgang til dette verktøyet. Frykten for at informasjon kan komme på avveie, som kan tenkes å være sensitiv informasjon, minner for så vidt om den samme forhold som knyttet seg til telefaksen, på et langt tidligere tidspunkt og også i dag.

Vi skal huske på at veldig mye av den informasjonen det er snakk om i den dømmende virksomheten er offentlig informasjon. Men et utkast til en dom, eller andre forberedende notater til en dom, må naturligvis ikke komme ut av domstolene før selve domsavsigelsen. Og det er her problemet ligger, knyttet til grunnleggende rettssikkerhetsverdier. Inntrykket er imidlertid at problemet i grunnen handler mer om hvor ansvaret for en feil forsendelse skal ligge: Hos avsenderen eller hos RIFT. I dag er det RIFT som systemansvarlig som har ansvaret. Vi har indikasjoner på at dommer sendes utenfor

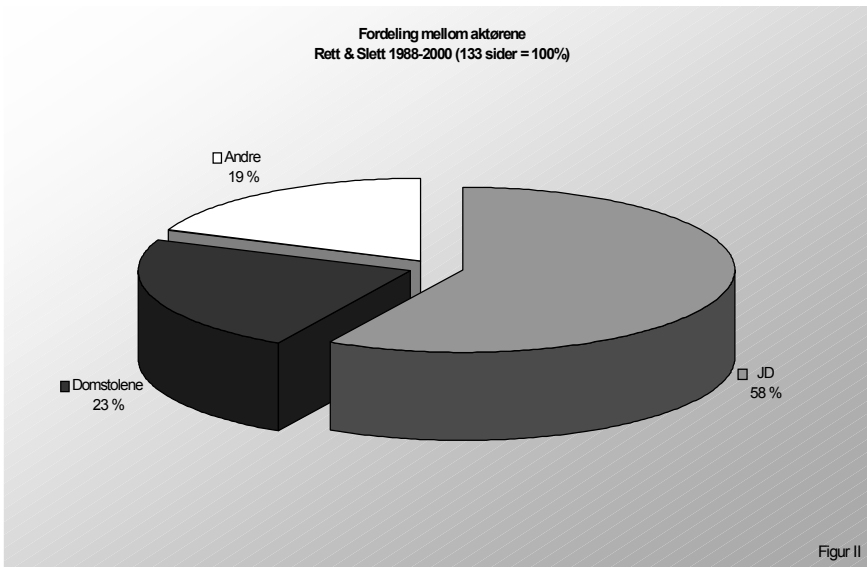
²³⁸ 1998:2, s. 6-7. Om blant annet problemer med elektronisk dokumentutveksling og krav om at prosesskriv skal være underskrevet.

²³⁹ En svakhet ved systematiseringen i denne sammenhengen kan være at kategorien *omtale av EDB*, som utgjør hele 41,2%, burde vært mer nyansert. Problemet med dette er at eventuelle underkategorier ville blitt veldig små, og det er ikke sikkert at en ytterligere nyansering er fruktbar i så måte.

domstolenes «offisielle» informasjonssystemer. Og det finnes vel også eksempler på at dommer er kommet frem til feil mottaker. Men har ikke det samme skjedd med sending av papirdokumenter over telefaks – eller med den konvensjonelle postgangen, for den del? Vi skal imidlertid ikke glemme at transport av offisielle saksdokumenter i rettsprosesser er underlagt helt spesielle rutiner. Det vi skriver her er derfor untaksvisse hendelser.²⁴⁰

6.3.3 Hvilke aktører?

En interessant observasjon i forrige fremstilling er at de prosjektene som er igangsatt av JD dominerer. I figur II kommer JDs dominans tydelig frem

Figur II viser hvordan omtale av IT fordeler seg på ulike aktører. Fordelingen viser at JD står for nesten 58% av den totale omtalen av IT i bladet. Dette er kanskje ikke så overraskende, tatt i betraktning at bladets redigeres og utgis av JD. En interessant sammenlikning kan imidlertid være at domstolenes relative andel av den totale andelen IT-omtale ikke er signifikant større enn andre eksterne aktørers andel – til tross for at Rett & Slett er en domstolavis

²⁴⁰ Intervju med direktør Per Øystein Andersen i RIFT, 5. mars 2001.

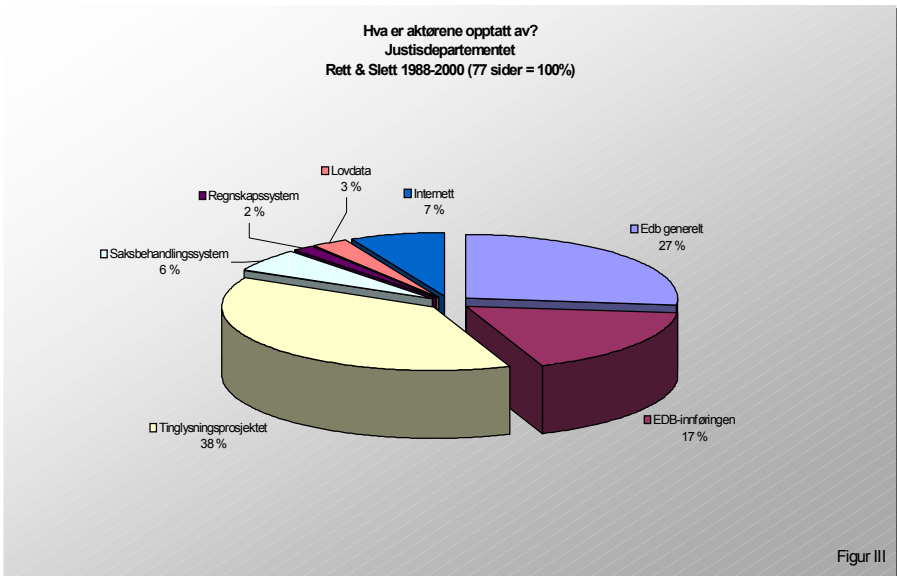
og et kontaktorgan for domstolene og JD.²⁴¹ Nå må det anføres at inn under kategorien andre sorterer organ som RIFT, IT-rådet for domstolsektoren, Tinglysningsdata – nå Norsk Eiendomsinformasjon – med flere. IT-rådet består blant annet av representanter fra domstolene.

Hvorfor er det slik at domstolene i liten grad omtaler IT i Rett & Slett? Det er sikkert mange årsaker til det. Noen slike årsaker skal vi komme tilbake til i avsnittet Noen kritiske bemerkninger. Men en forklaring kan være at domstolene ikke er altfor opptatt av informasjonssystemer og deres innvirkning på domstolenes virksomhet.

6.3.4 Hva er aktørene opptatt av?

Figurene III og IV viser hva aktørene har vært opptatt av, ved en relativ fordeling av total IT-omtale for hver aktørgruppe på ulike saker. Her er det verdt å minne om at grunnlaget for fremstillingene varierer ganske mye. JD står for til sammen 77,3 sider IT omtale, mens domstolene til sammenlikning står for beskjedne 30,6 sider.

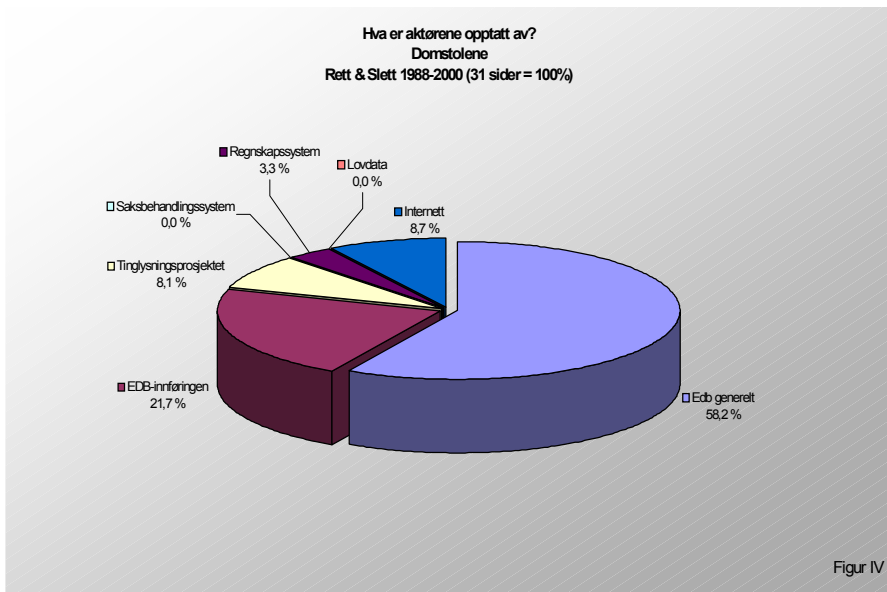
I figur III, der vi ser hva *JD* har vært opptatt av, styrkes inntrykket fra tidligere fremstillinger.

²⁴¹ Et poeng her kan være at – med Rett & Slett som eneste empiriske grunnlag – det ser ut for at JD i stor grad definerer hvilke teknologirelaterte spørsmål som kommer på dagsorden. JD definerer i stor grad *teknologianvendelsen* i domssektoren.

Om en legger sammen de prosjektspesifikke kategoriene; EDB-innføringen, Tinglysingsprosjektet, Saksbehandlingssystem og Regnskapssystem, utgjør dette til sammen 60% av JDs samlede IT omtale, som igjen altså er 58% av den totale IT omtalen i bladet for hele perioden; 1988-2000.

Til sammenlikning ser vi av figur IV på en tilsvarende oversikt for *Domstolene*. Om en legger sammen tallene for prosjektspesifikk omtale fra domstolene sin side, utgjør dette 33,1% av total omtale. Dette er bare rundt halvparten i forhold til JD, der altså 60% av samlet IT-omtale i bladet er prosjektspesifikk. Interessant er det at nesten 60% av domstolenes IT-omtale faller inn under kategorien *EDB generelt*.

Det generelle inntrykket av IT-omtalen i bladet bærer preg av Justisdepartementets prosjektspesifikke omtale. For en stor del handler denne omtalen om ulike former for effektivisering av domstolenes virksomhet, og det er hovedsakelig den domstoladministrative siden ved informasjonssystemer som er i fokus. Den dømmende virksomhet kommer i skyggen. Dommernes informasjonsbehov i sitt arbeid er knapt nevnt.

Domstolene ser ut for å ha vært mindre opptatt av disse spesielle prosjektene og mer opptatt av EDB generelt. I dette materialet kan det synes som om domstolenes teknologiforståelse er mindre entydig enn for JD. Denne forskjellen mellom Justisdepartementets og domstolenes omtale kan henge sam-

men med at det er to ulike interesser som møtes. Justisdepartementet på sin side virker å være mest opptatt av informasjonsteknologi ut i fra sin interesse som den overordnede administrative ansvarshavende for domstolene. Vi siterer avdelingsdirektør i Domstolavdelingen, Morten Hagedal, som underbygning for påstanden:

...Alle utviklingsprosjekt er med tung brukerrepresentasjon (...) Så de som deltar i prosjekter har enorm innflytelse. Det eneste vi gjør (altså JD, min anm.) her i prosjektet (Domstolsystem, min anm.) går mer på våre behov, altså statistikker, ledelsesinformasjon, styringsinformasjon (min utheving) og så videre...²⁴²

JDs teknologiforståelse synes å være mest preget av instrumentelle hensyn. Domstolene er ikke like opptatt av informasjonsteknologiens potensielle effektiviseringsgevinster og styringspotensiale. Hvor mange årsværk som kan kuttes ved innføringen av nye informasjonssystem er ikke i domstolenes interesse – tvert om. Domstoladministrative systemer kan likevel gjøre hverdagen enklere, og en skulle med bakgrunn i dette forvente en større oppslutning.

Som vi så i kapittel 4 – Teori, så er informasjon og tilgang til juridiske tekster helt avgjørende for produksjon av gjeldende rett. Domstolene er sannsynligvis mer opptatt av dette aspektet ved informasjonsteknologi. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 7 – Tre hendelser i domstolenes teknologihistorie.²⁴³

6.3.5 Utvikling over tid

Gjennomgangen av Rett & Slett har også gitt muligheten til å følge omtale av IT-saker over tid. Bladet kom altså først ut med ett nummer i 1988, og det har normalt blitt utgitt 4 ganger per år frem til i dag. Systematiseringen av materialet er gjort slik at hver årgang; i alt 13 årganger, behandles hver for seg. Det har i grunnen vært vanskelig å finne signifikante mønster i dette materialet. Trendlinjer er tatt med i fremstillingen for å synliggjøre noen tendenser i materialet.²⁴⁴

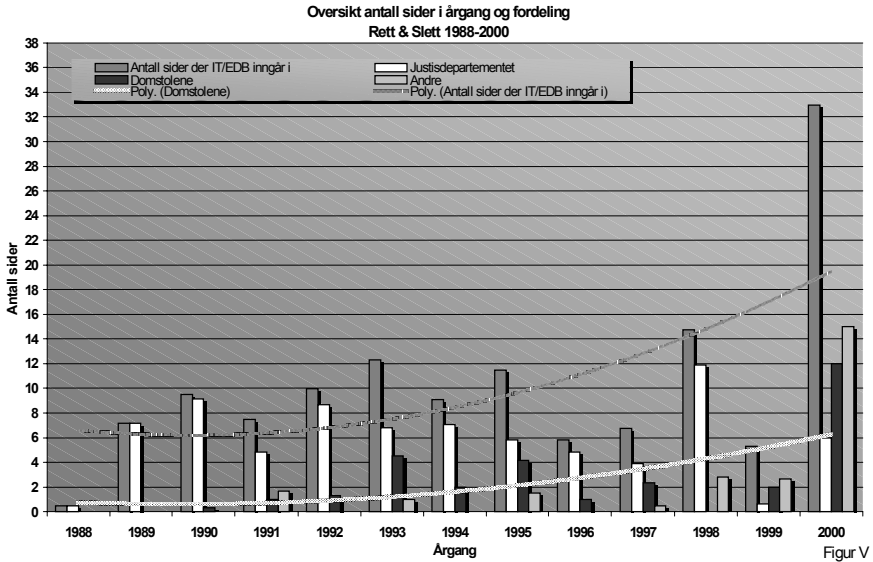
Figur V viser samlet sideantall der IT omtales som egen sak og fordeling av disse sidene mellom aktørene for hver årgang av Rett & Slett, i perioden 1988 til og med år 2000. Det er her flere forhold å merke seg. For det første er mengden omtale – målt i antall sider – økende. Dette illustreres av den mørkeste trendlinjen. Sett fra år til år er imidlertid inntrykket at omtalen av

²⁴² Intervju med avdelingsdirektør Morten Hagedal i JDs Domstolavdeling, 27. februar 2001.

²⁴³ Se avsnittet 7.3

²⁴⁴ Trendlinjene er basert på en matematisk funksjon (polynom); standardfunksjon i Microsoft Excel.

IT varierer forholdsvis mye. En viktig merknad er dessuten at det i første nummer i år 2000 er et spesialnummer om IT i domstolene. Dermed blir trendlinjens form til en viss grad påvirket av denne ene utgivelsen.

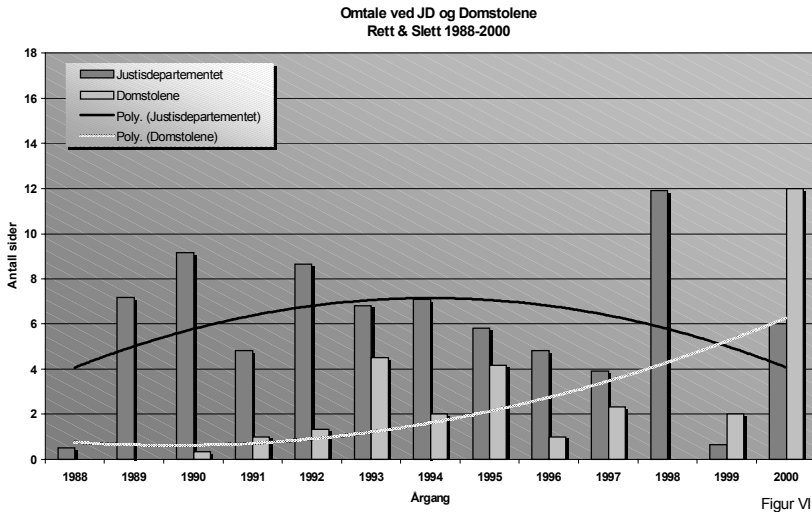
For det andre kan en merke seg at fordelingen mellom aktørene varierer. De første årene er JD helt dominerende og står for praktisk talt all IT-omtale i bladet. Etter hvert kommer domstolene på banen. Fra og med 1990 og til 1993 kan en ane en gradvis økende omtale fra domstolens side. Denne tendensen avtar så gradvis igjen frem mot 1998. Imidlertid viser trendlinjen for hele perioden nærmest en lineær og forsiktig økning i omtale fra domstolene, hele perioden sett under ett. I 2000-årgangen er domstolens IT-omtale i bladet på 12 sider. Dette er mye mer enn foregående år; de siste fire år med rundt 2 sider per år.

For aktør kategorien *Andre*²⁴⁵ er det vanskelig å si noen om eventuelle tendenser i denne sammenhengen. Fra og med 1997 står i alle fall andre aktører for en viss andel av omtalen hvert år frem til og med år 2000. For perioden før 1997 er andelen beskjeden og spredt; med flere år uten omtale av IT fra *andre aktører*. Det har funnet sted en meget sterk økning i 2000-årgangen

²⁴⁵ RIFT, IT-rådet, Tinglysningsdata, Norsk eiendomsinformasjon med flere, sorterer under denne kategorien

for «eksterne» skribenter i bladet. I den siste komplette årgangen skrev denne gruppen hele 15 sider om informasjonsteknologi.²⁴⁶

En sammenstilling av Justisdepartementets og domstolenes omtale av informasjonsteknologi i bladet over tid i figur VI, viser oss et interessant mønster. Trendlinjen for domstolene er kurvet oppover, i motsetning til trendlinjen for Justisdepartementet.

6.3.6 Hva forteller materialet?

Som tidligere nevnt har hensikten med denne gjennomgangen først og fremst vært å skaffe en oversikt over og et inntrykk av hva som har foregått i domstolene de senere år, med hensyn til informasjonsteknologi. Mye av dette kan en også lese om i andre dokumenter, slik som NOUer, stortingsmeldinger og proposisjoner. Et av de viktigste bidragene fra denne gjennomgangen har imidlertid vært, at det er mulig å finne vedtak og prosjekter, som er omtalt i andre dokumenter, i bladet *Rett & Slett*. Forskjellen er at i bladet kan en lese om hvordan JD, representanter for domstolene og andre forholder seg til slike vedtak og prosjekter; hvordan sentrale beslutninger legges frem for domstolene; hvordan implementering faktisk skjer; hvilke argumenter man bruker i debatten rundt for eksempel politiske vedtak, bevilgninger og – ikke minst – IT spørsmål.

Tidlig i 1988 kan en lese i *Grunnboksbladet*, «forløperen» til *Rett & Slett*, at det amerikanske datafirma NCR fikk kontrakten med Tinglysningsdata

²⁴⁶ Vi må igjen minne om at nummer 1 i år 2000 var et spesialnummer om IT i domstolene.

AS, på maskinvaren som skulle plasseres ut lokalt i alle domstolenhetene, i forbindelse med overgangen til EDB-basert tinglysning i første instans. Norske Tandberg Data leverte monitører til maskinene. Det ble fremholdt fra Tinglysningsdata AS, at dette var vel utprøvede maskintyper²⁴⁷ og systemer; blant annet i norske banker der

*...mer enn tusen [slike] maskiner, større eller mindre, står installert rundt omkring i Norge...*²⁴⁸

Tinglysningsprosjektet startet rundt 1987 og pågikk frem mot midten av 1990-tallet, oppdelt i to faser. Vi har sett forhistorien til tinglysningsprosjektet og Lovdata i dette kapittelet.²⁴⁹ Fra før var der selvsagt noe IT rundt om i domstolene, men den første innføringen av IT i stor skala startet først 1988.²⁵⁰ Tiden rundt denne «overgangen» er viktig for vårt prosjekt. Grunnen er at denne hendelsen omfattet ganske store endringer for domstolene. Vi skal gå i dybden på denne hendelsen i kapittel 7 – Tre hendelser i domstolenes teknologihistorie.²⁵¹

Om vi vender til bake til materialet fra Rett & Slett og *figur V*–Oversikt over årgang og fordeling, ser vi, som nevnt tidligere, at domstolenes omtale av IT er nokså begrenset. 1990 ble av JD betraktet som et gjennombruddsår for innføring av EDB i domstolene.²⁵² Samme år ser vi at domstolene kommer på banen, og at omtalen av IT i bladet er gradvis økende i de påfølgende år. *Figur V* kan leses i sammenheng med de omfattende endringene i forbindelse med Tinglysningsprosjektet. Dette storstilte prosjektet ble igangsatt av JD på slutten av 1980-tallet og var ferdig mot midten av 1990-tallet.²⁵³ Den gradvis økende og deretter avtaken-

²⁴⁷ NCR Tower – UNIX basert maskin med tilhørende terminaler; «Minimaskinløsning».

²⁴⁸ Grunnboksbladet nummer 2, 2. mai 1988

²⁴⁹ Se avsnitt 6.2 og 6.2.5

²⁵⁰ Blant annet opprettelsen av Stiftelsen Lovdata, som ble stiftet av Universitetet i Oslo og JD allerede i 1981, er en viktig hendelse fra tiden før tinglysningsprosjektet. Lovdata kunne tilby et sentralt rettslig informasjonssystem.

²⁵¹ Se avsnittet 7.2

²⁵² Anne-Mette Magnussen 2000

²⁵³ Dommer Jon Bonnevie Høyer, dommer i Asker og Bærum herredsrett, skriver i artikkelen «Et streiftog i historien om hvordan domstolene fikk IT»: «Innføring av EDB i bred front i domstolene fant i hovedsak sted i løpet av 1988-1990.» (Rett & Slett 2000:1, side 3-5). Prosjektleder Tove Merete Voldbæk, Domstolavdelingen, skriver i en artikkel «På slutten av 1980-tallet begynte omleggingen fra papirbasert til elektronisk grunnbok. , og var i det alt vesentlige slutført i 1995.» (Rett & Slett 200:1, side 39-39). Hele prosessen fra papirbaserte tinglysninger til elektronisk register startet omkring 1988. «I 1995 var det vesentligste av dette arbeidet avsluttet.» (NOU 1999:22, side 40). Det understrekes at det bare er *registeret* som er EDB-basert. Dokumentene som sådan – skjøter, obligasjoner, erklæringer med videre – er fortsatt lagret i papirform. De gamle grunnbøkene ble mikrofil-

de omtalen fra domstolenes side kan kanskje sees som en *reaksjon* fra domstolenes side på dette prosjektet. Innholdet i disse tekstene bærer preg av dette.²⁵⁴

For årene 1998 til og med 2000 kan det se ut for at domstolene kommer på banen igjen, men det er for få målinger til å kunne si noe om en eventuell ny tendens. Som nevnt er dessuten første nummer i år 2000 en temautgave med fokus på IT spesielt. Inntrykket er likevel at de systemene som førte norske domstoler i fremste rekke i Europa i anvendelsen av IT²⁵⁵, etter innføringen i årene 1988 til 1992-93, er i ferd med å bli utrangerte. Den gradvis økende omtalen fra domstolenes side i bladet siste del av 1990-årene kan sees i sammenheng med denne «teknologiforringelsen». Det gis uttrykk for at det nå er nødvendig med omfattende fornyelse av eksisterende systemer.²⁵⁶

*...HVA!! Har Justis (Justisdepartementet, min anm.) opprettet et datamuseum i tillegg til domstol her ute i de dype skoger?? Terminal hadde jeg på ungdomsskolen, og Word Perfect versjon 5.0 forsvant vel en gang på 80-tallet. Eksisterer det fortsatt?? (...) Funksjonærene (ved Vinger og Odal sorenskriverembete, min anm.) hadde hørt rykter om Word og Windows og sånt...*²⁵⁷

met, som en del av prosessen. Dette var for å sikre materialet. (Intervju med direktør i Lovdata, Trygve Harvold, 01. desember 2000)

²⁵⁴ Denne «tinglysingsbølgen» bekreftes av avdelingsdirektør Morten Hagedal i Justisdepartementets Domstolavdeling, intervju 27. februar 2001.

²⁵⁵ Her vises det til en reportasje fra en internasjonal konferanse om tinglysning i Lisboa (7.-11. oktober 1996), der representanter fra Norge presenterte teknologianvendelsen i norske domstoler. (Rett & Slett 1996:4). Se også artikkel av Kristian Srønen i Norsk Eiendomsinformasjon AS (Rett & Slett 1995:1, side 20). Se også artikkel av ansatte ved Stavanger sorenskriverembete om Norge versus Danmark og EDB-innføring: «Vi måtte på alle områder trekke den konklusjonen at Norge ligger langt foran Danmark når det gjelder EDB-innføring i domstolen» (Rett & Slett 1995:1, side 21). Se også artikkel fra «The Fourth Court Technology Conference» (CTC4) i USA; «Vi fikk bekreftet at Norge ligger langt fremme teknologisk» (Rett & Slett 1994:4, side 3). Se også artikkel fra CINDER-kongress; Førstebyskriver Helga Bjørnstad ved Oslo Byskriverembete, Norges representant på kongressen, sier at «Erfaringene fra konferansen viser at Norge er kommet langt når det gjelder elektroniske systemer for registrering og informasjon, og samordning av disse» (Rett & Slett 1994:4, side 16). Se også artikkel i av dommer i Asker og Bærum herredsrett Jon Bonnevie Høyer «Et streiftog i historien om hvordan domstolene fikk IT». Her skriver Bonnevie Høyer om presentasjonen av en norsk rapport på en konferanse i Ankara 6. oktober 1992: «Da presentasjonen var ferdig, kunne forsamlingen heller ikke være i tvil om at Lovdata hadde gjort Norge til det ledende land i Europa også med hensyn til det edb-baserte rettslige informasjonssystem.» (Rett & Slett 2000:1, side 3-5).

²⁵⁶ Se for eksempel Rett & Slett 1997:2, side 3: «Dagens teknologiske plattform i ferd med å bli foreldet». Se også dommer Jon Bonnevie Høyers artikkel Rett & Slett 2000: 1, sidene 3-5.

²⁵⁷ Sitatet er hentet fra dommerfullmektig Thomas Johanssons artikkel «Tilbake til fortiden», i Rett & Slett 2000:4, sidene 26-27, Artikkelforfatteren beskriver en brå overgang fra Oslo Tinghus til Vinger og Odal sorenskriverembete.

Avdelingsdirektør i Justisdepartementets Domstolavdeling bekrefter at presset fra domstolene om å få moderne IT-utstyr kom i kjølvannet av PCens eksplosive utbredelse fra midten av 1990-tallet. Man var veldig fornøyd med minimaskinløsningene, med UNIX og Word Perfect 5.0, da disse kom i perioden 1988 til 1991. De to til tre siste årene har brukerforventningene endret seg betydelig. Dette har man merket godt i den sentrale domstoladministrasjonen.

*...Nå begynner det å bli ganske ubehagelig – presset fra domstolene. Men også de skulle gjerne hatt i går det de i dag oppdager at de mangler...*²⁵⁸

Og om Justisdepartementets opplevelse av denne markerte endringen i domstolenes krav om bedre utstyr, sier Hagedal at

*...endret seg fra markedsføring 'hvorfor trenger vi dette', til 'ja det kommer' (...) Neste nummer av Rett & Slett er om avtaleinngåelser – Domstolsystem, tinglysningssystem og portal i løpet av en uke. 'Ja, se her. Vi jobber med saken. Det kommer.' Så brukerforventningene har endret seg veldig...*²⁵⁹

Dette skiftet i domstolenes forventninger til moderne IT bekreftes også av direktøren i Rettsvesenets IT- og fagtjeneste (RIFT). Per Øystein Andersen sier blant annet at

*...Det kommer inn en generasjon dommere nå som er vant med å bruke data fra starten av. Og da er det et naturlig arbeidsredskap. En må ha verktøy da totalt sett som tilfredstiller de behovene du har...*²⁶⁰

6.3.6.1 Argumentasjonen

Gjennomlesningen har også gitt et innblikk i hvordan argumentasjonen for å ta i bruk ny teknologi har endret seg over tid. Hovedinntrykket er at man i startfasen på midten av 1980-tallet og frem til midten av 1990-tallet, da spesielt i forbindelse tinglysningssystemet og EDB-innføringen, argumenterte med at anvendelse av ny informasjonsteknologi ville gi en betydelig effektiviseringsgevinst. Det finnes flere konkrete eksempler i tidsskriftet på en uttalt overbevisning om at det er mulig å identifisere, hente ut og overføre gevinst generert av teknologianvendelse. Denne «gevinsoptimismen» finnes både i tekster fra le-

²⁵⁸ Intervju med avdelingsdirektør Morten Hagedal i JDs Domstolavdeling, 27. februar 2001.

²⁵⁹ Intervju med avdelingsdirektør Morten Hagedal i JDs Domstolavdeling, 27. februar 2001.

²⁶⁰ Direktør Per Øystein Andersen i RIFT, i intervju 5. mars 2001

delsen i JD og i tekster fra andre eksterne aktører.²⁶¹ Også omtalen av IT i budsjettproposisjonene for denne perioden understøtter dette inntrykket.²⁶² En litt oppsiktsvekkende konsekvens av dette er kanskje, at en gruppe fra JD reiste rundt for å kartlegge effektiviseringsgevinster i domstolene, i den hensikt å overføre overflødig kapasitet – som oppstod gjennom EDB-prosjektene – til domstoler med underkapasitet. Det ble understreket fra departementets side at ingen fast ansatte i domstolene skulle miste jobbene sine.

Det finnes nesten ikke IT-omtale i Rett & Slett som beskriver, at slike kapasitetsoverføringer faktisk har funnet sted.²⁶³ Selv om det er rimelig å forvente, at det nettopp er i tiden etter EDB-innføringen, at arbeidet med omfordeling av kapasitet skulle ha hatt den største oppmerksomhet, virker det som om det intense fokus på effektiviseringsgevinst avtar med tiden etter prosjektene. En tolkning av dette *kan* være, at argumentene knyttet til effektiviseringsgevinst og omfordeling var viktigere i forkant av og under prosjektene forløp enn etterpå, fordi det var viktig å sende de «rette» signalene til den politiske ledelsen og til andre institusjoner; for eksempel Stortinget og Finansdepartementet (FD). Konteksten i denne perioden er blant annet preget av store restanser i saksbehandlingen på flere områder. Dessuten er ulike reformer i statsforvaltningen for øvrig preget av effektivisering. Den storstilte EDB-innføringen må sees i lys av dette. Argumenter knyttet til effektivisering hadde en god klangbunn både på grunn av situasjonen for domstolene konkret, men også som følge av reformbølgen i offentlig sektor. Dette kan sees som et riktig signal til bevilgende myndigheter, i tråd med teorier om institusjonaliserte omgivelser. I tillegg kan en se på dette som gjeldende teknologiforståelse i denne perioden. Informasjonsteknologi ble først og fremst forstått som et middel til mer effektive organisasjoner. Saksbehandlingstid er noen steder knyttet til teknologianvendelse, men da kun i sammenheng med rettsikkerhetsverdien. Andre sider ved moderne IT er ikke diskutert i særlig grad. Men vi skal se senere – i avsnittet Tinglysningen – mer med på lasset – at effektivitetsbegrunnelsene rettferdiggjorde kostnadene ved domstolenes generelle inntreden i dataalderen.

²⁶¹ Se for eksempel «Effektiviseringsgevinst – uttak og anvendelse» i Rett & Slett 1995:1, side 14. Her beskrives tiltak etter at JD har besøkt by- og herredsretter i forbindelse med «Effektiviseringsgevinstprosjektet»; midlertidige stillinger trekkes inn, frivillige pensjonsordninger og overflyttinger til andre statlige institusjoner, fortrinnsvis innen sektoren. «Ingen fast ansatt vil bli arbeidsledig som følge av prosjektet», skriver JD.

²⁶² Anne Mette Magnussen 2000.

²⁶³ Imidlertid står det å lese noen år senere, i NOU 1999:22, «Domstolene i første instans», side 15, at overgangen fra manuell til elektronisk grunnbok regnes som en hovedgrunn til nedbemanningen av domstolene på 90 funksjonærstillinger på nittitallet.

Senere, det vil si på slutten av 1990-tallet, er inntrykket av argumentasjonen for teknologianvendelse noe annerledes. Fokuseringen er nå mye mer på tilgjengelighet og service. Det virker som man ser muligheter i teknologiens kommunikative dimensjon. Dette er et viktig skille. Mens teknologidiskussionen bar preg av å være innadvendt frem til midten av 1990-tallet, er hovedinntrykket at man den senere tid har rettet fokuset mer utover mot brukerne av domstolens tjenester. Dette kan sees i delvis sammenheng med nye tenkemåter for øvrig i statsforvaltningen; serviceerklæringer og bruker-/kundeorientering kan tjene som eksempler. IT er ikke lenger bare knyttet til effektivitet og saksbehandlingstid i domstolene. I rettsferdighetens navn skal vi skyte inn at raskere saksbehandling noen steder er knyttet til rettssikkerhetsverdien, altså orientert mot brukerne av domstolene, i tiden før dette skillet i argumentasjonen.

Som kommentert tidligere, er omtalen av Internett forholdsvis sparsom i Rett & Slett. Inntrykk er imidlertid at Internett får en stadig mer utbredt anvendelse i deler av domstolene. Dette må også sees i sammenheng med holdningene til Internett generelt i samfunnet. Stadig flere virksomheter i offentlig så vel som privat sektor retter sin oppmerksomhet mot denne kanalen. Forestillingen om at det er helt avgjørende å være på Nettet for å henge med griper om seg. På den ene side kan en se dette som en effekt av et fremtidsscenario der Internett utgjør en vesentlig del av moderne virksomheters omgivelser. Aktivitet på Nettet i dag blir et signal om at en henger med i tiden og at man er fremtidsrettet. På den andre side skal en ikke underslå at Internett representerer helt konkrete muligheter her og nå. Domstolene kan legge ut informasjon til både presse, advokater og publikum. Brukere av domstolene kan i større grad selv finne frem til den informasjonen de har bruk for. For eksempel Oslo byrett har lagt ut informasjon om beramning av saker, når en kan forvente domsavsigelser i saker, hvor hovedforhandlinger holdes, hvilke aktører som er involvert i konkrete saker med mer. Enklere innsyn i domstolenes virksomhet kan være en viktig faktor i den generelle tillit til domstolene som rettsforvalter i et moderne samfunn. Internett er dessuten en informasjonskilde – også for rettslig informasjon – og et arbeidsverktøy. Mye tyder vel på at den sentrale domstoladministrasjonens restriktive holdning til Internett, grunnet i rettsikkerhet og faren for at informasjon kan komme på avveie, er noe overdrevet.²⁶⁴

²⁶⁴ Jon Bing kommenterer at slike restriktive holdninger til Internett som en del av de daglige arbeidsredskap er tvilsomme. Når det gjelder sikring av informasjon, sier han: «...Når banker greier det, må da domstolene også kunne gjøre det...», og han sikter til et overdrevet faremoment ved bruk av Internett. Intervju med Jon Bing 10. januar 2001. Morten Hagedal fremholder liknende standpunkt, men for JD er det viktig å ikke provosere det gjeldende re-

Som beskrevet i kapittel 3 – Informasjonsteknologi, har moderne IT fått en stadig bedre kommunikatív dimensjon. Dessuten har en generell kapasitetsøkning muliggjort langt mer komplekse og fleksible løsninger. Domstolernes holdninger til teknologi kan ikke sees uavhengig av denne generelle utviklingen. Sammen med at orienteringen i offentlig sektor generelt rettes mer mot kunder og brukere, er det rimelig å anta at denne IT-utviklingen har påvirket domstolernes teknologiforståelse. Og vi finner flere eksempler på at representanter i domstolene uttrykker en viss misnøye med at man fra sentralt hold ikke tritt med utviklingen og de muligheter som finnes.

6.3.6.2 Noen kritiske bemerkninger til Rett & Slett som empirisk grunnlag.

Bladet Rett & Slett, som er en vesentlig del av det empiriske grunnlaget for denne foreløpige rapporten, var i utgangspunktet ment å være et kontaktorgan for JD og domstolene. Men et hovedinntrykk er at bladets profil endrer seg underveis. De første årgangene bærer preg av at bladet først og fremst er en informasjonskanal fra JD og ut til domstolene. Etter hvert etterlyses bidrag fra domstolene, og det synes som om man er interessert i å få til et diskusjonsforum. Flere bidrag fra domstolene kommer også etter hvert, men JD står for hoveddelen av bladets innhold. Det kan være grunnlag for å hevde at bladets funksjon over tid er tredelt. Først som en nokså ensrettet informasjonskanal, deretter til å være mer en domstolavis; med reportasjer og intervjuer, der domstolene kommer mer på banen. De senere utgivelsene, 1999 og 2000 årgangene, bærer bladet preg av å være mer et tidsskrift for justissektoren, der hvert nummer tar for seg bestemte tema; for eksempel internasjonal rett, barn i domstolene, domstolene i informasjonssamfunnet og «10 år med IT i domstolene».

De ovennevnte forhold ved Rett & Slett gjør at bladet som empirisk materiale har noen problematiske egenskaper. For det første kan det argumenteres for en klar redaksjonell slagside. Bladet kan knapt kalles en jevnbyrdig møteplass for aktørene i justissektoren. Til det er JDs dominans for stor, både som produsent av artikler og reportasjer til bladet og som redaktør av innspill fra andre aktører.²⁶⁵ For det andre er det problematisk at bladet endrer profil underveis.

gelvert på området, og da viser han til Datatilsynets regelverk. Lovendringer i løpet av inneværende år kommer imidlertid til å løse opp reglene noe. Intervju med Morten Hagedal, avdelingsdirektør i Domstolavdelingen, 27. februar 2001. Direktør i Rettsvesenets IT- og fag tjeneste, Per Øystein Andersen fremholder også, at de på sin side ikke vil gå inn for friere Internett og E-postløsninger før ansvaret for den informasjonen som sendes plasseres hos avsenderen i domstolene og ikke hos RIFT. Andersen viser også til kommende endringer av regelverket i denne forbindelse. Intervju med direktør i RIFT, Per Øystein Andersen, 5. mars 2001.

²⁶⁵ Viser her til et eksempel der sorenskriver Erik Sølberg er kritisk til JDs redigering av bladet, se Rett & Slett 1995:2, side 12-13

Det siste poenget krever en klargjørende distinksjon. På den ene side har hensikten med gjennomgangen hele tiden vært å orientere seg i justissektoren. Jeg ville forsøke å skaffe meg en oversikt over hvilke holdninger og problemstillinger man har vært opptatt av i spørsmål knyttet til informasjonsteknologi. Jeg ville prøve å finne konkret hvilken teknologi som ble omtalt, på hvilke områder teknologi har fått sin anvendelse, hvilke argumenter man har brukt om teknologianvendelse, diskusjoner om teknologiens effekter; både konkret som følge av implementerte systemer og mer antakelser om fremtidige effekter. Jeg ønsket, ikke minst, å danne meg et bilde av hvilke aktører som har vært og er sentrale i domstolenes teknologianvendelse; om det er noen aktører som kan ha vært og er pådrivere i den teknologiske utviklingen i domstolene, og hvem som er med å definere domstolenes teknologiforståelsen. Et slikt inntrykk vil være kunne være avgjørende i det videre arbeidet med dette prosjektets design. I denne forbindelse oppfatter jeg det som mindre problematisk at bladets profil endrer seg underveis i perioden.

På den annen side har arbeidet med denne gjennomgangen resultert i en slags opptelling av hvem som er med å definere diskursen om teknologi, hvilke teknologiske systemer omtales og hvor stor andel av bladet omhandler teknologirelaterte tema. Problemene oppstår i det øyeblikket årganger sammenliknes med hverandre, når årganger og utgivelser slås sammen i en samlet statistikk og når en slik mer kvantitativ opptelling brukes til å si noe om utvikling i domstolsektorens teknologiforståelse, for eksempel. Rent konkret kan en tenke seg følgende: I den spede begynnelse av Rett & Slett var der ikke mange innspill fra domstolene i det hele. Bladet var preget av å være en kanal fra JD ut til domstolene. I et slikt scenario vil ikke domstolenes relativt lave andel av teknologiomtalen i bladet nødvendigvis reflektere domstolenes engasjement eller teknologiforståelse, ganske enkelt fordi domstolene ikke ytrer seg i bladet. Det er mulig de debatterer teknologispørsmål i denne perioden, med det foregår ikke i særlig utstrekning i informasjonsbladet Rett & Slett. Når de så kommer mer på banen etter hvert, er det ikke gitt at dette skyldes økt engasjement i teknologispørsmål. Å trekke slutninger fra dette grunnlaget alene, om for eksempel utvikling i teknologiforståelse, er ikke holdbart. Det eneste vi kan slå fast er at representanter for domstolene ytrer seg oftere og mer i bladet. Bladet endrer profil underveis, og dette kan i seg selv være en forklaring på variasjoner i hvem som slipper til og hva de skriver om.

Vi forlater nå materialet fra domstolavisen Rett & Slett, og fokuserer videre på utviklingen fra tiden etter 1995. Vi tar med oss den innsikt tidsskriftgjennomgangen har gitt.

6.4 Den videre utviklingen etter 1995

Siden avslutningen av tinglysningsprosjektet på midten av 1990-tallet har utviklingen gått saktere. Frem til slutten av 1990 tallet ble det ikke i særlig grad satset på for eksempel innføring av PC'en. Domstolene har en viss frihet til å benytte egne budsjettmidler til anskaffelser av nytt utstyr. Noen PC'er finnes og også noen andre eksempler på servere på andre plattformer. For eksempel etablerte noen domstoler egne hjemmesider på Internett og tok i bruk en del andre systemer. Men noen samlet storsatsing ble det ikke frem mot år 2000. Fortsatt finnes mange «minimaskinløsninger» – med UNIX maskiner og terminaler – som det bærende informasjonssystem rundt om i domstolenhetene.²⁶⁶ Disse løsningene gir den sentrale domstoladministrasjonen, RIFT, direkte tilgang til informasjonsvirksomheten lokalt i alle domstolene via telenettet. Dette gir enklere vedlikehold, fordi en ikke trenger å reise ut til den enkelte domstol for drift og vedlikehold. Løsningen representerer også en materialisering av en direkte kopling mellom dømmende og utøvende makt. Denne diskusjonen skal vi komme tilbake til. Vi skal imidlertid se at de nye løsningene som implementeres i disse dager på flere måter har likhetstrekk med de gamle minimaskinløsningene.²⁶⁷

6.4.1 WAN og WinFrame

I 1998 ble et WAN (Wide Area Network) etablert; Domstolnett. Dette er en viktig infrastruktur for domstolene, i hovedsak benyttet til overføringer av tinglysningsinformasjon. I forbindelse med År 2000-problemene (Y2K), ble det nødvendig å gjøre noen forberedende endringer i Osلودomstolene. Ved utgangen av 1999 var man over på WinFrame-plattform i Oslos tre byrettsavdelinger og i Borgarting lagmannsrett. I henhold til de foreliggende planer skal alle domstoler over på WinFrame i løpet av 2002. Implementeringen av nytt utstyr skal kobles tett til utviklingen av ny programvare; bl.a. Domstolsystem, det nye saksbehandlingssystemet. Arbeidet med Domstolsystem er i startfasen.²⁶⁸

Er dette en satsing på «tynne klienter», der domstolene lokalt ikke kommer til å ha noe utstyr utover tilbudet fra sentralt hold? Mye tyder på det.

²⁶⁶ Det var en forutsetning, at hver domstol skulle ha sitt system lokalt. Alle applikasjonene lå ute på hver domstols server. Til forskjell fra den løsningen som kommer nå, med tynne klienter og utelukkende sentrale ressurser. Jmfør intervju med direktør Per Øystein Andersen i RIFT, 5. mars 2001. Likheten mellom disse to typer løsning er likevel, at drift og vedlikehold kan foretas sentralt hos RIFT; før over teleanlinjer til domstolens lokale servere og i dag på det sentrale systemet de tynne klientene er koplet opp i mot.

²⁶⁷ Jmfør kapittel 3

²⁶⁸ Morten Hagedal 2000.

Dette er i alle fall hovedinntrykket vi sitter med etter å ha snakket med direktøren i Rettsvesenets IT- og fagtjeneste og avdelingsdirektør i Justisdepartementets Domstolavdeling, Morten Hagedal. Løsningen med tynne klienter synes i alle fall å være den løsningen man er innstilt på å ta ansvar for, både når det gjelder investeringer i nytt utstyr, drift og vedlikehold.²⁶⁹

I et slikt system har man ikke en fullverdig PC hos sluttbrukerne. Alle programmer lagres i et sentralt system og lastes ned til terminalene ved behov. Også lagringsressursene er kun tilgjengelige i det sentrale systemet. Argumentene for å gå inn på løsninger med tynne klienter er oftest av vedlikeholds- og driftsmessig karakter. Man slipper en rekke problemer forbundet med å la hver bruker ha sin egen fullverdige PC, med programvare installert og lagret lokalt. Endringer, oppdateringer og vedlikehold kan gjøres på den sentrale serveren klientene er koblet opp mot. Løsningene over det hele vil være standardisert. Det blir vesentlig enklere å samkjøre hele nettverket.

En kritisk innvending mot bruk av tynne klienter er at denne løsningen, avhengig av nettverksdesign, har sentraliserende trekk. En PC hos hver bruker åpner for mulighetene til å installere programmer lokalt etter behov. Hver bruker kan installere e-postprogrammer og nettlesere. Man kan opprette databaser og installere programmer etter behov. I en løsning med tynne klienter er informasjonssystemet hele tiden styrt av hva man bestemmer seg for skal være standardtilbudet fra sentralt hold, både hva gjelder programvare og ressurser for øvrig.

En har sett eksempler på at domstolene selv har tatt lokale initiativ til å anvende ny informasjonsteknologi.²⁷⁰ Om vi vil se mer av dette etter innføringen av løsningen med tynne klienter blir et hypotetisk spørsmål. Men en kan i alle fall slå fast at fleksibiliteten lokalt nok hadde blitt bedre med PC-nettverk med egne servere i hver domstol.²⁷¹

²⁶⁹ Jamfør intervju med direktør Per Øystein Andersen i RIFT, 5. mars 2001 og intervju med avdelingsdirektør Moten Hagedal i JDs Domstolavdeling, 27. februar 2001.

²⁷⁰ For eksempel Moss byretts hjemmeside kom i gang tidlig. Fornyet hjemmeside omtales i 1997. Da fikk alle ansatte her egen e-postadresse. Moss byrett oppgraderer sidene sine selv med Adobe PageMill, med Windows NT som plattform (PC plattform, altså). Informasjonstjenesten er et frittstående system uten tilknytning til resten av nettverket i domstolen (Rett & Slett 1997:3, side 13). I 1998 får Oslo byrett egen hjemmeside på Nettet. Samtidig omtales en samleside for alle domstolene på nett i Norge, www.domstol.no. Uttalt mål i 1998 var større åpenhet mellom domstolene og publikum og lettere tilgjengelig informasjon for pressen. På dette tidspunkt har 5 embeter egne hjemmesider; Oslo byrett, Brønnøysund sorenskriverembete, Sunnmøre sorenskriverembete, Moss byrett og Oslo skifterett (se Rett & Slett 1998:2, side 3).

²⁷¹ Se for øvrig nærmere drøfting av dette i avsnittet 7.1.

6.5 Domstolenes IT-historie – atypisk?

Når vi nå har vært igjennom den kronologiske fremstillingen av domstolenes IT-historie, skal vi gjøre en kort oppsummerende drøfting, før vi beveger oss videre inn i tre viktige hendelsene i denne historien.

6.5.1 Stemmer kronologien?

I kapittel 3 – Informasjonsteknologi så at Den informasjonsteknologiske revolusjon fant sted på 1970-tallet. Etter denne tid har nettverksteknologi og mikroelektronikken kommet til å gjennomsyre mange deler av vårt samfunn. Men vi så også at informasjonsteknologiens grunnleggende prinsipper; lagring, gjenhenting og prosessering, ikke var nye prinsipper på 1970-tallet. Heller var det slik at bibliotekenes historie som informasjonssystemer strekker seg mange hundreår tilbake i tid.

Men når vi ser på den informasjonsteknologiske utvikling i moderne forstand kan vi finne igjen noen spor i kronologien. Først kom spørsmålene knyttet til forholdet mellom jus og EDB ved Institutt for privatrett ved Universitetet i Oslo. Vel var personene i dette miljøet på mange måter visjonære, men den moderne informasjonsteknologien lå i startgropen. På 1970-tallet ble det etablert flere store databaser. Ideene om dette i miljøet ved Universitetet i Oslo kan neppe sees uten sammenheng med de mer generelle utviklingstrekk i samfunnet. Men justissektoren var tidlig ute. Det er det ingen tvil om. Dette var nok heller ingen tilfeldighet, sett i sammenheng med den øvrige utviklingen i Europa. I flere land syslet man med EDB-systemer, særlig i spesialdomstolene som produserer mange avgjørelser basert på borgernes velferdsrettigheter. Etableringen av Lovdata var et tidlig eksempel på denne typen databaser egnet for fritekstsøk. Vi skal se i kapittel 7, at det juridiske fellesskaps behov for tilgang til autoritative tekster kan forklare at det nettopp var et rettslig informasjonssystem som først tok i bruk hypertextstrukturer og fritekstsoeking.

Prøveprosjektet på Strømmen, Norges første automatiserte domstol ved hjelp av EDB, kom mot slutten av 1970-tallet. Dette er en litt annen variant, fordi dette representerer det første domstoladministrative system i Norge. Tinglysningen er en forvaltningsoppgave, og prøveprosjektet på Strømmen var først og fremst et tinglysningsprosjekt. Dette systemet var ikke et system for å finne frem til gjeldende rett, men heller et system der man søkte å automatisere en meget arbeidskrevende oppgave. Dette prosjektet blir hengende litt i luften frem til man bestemmer seg for en skikkelig satsing på EDB i tinglysningen rundt 1987-1988. Men systemet representerer på mange måter justisdepartementets interesser i forhold til EDB i domstolene. Det var først og fremst effektiviseringspotensiale som var i fokus. Og som vi så i beskrivel-

sen av argumentasjonen for det store tinglysningsprosjektet som fulgte siden, var det effektiviseringsgevinster som ble fremholdt da også. Nå skal vi imidlertid se, når vi går dypere inn i tinglysningsprosjektet i neste kapittel, at det er fruktbart å skille mellom effektiviseringsbegrunnelser og motivasjonen for denne storstilte satsingen.

Når vi følger den videre teknologiutviklingen inn i PCen og nettverkenes tid, stemmer det ikke like godt for domstolene lenger. På mange måter har domstolene «hoppet over» denne delen av den generelle teknologidiffusjonen i samfunnet for øvrig. Men vi har sett at dette hadde sine forklaringer. PC-plattformen var ikke særlig godt egnet til å dele informasjon mellom mange brukere av et felles informasjonssystem i store organisasjoner. Til dels mangler PCen helt i den sentrale domstoladministrasjonens satsing på informasjonsteknologi i domstolene. Dermed er domstolene akterutseilt på flere områder. Først kan vi nevne e-post og Internett. Særlig det siste er knapt et vanlig verktøy i domstolene i år 2001. Men i tillegg har de UNIX baserte minimaskinløsningene med terminaler totalt avgrenset domstolene fra å bruke grafiske brukergrensesnitt. Mange av de vanlige kontorstøtteverktøyene, som er rundt om ellers, er bare i begrenset grad å finne i domstolene.

Derimot samsvarer dagens satsing på tynne klienter i domstolene godt med den teknologiske utviklingen. Disse løsningene vil gi den enkelte domstolansatt tilgang til alle de vanlige verktøy som ellers bare har vært tilgjengelige på PC-plattformen. Denne plattformen viderefører dessuten en allerede etablert vedlikeholdsstruktur, der domstoladministrasjonen kan utføre drifts- og vedlikeholdsoppgaver sentralt.

Om domstolenes IT-historie er atypisk, er i seg selv ikke så viktig. Vi ser at det er atypisk, fordi den nesten ikke vektlegger PCen, selve kjennetegnet på det distribuerte informasjonssamfunn. Den er atypisk fordi man var svært tidlig ute med en sentral database egnet for fritekstsøking, der dokumenter i fulltekst kan gjenfinnes i henhold til en hypertekststruktur – lenge før HTML revolusjonerte Internett med den samme funksjonaliteten. Historien er også typisk. Den informasjonsteknologiske revolusjon fant sted samtidig som enkeltpersoner i justissektoren i Norge begynte å tenke på forholdet mellom jus og EDB, rettslige informasjonssystemer og EDB-baserte domstoladministrative systemer. Etableringen av minimaskinløsninger på UNIX-plattformen var ganske typisk. Men kanskje var dette teknologivalget noe defensivt? I etterpåklokskapens lys kan det kanskje virke slik.

Når vi nå beveger oss dypere ned i de viktigste hendelsene i domstolenes teknologihistorie; overgangen til tynne klienter, tinglysningsprosjektet og etableringen av et sentralt rettslig informasjonssystem, skal vi drøfte nærmere begrunnelser, motiver og noen konsekvenser.

7. TRE HENDELSER I DOMSTOLENES TEKNOLOGIHISTORIE

Når vi nå har sett utviklingen fra 1970 og frem til i dag, er det tre hendelser som skiller seg ut i det store bildet. Det ene er etableringen av et sentralt rettslig informasjonssystem. Det skal vi komme tilbake til i et siste avsnitt i dette kapittelet. Det andre er hendelsene rundt tinglysningssystemet og den generelle EDB-innføringen i dets kjølvann. Den tredje hendelsen skal vi ta først. Den er i all hovedsak nettopp påbegynt og ikke ferdig, og handler om det nye systemet med tynne klienter og sentrale ressurser.²⁷²

7.1 Om blant annet tynne klienter

For tiden er det flere prosjekter på gang som er relevant i studiet av domstolens teknologianvendelse. Innføringen av tynne klientløsninger er en forutsetning for implementering av applikasjoner som er under utvikling. Det er inngått avtaler om nytt tinglysningssystem, Domstolsystem og domstolportal på Internett

7.1.1 Teknologianvendelse og funksjon

Vi skal nå gå litt inn i en drøfting av blant annet innføringen av de nye systemene med tynne klienter og Domstolsystem sammen med RIFTs direktør, Per Øystein Andersen. Per Øystein Andersen, som i dag er direktør i RIFT, har vært med på prosessen helt fra tinglysningssystemet fra siste halvdel av 1980-tallet.

Hans utgangspunkt er en todeling av teknologianvendelsen i domstolene, etter funksjon:

...Den ene er hvordan den enkelte domstolansatt kan bruke IT til effektivt å løse sine daglige arbeidsoppgaver; IT for den enkeltes rolle. Den andre siden er IT som en organisasjonsendringsfaktor; hvordan en ønsker at arbeidsflyten skal være; at en tenker hvordan IT påvirker organisasjonen og

²⁷² I tillegg er det inngått avtaler om nytt tinglysningssystem, Domstolsystem (saksbehandlingssystem) og domstolportal på Internett.

*måten å løse tingene på, ved å designe applikasjonene – og da tenker jeg ikke på skjermbildene. (...) Sånn er vi opptatt av å tenke IT...*²⁷³

På direkte spørsmål om hvordan man vurderer den sentraliserte informasjonsmodellen tynne klienter impliserer, svarer Andersen at det ikke er den tekniske løsningen som sådan har betydning, men design på applikasjonene. Sagt annerledes, selv om alle ressurser er sentrale, legger ikke dette føringer på den enkelte domstol eller domstolansatt. Det er store gevinster i drift og vedlikehold forbundet med sentralisering av IT-ressursene. Pendelen har igjen beveget seg mot sentraliserte tekniske løsninger – slik vi så på stormaskinens og dels minimaskinens tid, men kapasiteten i dagens teknologi er så stor at fleksibiliteten med tynne klienter er vesentlig forbedret i forhold til de gamle minimaskinløsningenes terminaler. Kontorstøtteproduktene vil fungere likt enten de er installert og lagret lokalt på en PC, eller om de ligger i det sentrale systemet den tynne klienten er koplet opp mot. Brukerne vil ideelt sett ikke merke forskjell på dette. Den største ulempen er kanskje slike systemers sårbarhet. Dersom man mister forbindelsen med det sentrale informasjonssystemet, er de tynne klientene ubrukelige. Med man planlegger backupløsninger som kan avhjelpe slike situasjoner. I dag er det sentrale informasjonssystemet som betjener de tynne klientene i de domstolene som allerede har implementert løsningen, plassert i Oslo. Utflyttingen av den sentrale domstoladministrasjonen til Trondheim kan kanskje få konsekvenser for den geografiske plasseringen av de sentrale IT-ressursene.

En *applikasjon* som et saksbehandlingssystem gir andre betenkeligheter, fordi det er ikke sikkert at alle domstolene er enige i hvordan saker skal handles.

*...Men statistikken som skal inn legger beslag på at du allikevel er nødt til å ha en viss likhet for saksbehandlingssystemene rundt om, men om den da er sentral eller lokal, sånn driftsmessig sett, betyr ingenting. Det er design på applikasjonen det. Men det gjelder for applikasjoner tilpasset domstoler. For kontorstøtteprodukter ser jeg det ikke i det hele tatt...*²⁷⁴

Fleksibiliteten *kunne* vært større, med egne lokalt lagrede applikasjoner, men da er det en pris å betale for vedlikehold. Domstolene rundt om har høyst ulike behov et saksbehandlingssystem skal oppfylle. Saksbehandlingssystemet legger rammene for hvordan den enkelte kan jobbe med en sak; hvilke operasjoner som er mulig og i hvilken rekkefølge operasjonene kan utføres. Oslo byrett behandler store mengder saker, og er avhengig av et saksbehandlings-

²⁷³ Intervju med direktør i RIFT, Per Øystein Andersen, 5. mars 2001.

²⁷⁴ Intervju med direktør i RIFT, Per Øystein Andersen, 5. mars 2001.

system for å holde oversikt over hvor sakene befinner seg i organisasjonen. Det samme gjelder ikke nødvendigvis for en liten domstol.

Dermed kan det være slik, at den enkelte domstol må forholde seg til et saksbehandlingssystem som ikke passer spesielt godt. Men siden Justisdepartementet skal ha inn forretningsstatistikker og annen styringsinformasjon, må de systemer som blir tilbudt fra sentralt hold anvendes. Det ville sannsynligvis være for krevende for den enkelte domstol å utvikle skreddersydde applikasjoner for seg selv. I så fall måtte budsjetttrammene økes betydelig.

Koplingen mellom saksbehandlingssystemet og innhenting av styringsinformasjon er et sterkt uttrykk for Justisdepartementets overordnede administrative ansvar. Det har vært lagt mye arbeid ned i utviklingen av modeller som beregner arbeidsbelastningen for den enkelte domstol. Dette er grunnlaget for tildeling av budsjettmidler og antall stillinger. Saksbehandlingssystemet genererer grunnlagsinformasjonen for disse beregningsmodellene.

7.1.2 Hvem er klienter, og hvem er brukere?

Vi vet fra gjennomlesningen av Rett & Slett, at noen domstoler har vært aktive med å ta i bruk ulike lokale løsninger, for eksempel lokale presedensarkiv, hjemmesider på Internett og elektronisk post, for å nevne noe.²⁷⁵ Vi har også sett at RIFT har gitt tilsvaret i tidsskriftet til slike lokale initiativ, og at RIFTs reaksjoner har vært entydig negative.

*...Er det dette man skal drive med (i domstolene, min anm.)? For det er ikke tvil om at det går tid til det (...) Men er det samfunnsmessig fornuftig? (...) Men det er en balansegang mellom å ta vare på lokal kreativitet og identitet og det å se litt nytte i det...*²⁷⁶

Det blir blant annet fremholdt at standardiseringen av IT-løsninger i norske domstoler er meget verdifullt – i et drifts og vedlikeholdsperspektiv. Hva gjelder Internett i domstolene, så er satsingen vinklet mot service til publikum og profesjonelle brukere. Blant annet ligger det nå på trappene et satsing på en felles portal på Internett for alle domstoler. Arbeidet med Internett har til nå ikke vært rettet mot domstolene selv, som et arbeids- og kommunikasjonsverktøy. Domstolene som brukere er mindre i fokus i denne sammenheng. Igjen er begrunnelsen for dette at man mangler ressurser til å satse på begge deler; Internett som kommunikasjon utover mot samfunnet og Internett som redskap og informasjonskilde for domstolene selv.

²⁷⁵ Se note 270

²⁷⁶ Intervju med direktør i RIFT, Per Øystein Andersen, 5. mars 2001.

Rift relaterer seg til målgruppene – brukerne i domstolene – og ikke så mye til justisdepartementet. Og han fremholder at det er domstolene selv som lager systemene gjennom sin deltakelse i prosjektgrupper. Hovedinntrykket er at domstolene er godt representert i utviklingsprosjekter, blant annet gjennom IT-rådet for domstolene.²⁷⁷ Når det gjelder de tekniske løsningene, er imidlertid ikke domstolene i samme grad med, for eksempel i spørsmål om valg av et sentralisert teknisk løsning med tynne klienter eller desentraliserte tekniske løsninger med Pcer i nettverk ute i domstolene. Vi har ikke grunnlag for å si noe om hvordan domstolenes innflytelse i disse prosjektene faktisk er. Vi vet heller ikke hvilken kompetanse domstolenes representanter har om informasjonsteknologi. Det er ikke bygget opp lokal drifts- og vedlikeholds-kompetanse. RIFT bistår med den tekniske kompetansen i prosjektene.

I tillegg til at brukerorienteringen understrekes, sier Per Øysten Andersen senere at

*...Ut fra det jeg sa til deg tidligere, om å bruke IT i utviklingsutvikling, så er et klart at det er ikke ideelt fornuftig å la IT være utafør den organisasjonen som på en måte har styringa...*²⁷⁸

Dette står i og for seg ikke i noen motsetning til RIFTs orientering mot brukergruppen, som er domstolansatte, men det antyder en anerkjennelse av IT som et redskap for styring av domstolinstitusjonen. Selv om vi kan observere at der er en kopling mellom dømmende og utøvende makt i arbeidet med og i informasjonssystemene selv, skal vi være varsomme med å si noe om hvorvidt denne relasjonen har hatt negative virkninger for domstolinstitusjonen i samfunnet. Det motsatte kan like gjerne være tilfellet. Til nå har den sentrale domstoladministrasjonen ligget i Justisdepartementet. Det styringspotensialet som IT eventuelt representerer har altså ligget i hendene på utøvende makt. Selv om JD og RIFT ikke umiddelbart er med på at det til nå har vært en uheldig kopling mellom JD og domstolene i informasjonsarbeidet, så er det helt selvsagt i den Odelstingsproposisjonen som foreligger at RIFT må følge med til Trondheim.

²⁷⁷ IT-rådet for domstolene skal gi RIFT og JD råd om policyprioriteringer på IT-området i domstolene. Rådet skal ivareta kontakten mellom RIFT, JD og brukerne, og skal konsentrere seg om faglige problemstillinger, forutsetninger og utfordringer ved bruk av IT. Rådet velges for to år ad gangen. Det understrekes både fra RIFT og JD at dette IT-rådet er tungt inne i alle utviklingsprosjekt. Som vi så i avsnittet Gjennomgang av et tidsskrift, paragraf Hva forteller materialet, har presset fra domstolene i IT-spørsmål øket betydelig de siste 2-3 år.

²⁷⁸ Direktør Per Øystein Andersen i RIFT, i intervju 5. mars 2001

Styringspotensialet IT representerer flyttes til den uavhengige domstoladministrasjonen.²⁷⁹

Vi tar med et par sitat fra domstolene i denne sammenhengen, som viser at noen domstoler er kritiske til den sentrale domstoladministrasjonens informasjonsarbeid:

*...Ikke ønskelig at arbeidssituasjonen skal sentralstyres av IT-konsulenter som leies inn av og rapporterer til JD. Det er vi selv som skal ta i bruk nye muligheter til å forme vår fremtidige arbeidssituasjon...*²⁸⁰

Dette viser at ikke alle domstoler bifaller JDs og RIFTs måte å forstå informasjonsteknologiens rolle i domstolenes virksomhet på. Her antydes en uheldig kopling mellom JD og den dømmende makt. Det finnes flere slike eksempler. I forbindelse med «IT-strategi for domstolene» i 1997, skriver dommer Ruth Anker Høyer følgende om planene for en ny infrastruktur i justissektoren:

*...Domstolenes primærfunksjoner er selvstendige for den enkelte enhet og helt uinteressante å overføre til andre domstoler. Og hvorfor skal domstolene logge seg inn på Justisdepartementet? I disse tider, hvor man gjennom Domstolkommisjonen vurderer det helt motsatte, nemlig å skille domstolene fra Justisdepartementet. (...) Men hva hjelper det om vi dommere sier et aldri så lite, «stopp» ...*²⁸¹

I lys av disse to siste sitatene kan en spørre: *Hvem er klienter, og hvem er brukere?* Svaret faller i et litt underlig lys. De tynne klientene er for brukerne ute i domstolene. Løsningen bærer like mye preg av å være til for «brukerne» i den sentrale domstoladministrasjonen. For RIFT er det best å drifte og vedlikeholde et slikt system. For Justisdepartementet er standardisering og sentrale systemer det beste for å innhente nødvendig styringsinformasjon.

Hva er best for domstolene? Blant annet at de har løsninger som fungerer godt – det kommer sikkert de tynne klientene til å gjøre – og at løsningene ikke er for kostnadskrevede. I tillegg ville det kanskje vært best for domstolene at de systemene som utvikles støtter den dømmende virksomheten i stør-

²⁷⁹ Om den forestående utflyttingen av den sentrale domstoladministrasjonen, se kapittel 2, avsnittet Den sentrale domstoladministrasjonen.

²⁸⁰ Se artikkelen «Moderne datateknologi i domstolene – fra visjon til handling», av Knut Rønning m.fl., Sandefjord sorenskriverembete, i Rett & Slett 1999:4.

²⁸¹ Ruth Anker Høyer skriver artikkelen «Musefellen», i Rett & Slett 1997:1, side 12-13, og henspiller nettopp på hvordan informasjonsarbeidet forkluder konstitusjonelle grenser. Domstolenes selvstendighet fanges inn i den sentrale domstoladministrasjonens informasjonssystemer.

re grad enn de systemene som til nå er etablert. Mange domstoler har fortsatt UNIX-maskiner og terminaler fra 1990.²⁸²

I utviklingen av Domstolsystem – et prosjekt som er i startfasen i disse dager – legges det opp til at informasjonsinnhenting for dommerne skal bli enklere. Både direktøren i Lovdata, Trygve Harvold, avdelingsdirektøren i Justisdepartementets Domstolavdeling, Morten Hagedal og direktøren i RIFT, Per Øystein Andersen, uttrykker forhåpninger om at Lovdatas informasjonssystemer kan bli en integrert del av det nye saksbehandlingssystemet.²⁸³ Inntrykket er at tilgangen til rettslig informasjon bare kan skje ved samarbeid med en seriøs og pålitelig leverandør, som Lovdata betraktes å være. Internett og løsninger for elektronisk post kommer også. I tillegg får domstolene tilbud om en rekke kontorstøtte produkter som tidligere ikke kunne kjøres i UNIX standarden. Blant annet blir tekstbehandlingen bedre, og de øvrige applikasjoner kjøres i et grafisk brukergrensesnitt. Forutsetningen for disse nye elementene er at alle domstolenhetene må over på en ny teknisk plattform. Tynne klientløsninger ser ut for å være det alternativet som har størst oppslutning, i alle fall i den sentrale domstoladministrasjonen. Vi har ikke grunnlag for å si noe særlig om denne løsningens oppslutning ute i domstolene.

7.1.3 Oppsummering av dagens hendelser

Innføring av en teknisk løsning med tynne klienter, nytt saksbehandlingssystem og internettportal er under utvikling.²⁸⁴ Den informasjonsteknologiske kompetansen i prosjektene er sentralisert hos RIFT. Domstolene selv bidrar med den desentrale, domstolfaglige kompetansen. Hovedinntrykket er at domstolene er med å utforme IT-løsningene slik disse fremstår i arbeidssituasjonen for den enkelte, for eksempel hvordan saksbehandlingssystemets brukergrensesnitt bør være for å oppfylle behov i det daglige. I mindre grad ser det ut for at domstolene har innflytelse på de tekniske løsningene og informasjonssystemenes overbyggende funksjon i hele domstolinstitusjonen.

Fra denne hendelsen skal vi merke følgende punkter. For det første, standardiserings argumentet fremholdes som viktig. For den tekniske løsningen er

²⁸² Intervju med dommer i Asker og Bærum herredsrett Jon Bonnevie Høyer, 12. desember 2000. Asker og Bærum herredsrett er med i et pilotprosjekt med trådløst nettverk og bærbare PCer for dommerne, der maskinene kan være tynne klienter i nettverket eller tykke, selvstendige PCer.

²⁸³ Intervju med Trygve Harvold 12. desember 2000, Morten Hagedal 27. februar 2001 og Per Øystein Andersen 5. mars 2001.

²⁸⁴ Nytt tinglysningssystem kommer også, men dette ser vi ikke nærmere på her, fordi prosjektet ikke er kommet særlig langt, og vi kjenner ikke til detaljer i dette.

dette begrunnet med at drifts- og vedlikeholdsutgiftene kan holdes nede ved valg av tynne klienter fremfor PCer i nettverk. Det samme gjelder for applikasjonene. For det andre må saksbehandlingssystemet være likt overalt for at det fortsatt skal være mulig å innhente styringsinformasjon. Dette fører til at domstolene lokalt må bruke et saksbehandlingssystem som ikke nødvendigvis er tilpasset den enkelte domstolens behov. For det tredje er koplingen mellom saksbehandlingssystemets generering av styringsinformasjon og tildeling av ressurser til den enkelte domstol et sterkt uttrykk for departementets administrative ansvar. Departementet er tilsynelatende tilbakeholden overfor domstolene, men denne forbindelsen er et uttrykk for det motsatte. Sett fra Justisdepartementets ståsted, berører tre punktene i stor grad informasjonssystemenes funksjon for hele domstolinstitusjonen. I domstolenes teknologiforståelse kan det hende at slike sider ved informasjonssystemer gi en mer effektiv saksavvikling, som er viktig i forhold til legitimitet som konfliktløser i samfunnet. På den annen side er det den sentrale domstoladministrasjonens kontroll over informasjonsflyten i domstolene vanskeligere å forklare med den juridiske rasjonalitets kopling til konstitusjonelle verdier.

Utviklingen av en egen domstolportal på Internett er orientert utover. I mindre grad bærer denne satsingen preg av hensynet til den enkelte domstolansatts bruk av Nettet i det daglige arbeid. En felles domstolportal skal kommunisere med brukerne av domstolene først og fremst. Dette berører det mer overordnede forhold mellom domstolinstitusjonen og samfunnet. Igjen, dette kan belyses med domstolenes teknologiforståelse ved at det er legitimitetsskapende.

Til sist merker vi oss at informasjonsinnhenting for dommerne styrkes betydelig i den nye løsningen, og at tekstbehandlingen får en moderne form. Dette er et uttrykk for at dommerens informasjonsbehov og arbeidssituasjon kommer ut av skyggen fra de rene domstoladministrative systemer. Dette kan belyses med den juridiske rasjonalitets hermeneutiske element.

7.2 Tinglysningen – mer med på lasset

Dette avsnittet går dypere inn i tinglysningshendelsen. I all hovedsak omhandler det som er beskrevet til nå en generell utvikling av teknologianvendelsen for domstolsektoren. Tinglysningsprosjektet er først og fremst knyttet til forvaltningssiden av domstolens virksomhet, ettersom tinglysning er en forvaltningsoppgave. En kan spørre seg om hvorfor det er på sin plass å gå inn på EDB i tinglysningen, når premissene som er lagt i avgrensningen av denne oppgaven tilsier at det først og fremst er den dømmende virksomheten

som er av interesse. Begrunnelsen er at tinglysningssatsningen berører den generelle teknologiutviklingen og teknologianvendelsen i domstolene i Norge. Den berører også den dømmende virksomheten.

Med Tinglysningsprosjektet fulgte utvikling og etablering av systemer for saksbehandling, regnskap, administrative støttesystemer og tekstbehandling. I noen sammenhenger omtales alt dette samlet som EDB-innføringen. Særlig saksbehandlingssystemer og tekstbehandling har et mer uklart forhold til skillet mellom dømmende virksomhet og forvaltningsoppgaver. I hvilken grad innføringen av slike hjelpemidler har ført til en teknologianvendelse tilpasset den dømmende virksomheten, er et empirisk spørsmål. En *antakelse* er, at når systemene er tilgjengelig ute i domstolene, vil de finne sin anvendelse i alle sider ved virksomheten; dømmende så vel som forvaltningsmessige. Hvordan man anvender denne teknologien vil avhenge av den gjeldende *teknologiforståelsen*. En tese i denne studien er at teknologiforståelsen i neste omgang er avhengig av grunnleggende institusjonelle verdier og en bredere forståelse av IT i samfunnet generelt.

7.2.1 Begrunnelser og motiver for tinglysningssprosjektet

Begrunnelsene for igangsetting av det store tinglysningssprosjektet på slutten av 1980-tallet var flere. For det første var dette et felt som pekte seg ut som et mulig satsingsområde, fordi tinglysningen var en forholdsvis stor arbeidsbyrde for domstolene. Tinglysningen genererer også forholdsvis store inntekter til Staten.²⁸⁵ I flere utredninger stilte man spørsmål ved om tinglysningen i det hele burde være en oppgave for domstolene, fordi denne aktiviteten tok mye av arbeidskapasiteten, med den følgen at det ble mindre kapasitet til det som ble oppfattet som domstolenes primærbeskjeftigelse; den dømmende virksomheten.²⁸⁶ Dermed kunne det argumenteres for at EDB i tinglysningen ville

²⁸⁵ I 1997 fikk man inn vel 442 millioner kroner i tinglysningssatsninger og drøye 2,2 milliarder kroner i dokumentavgift; til sammen omkring 2,7 milliarder kroner (NOU:1999:22, side 39).

²⁸⁶ I stortingsmelding nr 23 (2000-2001) fra Justisdepartementet om Førsteinstansdomstolene i fremtiden, fra januar 2001, kan en se at JD for alvor ønsker å flytte tinglysningssoppgavene ut av domstolene og til Statens kartverk. I tidligere omtaler av alternative plasseringer av tinglysningssatsningen har man holdt fast ved domstolene fordi ingen andre instanser har blitt vurdert til å besitte den nødvendige tinglysningssatsningsfaglige kompetansen og at tinglysningen medfører en viss kontakt mellom domstolene og borgerne lokalt (Tinglysningssatsningsutvalget av 1976, Domstolutvalget av 1977. Se også NOU 1980:12 side 69-70 og NOU 1982:17 side 36-37. Bjørnstadutvalget av 1997 kom til samme konklusjon). I NOU 1999: 22, bl.a. side 24, kommenteres at nye forvaltningsoppgaver ikke må true den uavhengigheten som ligger i Grunnlovens maktfordelingsprinsipp, og man skriver om en rendyrking av domstolene. I Norge har vi sett at den ene forvaltningsoppgaven etter den andre er tatt ut av dom-

gi store effektiviseringsgevinster, som enten kunne brukes til å nedarbeide restanser, eller rett og slett at en kunne redusere antall stillinger ved embeter som etter EDB-innføringen fikk overkapasitet. Stillinger ved embeter med overkapasitet kunne overføres til embeter med underkapasitet. På den måten ville ingen miste jobbene sine.²⁸⁷

For det andre, innenfor rammene av gjeldende budsjetter var det få muligheter til å bringe domstolene inn i den nye tid. Innkjøp av edb-utstyr til tekstbehandling, saksbehandling og regnskapsføring var kostnadskrevende. Domstolene var i tiden før tinglysningsprosjektet, altså før 1987-88, i ferd med å bli akterutseilt på disse områdene. Tinglysningen ble derfor ansett som en kjærkommen mulighet til å oppgradere den generelle kontortekniske siden ved domstolenes virksomhet.²⁸⁸ Da er vi over på det en mer presist kan betegne som *motivene* for handlinger i denne hendelsen.

Den modellen som ble valgt for tinglysningsprosjektet gir mening, sett i lys av dette. Finansieringen var basert på at en skulle selge informasjon fra et sentralt EDB-basert tinglysningsregister til profesjonelle aktører; banker og advokater med videre. Leverandørene av tinglysningsystemet forpliktet seg samtidig til å utstyre domstolene lokalt med det nødvendige EDB-utstyret, og denne kostnaden var en del av hele prosjektets finansieringsmodell. Midler til dette utstyret ble altså ikke bevilget over de ordinære budsjetter. Utviklingen av et saksbehandlingssystem var også en del av prosjektet.²⁸⁹

Vi skal heller ikke glemme at det sammen med den generelle EDB-innføringen også fulgte et administrativt beslutningsstøttesystem. Men for hvem? Mye tyder vel på at dette systemet, som i blant annet genererer statistikk på grunnlag av saksbehandlingen i den enkelte domstol, først og fremst

stolene; for eksempel Løsøreregisteret, Skipsregistrene (NIS), Konkursregisteret. I den sist foreliggende stortingsmelding fra JD foreslås å flytte forvaltningen av Tinglysningsregisteret (EDR) fra domstolene til Statens kartverk (St.meld. nr. 23 2000-2001, se for eksempel kap. 4 og kap 15).

²⁸⁷ Se for eksempel «Effektiviseringsgevinst – uttak og anvendelse». Rett & Slett 1995:1, side 14. J.fr. i tillegg intervju med Jon Bonnevie Høyer 01. desember 2000 og Jon Bing 10 januar 2001. Jon Bing sier i et intervju 10. januar 2001 at et generelt trekk ved innføring av informasjonssystemer i utgangspunktet er at disse begrunnes med effektivitetsgevinster, altså kvantitative begrunnelser. Når de kvantitative mål ikke realiseres som antatt skifter begrunnelsene for systemene karakter, og man går over til å forsvare systemenes eksistens med kvalitative argumenter; for eksempel bedre funksjonalitet, arbeidssituasjon, rettssikkerhet med videre.

²⁸⁸ Jamfør intervju med Jon Bonnevie Høyer 01. desember 2000. Jon Bing understreker det samme i et intervju 10. januar 2001.

²⁸⁹ Odd Storm-Paulsen bekrefter dette i et intervju 10. januar 2001. Han kommenterer også at «man fikk mye for pengene» i form av mange konsulenttimer i forbindelse med utviklingen av et saksbehandlingssystem.

er et styringssystem for Justisdepartementet som et ledd i den overordnede administrative styringen av domstolene. I forbindelse med det såkalte *effektiviseringsprosjektet*, i kjølvannet av tinglysingsprosjektet, reiste representanter fra Justisdepartementet rundt til alle domstolene i Norge for å funne ut hvor det var overflødige stillinger.²⁹⁰ Vi så i forbindelse med det nye Domstolsystem og tynne klientløsninger at saksbehandlingssystemet genererer grunnlagsinformasjon for modeller som beregner arbeidsbelastningen ved den enkelte domstol. Dette er Justisdepartementets utgangspunkt for tildeling av stillinger og budsjettmidler.

Tinglysingsprosjektet førte til at domstolene i Norge ble brakt inn i den nye tid. En kan alltid spørre hva som kom med på lasset. Var det tinglysningen som ble brukt som påskudd til en modernisering av domstolene? Eller var den kontortekniske oppgraderingen mer eller mindre utilsiktede bivirkninger av en satsing fokusert på tinglysningen? Om vi holder litt på det første av disse to spørsmålene, hvordan kunne det ha seg at personer i JD utformet et prosjekt for innføring av EDB i tinglysningen motiverert av en generell modernisering av domstolene? Fra flere hold fremholdes det at tinglysningen ble ansett som en kjærkommen mulighet til å oppnå nettopp dette; en generell heving av den kontortekniske.²⁹¹ Men den eksplisitte argumentasjonen var forankret i begrunnelsen om et stort effektiviseringspotensiale i tinglysningsarbeidet. En omstendighet som kaster lys over denne todimensjonaliteten i begrunnelsene for igangsetting av dette store prosjektet kan være, at veien gjennom JD var, og er fortsatt, en viktig karrierevei for jurister som sikter mot dommeryrket. Det var i alles interesse å avhjelpe den vanskelige situasjonen som hadde oppstått, med store restanser og ventetid på for eksempel

²⁹⁰ Det var en del av finansieringsmodellen å dele konverteringen av Grunnboken i to faser, der den andre fasen skulle utføres av domstolene selv. I følge Jon Bonnevie Høyer var begrunnelsen for dette todelt. Man ville fjerne noe av utgiftsbyrden fra Tinglysningsdata AS, slik at disse pengene heller kunne gå til innkjøp av utstyr til alle domstoler samtidig og utviklingen av et saksbehandlingssystem. I tillegg ville arbeidet med å konvertere servituttene i andre fase kunne utføres av den arbeidskraften som ble til overs etter EDB-innføringen. En regnet med at økt saksmengde til domstolene generelt i løpet av fase to ville samsvare med effektiviseringsgevinstene. Intervju dommer Jon Bonnevie Høyer i Asker og Bærum herredsrett 12. desember 2000. I senere utredninger kan vi lese at EDB-innføringen anses som hovedforklaringen på nedbemanningen av 90 funksjonærårsverk siden begynnelsen på 1990-tallet.

²⁹¹ Intervju med Jon Bing 10. januar 2001, intervju med Odd Storm-Paulsen 10. januar 2001 og intervju med Jon Bonnevie Høyer 01. desember 2000. Gjennomlesning av Rett & Slett for perioden 1988 og frem til ca. 1995 gir inntrykk av at det skjer store forandringer i forbindelse med tinglysningsprosjektet. Flere steder omtales prosjektet som *EDB-innføringen*. For perioden 1988-2000 kan vi se at omtalen av EDB-innføringen utgjør 16% av den totale omtalen av IT i avisen. Omtale av Tinglysningsprosjektet utgjør 28%.

tinglysning. Det ser ut for at ønsket om *modernisering* var tilstede i domstolene selv, mer eller mindre løst koplet til konkrete forbedringer.

Med et såpass stort prosjekt klart definert innenfor JDs instruksjonsrett, oppstår en betenkning: Ble ikke domstolenes autonomi truet som følge av et meget omfattende og forandrende tiltak? Med en eventuell mekanisme som beskrevet, kan en hevde at domstolene har sine talsmenn i departementet, og at bekymringen om JD som instruerende myndighet overfor domstolene blir noe nyansert.²⁹²

Det ble opprettet et eget selskap; Tinglysningsdata AS. Kommunedata og Statens datasentral vant anbudsrunden om levering av tinglysningssystem med tilhørende utstyr, og gikk sammen om det nye selskapet. Den gamle grunnboken skulle konverteres over til elektronisk grunnbok. For dette skulle selskapet få enerett på salg av informasjon fra dette registeret. Etter hvert ble hele EDB-innføringen Tinglysningsdatas ansvar; utstyr, tinglysning, saksbehandling, tekstbehandling og regnskap. Fra 1989-1992 skulle alt dette implementeres ute i domstolene. Men inntektene kunne ikke komme før den elektroniske grunnboka var fullstendig.

Nå forteller historien videre at den finansieringsmodellen man valgte ble veltet av et stadig høyere rentenivå og sviktende inntektsgrunnlag. I 1992 overtok Staten alle aksjene i Tinglysningsdata AS.²⁹³ Inntektene man hadde kalkulert med i finansieringsmodellen kom, men de kom et par år for sent.²⁹⁴ I dag er virksomheten kjent som Norsk eiendomsinformasjon as.

7.2.2 EDB-innføringen – implikasjoner av tinglysningsprosjektet

For domstolene førte tinglysningsprosjektet til at man fikk et felles løft. I kjølvannet av tinglysningen fulgte administrative støttesystem, tekstbehandling,

²⁹² Justisdepartementet som karrierevei til dommerembetet bekreftes av Jon Bonnevie Høyer, intervju 12. desember 2000, og Agnes Nygaard Haug, intervju 6. mars 2001. Begge er i dag dommere med fortid fra JD.

²⁹³ Av budsjettet for det aktuelle året kan en se denne overtakelsen bl.a. ved at den totale budsjettrammen er klart større enn foregående år; fra 733,269 mill. kroner i 1991 til 1.113,995 mill. kroner i 1992 – en økning på ca. 52 prosent fra det ene året til det neste. Økningen i hovedsak pga. statlig overtakelse av Tinglysningsdata as (Rett & Slett 1991:3, side 12). Se også St.prp. nr 70 (1990-1991) og Vedlegg 3 til St.prp. nr 1 (1992-1993).

²⁹⁴ Hovedtrekkene i det som er beskrevet om Tinglysningsprosjektet er basert på opplysninger fra Jon Bonnevie Høyer (intervju 01. desember 2000), Odd Storm Paulsen (intervju 10. januar 2001) og Per Øystein Andersen (intervju 5. mars 2001). Se også St.prp. nr 70 (1990-1991) og Vedlegg 3 til St.prp. nr 1 (1992-1993). Dessuten får man et ganske godt inntrykk gjennom domstolavisen Rett & Slett 1988-2000. Se blant annet Jon Bonnevie Høyer 2000: «Et streiftog i historien om hvordan domstolene fikk IT». Rett & Slett 2000:1, side 3-5. Se også Morten Hagedal 2000.

saksbehandlings- og økonomisystem. Det ble også gjennomført omfattende opplæring av domstolenes ansatte i bruk av den nye informasjonsteknologien.

Som vi har sett var i tinglysingsprosjektet et bredt prosjekt som berørte domstolenes generelle teknologianvendelse. Prosjektet er således meget viktig i domstolenes teknologihistorie. Mer indirekte berørte dette prosjektet også den dømmende virksomheten. Særlig tekstbehandling fremheves som det viktigste redskap i dommernes arbeid.²⁹⁵ De øvrige systemene tilknyttet dette prosjektet kan karakteriseres som domstoladministrative systemer og berører ikke det dømmende arbeidet i særlig grad.²⁹⁶

Men, en skal ta med at det i den norske rapporten til the 10th Colloquy on Legal Data Processing in Europe in 1992 ble fremhevet at antall terminaler etter hvert tilsvarte antall ansatte i norske domstoler; funksjonærer, dommerfullmektiger og dommere. Alle som trengte det hadde tilgang til terminaler, og etter hvert gjorde de også inntog i rettssalene.²⁹⁷ Det er sannsynlig at dette hadde betydning for det daglige arbeidet, også i den dømmende virksomhet. Men dette er et empirisk spørsmål. I 1992 var dette en løsning med terminaler og UNIX servere. Etter hvert som PCen gjorde sitt inntog, åpnet flere muligheter seg for den enkelte dommer til å bruke dens muligheter i det dømmende arbeid. Men som vi har sett har domstolene «hoppet over» PCen. Det ble i alle fall ingen samlet satsing på denne plattformen.²⁹⁸

7.2.3 Tinglysningen ut av domstolene?

Etter hvert er flere forvaltningsoppgaver flyttet ut av domstolene. En ser en tendens til å rendyrke den dømmende virksomheten. I dag er det i hovedsak tinglysningen som utgjør domstolenes registreringsoppgaver.²⁹⁹ I NOU 1999:22 kommenteres det at domstolene bør bruke sine ressurser på kjerne-

²⁹⁵ Intervju med Jon Bing 10 januar 2001, intervju med Trygve Harvold 01. desember 2000 og Jon Bonnevie Høyer 01. desember 2000.

²⁹⁶ J.fr. Jon Bings distinksjon mellom *domstoladministrative informasjonssystemer* og *systemer til støtte for dømmende virksomhet* (intervju 10. januar 2001). I disse dager pågår arbeidet med å utvikle Domstolsystem, et nytt saksbehandlingssystem for domstolene. Her vil man sannsynligvis «bake inn» støttefunksjoner til den dømmende virksomheten, bl.a. at lovdata inngår som en integrert del av dette systemet (Intervju med direktør i Lovdata Trygve Harvold 01. desember 2000 og intervju med avdelingsdirektør Odd Storm-Paulsen i JDs Plan- og administrasjonsavdeling (AU-kontoret) 10. januar 2001.

²⁹⁷ Se Morten Hagedal 2000.

²⁹⁸ Om domstolenes overgang fra «minimaskinløsninger» til tynne klienter, se avsnittet 6.4 og 7.1.

²⁹⁹ JD har beregnet at man i dag bruker rundt 195 funksjonærårsverk og 6 dommerårsverk i dette arbeidet alene.

oppgavene i virksomheten, og mindre på forvaltningsoppgaver.³⁰⁰ Denne tendensen står litt i kontrast til tinglysningens rolle i domstolene. Forvaltningen av tinglysningen har tradisjoner som går mye lenger tilbake enn den teknologihistorien som er fokus for denne studien.³⁰¹

Diskusjonen rundt hvorvidt tinglysningen skal organiseres som et sentralt landsomfattende register, eller om tinglysningen skal ha en desentralisert organisering der domstolene lokalt foretar registreringen, har gått i flere utvalg oppgjennom årene. Teknologisk er det ingenting i veien for å ta virksomheten ut av domstolene, slik man har gjort tidligere med flere registreringsoppgaver som er lagt til Brønnøysund. Argumentene mot har vært at domstolene på den ene side besitter en tinglysningsfaglig kompetanse som få andre instanser har forutsetninger til å konkurrere med. Man har for eksempel gjennom en årrekke opparbeidet seg betydelig kunnskap om tinglysning av fast eiendom lokalt. I tillegg har man argumentert for at tinglysningen er en del av domstolene som er kontaktskapende overfor lokalbefolkningen rundt om i landet. Det har vært fremholdt som en fordel at borgerne har andre ærender i domstolene enn strafferettslige ærender, for eksempel.

7.2.4 Oppsummering av tinglysningshendelsen

Argumentene om tinglysningens funksjon i domstolene gjenspeiles i de informasjonsteknologiske løsningene som ble valgt. Tinglysningen foregår ved lokal registrering, sånn at borgerne må oppsøke den lokale domstol. Informasjonen overføres til et sentralt register – den elektroniske grunnboken, og tinglysningsdokumentene produseres og sendes den aktuelle domstol. Denne løsningen er valgt fordi man ønsker å ivareta noen viktige verdier. Dagens teknologi åpner for langt mer kostnadseffektive løsninger. Flytting av tinglysningen til Statens kartverk, med fylkesvise kontorer, innebærer at publikum får langt færre «tinglysningskontorer» å gå til. Dette bryter med en hundreårig tradisjon med desentralisert tinglysning og nærhet til brukerne av domstolene.

De tekniske løsningene med UNIX baserte informasjonssystemer lokalt kan i seg selv ses i sammenheng med de hensyn som er nevnt over, og de kan ses i sammenheng med at domstolene hadde utviklet kompetanse på tinglysning over lang tid. Tinglysningen i domstolene har lang tradisjon, og påvirket

³⁰⁰ Dette følges opp i stortingsmelding nr. 23 (2000-2001) fra januar i år, der JD foreslår å overføre forvaltningen av Tinglysningsregisteret til Statens Kartverk. Sammen med bedre teknologiske løsninger forventer man relativt betydelige økonomiske besparelser.

³⁰¹ Det første landsomfattende registeret over fast eiendom kom i 1655. Man antar at de første grunnbøkene, men struktur slik vi kjenner dem helt frem til vår tid, ble etablert av sorenskrivere rundt 1890-tallet. NOU 1999:22, side 40

domstolenes teknologiforståelse. I tillegg gjenspeiler løsningen behov for sikker og pålitelig informasjonstilgang. Alternativet på begynnelsen av 1990-tallet var UNIX i kombinasjon med PCer. Slike løsninger var på det tidspunkt betraktet som mer ustabile enn PCer i nettverk. Den juridiske rasjonalitets implikasjoner om sikker og pålitelig informasjonstilgang belyser dette.

Informasjonssystemenes standardisering understreker også behovet for enklere drift- og vedlikehold. I tillegg er standardisering viktig for innhenting av styringsinformasjon. Domstolenes vilje til modernisering kan ses i sammenheng med institusjonens ønske om å mer effektivt og tidsriktig kunne betjene brukerne av domstolene. De domstoladministrative systemer er egnet til å medvirke til bedre effektivitet i saksavviklingen. Tekstbehandlingssystemene var også kjærkomment for skriving av dommer. Standardiseringen la imidlertid til rette for økt kontroll. Den sentrale domstoladministrasjonen fikk lettere tilgang til informasjonen som dannet grunnlag for tildeling av stillinger og budsjettmidler til den enkelte domstol.

Løsningene må også ses i sammenheng med den mulighetsstrukturen EDB-innføringen skjedde innenfor. I sentraladministrasjonen hadde økonomiske begrunnelser klangbunn. Denne satsingen hadde sannsynligvis ikke kommet på samme måte og på det tidspunkt, uten at enkelt aktører så mulighetene for at en kopling mellom tinglysningens inntektspotensial og EDB-innføring i bred forstand kunne få gjennomslag hos de bevilgende myndigheter.

7.3 Stiftelsen Lovdata – Rettsstaten i miniatyr

Lovdata skulle vise seg å bli meget anerkjent internasjonalt. På den tiden da tinglysningsprosjektet var fullført, det vil si på midten av 1990-tallet, var Lovdatas databaser og tjenestetilbud kommet langt, sammenliknet med alle andre tilsvarende rettslige informasjonssystemer. Jon Bing skriver i forbindelse med Lovdatas femtenårsjubileum i 1996 at

*...Det totale rettslige informasjonstilbud som Lovdata leverer, er sannsynligvis et av de beste og mest effektive i verden...*³⁰²

Vi har allerede vært innom hovedtrekkene i etableringen av Stiftelsen Lovdata. I dette avsnittet skal vi gå litt dypere inn i begrunnelser for og noen antat-

³⁰² Jon Bing 1996: «Fra kirkebakken til Lovdata». Kronikk i Dagbladet 5. juli 1996. Oslo. Bing sammenlikner direkte med våre nabo land, og konkluderer at England, Tyskland og kanskje Italia har systemer som tåler sammenlikning med Lovdata i Norge. Ingen av de nordiske landene har tilsvarende nasjonale tjenester

te konsekvenser av dette sentrale rettslige informasjonssystemet. Hvorfor var det behov for å etablere et rettslig informasjonssystem i Norge i begynnelsen av 1980-årene? Hvorfor valgte man å etablere en stiftelse til å forvalte et rettslig informasjonssystem?

7.3.1 En normativ begrunnelse

Vi har antydnet at den utviklingen som fant sted frem mot etableringen av Lovdata var et relativt tidlig eksempel i sitt slag – sammenliknet med andre sektorer i Norge og sammenliknet med andre land. På 1970-tallet kunne man knapt snakke om noen informasjonsøkonomi, slik man ser begrepet anvendt i dag. De teknologiske mulighetene var ikke de samme de samme, for eksempel eksisterte ikke vår fremste infrastruktur for spredning av informasjon i deg; Internett. 1970-tallet ble flere store databaser etablert Den informasjonsteknologiske revolusjon fant sted samme tiåret.

Når en ser på etableringen av Lovdata i dag, er det rimelig å anta at virksomheten ble etablert på grunnlag av et dokumentert behov. Men hvilket behov? I intervjuer med flere sentrale personer som var med i arbeidet på den tiden, virker det ganske klart at det ikke eksisterte noe dokumentert, kvantitativt brukerbehov for et rettslig informasjonssystem på 1970-tallet.³⁰³

Derimot var behov av mer *normativ* karakter utgangspunkt for etableringen av et rettslig informasjonssystem i Norge. Det normative grunnlaget kan illustreres med følgende sitat:

*...Har jeg oversikt over alle dommer i lignende saker som denne? Nei, det har jeg ikke. Men det bør du!*³⁰⁴

Dermed er vi inne ved selve kjernen i den juridiske rasjonalitet. I Juridisk arbeid er referanserammene forankret i de rettskildene som til en hver tid er ansett som gjeldende i det juridiske fellesskap.³⁰⁵ Primært er gjeldende rett basert på de tre rettskildene dommer, lover og forskrifter. Hvordan få oversikt? Ved å utvikle et rettslig informasjonssystem som kan gi en slik oversikt og som er pålitelig.

Det var nettopp disse rettskildene som ble foreslått inkludert i et fremtidig rettslig informasjonssystem i flere notater, for eksempel i Jon Bings systemmodell JURIS. Disse notatene sammen med Bings avhandling for den juridis-

³⁰³ Intervju med direktør i Lovdata, Trygve Harvold, 01. desember 2000. Intervju med dommer i Asker og Bærum herredsrett, Jon Bonnevie Høyer, 01. desember 2000.

³⁰⁴ Intervju med instituttbestyrer ved Institutt for rettsinformatikk (IRI), Jon Bing, 10. januar 2001.

³⁰⁵ Se 4.2

ke doktorgraden ved UiO var kjernen i grunnlaget for etableringen av et rettslig informasjonssystem. I 1977 utga Jon Bing og Trygve Harvold boka *Legal decisions and information systems*. Dette arbeidet ver også en vesentlig del av Lovdatas grunnlag.³⁰⁶ Vi så i kapittel 4 – Teori, at den rettslige argumentasjon og den rettsdogmatiske metode er forbundet med gjeldende normer i det juridiske fellesskap. Sitatet over indikerer en sterk kopling til rettsikkerhet og juridiske normer.

7.3.2 Rettssikkerhet – motvillige pionerer³⁰⁷

En kan spørre seg hvorfor etableringen av dette informasjonssystemet fant sted nettopp i justissektoren. Fra kapittel 2 – Domstolene i Norge, så vi hvordan verdigrunnlaget ble til gjennom etableringen av den norske konstitusjonen, der maktfordelingsprinsippet, folkesuverenitetsprinsippet og menneskerettighetsprinsippet er viktige elementer. Hovedinntrykket er at rettssikkerhetsverdien i domstolene og i det juridiske fellesskap innlemmer alt dette.³⁰⁸

Vi har allerede antydnet at den normative begrunnelsen for et rettslig informasjonssystem i Norge fant klangbunn i det juridiske miljø på grunn av en sterkt tradisjon; den rettsdogmatiske metode. Gjeldende rett avledes blant annet av de til enhver tid nedtegnede tekster i de primære rettskilder. Et ufravikelig krav i denne arbeidsmetoden er at en ikke kan legge til grunn allerede bearbejdede tekster. Sammendrag eller lignende er ikke akseptabelt. Alt må være slik det originalt ble nedtegnet. Jurister må ha tilgang til *full-*

³⁰⁶ JURIS' systemmodell hadde utgangspunkt i de primære rettskilder; lover, dommer og forskrifter. Systemets tre deler var integrert på en slik måte at et delsystem er knyttet til informasjon i de andre delsystemene, altså en hypertekststruktur. Den samme logikken finnes i Lovdatas systemer fortsatt (Morten Daae 1991. Intervju med direktør i Lovdata Trygve Harvold 01. desember 2000). Underbygging av denne normative begrunnelsen finnes også i Jon Bings avhandling for den juridisk doktorgrad ved UiO. På spørsmål om hvorfor Bing engasjerte seg i disse spørsmålene svarte han i et intervju at «Jeg fulgte bare mine akademiske interesser». (Jon Bing 10. januar 2001). «Jon Bing Skrev flere av de utredningene som også lå til grunn for Lovdata.», Trygve Harvold i intervju 01. desember 2000. Se også Jon Bing & Trygve Harvold 1977: *Legal decisions and information systems*. Oslo : Universitetsforlaget. Vi understreker dessuten at det var Trygve Harvold som skrev selve programmene, og som bragte inn informasjonsteknologi helt i forkant av utviklingen på den tiden. Sagt på en annen måte, prinsippene som Lovdatas systemer bygger på var nærmest forut for sin tid.

³⁰⁷ Jon Bing har brukt denne betegnelsen på juristers bruk av informasjonsteknologi – motvillige pionerer.

³⁰⁸ Dette er foreløpig basert på inntrykk fra flere intervjuer og gjennomlesning av Rett & Slett. Se også flere rapporter fra Domstolprosjektet ved LOS-senteret. Benedicte Andresen, R. M. Gjerde, Anne-Mette Magnussen og J. P. Olsen er inne på verdier i domstolene i flere rapporter fra slutten av 1980- til begynnelsen av 1990-tallet.

*stendige juridiske tekster.*³⁰⁹ Og ikke minst må denne informasjonen stamme fra *pålitelige kilder.*³¹⁰

Sett i sammenheng med den normative begrunnelsen for et rettslig informasjonssystem³¹¹ er det klart at man i det juridiske samfunn har et *markert behov for rask og pålitelig distribusjon av formalisert informasjon.* I utgangspunktet kan dette synes som kompliserende betingelser for et informasjonssystem. Men der finnes en viktig forutsetning til: Samlet sett er omfanget av juridiske tekster som inkluderes i de primære rettskilder relativt lett å avgrense. Mengden tekst er overkommelig, tross kravet om fulltekst.³¹² Teksten er også forholdsvis formalisert, noe som forenkler koding i et informasjonssystem.³¹³

Jon Bing har brukt karakteristikken *motvillige pionerer* om jurister og informasjonsteknologi. Informasjonssystemer av denne typen dukket først opp i justissektoren i mange land, også i Norge. Denne typen fritekstsøking ble funnet opp av jurister.³¹⁴ På spørsmål om det var tilfeldig at Lovdata var tidlig ute i Norge med et slikt system, kan Trygve Harvold, direktør i Lovdata fortelle at:

*...Det første systemet i verden, i Amerika, var jo nettopp et juridisk system. Og såkalte tekstsøkesystemer ble funnet opp for å behandle juridiske tekster – så det er ikke tilfeldig...*³¹⁵

Vi understreker at det var Trygve Harvold som skrev selve programmene, og som bragte inn informasjonsteknologi helt i forkant av utviklingen på den tiden. Sagt på en annen måte, prinsippene som Lovdatas systemer bygger på var nærmest forut for sin tid. Koding av tekst med nøytrale strukturkoder er prinsipper som revolusjonerte Internett først på midten av 1990-tallet. Men såkalte hypertekststrukturer går enda lenger tilbake i tid enn de første EDB-baserte juridiske informasjonssystemer. Henvisninger og noter i juridiske tekster ble brukt allerede på 1800-tallet.³¹⁶ Utformingen av informasjonssys-

³⁰⁹ Jamfør blant annet intervju med Jon Bing 10. januar 2001 og intervju med dommer Jon Bonnevie Høyer

³¹⁰ Jamfør 4.2

³¹¹ Se avsnittet 7.3.1

³¹² Jamfør intervju med Jon Bing 10. januar 2001: «Tenk deg ditt eget fag, statsvitenskap. Det ville være umulig å avgrense hva som er statsvitenskapelige tekster og hva som ikke er det.»

³¹³ Jamfør intervju med direktør i Lovdata Trygve Harvold, 01. desember 2000. Harvold beskriver hvordan nøytrale strukturkoder blir benyttet på tekstene, og at denne metoden er den samme som ble benyttet for 15-20 år siden.

³¹⁴ Intervju med Jon Bing 10. januar 2001

³¹⁵ Intervju 1. desember 2000

³¹⁶ Iflg. Jon Bing – 1876, første utgivelse av Norsk rettstidende.

temer handler om å gjøre kunnskap om til informasjon og informasjon til data.³¹⁷ I dette lyset er det lett å se at en allerede etablert hyperstrukturlogikk i det juridiske fellesskap fant sitt uttrykk også i elektronisk form. I dette lyset er det ikke en tilfeldighet at rettslige informasjonssystemer ble etablert relativt tidlig rundt om i mange land.

Visjonene om et sentralt rettslig informasjonssystem i Norge ble til blant noen ganske få personer. Vi siterer professor emeritus Knut Selmer, ved Institutt for rettsinformatikk:

*...Denne visjonen, som Trygve og Jon (henholdsvis Harvold og Bing, min anm.) hadde i gullmedaljeavhandlingen, den har slått til! Dette at vi har skapt en edderkopp som sitter å samler inn alt tekstgrunnlag og lar det gå ut igjen på en hensiktsmessig måte*³¹⁸

Historien om Lovdata bærer preg av å være sterkt knyttet til noen sentrale personer. Det virker som om miljøet rundt professor Knut Selmer ved Institutt for privatrett – der avdeling for EDB-spørsmål etter hvert ble skilt ut til Institutt for rettsinformatikk – var egnet til å slippe frem unge visjonærer. Hovedinntrykket er at Knut Selmer var gav de to unge forskerne meget fritt spillerom. Jon Bing ble ansatt som vitenskapelig assistent tidlig på 1970-tallet. Og etter hvert kom Trygve Harvold også med, som vi har sett.³¹⁹ På spørsmål om hvordan de mer eller mindre visjonære ideer fikk gjennomslagskraft svarer Jon Bing, at Selmer var av helt uvurderlig betydning. Han stilte seg bak og var lett å begeistre.³²⁰ Selmer på sin side hevder at miljøet var lite og oversiktlig på den tiden, og at det var enkelt å snakke sammen; med nøkkelpersoner i ulike departementer og i universitetsmiljøet.³²¹

Men hvor kom ideene fra? Svaret er sammensatt. Jon Bing svarer på direkte spørsmål om dette at

*...Jeg fulgte bare mine akademiske interesser...*³²²

Men han sier senere at han blant annet var representant og senere leder for Committee of legal data processing in Europe, en komite i Europarådet, der representanter fra Europeiske land møttes for å diskutere blant annet rettslige

³¹⁷ Bo Dahlbom & Lars Mathiassen 1993.

³¹⁸ Jambør intervju med Knut Selmer, professor emeritus ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, 07.03.2001. Avhandlingen det vises til her er Jon Bing & Trygve Harvold 1977: Legal decisions and information systems. Oslo : Universitetsforlaget.

³¹⁹ Se avsnittet 6.2.2 og 6.2.4

³²⁰ Intervju med Jon Bing 10. januar 2001

³²¹ Intervju med Knut Selmer 7. mars 2001.

³²² Intervju med Jon Bing 10. januar 2001

og domstoladministrative informasjonssystemer. Det spredte seg en interesse for anvendelse av EDB i rettsinformasjonssystemer allerede på 1970-tallet, og flere land satte i gang prosjekter. I Europa oppstod de første rettslige informasjonssystemer allerede på 1970-tallet.³²³

Begrunnelsen for opprettelsen av et rettslig informasjonssystem i Norge var først fremst normativ. Vi har nyansert denne begrunnelsen ved å sette den i sammenheng med konstitusjonelle verdier og med normer i det juridiske fellesskap. I tillegg har vi sett at noen enkeltpersoner var sentrale i etableringen av et rettslig informasjonssystem i Norge, og at dette var en del av en stadig økende interesse i flere land i Europa og USA. I det rettsinformatiske miljøet ved Universitetet i Oslo, lå det til rette for utviklingen av et sentralt rettslig informasjonssystem. I neste avsnitt ser vi på valg av organisasjonsform. Også her kommer vi inn på sider av rettssikkerhetsverdien.

7.3.3 Valg av organisasjonsform

Historien forteller at man vurderte både aksjeselskap og organisering som et statlig forvaltningsorgan. I dag vet vi at man valgte en frittstående stiftelse. Men hvorfor gjorde man det? Igjen må en ta med i betraktning den historiske konteksten som hersket på slutten av 1970-tallet. Jon Bing sier i at han ville gått inn for stiftelsesformen også i dag. Men, som han sier,

*...det er lett å være begeistret for noe man selv har foreslått...*³²⁴

Trygve Harvold, direktør i Lovdata siden opprettelsen, utdyper med å si at

*...å lage en stiftelse. Det var vel nesten bare mulig på den tiden. Senere ville der vært andre etablerte interesser som ville gjort det veldig vanskelig å lage en slik stiftelse som vi gjorde...*³²⁵

7.3.3.1 Autonomi og bredde

Alle de største brukerne av rettsinformasjon er representert i Lovdatas styre.³²⁶ Satt på spissen kan en si at LDs styre er «*rettsstaten i miniatyr*»: JD,

³²³ Intervju med Jon Bing 10. januar 2001. Det var typiske spesialdomstoler og forvaltningsdomstoler, som genererer mange avgjørelser, der en avgjørelse helst skal bygge på tidligere avgjørelser, som var tidlig ute. Også i Norge finner vi de første forsøkene med rettslige informasjonssystemer knyttet til Trygderetten. Dette er et saksfelt som er rettighetsbasert, og som genererer mange saker og ankesaker. Man søkte innenfor slike områder etter måter å organisere arbeidet på, og så dukket automatisering av gjenfinning av egne avgjørelser opp som en mulig strategi.

³²⁴ Intervju med instituttbestyrer ved Institutt for rettsinformatikk Jon Bing 10. januar 2001

³²⁵ Intervju med direktør Trygve Harvold i Lovdata, 01. desember 2000.

Den norske dommerforening, Den norske advokatforening og Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo er representert. Tidligere var også Administrasjonsdepartementet med, men AAD (tidl. FAD) trakk seg ut etter en tid.³²⁷ I dag oppnevner isteden Stortinget en representant i styret. Denne konstellasjonen representerer alle sentrale aktører i rettsstatens organisering, med representanter for lovgivende, utøvende og dømmende makt, i tillegg til Advokatforeningen og Universitetet i Oslo.³²⁸

Professor Knut Selmer kommenterer AADs avståelse fra plassen i styret slik:

*...siden er tyngdepunktet ytterligere kommet bort fra administrasjonen [den sentrale statsadministrasjonen, min anm.] og over i det selvstendige, fordi Administrasjonsdepartementet er gått ut og Stortinget har overtatt Administrasjonsdepartementets plass...*³²⁹

Dermed foregriper vi noe den beretningen som følger under. For det var blant annet drøftelser av statens forhold til rettslig informasjon som lå til grunn for valg av organisasjonsform.

Diskusjonene frem mot stiftelsesmøtet i juli i 1981 kretset rundt i hovedsak tre alternativer. Man kunne velge å la en sentral forvaltningsinstitusjon drive, vedlikeholde og utvikle et rettslig informasjonssystem. En slik forvaltningsinstitusjon kunne for eksempel være underlagt Justisdepartementet. Innvendingene mot denne organiseringen var flere. Rettsinformatikken var inne i en rivende utvikling. Man anså det som viktig å kunne drive virksomheten dynamisk og etter forretningsmessige prinsipper. Forvaltningsorganer

³²⁶ Se Lovdatas Årsberetning for 1999. Styret velges for en periode på 2 år av gangen. I dag er det professor Knut Kaasen ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo, som er styrets formann. For øvrig består dagens styre av avdelingsdirektør Odd Storm-Paulsen, Justisdepartementet, advokat Per Racin Fosmark, Den norske advokatforening, førstelagmann Agnes Nygaard Haug, Den norske dommerforening og direktør Hans Brattestå, oppnevnt av Stortinget

³²⁷ Denne hendelsen var ikke tilfeldig. FAD trakk seg fra LDs styre etter en debatt om hvem som skal kontrollere rettsinformasjonen i Norge; j.fr. intervju med Odd Storm-Paulsen JD 10. januar 2001 og Bonnevie Høyer 01. desember 2000. Morten Hagedal, avdelingsdirektør i Domstolavdelingen sier i et intervju, 27.02.01, at AAD og JD har nokså forskjellig oppfatning av Lovdatas virksomhet.

³²⁸ J.fr. intervju med Jon Bing (IRI) 10. januar 2001, Jon Bonnevie Høyer (dommer og tidl. JD) 01. desember 2000 og Odd Storm Paulsen i JDs Plan- og administrasjonsavdeling, AUKontoret, 10. januar 2001. Alle disse tre nevner nettopp dette viktige trekket ved lovdatas styresammensetning, og alle tre gir uttrykk for at dette er en styrke ved stiftelsens virksomhet i rettsstaten.

³²⁹ Jamfør intervju med Knut Selmer, professor emeritus ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, 07.03.2001.

var ikke først og fremst er kjennetegnet ved slike egenskaper.³³⁰ En annen innvending var at denne organisasjonsformen hadde en uheldig institusjonell kopling til Staten. Professor Knut Selmer forteller følgende, som understreker viktigheten av uavhengig rettslig informasjon, fra en situasjon, da han drøftet med Justisdepartementets Lovavdeling planene for et rettslig informasjonssystem i Norge:

...Jeg hadde en skremmende opplevelse da jeg var i Justisdepartementet og snakket med en byråsjef i Lovavdelingen om prioriteringer og planer for utviklingen av systemet, og så sa han: «Ja, og så er vi selvfølgelig ikke interessert i å ta med alle disse ekspropriasjonsskjønnsavgjørelsene.» Da fikk jeg altså en istapp i ryggen, fordi det er en del av det materialet som advokater øser av, når man krangler om ekspropriasjonserstatning. – Vel-dig komplisert jus. Det måtte med alt sammen, selvfølgelig...³³¹

Staten er part i mange rettssaker, og man ønsket ikke at det skulle være mulig å rette beskyldninger mot Staten som eier av den virksomheten som forsyner parter i rettssaker med rettslig informasjon.³³² Det er vel lite trolig, at man fra offentlig hold ville blandet seg inn i hvordan et rettslig informasjonssystem skal drives, på en slik måte at den rettslige informasjonen med rette kunne betviles som upartisk. Men som Justisdepartementets representant i Lovdatas styre i dag, avdelingsdirektør Odd Storm-Paulsen i Plan og administrasjonsavdelingen, uttrykker det:

*...Dette måtte organiseres på en slik måte at **det ikke en gang kunne være egnet til kritikk...**(min uthevelse)³³³*

Det beste ville altså være at en nøytral part foresto driften av et rettslig informasjonssystem. Organisering som aksjeselskap ble vurdert. Man ville imidlertid ikke risikere at produksjonen av norsk rettsinformasjon skulle komme på utenlandske hender. Faren for oppkjøp ble vurdert som reell. Med rette, skulle det vise seg. I dag finnes flere eksempler fra andre land på at

³³⁰ Intervju, 12. desember 2000, med direktør i Lovdata siden opprettelsen i 1981, Trygve Harvold. Harvold var, som vi har sett, med i det rettsinformatiske miljøet også fra rundt 1970, både ved Universitetet i Oslo og i JD.

³³¹ Jamfør intervju med Knut Selmer, professor emeritus ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, 07.03.2001.

³³² Direktør i Lovdata siden opprettelsen i 1981. Harvold var som vi har sett med i det rettsinformatiske miljøet også før 1981, både ved Universitetet i Oslo og i JD.

³³³ Intervju med avdelingsdirektør i JD, og JDs representant i Lovdatas styre, Odd Storm-Paulsen, 10. januar 2001. Det samme poenget kommer frem i intervju med Jon Bonnevie Høyer 01. desember 2000

nasjonale rettslige informasjonssystemer drives av selskap med utenlandske eiere.³³⁴ Problemet med selskapsformen er at en ikke kan være sikker på, at de eierinteressene som til enhver tid gjelder i et aksjeselskap er sammenfallende med det som er til det beste for alle brukerne av rettslig informasjon. Særlig advokater, som er store brukere av rettslig informasjon, representerer et viktig inntektsgrunnlag for denne typen virksomhet.³³⁵ Advokater tenderer til å være mer spesialister på ulike felt, enn for eksempel dommere.

...Noen av oss med juridisk forankring mente at dette kunne ha negative sider, dels fordi en prioriterer det markedet etterspør, for eksempel skatt- og forretningsjuss, men andre syns kanskje annen juss også er viktig (...) – unngå at det skulle bli en privat bedriftsenhet; forlags-, profittmaskin...³³⁶

Med slike vurderinger som vist ovenfor, stod den uavhengige stiftelsen tilbake som egnet organisasjonsform for en forvalter av et rettslig informasjon i Norge. Slik sammenfatter professor emeritus Knut Selmer valg av organisasjonsform:

...Vi var veldig opptatt av at det skulle være en selvstendig stiftelse uavhengig av statsadministrasjonen. Stiftelse fordi den ikke kan kjøpes opp, [og stiftelse fordi den, min anmerkning] ikke kan statsdirigeres, fordi staten er part i så mange rettskonflikter. Det ville være farlig, hvis staten også hadde hånd om redigeringen av rettslige informasjonssystem...³³⁷

Lovdata skaper sitt eget eksistensgrunnlag, i økonomisk forstand, gjennom verdiforøkning av informasjon. Gjenfinningsstrukturen er en stor del av Lovdatas produkt, enten det dreier seg rettsavgjørelser, lovvedtak, lovforarbeider med mer. Etterspørselen i det juridiske samfunn retter seg mot det Lovdata tilfører en ellers generell offentlig informasjon.

...Det er de profesjonelle brukerne som betaler for at folk flest skal få tilgang(...) Dette sikrer Lovdata en økonomisk finansiering som er stabil over tid, i motsetning til hva som ville vært tilfellet dersom virksomheten skulle finansieres over statsbudsjettet...³³⁸

³³⁴ I USA for eksempel er det et fransk selskap som eier Lexis. Intervju med Trygve Harvold 01. desember 2000

³³⁵ «...Det er nok advokatene De er den langt største og viktigste brukergruppen...», intervju med direktør Trygve Harvold i Lovdata, 01. desember 2000.

³³⁶ Intervju Jon Bonnevie Høyer 1. desember 2000

³³⁷ Fra intervju med Knut Selmer, professor emeritus ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, 07.03.2001.

³³⁸ Intervju med Morten Hagedal, avdelingsdirektør i justisdepartementets domstolavdeling, 27.02.2001

Det kan vel knapt betviles at inntektspotensialet er størst på områder som for eksempel skatte- og selskapsrett. Det ville være meget uheldig om et nasjonalt rettslig informasjonssystem led av slagside mot forretningsjuss. Dette er for så vidt en innvending som også ville kunne rettes mot statlig drift. Det ville være like betenkelig med en skjevfordeling mot straffe- og forvaltningsrett, for eksempel.³³⁹ Slike betenknninger knytter an til rettsikkerhet og det juridiske fellesskaps forhold til rettslig informasjon: Den skal være uttømmende, sikker og nøytral.

7.3.3.2 Hvem eier rettslig informasjon?

Men spørsmålet '*Hvem eier rettslig informasjon?*' har også en annen side, i tillegg til hvem som eier virksomheten som driver det rettslige informasjonssystemet. I en rettsstat må borgerne kjenne til loven for å kunne forholde seg til den. Det er ganske innlysende. Men hvorfor er det slik at Lovdatas tjenester koster penger; at man må være abonnent for å få full tilgang til Lovdatas informasjonsressurser? I dag er det mange av de offentlige tekstene som ligger ute til fri benyttelse på Internett. Slik har det ikke alltid vært. Og fortsatt er ikke all informasjonen gratis tilgjengelig for alle. Argumentene som fremholdes er at Lovdatas verdiskapende element ligger i konsolideringen av lover og forskrifter og tilretteleggingen av denne informasjonen. Lovdatas informasjonssystemer er tilpasset de profesjonelle brukerne, sånn at de lett kan finne frem til relevant rettslig informasjon.

*...Det lovdata ikke vil gi fra seg til gratis avbenyttelse, det er det meget avanserte søkeprogram som først og fremst brukes mot domstolspraksis, og bruken av det er et ledd i meget avansert rettslig analyse. Man vil ikke kunne bruke det allikevel, uten å gå til en advokat og be ham hjelpe seg med å stille de spørsmål som skal stilles i et slikt system...*³⁴⁰

Til sammenlikning ligger mye offentlig informasjon av rettslig karakter på ODIN, men dette er ikke en tjeneste som retter seg spesielt mot jurister. Her skimtes et skille mellom informasjon og rettslig informasjon. På spørsmål til respondentene i denne studien om de kjenner til kritiske innvendinger fra noe hold om Lovdatas virksomhet, finnes ett eneste felles element i svarene: Administrasjonsdepartementet. Og det er AAD som har et felles ansvar for all statlig informasjonsvirksomhet og som driver ODIN. Vi siterer følgende karakteristikker av ODIN som rettskilde:

³³⁹ Jambør intervjuer med Jon Bing 10. januar 2001 og Trygve Harvold. Jon Bonnevie høyer nevner at det i Danmark har vært flere utenlandske eiere inne. Intervju 10. desember 2000.

³⁴⁰ Jambør intervju med Knut Selmer, professor emeritus ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, 07.03.2001. Dette argumentet fremholdes også i Maximilian Herberger 1998.

...behovet for rettslig informasjon, og tilgjengeliggjøring for et profesjonelt brukermiljø, hvor ODIN er blitt dårligere. Man skjønner ikke hva som er rettskildefaktorer – og hvordan man skal ha tilgang til det – og all annen informasjon. Det [ODIN, min anmerkning] er uhensiktsmessig strukturert. Et hvert HTML-dokument er et dokument, og det er ikke noe overbygninger, eller noe som helst. Så for jurister er jo den [ODIN som rettslig informasjonssystem, min anmerkning] skrekkelig dårlig. Og siden det er en del informasjon som bare er tilgjengelig der, så er det i og for seg veldig kjedelig (...) Vi mener at de [AAD, min anmerkning] ikke skjønner vårt behov...³⁴¹

Rettslig informasjon er altså noe annet enn annen informasjon, ifølge professor Knut Selmer ved Institutt for rettsinformatikk og avdelingsdirektør Morten Hagedal i Domstolavdelingen. De viser begge til at rettslig informasjon henger sammen med tekstdokumentenes overbygging eller søkestruktur, og de knytter begge dette til det juridiske fellesskap. Det er det juridiske fellesskap som forstår å bruke rettslig informasjon og rettslige informasjonssystemer. Det synes å herske enighet om at generell offentlig informasjon skal være gratis, men når informasjonen «gjøres til rettslig», ved bearbeiding i søkeprogrammer eller ved konsolidering av lovtekster og forskrifter, har den også forøket sin verdi. Da er profesjonelle brukere i det juridiske fellesskap villige til å betale for den.

Det finnes imidlertid eksempler på at ikke alle i den sentrale statsforvaltningen i Norge er like begeistret for at det rettslige informasjonssystem er ivare tatt av en stiftelse. I Hermansen-utvalgets utredning fra 1989 står det å lese:

...Utvalget vil blant annet vise til erfaringene med Lovdata, som underbygger at bruk av stiftelser på dette området ikke er noen hensiktsmessig organisasjonsform for denne typen virksomhet...³⁴²

Argumentet for dette standpunktet er at et rettslig informasjonssystem bør være et statlig ansvar. I en senere rapport *Plikt og rett på nett*³⁴³, avgitt av en interdepartemental arbeidsgruppe nedsatt av Administrasjonsdepartementet, fremholdes liknende standpunkt, men da med begrunnelsen at *all rettsinformasjon bør være gratis og fritt tilgjengelig for alle*.³⁴⁴ Knut Selmer og flere av

³⁴¹ Intervju med Morten Hagedal, avdelingsdirektør i justisdepartementets domstolavdeling, 27.02.2001

³⁴² NOU 1989: En bedre organisert stat. Side 208

³⁴³ Statskonsult rapport1. desember 1999.

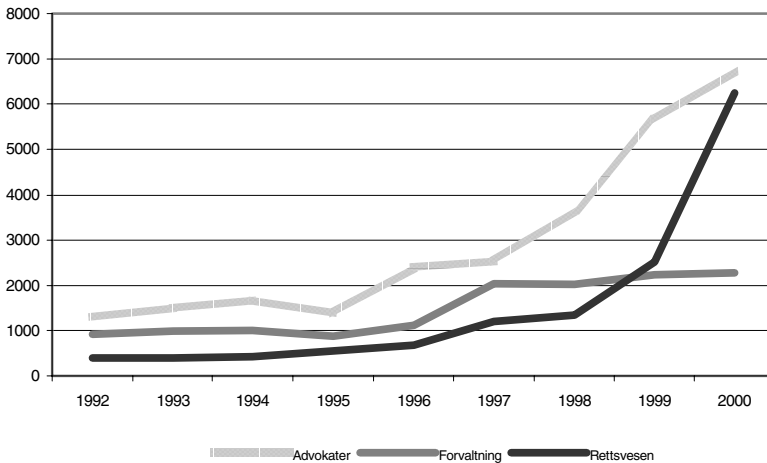
³⁴⁴ Jambør intervju med Knut Selmer, professor emeritus ved Institutt for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo, 07.03.2001 og avdelingsdirektør i Justisdepartementets Domstolavde-

de andre respondentene vi har spurt i denne studien, avviser tanken om å overlate Lovdatas virksomhet til Staten. Vel ville kanskje alle Lovdatas tjenester kunne gjøres gratis tilgjengelig for alle på Internett. Men for det første ville den rettslige informasjonen det her er snakk om kommet under statens kontroll, med alle de prinsipielle betenkeligheter dette innebærer. For det andre, hevdes det av Lovdatas forsvarere, vil ikke den jevne boger kunne nytte seg av for eksempel Lovdatas søkeprogrammer til å finne frem til gjeldende rett i sin sak, fordi dette krever juridisk trening. Det er det juridiske fellesskap som forstår å bruke de avanserte tjenestene.³⁴⁵

7.3.4 Lovdatas utbredelse i domstolene

Lovdatas egen oversikt viser at virksomhetens informasjonssystemer i noen særlig skala kom til anvendelse blant dommerne rundt om i landet først for 2-3 år siden.³⁴⁶

Markedssegmenter - ONLINE

ling, Morten Hagedal, intervju 27. februar 2001. Hagedal kommenterer dessuten det han kaller ulik oppfatning av rettslig informasjon og generell informasjon i JD og AAD over.
³⁴⁵ Knut Selmer 2000. Disse poengene gjentar Selmer i et intervju 7. mars 2001. De samme standpunkter fremholder Jon Bing i et intervju 10. januar 2001, og avdelingsdirektør i Justisdepartementets Domstolavdeling, Morten Hagedal, intervju 27. februar 2001.

³⁴⁶ Diagrammet er Lovdatas egen oversikt over On-line oppslag. Tilsvarende finnes oversikt over salg av CD-rom, og der vises en klar nedadgående tendens for domstolene de siste år. Med salg av CD-rom til domstolene har hele tiden vært beskjeden. Begge tendensene henger sammen med at Lovdata er blitt tilgjengelig i de systemer RIFT forestår de siste 3 årene.

De tekniske løsninger forestått av den sentrale domstoladministrasjonen tilsier at Lovdata ble tilgjengelig for domstolene rundt 1997.³⁴⁷ Og dette understreker hvordan dommernes informasjonsbehov er kommet i skyggen av domstoladministrative IT-prosjekter. Men Lovdata har sikkert kommet til anvendelse utenom de informasjonssystemer forestått av den sentrale domstoladministrasjonen. Hver domstol står fritt til å disponere budsjettmidler. Der som en kan holde en dommerfullmektigstilling ubesatt i noen måneder, kan pengene gå til innkjøp av PCer, for eksempel. Men utbredelsen av dommernes anvendelse av Lovdata i tid og rom er altså for oss noe usikker. Indirekte kan en si at advokatene gjennom sin anvendelse av Lovdata bringer effekten av dette rettslige informasjonssystemet inn i rettssalene, uavhengig av dommernes tilgang.³⁴⁸ Dermed kan en uansett si at fra det øyeblikk Lovdata begynte å selge sin informasjon via telelinjer eller CD-ROM, kom også denne informasjonens effekter til å prege rettsforvaltningen i Norge. Men på hvilken måte er under tiden et ubesvart spørsmål – og et svært interessant spørsmål.

7.3.5 Oppsummering av Lovdatahendelsen

Lovdata ble etter hvert et ganske unikt rettslig informasjonssystem. På midten av 1990-tallet ble stiftelsen og tjenestetilbudet karakterisert av Jon Bing som kanskje det beste i sitt slag i verden, som vi så innledningsvis i denne avsnittet. Det finnes selvsagt rettslige informasjonssystem i andre land, men der er eierforholdene annerledes. Om dette kan forklare at mange av disse systemene er mer spesialiserte, er lite undersøkt. Det vi imidlertid kan slå fast er at det rettslige informasjonssystemet i Norge er meget omfattende. Foreløpig er det ingenting som tyder på at noen brukere føler seg forbigått; at de ikke finner det de trenger for sitt fagområde. Det synes som om både advokater, dommere og brukere i forvaltningen er fornøye med tjenestetilbudet. Det er nærliggende å tro at Lovdatas styrke som *generell* leverandør av rettsinformasjon kan tilskrives organisasjonsformen, og at aktuelle brukere er representert i stiftelsens styre.

³⁴⁷ Intervju med direktør Per Øystein Andersen i RIFT, 5. mars 2001.

³⁴⁸ Dommer Jon Bonnevie Høyer i Asker og Bærum herredsrett, intervjuet 12. desember 2000, og dommer Agnes Nygaard Haug, intervjuet 6. mars 2001 fremholder denne kanalen for rettslig informasjon inn i domstolene. Sakførerene serverer den rettslige argumentasjonen for dommerne. Dommerne tar stilling til argumentasjonen og de delene av rettskildene som foreligger. Ved skrijving av dommer suppleres den rettslige informasjonen av dommerne selv gjennom søk i rettskildene, dersom dette oppfattes som nødvendig. Dommerne kan da søke i Lovdata dersom dette er tilgjengelig. I tillegg har domstolene egne bibliotek. Oppslag i skriftsamlinger har vært arbeidsmåten i overskuelig fortid for dommeren i arbeidet med rettsavgjørelser.

I denne studien er det et poeng å se organisasjonsformen som et uttrykk for den juridiske rasjonalitet. Rettssikkerheten kan belyse hvorfor man var opptatt av å etablere et uavhengig, pålitelig og uttømmende rettslig informasjonssystem. Det juridiske fellesskaps normer om oversikt over rettskildene kan belyse hvorfor et slikt system ble etablert på et relativt tidlig tidspunkt. Man hadde et tydelig behov for rask og pålitelig distribusjon av juridiske tekster. Lovdatas informasjonssystemer bærer preg av den rettsdogmatiske metode. Rettskildene slik de er definert i rettskildelæren finnes i ulike databaser. Mellom tekstdokumentene er det hyperkopliger, som forbinder tekster internt i databasene og som aktiviserer dokumenter i de andre databasene. Denne teknologien kan ses i sammenheng med allerede etablert «informasjonsteknologi» i domstolene og det juridiske samfunn. Henvisningsstrukturer mellom tekster i rettskildene fantes lenge før Den informasjonsteknologiske revolusjon. 1970-tallet var tiåret da informasjonsteknologien og dens visjoner lå i startgropen. I et gryende rettsinformatisk miljø i Norge fantes noen entreprenører som satte i gang prosessen som til slutt førte til etableringen av et rettslig informasjonssystem; Lovdata.

Rettslig informasjon skiller seg fra annen informasjon. I en juridisk forståelse er informasjon rettslig dersom den kan inngå i rettslig argumentasjon i en bestemt sak. Normene for rettslig argumentasjon knytter seg til den rettsdogmatiske metode og den juridiske rasjonalitet for øvrig. Det juridiske fellesskap kan finne frem til rettslig informasjon i informasjonssystemer som er lagt til rette for profesjonelle brukere, det vil si jurister. Den tilrettelagte gjenfinningsstrukturen i Lovdatas informasjonssystemer er det som skiller et rettslig informasjonssystem fra andre informasjonssystemer med generell og offentlig informasjon. Lovdatas teknologianvendelse er gjennomsyret av den juridiske rasjonalitet. Derfor er advokatene et inntektsgrunnlag for Lovdata. Advokatene etterspør rettslig informasjon – ikke generell offentlig informasjon. Dette økonomiske grunnlaget sikrer sammen med organisasjonsformen Lovdatas uavhengighet og oppslutning i det juridiske samfunn. Inntektene sikrer også at informasjon om blant annet lover, forskrifter, og noe av rettsavgjørelsene er tilgjengelige for alle med tilgang til Internett.

DEL IV

ANALYSE OG AVSLUTNING

8. ANALYSE

Hvordan har norske domstoler tatt i bruk moderne informasjonsteknologi, og hva kan forklare domstolenes teknologianvendelse?³⁴⁹

Problemstillingen i denne studien er todelt. «Hvordan har norske domstoler tatt i bruk moderne informasjonsteknologi?», etterspør en teknologihistorie. I kapittel 6 ble denne historien kartlagt fra rundt 1970 og frem til i dag. Fra denne historien kunne tre viktige hendelser identifiseres; etableringen av et sentralt rettslig informasjonssystem i Norge, den store EDB-satsingen i forbindelse med Tinglysningsprosjektet og innføringen av tynne klientløsninger. Den første gjennomgangen ga også et visst inntrykk av hva ulike aktører var opptatt av. Kapittel 7 går dypere ned i hver av disse hendelsene. Vi får vite mer om forutsetninger og hvordan noen sentrale aktører vurderte flere hensyn opp mot hverandre.

I dette kapittelet belyses først og fremst den analytiske delen av problemstillingen: «Hva kan forklare domstolenes teknologianvendelse?» Domstolenes IT-historie analyseres med utgangspunkt i den forklaringsmodellen vi utviklet gjennom kapitlene en til fire.³⁵⁰ Med en historisk sosiologisk tilnærming legges modellen på det empiriske materialet.³⁵¹ Analysens struktur forholder seg til de tre forklaringskategoriene; institusjonshypotesen, samfunnshypotesen og teknologihypotesen. Disse uavhengige variablene virker på teknologiforståelsen som den mellomliggende variabel. Gjennom de uavhengige og den mellomliggende variabel skal vi belyse domstolenes teknologianvendelse.

Deretter ser vi nærmere på hvordan stivhengighet i utviklingen av drifts- og vedlikeholdsstrukturer betinger teknologihandlingene i domstolene i dag. Dette er institusjonelle betingelser, men vi velger å ta denne drøftingen i et eget avsnitt. Det samme gjelder en drøfting av entreprenørenes handlingsrom innenfor de institusjonelle og samfunnsmessige strukturer.

³⁴⁹ Se problemstillingens utvikling i kapitlene 1 til 4. Se spesielt avsnittet 4.4.

³⁵⁰ Se forklaringsmodell 4.4.1

³⁵¹ Jmfør 5.2

8.1 Institusjonshypotesen

Domstolenes teknologiforståelse, betinget av historiske, konstitusjonelle og organisatoriske forutsetninger, samt den juridiske rasjonalitet, påvirker institusjonens teknologianvendelse.

8.1.1 Institusjonelle forutsetninger

Denne hypotesen er den mest sammensatte og omfattende av de tre forklaringene i modellen.³⁵² Domstolenes institusjonelle historie strekker seg langt tilbake i tid. I kapittel 2; Domstolene i Norge, trakk vi linjene tilbake til det ellefte århundret. Allerede på den tiden hadde domstolenes virksomhet et visst innslag av tekstproduksjon. Lovtekster og tidligere avgjørelser danner grunnlag for avgjørelser i foreliggende saker. Siden kom flere reviderte lov-samlinger for tingene. Sent i det trettende århundret fikk vi rettslig enhet i Norge, med Magnus Lagabøtes landslov. Denne loven var basert på de allerede nedtegnede lovbøkene fra tingene. Senere kom Kristian V til å skrive ny landslov som stadfestet eneveldet i Norge. Også denne loven bar i seg tidligere lovtekster.

Domstolinstitusjonen i moderne tid produserer store mengder tekst og er selv avhengig av juridiske tekster. En hermeneutisk tradisjon står sterkt. Gjeldende rett baseres blant annet på det juridiske samfunns fortolkninger av disse tekstene. Domstolenes grunnleggende avhengighetsforhold til tekster er et sterkt særpreg og en historisk forankret forutsetning for hele institusjonens virke. I tillegg til den juridiske rasjonalitets hermeneutiske element, er juristers rolle som rettsforvaltere i samfunnet konstituerende for teknologiforståelsen.³⁵³

Domstolenes stilling i staten konstituerte seg tidlig i der nittende århundret. Allerede før den tid, i 1814, ble domstolinstitusjonens stilling som den uavhengige dømmende makt definert i grunnloven, inspirert av de store konstitusjoner i Europa. Parlamentarismen ble etablert som konstitusjonell sedvane i 1884. Like over århundreskiftet ble domstolenes rolle som grunnlovens vokter konstatert. Disse to hendelsene understreker den tredje statsmakts frie stilling i demokratiet. Det er domstolene som skal beskytte borgerne mot utilbørlig maktbruk fra utøvende og lovgivende makt. Rettssikkerhetsverdien inkluderer slike demokratiske og konstitusjonelle forutsetninger for domstolene. Domstolenes organisering og struktur gjenspeiler dette. Hver domstolenhet er selvstendig og dommeren kan ikke instrueres av noen i sitt dømmende arbeid.

³⁵² Redegjørelse for domstolenes historiske, konstitusjonelle og organisatoriske forutsetninger, se kapittel 2. Se også 4.1. For en redegjørelse av den juridiske rasjonalitet, se 4.2.

³⁵³ Jamfør 4.2.

En annen viktig organisatorisk forutsetning i denne sammenheng er den todimensjonale relasjonen mellom domstolene og Justisdepartementet. I moderne tid har det overordnede administrative ansvar for domstolene ligget hos den utøvende makt. Domstolene har hatt ansvaret for noen forvaltningsoppgaver i tillegg til den dømmende virksomheten. I slike forvaltningssaker har Justisdepartementet ordinær instruksjonsrett overfor domstolene. Domstolene er på den ene siden autonom i den dømmende virksomheten, mens institusjonen ikke er det i forvaltningssaker og i forhold til det øverste administrative ansvar, som er tillagt JD.

8.1.2 Domstoladministrative systemer

Informasjonssystemene gjenspeiler denne todimensjonaliteten. De løsningene som ble implementert på slutten av 1980-tallet og først på 1990-tallet var desentraliserte. Hver domstol fikk sitt eget system lokalt, med UNIX servere og terminaler. I tinglysningen var den elektroniske grunnboken et sentralt register. Men for øvrig var alle ressurser ute i den enkelte domstolenhet. Drifts- og vedlikeholdsstrukturene ble i hovedsak sentralisert. Via telelinjer har den sentrale domstoladministrasjonen kunnet gå inn i de lokale enhetenes informasjonssystemer.

Standardisering av informasjonssystemene har vært et viktig element i den sentrale domstoladministrasjonens informasjonsarbeid. Det synes som om dette henger sammen med drift og vedlikehold, men det synes også å henge sammen med ønsket om innhenting administrativ styringsinformasjon på en enkel måte. Saksbehandlingssystemet genererer informasjon som danner grunnlaget for fordelingen av stillinger og budsjettmidler til domstolene.

Disse trekkene ved informasjonssystemene og ved informasjonsarbeidet samsvarer i utgangspunktet ikke med domstolenes demokratiske og konstitusjonelle forutsetninger. Informasjonssystemene er en materialisering av en kopling mellom den dømmende og utøvende makt i staten. Domstolene er i gang med å innføre et enda mer sentralisert system i disse dager; tynne klientløsninger. Denne løsningen avløser de gamle server og terminalløsningene. Den sentrale domstoladministrasjonen har til nå hatt direkte tilgang til informasjonssystemene, men systemene selv har ligget ute i den enkelte domstol. Slike desentrale trekk forsvinner helt med tynne klienter. Applikasjonene kan bidra til at brukerne ute i domstolene ikke merker at informasjonssystemet har sentraliserende trekk. Hovedinntrykket er at det bare i begrenset grad finnes motstand i domstolene tuftet på demokratiske eller konstitusjonelle verdier mot de eksisterende løsninger og de løsninger som kommer.

Hvordan kan denne teknologianvendelsen belyses av domstolenes teknologiforståelse? Det kan hende rettssikkerhetsverdiens kopling til rask saksav-

vikling er sammenfallende med den sentrale domstoladministrasjonens interesser. Justisdepartementet er interessert i en mest mulig effektiv domstol, og innhentig av styringsingørmasjon og sentral drift- og vedlikehold bidrar til dette. Domstolenes teknologiforståelse er preget av den juridiske rasjonalitet. Domstolenes som rettsforvalter i samfunnet er avhengig av å bli oppfattet som en effektiv konfliktløser. Dermed kan argumentasjon om de domstoladministrative løsningenes effekt i forhold til legitimitetsaspektet i teknologiforståelsen finne klangbunn i domstolene selv, tross for at løsningene fører til økt kontroll. Vedlikeholdsargumentet kan forstås i samme retning. Mindre penger til vedlikehold kan gi mer penger til domstolenes virksomhet generelt.

En organisatorisk forutsetning er at alle domstoler må forholde seg til høyesterettsavgjørelser som presedensskapende. Internt i den enkelte domstol er det rimelig å forvente en viss konsistens med tidligere rettsavgjørelser. Etter den såkalte toinstansreformen på midten av 1990-tallet har lagmannsrettsavgjørelser fått større verdi som rettskilde, og det er sannsynlig at domstolene skjeler til viktige avgjørelser på dette nivået i sitt eget arbeid. Informasjonssystemene forestått av den sentrale domstoladministrasjonen har bare i begrenset grad innlemmet slike forutsetninger for det dømmende arbeidet. Dommerens behov for rettslig informasjon er først de siste to til tre årene kommet til uttrykk i disse systemene, ved at Lovdatas tjenester er gjort tilgjengelige i minimaskinløsningene. Dette er overraskende. Lovdata kom i gang, med on-line løsninger og andre elektroniske tilbud, allerede fra 1983. Hvorfor preger ikke domstolenes behov for rettslig informasjon de informasjonssystemene som er etablert i større grad?

Informasjon for domstolenes kjerneaktivitet, den dømmende virksomheten, er juridiske tekster. Informasjonsbehandlingen i den rettsdogmatiske metode er normativt forankret i rettssikkerhetsverdien.³⁵⁴ Det juridiske fellesskaps legitimitet som rettsforvaltere er basert på evnen til korrekt og sikker informasjonsbehandling. Normene for produksjon av gjeldende rett er forskjellig fra en strategisk informasjonsforståelse. Domstolenes teknologiforståelse er ikke egnet til å se informasjonssystemenes kontroll- og styringsaspekt.³⁵⁵ All informasjonsteknologisk kompetanse ligger i den sentrale domstoladministrasjonen ved RIFT.³⁵⁶ Domstolenes kompetanse er knyttet til en juridisk og ikke en strategisk informasjonsforståelse. En skulle likefullt forvente at domstolenes juridiske informasjonsforståelse satte spor etter seg i informasjonssystemene, *i tillegg til* den sentrale domstoladministrasjonens

³⁵⁴ Jamfør avsnittet 7.3.

³⁵⁵ Jamfør avsnittet 8.1.4.

³⁵⁶ Rettsvesenets IT- og fagtjeneste. Se 2.3.3

interesser. Først i disse dagers utvikling av Domstolsystem har vi inntrykk av at dette er tilfellet.³⁵⁷

Lovdata som rettslig informasjonssystem finner veien inn i domstolene på en annen måte enn dommernes direkte tilgang gjennom de etablerte informasjonssystemene i domstolene selv. Inntrykket er at advokatene legger frem rettslig argumentasjon i rettsalen på grunnlag av søk i Lovdatas databaser over rettskilder. Dermed er det ikke nødvendigvis en ubetinget forutsetning at dommeren selv har tilgang til rettslig informasjon. Sakførerene bringer tilstrekkelig rettslig informasjon til dommerne.³⁵⁸ Kan hende er dette en egnet forklaring på hvorfor domstolenes behov for rettslig informasjon ikke gjenspeiles i informasjonssystemene i domstolene selv. Behovet er dekket av Lovdatas virksomhet direkte eller indirekte.

Det må understrekes at rettskilder er tilgjengelige utenfor informasjonsteknologiske systemer. Dommerne finner gjeldende rett uten direkte tilgang til Lovdata. Vi har dessuten inntrykk av at mange dommere har hatt tilgang til rettslig informasjon gjennom egne, lokalt anskaffede PCer.³⁵⁹

8.1.3 Det juridiske fellesskaps elektroniske sjel

Vi har sett hvordan Lovdata ble til, og vi har sett hvilke sentrale elementer aktørene i denne hendelsen fremholder som viktige. Lovdata er et rettslig informasjonssystem rettet mot produksjon av gjeldende rett. Også i denne hendelsen er det rimelig å se på domstolenes historie og tradisjon, selv om Lovdata i seg selv er utenfor domstolinstitusjonen. Vi så over hvordan Lovdata kommer inn i domstolenes virksomhet på flere måter. Lovdata er en del av rettsforvaltningen i Norge. De hensyn man tok i utformingen av informasjonssystemene, valg av organisasjonsform og styresammensetning gjenspeiler rettssikkerhetsverdien på flere måter.³⁶⁰

Rettslig informasjon har aldri vært ansett som et anliggende for staten. Vi husker at den første konsoliderte lovsamlingen kom ut på 1930-tallet, og at Lovsamlingsfondet har utgitt Norges lover hvert andre år siden. Lovsamlingen som en uavhengig rettskilde var allerede etablert; autorisert gjennom det juridiske samfunns anerkjennelse og utbredte bruk av dette forlagsproduktet.³⁶¹

³⁵⁷ Domstolsystem er det nye saksbehandlingssystemet som er under utvikling.

³⁵⁸ Jamfør avsnittet Lovdata 7.3

³⁵⁹ Ikke minst har de domstolene som allerede har implementert tynne klientløsninger tilgang til Internett fra sine terminaler. Volumet på domstolenes oppslag i Lovdatas databaser er uansett ikke særlig stort for de siste 2-3 år. Jamfør avsnittet 7.3.4.

³⁶⁰ Jamfør 7.3.

³⁶¹ Jamfør 6.2.1.

Stiftelsen som organisasjonsform for den virksomheten som skulle drive og utvikle et rettslig informasjonssystem i Norge, markerer viktigheten av at rettslig informasjon må være upartisk. Dette har en klar sammenheng med rettsikkerhet i konstitusjonell betydning. Både organisasjonsformene offentlig forvaltningsinstitusjon og privat selskap ble vurdert som uegnet på grunn av faren for et ubalansert rettslig informasjonstilbud. Det ville være like uheldig om et slikt system hadde slagside mot straffe- og forvaltningsrett som mot forretningsjus. Dessuten ville man unngå muligheten for å kunne rette anklager mot et statskontrollert rettslig informasjonssystem, siden staten er part i mange saker. Ved opprettelsen av Lovdata ble det ansett som viktig at løsningen som ble valgt ikke en gang kunne være egnet til kritikk av en kopling mellom utøvende og dømmende makt.³⁶² Dette siste poenget står i kontrast til den sentrale domstoladministrasjonens kontroll med informasjonsstrømmene i domstolenes interne informasjonssystemer.

I forhold til høyesterettsavgjørelser som presedensskapende og lagmannsrettsavgjørelser økte betydning som rettskilder etter toinstansreformen, dekker Lovdata behovet for rask og pålitelig spredning av slik informasjon. I tillegg opprettholder Lovdata et rettslig informasjonstilbud til befolkningen generelt ved av lover, forskrifter og mange rettsavgjørelser ligger tilgjengelig gratis på Internett. Stiftelsens økonomiske grunnlag forefinnes i det profesjonelle markedet. Lovdata fremstår dessuten som en meget sikker og troverdig formidler av rettslig informasjon. Dette kan sees som et uttrykk for den juridiske hermeneutiske tradisjon. Den rettslige informasjonen må være absolutt troverdig og uavhengig for overhodet å kunne legges til grunn for rettslig argumentasjon og produksjon av gjeldende rett.

Lovdata har også en redigerende funksjon i produksjonen av positiv rett, fordi man i det redaksjonelle arbeidet med konsolidering av lover og forskrifter ofte finner formalfeil som lovgiver gjøres oppmerksom på. Lovdata har dermed en rolle i både den rettsdogmatiske metode og i rettsdogmatikken selv.³⁶³ Stiftelsens autorisasjon oppnås gjennom utbredt bruk og aksept i det juridiske fellesskap, som en seriøs, pålitelig og upartisk formidler av rettslig informasjon. Dette likner på de samme mekanismene som gir lovsamlingen Norges lover autorisasjon. Det juridiske fellesskap bestemmer om leverandørene av rettslig informasjon oppfyller normative krav til rettskilder. Lovdatas styresammensetning representerer grunnpilarene i rettsstaten. Det juridiske samfunn har selv kontroll med produksjonen av rettslig informasjon. Lovdatas rolle og funksjon kan forklares ved at alle parter kan akseptere dens uav-

³⁶² Jamfør 7.3.

³⁶³ Om rettsdogmatikk, se 4.2.

hengighet og bredde. Den juridiske rasjonalitets grunnleggende forutsetninger gjenspeiles i virksomhetens organisasjonsform og institusjonelle plassering og dens informasjonssystemer. Lovdata representerer en informasjonsteknologisk løsning som samsvarer med den juridiske rasjonalitets konstitusjonelle og hermeneutiske innhold.³⁶⁴

8.1.4 Rettslig informasjon i den juridiske rasjonalitet

Som vi har sett er gjeldende rett et uttrykk for en felles fortolkning innenfor det juridiske fellesskap.³⁶⁵ En forutsetning for denne aktiviteten er at en har tilgang til rettsavgjørelser, lover og forskrifter. I lys av rettssikkerheten er det normativt sett nødvendig å ha oversikt over alle relevante dommer i en sak, og Lovdata ble etablert for å imøtekomme et slikt normativt behov.³⁶⁶

Kravet om likhet for loven og kravet til individuell behandling er to dimensjoner ved rettssikkerheten. Den rettsdogmatiske metode sikrer at rettslig argumentasjon holdes innenfor noen rammer, for eksempel innenfor rimelig fortolkning av rettskildene. Men er slike fortolkninger av rettskildene de eneste mulige? Vi har i tidligere kapitler antydnet at informasjon og informasjonssystemer i seg selv ikke er nøytrale.³⁶⁷ Vi har også argumentert teoretisk for at den rettsdogmatiske metode og vårt rettssystem av gjeldende rett åpner et fortolkningsrom mellom positiv rett og rettens faktiske regulerende funksjon. Det er gjeldende rett borgerne må forholde seg til, ikke loven i positiv forstand.³⁶⁸ Gjeldende rett skapes av rettsanvenderne i vårt samfunn. Med fokus på domstolene er dette dommerne, først og fremst, men også andre jurister som fører saker for retten.³⁶⁹ Fører Lovdata til en mer enhetlig rettsanvendelse? Med en ubetinget tro på den rettsdogmatiske metode, er svaret ja. Dersom en kritisk fremholder at det juridiske fellesskap sine fortolkninger av lovtekster ikke er entydige, er svaret kanskje nei?

Hovedinntrykket er imidlertid at en forventer Lovdatas effekt å være en mer lik rettsanvendelse lokalt.³⁷⁰ Dette antyder en tro på de juridiske normers og den rettsdogmatiske metodes fortrefelighet til å finne gjeldende rett. I denne forstand er Lovdata med å styrke rettssikkerheten i betydningen likhet for loven. Men hva med individuelle hensyn; hva med variasjonene; hva med

³⁶⁴ Definisjonen på en IT-løsning omfatter informasjonsteknologi og organisering. Se 1.3.

³⁶⁵ Jamfør 4.2. Ser også hvordan parlamentarismen ble etablert i 2.2.1.

³⁶⁶ Jamfør 7.3.

³⁶⁷ Jamfør Kapittel 3

³⁶⁸ Se 4.2.

³⁶⁹ Juryordningen og lekdommere har nok betydning. Dette fokuserer vi ikke på her, fordi det antas å ikke ha betydning for domstolenes teknologianvendelse.

³⁷⁰ Jamfør avsnittet 7.3.

dynamikken i rettssystemet? Kan hende fører Lovdata til en mer differensiert rettspraksis lokalt fordi tilgangen til juridiske tekster er nærmest total. Der rettsanvenderne før baserte seg på noen kjente saker innenfor et saksfelt, har de nå tilgang til alle saker innenfor saksfeltet. En dyktig sakfører var kanskje han som evnet å finne frem til relevante saker i randsonen av rettskildelærens rammer. Kanskje han til og med fant frem til viktige dommer fra andre domstoler utenom Høyesterett.

Dette er ikke mindre viktig i dag, men tilgangen til rettsavgjørelser er større. Før Lovdata hadde ikke domstoler i Hålogaland tilgang til rettsavgjørelser ved Eidsivating, da landets desidert største lokale presedensarkiv. Etter toinstansreformen på midten av 1990-tallet har oppslagene på lagmannsrettsavgjørelser økt, men vi kan ikke si sikkert hvorfor. Vi antar at lagmannsrettsavgjørelser er blitt mer interessante som rettsavgjørelser etter denne reformen. For den enkelte borgers møte med sin lokale domstol kan likegjærne de individuelle hensyn styrkes som følge av Lovdatas tilgjengeliggjøring av rettslig informasjon. Retten fortolkes ved domsavsigelser og ved gjenfinning og anvendelse av tidligere rettsavgjørelser. Holder vi i tillegg fast ved at den rettsdogmatiske metode og det juridiske fellesskapets normer ikke entydig gir gjeldende rett, kan tilgang til mer omfattende rettskilder likegjærne gi større variasjon som større enhet.³⁷¹ I forhold til domstolenes teknologiforståelse, kan antatte effekter av Lovdata støtte begge sider ved rettssikkerhetsverdien. En kan forstå Lovdatas oppslutning i det juridiske samfunn i lys av dette.

Det kan neppe være tvil om at tilgang på rettslig informasjon er et ubetinget gode for jurister, og at rettssikkerheten styrkes gjennom dette. Det finnes ikke kritiske innvendinger mot Lovdatas virksomhet i denne studiens empiriske materiale, om vi ser bort i fra Administrasjonsdepartementets synspunkter.³⁷² Men hvorfor er ikke all informasjon på Lovdata gratis tilgjengelig også for den jevne borger? Inntrykket er at informasjonen som ligger i databasene i og for seg oppfattes som offentlig informasjon. Lovdatas søkeprogrammer og gjenfinningsstrukturer er et forandrende element. Informasjonen blir rettslig ved prosessering gjennom disse strukturene. Den rettslige informasjonen som kommer ut av denne prosessen er salgbar overfor profesjonelle brukere. Våre respondenter er enige om at man må være jurist for å produsere denne informasjonen. Det vil si, man må være jurist for å kunne finne frem til *rettslig informasjon* i Lovdatas databaser. Vi husker at rettslig

³⁷¹ Effektene av Lovdata som rettslig informasjonssystem og eventuelle betydning for retten er ikke undersøkt vitenskapelig. Her fokuserer vi på teknologiforståelsens betydning for anvendelse av teknologi.

³⁷² Om innvendingene fra AAD, se kapittel 7. Se forøvrig 6.3.4 for hva ulike aktører har vært opptatt av i omtale av informasjonsteknologi.

argumentasjon bare aksepteres som rettslig på noen betingelser; det juridiske fellesskaps normer for slik argumentasjon.³⁷³ Et svar på spørsmålet over kan derfor være at informasjonen i Lovdatas databaser bare oppfattes som rettslig dersom den inngår i rettslig argumentasjon. For å finne gjeldende rett i en sak må en kjenne til metodene for å komme frem til hvilken del av loven og hvordan denne kommer til anvendelse. Dette er ikke entydig gitt, men en felles fortolkning i det juridiske fellesskap. Dermed kan ikke de jevne borgere avbenytte informasjonen i Lovdatas databaser til å finne sin rettsposisjon, om de hadde villet.³⁷⁴

Denne forståelsen av rettslig informasjon er interessant fordi den knytter an til spørsmålet om informasjon selv er nøytral. Vi har fremholdt at leseren av en tekst forholder seg til to subjekter; forfatteren og seg selv.³⁷⁵ Kan det hende at informasjon om rettsavgjørelser står i fare for å bli forstått «feil» i forhold til det juridiske fellesskaps fortolkninger, dersom alt blir fritt tilgjengelig for alle? Det juridiske fellesskaps fortolkninger av rettskildene er nøytrale, fordi man innenfor fellesskapet er enige om at den er det. Dette betinger at man til en viss grad faktisk er enige om fortolkningen av tekstenes meningsinnhold. Når den menige borger fortolker rettskilder er det uten hensyn til den gjeldende enighet innen det juridiske fellesskap. Kan hende den jevne borger tillegger tekstene en annen mening, fordi han på en annen måte lar seg påvirke av meningsinnholdets to subjekter; forfatteren og seg selv.³⁷⁶ Hadde våre rettsforvaltere forholdt seg til sine egne, individuelle fortolkninger i særlig grad, ville vårt rettssystem av gjeldende rett stå i fare for å bli uforutsigbart og partikulært. En viktig dimensjon ved rettsikkerheten, likhet for loven, ville forsvunnet. En kan si at det juridiske fellesskaps fortolkninger av juridiske tekster opprettholder informasjonens universelle og nøytrale karakteristikker.³⁷⁷

Fortolkningsrommet mellom den positive rett og gjeldende rett holdes relativt stabilt av en kollektiv orden.³⁷⁸ Likevel er dette rommet dynamisk heller enn statisk. Utviklingen av gjeldende rett skjer gradvis basert på tidligere rettsavgjørelser. Når denne kollektive ordenen kommer i uoverensstemmelse med samfunnets rettsoppfatning, endrer den innhold. Nye fortolkninger og ny gjeldende rett skapes.³⁷⁹ Slike langsomme strukturer gir stabilitet og forut-

³⁷³ Jamfør avsnittet 4.2

³⁷⁴ Jamfør avsnittet 7.3.3.2

³⁷⁵ Jamfør avsnittene 3.1 og 3.2.

³⁷⁶ Jamfør avsnittet 3.1 og 3.2.

³⁷⁷ Jamfør avsnittet 4.2.

³⁷⁸ Jamfør avsnittet 5.2.1.

³⁷⁹ Men den kritiske sak kan føre til ny rettspraksis, gjerne ved at saken ankes til neste instans. En kan tenke seg at dette skjer når noen aktører er motivert av en sterk overbevisning om

sigbarhet.³⁸⁰ Det er i lys av dette en må forstå Lovdata som rettslig informasjonssystem i det juridiske samfunn. Den rettslige informasjonens *nøytralitet* er forbundet med dens rolle i den juridiske rasjonalitet. Rettslig informasjon er nøytral for jurister. Sagt annerledes, når den jevne borger fortolker juridiske tekster, er informasjonen ikke lenger *nøytral i juridisk forstand*. Uten det juridiske fellesskaps rasjonalitet som grunnlag for forståelse av juridiske tekster, står informasjonen i fare for å bli farget av individuelle hensyn.³⁸¹

Om rettslige informasjonssystemer faktisk er nøytrale følger i kjølvannet dette. Med den informasjonsteknologiske forståelsen *vi legger til grunn i denne studien*, kan rettslig informasjon og rettslige informasjonssystemers nøytralitet i det juridiske fellesskap diskuteres.³⁸² Har informasjonstilgangen i seg selv betydning for gjeldende rett? I forbindelse med rettssikkerhetsverdiens todimensjonalitet diskuterte vi over noen sannsynlige effekter av Lovdata på rettsforvaltningen i Norge, på bakgrunn av dette spørsmålet. Dersom gjenfinningsstrukturer har betydning for hvilke juridiske tekster en kommer i kontakt med i en fritekstdatabase, har dette innvirkning på informasjonstilgangen. Er det mulig å lage gjenfinningsstrukturer som entydig er i samsvar med alle mulige konstellasjoner av juridiske tekster, som kan ha betydning i en aktuell sak? Vi har ikke empirisk materiale eller forutsetninger til å besvare spørsmålet i denne studien.

Det må understrekes at vi forsøker å gi domstolenes *forståelse* av informasjonsteknologi innhold ved hjelp av domstolinstitusjonens grunnleggende verdier og forutsetninger, og hvordan dette i sin tur kan forklare domstolenes teknologianvendelse. Drøftingen over gir innblikk i hvordan den juridiske rasjonalitet, en institusjonell forutsetning for teknologiforståelsen i domstolene, forholder seg til informasjon og informasjonssystemer. Inntrykket er at man i domstolenes teknologianvendelse legger til grunn at rettslig informasjon er nøytral, om vi snakker om domstolene selv og ikke Justisdepartementets tilsynelatende mer strategiske teknologiforståelse. Dette kan belyse hvorfor domstolenes konstitusjonelle verdier ikke ser ut til å ha vært koplet til domstoladministrative systemer i særlig grad. Kan hende forståelsen av rettslig informasjon som nøytral farger forståelsen av informasjon og informasjonssystemer generelt. Det kan også belyse hvorfor det generelt har vært lite debatt om rettslig informasjon; Lovdata, lovsamlingen Norges lover med mer.³⁸³

at gjeldende rett slår feil ut i en bestemt sak. Her er rommet for den individuelt motiverte handling. Vi vet også at lekdommere og juryordninger bringer samfunnets rettsoppfatning inn i domstolene. Dette siste poenget faller utenfor vår studie.

³⁸⁰ Om langsomme strukturer, se 4.1 og 5.2.

³⁸¹ Jmfør avsnittet 4.2. Se også 7.3.

³⁸² Jmfør avsnittet 3.1 og 3.2.

³⁸³ Jmfør avsnittet 6.3.

8.2 Samfunnshypotesen

Domstolenes teknologiforståelse, betinget av den generelle samfunnsdifferensieringen, domstolenes identiteter og virkelighetsforståelse, påvirker domstolenes teknologianvendelse.

Domstolenes teknologianvendelse er som vi har sett koplet til grunnleggende konstitusjonelle verdier i rettsstaten. I dette lyset er domstolene en del av de konstitusjonelle og demokratiske strømninger i det syttende århundret. Den norske grunnloven bærer i seg elementer fra andre konstitusjoner i Europa.³⁸⁴ Vi kan derfor si at norske domstolers teknologianvendelse også henger sammen med disse historiske hendelsene. Hvordan konstitusjonelle verdier konkret har spilt inn så vi først og fremst i forbindelse med etableringen av Lovdata som en fri og uavhengig formidler av rettslig informasjon.³⁸⁵ Rettssikkerheten spiller inn som forklaring av informasjons og teknologianvendelse generelt.

8.2.1 Samfunnsdifferensieringen

Men hvorfor var det behov for et rettslig informasjonssystem? Tidligere har vi sett at behovet var normativt forankret. Juristen bør ha oversikt over alle relevante rettsavgjørelser i en sak. Samfunnsutviklingen kan en kanskje forklare hvorfor dette normative behovet ble vanskeligere å oppfylle. Vi så at de store statstenkere i det syttende og attende århundret bygget sin rettsforståelse på en positiv eller naturlig rettsoppfatning.³⁸⁶ Montesquieu hadde ambisjoner om å utvikle positivt gitte lovreguleringer for et hvert saksfelt. I den moderne rettsstat er dette en uoverkommelig oppgave. Som følge av den generelle spesialiseringen og differensieringen i samfunnet, er det ikke lenger realistisk å opprettholde rettssystem basert på positiv rett. Et system som baserer seg på gjeldende rett kan sees i lys av den økende differensieringen; som et svar på at det ikke er mulig å positivt lovregulere alle sider i et moderne samfunn.³⁸⁷

Men tross for denne rettsoppfatningen produseres det lover som aldri før av lovgivende makt.³⁸⁸ Ikke minst har samfunnet utviklet en rekke velferdsrettigheter forankret i loven, som genererer store mengder avgjørelser. Trygde retten er ett eksempel. Der skal en avgjørelse bygge på tidligere avgjørelser.³⁸⁹

³⁸⁴ Jamfør Kapittel 2

³⁸⁵ Jamfør avsnittet 7.3

³⁸⁶ Jamfør Kapittel 2

³⁸⁷ Jamfør Kapittel 2 og avsnittet 4.2.

³⁸⁸ Se avsnittet 7.3.4

³⁸⁹ Jamfør avsnittet 4.2.

Flere spesialdomstoler ble opprettet. Domstolene generelt behandler flere saker for hvert år, og produserer flere rettsavgjørelser enn tidligere. Lover og forskrifter, rettsavgjørelser, lovvedtak og lovforarbeider med mer utgjør etter hvert en stor mengde tekster. For å oppfylle det normative kravet om oversikt over alle relevante juridiske tekster, forankret i rettssikkerhetsverdien, kan en se den generelle samfunnsdifferensieringen som en forklaring på at man utviklet informasjonssystemer for lettere å kunne gjenfinne relevant rettslig informasjon. Lovdata representerer et slikt system.

8.2.2 Nettverkene

Kapittel 3; Informasjonsteknologi, viste hvordan nettverksteknologien skjøt fart sammen med den generelle differensieringen og spesialiseringen i samfunnet. Til en viss grad gjenspeiler Domstolnett denne generelle utviklingen, men domstolene har knapt kommet frem til Internett gjennom de systemer som er forestått av den sentrale domstoladministrasjonen. Vi hadde nok forventet at domstolenes teknologianvendelse i større grad skulle være preget av nettverkens utbredelse. Organisatoriske forutsetninger i domstolenes teknologiforståelse kan belyse dette. Domstolenes særegne organisering, der hver domstol er uavhengig, foruten Høyesterett som presedensskapende, kan være noe av forklaringen.

Vi forventet også av informasjonssamfunnets fremvekst hadde ført til et krav om tilgang til Internett. Krav om tilgang til Internett har vi sett noen eksempler på, men først i de nye løsningene med tynne klienter kommer dette til uttrykk. Det er noe overraskende, fordi Internett representerer tilgang til mange typer informasjon, også av rettslig karakter. Ikke minst er tilgang til Internett et vindu inn i det postmoderne samfunnets informatiske speilbilde; Cyberspace. Vi har indikasjoner på at noen domstoler selv har ordnet seg med tilgang via egne PCer. Inntrykket er at domstolene ikke stor skala har gitt uttrykk for et ønske om tilgang til Internett, før de siste par årene.³⁹⁰ Denne tilbakeholdenheten kan kanskje forklares med at teknologiforståelsen er rettet mot rettslig informasjon. Slik informasjon har vært tilgjengelig utenom informasjonsteknologiske systemer, for eksempel i domstolenes egne biblioteker. Dessuten er det få informasjonskilder på Internett som oppfyller kravene til rettslige informasjonssystem. Internett er flyktig i sin natur, og dette passer dårlig med den juridiske rasjonalitets krav til informasjon som pålitelig og uttømmende. Vi hadde forventet at samfunnets oppslutning om Internetts informasjonsressurser også hadde slått inn i domstolene, men det kommer altså ikke til uttrykk i informasjonssystemene før innføringen av den nye plattformen med tynne klienter.

³⁹⁰ Jamfør avsnittet 6.3.

8.2.3 Domstolenes oppslutning i lys 1980-tallets kontekst

Domstolenes oppslutning og lite kritiske holdning til EDB-innføringen på slutten av 1980- og begynnelsen på 1990-tallet kan forstås på flere måter. Det kan ikke være tvil om at institusjonens behov for bedre organisering av arbeidet og kontorstøtteprogrammer var tilstede, og at domstolene var i ferd med å bli akterutseilt på disse områdene på slutten av 1980-tallet. Det virker som om domstolenes teknologiforståelse var preget av dette. Man var opptatt av hvordan de nye systemene kunne føre til en bedre arbeidssituasjon. Som vi har sett førte et stadig mer differensiert samfunn til at arbeidsmengden i domstolene økte betydelig på 1980-tallet. Domstolene slet med store restanser på flere områder, ikke minst på tinglysningen. En kan bare tenke seg hvordan det var å være funksjonæren som skulle forklare en borger hvorfor det kanskje kom til å ta måneder å få en eiendom tinglyst – sikkert ikke enkelt, og sikkert ikke morsomt heller.

EDB-baserte tinglysnings- og saksbehandlingssystemer var kjærkomment og nødvendig for mange domstoler. I dette lyset er det ikke å vente at man skulle være kritiske motstandere av de løsninger den sentrale domstoladministrasjonen foreslo. Var det i det hele tatt debatt om utformingen av disse systemene? Vi har ikke funnet mange kritiske innvendinger til det som skjedde, i alle fall.³⁹¹ I et senere avsnitt kommer vi tilbake hvordan institusjonelle strukturer kan være en del av forklaringen.³⁹²

8.3 Teknologihypotesen

Domstolenes teknologiforståelse, betinget av det kunnskapstilfang informasjonsteknologien bygger på i og utenfor domstolene selv og teknologiutviklingen som sådan, påvirker institusjonens teknologianvendelse

Informasjonsteknologiens bestanddeler drøftet vi i kapittel 3; Informasjonsteknologi. Vi har sett hvordan domstolene har tatt i bruk teknologi ved å fokusere på noen historiske og institusjonelle forutsetninger og den juridiske rasjonalitet. Vi har også sett hvordan den generelle samfunnsdifferensieringen kan forklare hvorfor informasjonsteknologi ble tatt i bruk for å holde orden

³⁹¹ Jamfør avsnittet 6.3. Men vi må understreke at det empiriske grunnlaget nok er skjevt, i denne forbindelse. Vi har snakket med de som var med i dette arbeidet og ikke de som arbeidet i de mange domstoler. Og vår tidsskriftanalyse er, som allerede nevnt i kapitel 6, redigert og utgitt av den sentrale domstoladministrasjonen.

³⁹² Se avsnittene 8.5.2 og 8.5.3.

på en stadig økende saksmengde og juridiske tekster. I dømmende virksomhet ved Lovdata, i forvaltningssaker ved tinglysningssystemet og i domstoladministrasjonen ved domstoladministrative systemer

8.3.1 Teknologikompetanse og teknologiforståelse

Teknologihypotesen kan belyse hvordan domstolenes *kunnskap om teknologi* påvirker hvordan teknologi kommer til anvendelse. Den belyser også hvordan teknologikunnskap som ikke er en del av domstolene selv, kommer inn i institusjonen. Ideer om hva informasjonsteknologi er og hva den kan brukes til står til dels mot hverandre. Dette kommer til uttrykk ved at domstoladministrasjonens interesser til dels preger teknologianvendelsen i domstolene, tross for at JDs og RIFTs interesser ikke nødvendigvis samsvarer med domstolenes kjerneverdier.³⁹³

Inntrykket er at domstolene har vært mest opptatt av sin egen arbeidssituasjon, og ikke i samme grad av de konstitusjonelle betenkeligheter ved de informasjonssystemene som innføres. Teknologiens «iboende egenskaper» ser ikke ut for å være et tema.³⁹⁴ Hvorvidt informasjonsteknologi i seg selv kan gi uønskede effekter er bare unntaksvis kommentert. Noen kritiske innvendinger mot Justisdepartementets informasjonsarbeid finnes, men det er ikke mange.³⁹⁵ Kritikken handler i hovedsak om at det tekniske utstyret er for dårlig, og at det er på tide med utskiftninger.

Hvorfor problematiseres ikke informasjon og informasjonssystemer i større grad? Ut fra konstitusjonelle verdier skulle en forvente at domstolene problematisere dette. Men det ser ikke ut til å ha skjedd. I alle fall ikke på overflaten.³⁹⁶ En forklaring kan være at man mangler informasjonsteknologisk kompetanse i domstolene. I hovedsak er det RIFT som besitter slik kompetanse, og RIFT er en del av den sentrale domstoladministrasjonen. I liten grad er domstolenes teknologianvendelse i den sentrale domstoladministrasjonens regi preget av informasjonssystemer som støtter den dømmende virksomheten; produksjonen av rettsavgjørelser. Støtte til produksjon av rettsavgjørelser passer ikke inn i en automatiseringstankegang, ikke på samme måte som de domstoladministrative systemer. Kan det hende den sentrale domstoladministrasjonen med sin teknologiforståelse ikke ser løsninger forbi en instrumentell logikk? I tillegg kommer domstolenes egen forståelse av informasjonsteknologi forankret i det juridiske fellesskap, som nevnt under

³⁹³ Dette kan imidlertid nyanseres. Se 8.1.2 og 8.5.2

³⁹⁴ Jamfør Kapittel 1 og avsnittene 4.1.1.1 og 4.1.1.2.

³⁹⁵ Jamfør blant annet 6.3. Se også 7.1.

³⁹⁶ Jamfør avsnittet 6.3.

institusjonshypotesen. Er den juridiske rasjonalitet er lite egnet til å se de strategiske sider ved informasjonsteknologi?³⁹⁷

Vi ser ikke bort i fra at det juridiske fellesskaps normer har satt sitt preg på teknologianvendelsen i forbindelse med domstoladministrative systemer. I tinglysningssystemet og er det et absolutt krav at informasjonen må være korrekt. Det er også slik at økt effektivitet i domstolene er et gode for rettsikkerheten. Som konfliktløser er det av hensyn til tillit fra borgerne nødvendig å opptre effektivt. På denne måten har effektivitet også en klangbunn i forhold til rettsikkerhetsverdien; midt i domstolinstitusjonens grunnvoller.³⁹⁸

Saksbehandlingssystemer er utbredt i alle domstoler i Norge. I lyset av effektivitet som en rettsikkerhetsverdi, er det ingen tvil om at de domstoladministrative systemer har bidratt i betydelig grad. Dette er en felles interesse for den sentrale domstoladministrasjonen og domstolene selv. I lys av dette kan det se ut for at domstolenes teknologianvendelse til dels er uttrykk for en registrerings- og automatiseringslogikk. Inntrykket er at en slik logikk møter skepsis i forbindelse med det dømmende arbeidet. Automatikk impliserer uniformitet, og dommsarbeid kan ikke uniformeres, fordi rettsikkerhetens partikulære element i så fall ville svekkes. Tidligere drøftet vi hvordan tilgang på rettslig informasjon kan tenkes å styrke både den universelle og den partikulære siden ved rettsikkerhetsverdien.³⁹⁹ Bedre tilrettelagt informasjonsinnhenting kan støtte den kompliserte prosessen dommernes arbeid representere, og som ikke lar seg automatisere. Slike tanker har altså ikke fått gjennomslag i særlig grad før de siste 2-3 årene i domstolenes egne informasjonssystemer.

8.3.2 Den hermeneutiske tradisjon finner sitt uttrykk

Domstolenes hermeneutiske tradisjon kommer til uttrykk på flere måter i domstolenes teknologianvendelse. Tekstbehandlingssystemer er det viktigste arbeidsredskapet i dommerens arbeid. Da domstolene fikk sine første informasjonsteknologiske systemer på slutten av 1980-tallet, fulgte tekstbehandling med standardløsningene. Fra dette tidspunkt ble rettsavgjørelser skrevet ved hjelp av elektronisk databehandling. Produksjon av rettsavgjørelser ble

³⁹⁷ Jamfør avsnittet 8.1.4.

³⁹⁸ Det er i domstolenes interesse å organisere arbeid og saksgang på en slik måte at rettssaker faktisk kommer opp til rett tid og med alle parter til stedet. Slike mer koordinerende domstoladministrative systemer her vi i liten grad satt fokus på i denne studien. Men vi kan skyte inn at slike beramningssystem basert på moderne informasjonsteknologi ikke er særlig utbredt. De ville hatt betydning for rettsikkerheten, fordi domstolene kunne avviklet saker mer effektivt, og kanskje ville saksbehandlingstiden gått ytterligere ned.

³⁹⁹ Jamfør 8.1.4.

enklere. Kanskje fikk tekstene en annen kvalitet enn før. Man så nytten i denne siden av informasjonsteknologien, fordi den kunne gå rett inn i domstolenes kjerneaktivitet. Tekstbehandlingen har utvilsomt effektivisert denne produksjonen. Tekstbehandlingen er også nøkkelen til en effektiv distribusjon. Dommene rapporteres inn til Lovdata på elektronisk form. Det samme gjelder for juridiske tekster fra lovgiver. De elektroniske dokumentene går rett inn i det sentrale rettslige informasjonssystemet og distribueres effektivt og raskt til det juridiske samfunn og delvis til samfunnet for øvrig. Bruk av tekstbehandling på denne måten må sees i sammenheng med den juridiske rasjonalitet.

I 1876 kom Norsk Lovtidend ut første gang. Dette er et tidlig eksempel på bruk av en type henvisningsstruktur som senere kom til uttrykk i den første konsoliderte lovsamlingen på 1930-tallet. Det var blant annet slike strukturer, Hypertext Markup Language; HTML, som revolusjonerte Internett på midten av 1990-tallet. I lovdatas databaser tok man i bruk slike nøytrale strukturkoder minst ti år tidligere. Den rettsdogmatiske metodes kjerne er gjenfinning og fortolkning av tekster. De første systemer for fritekstsøking i verden ble utviklet for søk i juridiske tekster. Justissektoren selv utviklet denne teknologien gjennom mange år; lenge før den informasjonsteknologiske revolusjonen på 1970 tallet.⁴⁰⁰ Dette kan forklare hvorfor Lovdata var tidlig ute med fritekstsøking og hypertextstruktur.⁴⁰¹ Kunnskapen om den rettsdogmatiske metodes fortreffelighet og tradisjon fant sitt uttrykk i moderne informasjonssystemer ved etableringen av Lovdatas informasjonssystemer. Det juridiske fellesskaps kunnskapsbase knyttet til organisering av informasjon materialiserer seg i det sentrale rettslige informasjonssystemet.

Den juridiske rasjonalitet konstituerer det juridiske fellesskap i samfunnet. I forhold til borgerne er det viktig å inngi til tillit. Denne tilliten er blant annet basert på troverdige rammer for produksjon av gjeldende rett. Lovdata kan forstås som en del av de tillitsskapende rammene for opprettholdelsen av det norske rettssystemet.⁴⁰² Under institusjonshypotesen drøftes hvordan dette kan virke inn på rettsikkerhetens motstridende verdier; likhet for loven og retten til individuell behandling. Poenget i forbindelse med teknologihypotesen er at man anvender informasjonsteknologi til å styrke inntrykket av sikker rettsforvaltning – i samsvar med den juridiske rasjonalitet.

⁴⁰⁰ Om den informasjonsteknologiske revolusjon, se kapittel 3

⁴⁰¹ For nærmere drøftelser av gjenfinningsstrukturer i rettslige informasjonssystem, se 8.1.4.

⁴⁰² Jamfør avsnittet 4.2.

8.3.3 Teknologitvutvikling og teknologianvendelse

I hendelsen rundt Lovdata ser vi at man tok i bruk informasjonsteknologi helt i forkant av utviklingen. Hypertekststrukturer og fritekstsøking var på den tiden pionerens teknologi. I tinglysningshendelsen representerer det motsatte. Her valgte man å vente med å sette i gang prosjekter, fordi man fryktet å bli forbigått av utviklingen innen kort tid. Og man valgte vel utprøvet teknologi. Minimaskinløsningene på UNIX-plattform var ikke grensesprengende, men den ble vurdert til å være sikker. PC-plattformen derimot ble vurdert til å være for ustabil. Dette stemmer godt med den generelle teknologitvutviklingen på dette tidspunktet. Og valg av sikker og pålitelig teknologi kan forstås ut i fra det hermeneutiske element i domstolens teknologiforståelse. Standardiseringen kan også forstås ut i fra Justisdepartementets ønske om sentralt vedlikehold og innhenting av styringsinformasjon.

Den tynne klientløsningen som implementeres i disse dager kommer også på et «riktig» tidspunkt i teknologitvutviklingen. Det er først de siste par årene at dette alternativet har vist seg funksjonelt og sikket nok, særlig med brukere spredt geografisk. Senere har vi sett at tinglysningsprosjektets løsninger ble forbigått av utviklingen noen år etter at implementeringen var ferdig. Tross PCens mange fordeler, ble aldri denne tekniske plattformen valgt. På midten av 1990-tallet var nok denne plattformen ansett som sikker og pålitelig, men tidsmessig falt PCens storhetstid midt i mellom domstolens egne teknologisatsinger; EDB-innføringen i kjølvannet av tinglysningsprosjektet rundt 1990 og innføring av tynne klienter i dag.

8.4 Stiavhengighet i domstolens teknologistrukturer

En forskjell i betingelsene for teknologivalget i lovdatahendelsen og tinglysningshendelsen var at man i tinglysningen så etter løsninger som kunne implementeres rundt i alle landets domstolenheter. I forbindelse med etableringen av Lovdata var ikke dette tilfellet. Man skulle bare etablere tekniske løsninger for denne ene sentrale informasjonstjenesten. På mange måter er det likhetstrekk mellom Lovdatas rolle som tjenesteleverandør og den nye løsningen som er på trappene for domstolene i disse dager; tynne klientløsninger. De som driver informasjonssystemene kan forholde seg til det ene sentrale systemet som alle brukere er koplet opp mot. Dette var også et element i etableringen av «minimaskinløsningene» rundt om på slutten av 1980-tallet og begynnelsen på 1990-tallet. Drift og vedlikehold kunne forstås fra den sentrale domstoladministrasjonen via telelinjer. Man slapp å reise rundt å rette på applikasjonene lokalt. Dette er også et vesentlig poeng med den nye løsningen

med tynne klienter. I denne forstand er det en stivhengig sammenheng mellom de siste to hendelsene.

8.4.1 En drifts- og vedlikeholdsstruktur blir til

Dersom man hadde valgt løsninger på en annen plattform enn det man gjorde i 1988, ville det fått konsekvenser for drift og vedlikehold. Hadde man satset på en *kombinasjonsløsning* av PCer og UNIX servere, måtte den sentrale domstoladministrasjonen eller domstolene selv bygget opp lokal kompetanse for drift og vedlikehold på en helt annen måte enn man har gjort til nå. Sannsynligvis ville det blitt for krevende for den enkelte domstol å selv sørge for slike lokale løsninger. I alle fall er det dette argumentet som fremholdes av den sentrale domstoladministrasjonen selv.⁴⁰³ Dessuten var UNIX-løsninger kraftige og stabile nok. Hovedinntrykket er at man i domstolene var fornøyd med de systemer og utstyr som kom. Systemene forble operative lenge. I alle fall fra midten av 1990-tallet skulle en forvente at PCen kom inn i domstolene i større skala enn den gjorde, men dette er forventninger ut fra PCens eksplosive utbredelse. Ut fra teknologiforståelsens juridiske innhold er det ikke forventningene til dette like klare, men også der kan autonomi og den hermeneutiske tradisjon koples til PC-teknologiens desentrale karakter og tekstproduserende egenskaper. Ikke minst er Lovdata tilpasset denne teknologien. Økonomisk effektive løsninger var et klart poeng for den sentrale domstoladministrasjonen. Løsningene måtte være fornuftige med tanke på de nødvendige investeringer i nytt utstyr og applikasjoner og drift og vedlikehold senere.

8.4.2 Struktur møter handling

Konsekvensene av denne hendelsen setter spor etter seg i den hendelsen som vi er vitne til i disse dagers innføring av tynne klienter. Standardisering av domstolens systemer fremholdes fortsatt som et sterkt argument. Og hvorfor er det et sterkt argument? Fordi det i lys av drifts- og vedlikeholdsapparatet som allerede eksisterer i RIFT virker rimelig. Man er innstilt på standardisering og sentral drift og vedlikehold, etter ti år med løsninger som har lagt opp til dette. I dagens «teknologisituasjoner» må aktørene forholde seg til denne vedlikeholdsstrukturen i sine handlinger. Hadde denne strukturen vært annerledes, for eksempel med desentrale drifts- og vedlikeholdsavdelinger rundt om, eller med innleie av teknisk støtte fra privat sektor, hadde de handlende aktører i dag hatt flere alternativer å velge i mellom. Da hadde ikke den teknisk sentraliserte løsningen med tynne klienter fremstått som det eneste «riktige» alternativet.

⁴⁰³ Jamfør avsnittet 7.1.

Vi har sett at domstolene i stor grad har hoppet over PCens eksplosive diffusjon i samfunnet for øvrig. Dette virker umiddelbart fornuftig i et drifts- og vedlikeholdsperspektiv. Når teknologiutviklingen nå er kommet dithen at tynne klienter kan fungere like bra som PCer for den enkelte domstolansatt, er det på tide med et nytt stort løft. PCen kunne funnet veien inn i domstolene hadde man hatt vedlikeholdsstrukturer og ressurser tilpasset slike løsninger. Domstolene er på mange måter den mest desentrale institusjonen vi har, konstitusjonelt sett. Hver domstolenhet er fristilt for instruksjon fra noe annen. Om en kunne forvente desentrale eller distribuerte IT-løsninger noe sted i offentlig sektor, skulle det være i domstolinstitusjonen. De informatiske strukturer stemmer dårlig med det konstitusjonelle innhold i domstolenes teknologiforståelse.⁴⁰⁴ EDB-innføringen bærer preg av å være en teknisk og ikke en informasjonsteknologisk implementering. IT-kompetanse, kunnskapselementet i teknologien selv, ikke fulgte med. Opplæring ble gitt, men dette var rettet mot den enkeltes arbeidssituasjon.

Som vi har sett er imidlertid denne drifts- og vedlikeholdsstrukturen i endring. Den sentrale domstoladministrasjonen flyttes til Trondheim. Kan dette endre drifts og vedlikeholdsstrukturene rundt domstolenes informasjonssystemer? I skrivende stund er det ikke mulig å forutse hva som skjer med RIFT og den øvrige sentrale domstoladministrasjonen.⁴⁰⁵ En kan tenke seg at mange ansatte velger å ikke flytte med til Trondheim. Kanskje kommer det nye informasjonsteknologer til, rekruttert NTNU? Hvilke endringer kan det ligge til rette for?

8.5 Entreprenørens handlingsrom

Domstolenes IT-historie er til dels preget av enkeltpersoners handlinger.⁴⁰⁶ Tydeligst har vi kanskje sett dette i forbindelse med etableringen av stiftelsen Lovdata. Tidlig i justissektorens teknologihistorie er det rettsinformatiske miljøet lite. Ved Universitetet i Oslo er Knut Selmer sentral i utviklingen og etableringen av Institutt for rettsinformatikk. Dette instituttet springer ut av Institutt for privatrett, der avdeling for EDB-spørsmål ble til på hans initiativ. Til dette miljøet kom Jon Bing og Trygve Harvold. Sistnevnte ble mot midten av 1970-tallet ansatt i Justisdepartementet sammen med den fjerde sentrale personen i domstolenes IT-historie, Jon Bonnevie Høyer. Etter å ha ledet det første ting-

⁴⁰⁴ Dette kan nyanseres, og drøftes, se 8.1.

⁴⁰⁵ Jmfør 2.3.3

⁴⁰⁶ Om handling, se avsnittet 5.2

lysningsprosjektet på Strømmen, ble Trygve Harvold ansatt ved Lovsamlingsfondets datakontor i 1979. Disse fire var nå spredt på tre institusjoner. Knut Selmer og Jon Bing ved Universitetet i Oslo, Jon Bonnevie Høyer i Justisdepartementet og Trygve Harvold i det som etter hvert ble Stiftelsen Lovdata.

8.5.1 Entreprenørene

Av de andre i denne gruppen og blant flere av respondentene for øvrig, karakteriseres Knut Selmer som en viktig person i domstolenes IT-historie. Han var professor ved Institutt for privatrett og senere dekanus ved Det juridiske fakultet. Selmer deltok i og hadde en rekke verv i flere styrer, blant annet i Lovsamlingsfondet, Lovdata og Datatilsynet. Av utdanning er han jurist, og han hadde en interesse for EDB tidlig. Han karakteriseres som åpen og lett å begeistre. Han stilte seg bak sine visjonære vitenskapelig ansatte og ga deres forslag akademisk tyngde. Han hadde dessuten et meget stort kontaktnett i det akademiske og politiske miljø.

Jon Bing var tidlig på 1970-tallet kanskje mest kjent som science fiction forfatter. Av utdanning var han jurist, og han ble ansatt først som vitenskapelig assistent ved institutt for privatrett. Senere steg han i gradene med doktoravhandling om jus og EDB. I dag er han instituttstyrer og professor ved institutt for rettsinformatikk. Bing var formann i European committee of legal data processing allerede på 1970-tallet, et forum for rettslige og domstoladministrative informasjonssystemer i regi av Europarådet.

Trygve Harvold tok i utgangspunktet en mastergrad i business administration i USA, før han jobbet som programmerer av operativsystemer for IBM maskiner et par år. Da han vendte hjem til Norge tok han i tillegg juridisk embetseksamen. Tidlig på 1970-tallet ble også han ansatt ved Institutt for privatrett. Han og Jon Bing utga i 1977 boken *Legal decisions and information systems*, en avhandling som fikk Kongens akademiske gullmedalje.⁴⁰⁷ Denne boken danner en del av grunnlaget for Lovdatas rettslige informasjonssystemer. Harvold har vært direktør i Lovdata siden opprettelsen i 1981.

Jon Bonnevie Høyer er utdannet jurist. Han ble ansatt første gang i Justisdepartementet allerede i 1970. Han kom tilbake til Justisdepartementet etter et par år hos Regjeringsadvokaten, og ble ansatt sammen med Trygve Harvold i Planseksjonens Kontor for administrativ utvikling. Bonnevie Høyer og Trygve Harvold jobbet sammen med utformingen av det første tinglysningssystemet ved Strømmen sorenskriverembete. Bonnevie Høyer var også sentral ved opprettelsen av Lovdata. Han markerte seg da han som leder for det såkalte Domstolprosjektet arbeidet med å få ned store restanser ved domstolene.

⁴⁰⁷

Jon Bing & Trygve Harvold 1977

8.5.2 Handlingsrom

Forklaringsmodellen i denne studien gir tilsynelatende lite rom for den individuelt motiverte handling. Denne studien har imidlertid avdekket at noen personer i flere hendelser er mer fremtredende enn andre. For de tre hendelsene som er vektlagt, er det i etableringen av Lovdata og EDB-innføringen i kjølvannet av tinglysningssprosjektet dette vises best. For innføringen av Tynne klienter er det vanskeligere å identifisere entreprenørene, men de finnes sikkert. I historiens lys vil de sikkert tre tydeligere frem.

Hvorfor er det slik at den juridiske rasjonalitet ikke er kommet til uttrykk i de domstoladministrative system i særlig grad? Og hvorfor ser det ut for at det motsatte er tilfellet med etableringen av Lovdata? En forklaring kan være at strukturene aktørene handler innenfor er forskjellige for de to hendelsene. Inntrykket er at Jon Bing og Trygve Harvold fikk stor frihet av professor Knut Selmer ved Institutt for privatrett. De to forskernes ideer ble forstått som viktige, og de ble oppmuntret til å forfølge sine akademiske interesser. Dette gav rom for den individuelle handling. Ideene om et sentralt rettslig informasjonssystem ble til.

Det rettsinformatiske miljøet ved Universitetet i Oslo var et juridisk miljø. De normativt forankrede begrunnelsene for et rettslig informasjonssystem hadde gode betingelser og vakte begeistring. Knut Selmer var med i Lovsamlingsfondets styre, og for Lovsamlingsfondet var dette interessante ideer.⁴⁰⁸ Vi så at Lovsamlingsfondet senere ansatte Trygve Harvold til å sette ideene ut i livet, mens Jon Bing fortsatte sin akademiske karriere.

Den storstilte EDB-innføringen noen år senere skjedde under andre betingelser. I denne hendelsen møtte de handlende aktører helt andre strukturer. Her var det økonomisk forankrede begrunnelser som hadde gjennomslag. 1980- og 1990-tallets reformklima i offentlig sektor var preget av mål- og resultatorientert logikk. De systemer som skulle implementeres måtte rettferdiggjøres overfor de bevilgende myndigheter. Tinglysningen ble en kjærkommen mulighet til å kombinere slike økonomiske begrunnelser med motiver om et informasjonsteknologisk løft for alle domstoler. Dette var individuelt motiverte handlinger. Jon Bonnevie Høyér utformet en modell for finansiering av EDB-innføringen i domstolene som man ikke hadde sett til da i justis-sektoren. Denne finansieringsmodellen sørget for finansiering av domstolenes overgang til dataalderen på slutten av 1980-tallet.⁴⁰⁹ Entreprenører i Justisdepartementet fant løsningen. Domstolene lå etter i teknologianvendelse i forhold til mange andre institusjoner, og tinglysningens generering av store inn-

⁴⁰⁸ Jmfør kapittel 6 og 7

⁴⁰⁹ Jmfør kapittel 6 og 7

tekter til staten ble koplet til en nødvendig storsatsing på EDB. Tekstbehandling fulgte denne satsingen, ellers var det lite å annet til den dømmende virksomheten. Dette kan forklares med at utgifter til slike informasjonssystemer ikke på samme måte kunne rettferdiggjøres i en kvantitativ reformlogikk.⁴¹⁰

Når den juridiske rasjonalitet i motsetning fikk gjennomslag i hendelsen Lovdata, kan det forklares med at entreprenørene der ikke måtte forholde seg til slike instrumentelle strukturer. Så lenge arbeidet med et sentralt rettslig informasjonssystem forble et akademisk prosjekt var det i alle fall økonomisk uavhengig. Kan hende noen så et økonomisk potensiale i dette arbeidet. Bly-satsen til trykking av lovsamlingen Norges lover ble slitt. Det finnes indikasjon på at det var i Lovsamlingsfondets interesse å finne en mer effektiv måte å produsere Norges lover på, slik at man fortsatt kunne bidra økonomisk til ulike aktiviteter ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Men da var det akademiske grunnlaget allerede lagt.⁴¹¹

Hver på sine måter har de fire entreprenørene i denne gruppen bidratt til domstolenes teknologihistorie. Knut Selmer var flink til å finne løsninger og skaffe kontakter innen det akademiske og politiske miljø. Han var selv sentral i Lovsamlingsfondets styre. Jon Bing og Trygve Harvold skapte et akademisk grunnlag for et rettslig informasjonssystem i Norge. Jon Bing fortsatte å bidra innenfor rettsinformatikken ved Universitetet i Oslo. Trygve Harvold gjennomførte de akademiske ideene med sin dels juridiske, informatiske og økonomiske bakgrunn. Jon Bonnevie Høyer var hele tiden støttespiller innenfor Justisdepartementet og statsadministrasjonen, og det er i stor grad hans fortjeneste at domstolene fikk et etterlengtet informasjonsteknologisk løft ved tinglysningsprosjektet.

8.5.3 Handlingsrom?

Med handling mener vi her den individuelt motiverte handling hos enkeltaktører i de hendelsene vi har satt fokus på. Men som vi var inne på i de teoretiske og metodiske drøftingene, forutsetter slike handlinger at der faktisk finnes handlingsrom.⁴¹² I avsnittet over har vi vist at våre entreprenører fant handlingsrom innenfor sine strukturer. Selmer, Bing og Harvold i lovdatahendelsen og Jon Bonnevie Høyer i tinglysningshendelsen. I lovdatahendelsen var aktørenes teknologiforståelse preget av andre mulighetsstrukturer enn i tinglysningshendelsen. Og vi har sett at dette kan belyse hvordan forskjellige verdier kom til uttrykk i teknologianvendelsen i de to hendelsene. Men vi kan

⁴¹⁰ Jamfør avsnittet 8.3.2

⁴¹¹ Jamfør avsnittet 7.3

⁴¹² Jamfør avsnittet 4.1 og avsnittet 5.2

betinge handlingene i lovdatahendelsen på flere måter innenfor det vi har kalt institusjonshypotesen.

Vi så at domstolene ikke har hatt eksplisitte kritiske innvendinger til den sentrale domstoladministrasjonens EDB-innføring. Vi forklarte dette med at den juridiske rasjonalitet ikke retter oppmerksomheten mot instrumentelle og strategiske sider ved informasjon og informasjonssystemer.⁴¹³ Der finnes en forklaring til: Dersom domstoladministrative systemer ikke oppfattes å være av direkte betydning for domstolenes kjerneverdier, kan informasjonsarbeid oppfattes som løst koplet til slike strukturer. Modernisering ved innføring av informasjonsteknologi kan oppfattes som en nødvendig men ikke vesentlig endring. *Nødvendig* fordi denne moderniseringen gir inntrykk av at domstolene henger med i den moderne tid. Dette skaper tillit i domstolenes omgivelser. *Ikke vesentlig*, fordi denne moderniseringen oppfattes som en ytre endring som ikke berører domstolenes kjerneverdier.⁴¹⁴ Dette skapte et handlingsrom for EDB-innføringen, til tross for at den bar med seg en sterkere styring fra den utøvende makt. Slik gav domstolenes teknologiforståelse en teknologianvendelse som for ettertiden tilsynelatende ikke er i samsvar med konstitusjonelle forutsetninger for domstolenes selvstendighet. Dette kan forklare hvordan en meget gammel og tradisjonsrik institusjon undergikk store forandringer på relativt kort tid.

Handlingsrommet ved Institutt for privatrett kan forklares på en annen måte. Universitetet i Oslo er også en gammel institusjon. Men en kan argumentere for at de institusjonelle kjerneverdiene fremelsker faglig mangfold og grensesprengende forskning. Nyskapning er i seg selv en verdi. Innenfor de ulike fagretninger finnes likevel forutsetninger som ligger mer fast. Det er rimelig å hevde at disse strukturene betinger den enkelte aktørs handlingsrom. Men som vi så, våre entreprenører arbeidet i et akademisk, juridisk miljø. Dessuten var der en professor og instituttstyrer som var meget interessert i forholdet mellom jus og EDB. De strukturene som møtte våre handlende aktører i dette miljøet var betingende, men neppe hemmende for deres konkrete interesser og handlinger.⁴¹⁵

Likevel finnes der mer overordnede strukturer enn de vi beskrev innenfor de enkelte institusjoner. For domstolinstitusjonen nevnte vi moderniseringen som en ytre forandring i forhold til institusjonaliserte omgivelser i 1980-tallets reformklima.⁴¹⁶ Modernisering var et poeng i seg selv. Hvordan spilte

⁴¹³ Jamfør avsnittet 8.1.4.

⁴¹⁴ Jamfør avsnittet 4.1.

⁴¹⁵ Jamfør avsnittet 7.3

⁴¹⁶ Jamfør avsnittet 8.2.3. Se også avsnittet 4.1

dette inn for våre handlende aktører i universitetsmiljøet på 1970-tallet? Vi kan ikke snakke om et moderniseringspress i samme forstand. Jon Bing og Trygve Harvold har gitt uttrykk for stor frihet i sitt arbeid. Vi kan imidlertid betrakte disse handlingene gjennom våre to andre hypoteser; samfunnshypotesen og teknologihypotesen. Interessen for å automatisere gjenfinning av juridiske tekster var en interesse som bredte om seg i USA og Europa tidlig på 1970-tallet. Den informasjonsteknologiske revolusjon skjedde det samme tiåret. Dette var også de store databasenes tid.⁴¹⁷

De handlende aktører hadde handlingsrom innenfor sine institusjonelle strukturer, men de var i tillegg en del av et samfunn som etter hvert tok i bruk datamaskiner på stadig flere områder. Selv om de fulgte sine akademiske interesser, kan det være rimelig å hevde at de var påvirket av 1970-tallets informasjonsteknologiske hendelser, der deres handlinger møtte strukturer utenfor «sine egne» institusjonelle grenser. Vi kan neppe kalle dette institusjonaliserte omgivelser. Disse strukturene betinget hele samfunnets handlingsrom. Her ser vi kanskje tydeligst hvordan samfunnsdifferensieringen og den påfølgende teknologiutviklingen slår inn i rettsinformatikken i Norge.⁴¹⁸ Eller sagt på en annen måte, dette kan forklare rettsinformatikkens tilblivelse som fag. Først etablert som Avdeling for EDB-spørsmål ved Institutt for privatrett, senere som eget institutt ved Universitetet i Oslo; Institutt for rettsinformatikk. Viktigste for denne studien er at slike ekstrainstitusjonelle strukturer påvirket teknologianvendelsen i rettspleien i Norge. Slike strukturer var med å konstituere aktørenes teknologiforståelse.

⁴¹⁷ Jamfør Kapittel 3

⁴¹⁸ Jamfør Kapittel 3

9. AVSLUTNING

Modellen i denne studien ble til med utgangspunkt i to dels motstridende grunnleggende antakelser i studiet av teknologi; sosialkonstruksjon og teknologideterminisme. Informasjonsteknologi har effekter på sine omgivelser. Hvilke effekter avhenger av hvordan organisasjoner forstår å anvende teknologi. Denne *teknologiforståelsen* er konstituert av noen forutsetninger.

Med utgangspunkt i problemstillingen, har ulike kategorier av forutsetninger blitt lagt på domstolenes teknologihistorie. I denne studien er domstolenes teknologiforståelse konstituert av *institusjonshypotesen, samfunnshypotesen og teknologihypotesen*. De tre hypotesene er informert av to teoretiske bidrag, nyinstitusjonell teori og teorien om den fortolkende jurist, og bakgrunnsmateriale om domstolenes og informasjonsteknologiens historie. I tråd med nyinstitusjonell teori danner disse uavhengige variablene til sammen domstolenes *handlingsgrunnlag for teknologianvendelse*.

Etter å ha etablert domstolenes teknologihistorie, kunne tre hendelser identifiseres. De tre hendelsene er etableringen av et sentralt rettslig informasjonssystem, EDB-innføringen i kjølvannet av tinglysingsprosjektet og innføringen av tynne klientløsninger. Hensikten med studieopplegget er å vise sammenhenger mellom grunnleggende organisatoriske forutsetninger og teknologianvendelse. Ved hjelp av teknologiforståelsen, konstituert av tre hypoteser, skal teknologianvendelsen som kommer til uttrykk i de tre hendelsene belyses. Vi avslutter denne fremstillingen med å oppsummere hovedtrekkene i teknologianvendelsen i de tre hendelsene, i lys av hver av de tre hypotesene.

9.1 Etableringen av Lovdata

9.1.1 Institusjonshypotesen

Etableringen av et sentralt rettslig informasjonssystem i Norge på begynnelsen av 1980-tallet var et informasjonsteknologisk uttrykk for den juridiske rasjonalitet. Dette systemet ble laget med utgangspunkt i juristens normative behov for oversikt over rettskildene. Lovdata er egnet til å gjenfinne relevante juridiske tekster i forhold til en foreliggende sak. Informasjonstjenestene er i samsvar med den rettsdogmatiske metodes definisjon av rettskilder. Lover, forskrifter, rettsavgjørelser, lovvedtak, lovforarbeider med mer er alle juridiske tekster som kan gjenfinnes i databasene.

Rettsikkerhetsverdien er en vesentlig del av domstolenes institusjonelle forutsetninger. Rettsikkerhet er en betingelse for rettsforvaltningens legitimitet. Dette er grunnleggende for domstolinstitusjonens og for det juridiske fellesskapets funksjon i rettsstaten. Rettsikkerhetsverdien kommer til uttrykk i Lovdata på flere måter. Stiftelsen fremstår som en troverdig og sikker leverandør av rettslig informasjon. De juridiske tekstene er tilgjengelige i fulltekst, og samlingen tekster dekker alle deler av jusen. Rettsikkerhetsverdien belyser også selve organiseringen av virksomheten. Stiftelsesformen ble valgt for å sikre at informasjonstjenestene ikke får slag side mot for eksempel forretnings- eller forvaltningsjus. Lovdata fremstår som et av de mest komplette rettslige informasjonssystemene i verden, i denne betydning. Rettsikkerhetens konstitusjonelle forankring kommer også til uttrykk i styrets sammensetning, der representanter fra det juridiske samfunns grunnpilarer er med.

Lovdata som informasjonsteknologisk løsning er et uttrykk for enteknologianvendelse som kan sees i sammenheng med domstolenes organisering. Det er konstitusjonelt bestemt at domstolene er uavhengig i Staten. Hver domstol er ikke underlagt instruksjon fra andre domstoler. Høyesteretts avgjørelser er presedensskapende for alle andre domstoler. Etter hvert har også lagmannsrettsavgjørelser fått større betydning som rettskilder. Slike avgjørelser er rettskilder for domstolene, og Lovdata er en sentral, uavhengig aktør som samler inn slike tekster, for så å effektivt distribuere dem raskt og effektivt ut til det juridiske samfunn.

Denne hendelsen skjedde utenfor domstolinstitusjonen selv. Aktørene møtte mulighetsstrukturer som gav rom for handlinger motivert av en juridisk rasjonalitet. Grunnlaget for etableringen av dette informasjonssystemet ble lagt ved Universitetet i Oslo, ikke innenfor den sentrale domstoladministrasjonens mer begrensede instrumentelle strukturer.

9.1.2 Samfunnshypotesen

Etableringen av et rettslig informasjonssystem kan også belyses av mer generelle forutsetninger enn de rent institusjonsspesifikke. Den generelle samfunnsdifferensieringen førte med seg økt saksmengde for domstolene og økt produksjon av rettsavgjørelser. Den økte spesialiseringen førte til at lovgiver produserer flere lover og forskrifter enn tidligere. Det normative behovet for oversikt over rettskildene ble ytterligere forsterket. Lovdata kan ses som teknologianvendelse for å imøtekomme denne generelle utviklingen.

Den informasjonsteknologiske revolusjon fant sted på 1970-tallet. Stadig flere prosesser ble automatisert ved hjelp av datamaskiner, og store databaser ble det etablert flere av dette tiåret. Den rettsinformatiske interessen bredte om seg i Europa og USA. I Norge oppstod et gryende miljø for jus og EDB.

Noen få personer hadde stor frihet til å utvikle rettsinformatiske systemer. Samfunnshypotesen viser oss at deres handlinger er i samsvar med generelle teknologiske utviklingstrekk og en økende interesse for å automatisere gjenfinning av rettsavgjørelser i flere land, særlig for de delene av jusen som genererte mange avgjørelser.

9.1.3 Teknologihypotesen

Informasjonsteknologi omfatter et kunnskapselement. Teknologi er læren om teknikker. I Lovdatahendelsen kan vi se at teknologianvendelsen er preget av hvilken kunnskap en forbinder med informasjonsteknologi. I domstolene og det juridiske samfunn for øvrig står den hermeneutiske tradisjon sterkt. Gjennom mange år har man utviklet en kunnskap om hvordan juridiske tekster kan organiseres. Allerede i 1876 finnes eksempler på henvisningsstrukturer i juridiske tekster. I Lovdata kan nøytrale strukturkoder og hypertext-strukturer sees som et uttrykk for slike henvisningsstrukturer. Lovdata er et tidlig eksempel på anvendelse av slik teknologi. Den allerede etablerte kunnskap om organisering av informasjon kan belyse dette.

Tross for at informasjonen i det rettslige informasjonssystemet er organisert etter bestemte gjenfinningsstrukturer, har studien ikke avdekket kritiske innvendinger mot dette. Inntrykket er at man i det juridiske samfunn har tillit til at gjenfinningsstrukturene er tilpasset den juridiske rasjonalitet, og at rettslig informasjon har en nøytral karakter innenfor denne rasjonalitetens rammer. De betingende faktorer disse strukturene representerer er ved første øyekast hemmende for den frie informasjonstilgang. Inntrykket er at disse strukturene, sammen med den juridiske rasjonalitet i brukernes teknologiforståelse, skaper rammer for anvendelse av informasjon i rettslig argumentasjon, som alle parter i det juridiske samfunn kan akseptere. Disse rammene ser ut for å oppfattes som sammenfallende med de rammer som regulerer fortolkningsrommet mellom den positivt gitte rett og gjeldende rett. Oppslutningen om Lovdata som rettslig informasjonssystem i det juridiske fellesskap kan belyses av dette. De predefinerte gjenfinningsstrukturer i Lovdatas databaser er nøytrale i et relativt forhold til normene for rettslig argumentasjon.

De samme mekanismene ser ut for å kunne belyse hvorfor det er en viss motstand mot å frigjøre alle ressursene i det sentrale rettslige informasjonssystem. I en juridisk teknologiforståelse er ikke de jevne borgere i stand til å finne sin rettsposisjon på grunnlag av informasjonen i databasene, fordi de ikke har juridisk trening eller kjenner til disse rammene som sikrer den rettslige informasjonens nøytralitet i rettsforvaltningen. En fortolkning av rettskildene utenfor slike rammer er ikke nøytral i forhold til det juridiske fellesskaps forståelse av den samme informasjonen.

Den juridiske rasjonalitet identifiserer det juridiske fellesskap i forhold til resten av samfunnet. En av forutsetningene for juristenes rolle som rettsforvaltere i samfunnet er legitimitet i det samfunnet de forvalter retten i. Lovdata som informasjonssystem inngir til tillit. Virksomhetens bredde og uavhengighet skaper troverdige og betryggende rammer overfor borgerne. Det juridiske fellesskaps rolle som rettsforvaltere i samfunnet kan belyse teknologianvendelsen representert ved Lovdata. Informasjonsteknologi kan forstås som hjelpemiddel i opprettholdelsen av legitimitet.

Lovdata er også en tekstintensiv virksomhet. I tillegg til gjenfinningsstrukturer og databaseteknologi, er tekstbehandling en forutsetning. Tekster produseres elektronisk i domstolene og hos lovgiver. Disse elektroniske tekstene går rett inn i Lovdatas systemer. Domstolene og det juridiske samfunns hermeneutiske tradisjon belyser hvordan informasjonsteknologi i sterk grad forbindes med tekstbehandlingssystemer.

9.2 Tinglysningshendelsen

I kjølvannet av tinglysningsprosjektet fikk domstolene sitt første informasjonsteknologiske løft på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet. Informasjonssystemene i domstolene selv gjenspeiler ikke på samme måte, som for Lovdatahendelsen, konstitusjonelle og juridiske forutsetninger. Mens Lovdatahendelsen skjedde utenfor domstolinstitusjonen, er Tinglysningshendelsen forbundet med teknologianvendelse i domstolene.

9.2.1 Institusjonshypotesen

Domstolene er en meget gammel institusjon. I flere hundre år har domstolenes kjerneaktivitet vært forbundet med produksjon og fortolking av juridiske tekster. Ved grunnloven ble konstitusjonelle forutsetninger for domstolene definert. Senere, på begynnelsen av det nittende århundret, etablerte domstolenes rolle seg i forhold til de øvrige sentrale statsinstitusjonene. Domstolinstitusjonen er fristilt, men Justisdepartementet har det overordnede administrative ansvaret. Det er den sentrale domstoladministrasjonen i Justisdepartementet og Rettsvesenets IT- og fagteneste som forestår domstolenes informasjonssystemer. I studiet av domstolenes teknologianvendelse spiller derfor den sentrale domstoladministrasjonen en rolle. Informasjonssystemene i domstolene må sees i sammenheng med begge disse aktørenes teknologiforståelse.

Foruten tekstbehandlingssystemet, kan alle systemene i EDB-satsingen tidlig på 1990-tallet karakteriseres som domstoladministrative systemer. Gjen-

nom saksbehandlingssystemet og vedlikeholdsstrukturene kom domstolene under sterkere innflytelse fra den sentrale domstoladministrasjonen. Innhenting av styringsinformasjon skjer blant annet ved at saksbehandlingssystemet genererer grunnlaget for beregning av antall stillinger og budsjettmidler i domstolene. Dette samsvarer med en mål- og resultatstyringslogikk. I lys av domstolenes teknologiforståelse, tuftet på rettssikkerhet og konstitusjonelle verdier, er dette en sterk kopling mellom den utøvende og dømmende makt. Denne teknologianvendelsen kan belyses med at i domstolenes teknologiforståelse er informasjonsteknologi forbundet med den hermeneutiske tradisjon og juridiske rasjonalitet. Domstolenes teknologiforståelse knytter an til informasjonsteknologiens egenskaper i forhold til rettslig argumentasjon og produksjon av gjeldende rett. I denne forståelsen har rettslig informasjon og informasjonssystemer en nøytral karakter, innenfor det juridiske fellesskap. Teknologiforståelsens innhold i denne forstand knytter ikke i samme grad an til en instrumentell forståelse av den samme teknologien.

Måten EDB-innføringen skjedde på illustrerer de institusjonelle betingelser for domstolene på den tiden. Den storstilte satsingen ble begrunnet med effektivitet, mens motivene dels var å heve den informasjonsteknikk standarden i hele domstolinstitusjonen. Mulighetsstrukturene aktørene i denne hendelsen handlet innenfor ga et handlingsrom begrenset av mål- og resultatstyrings logikk. Finansieringsmodellen og de informasjonssystemene som ble implementert må også ses i lys av dette. Justisdepartementets teknologiforståelse fulgte med i kjølvannet av en nødvendig modernisering av domstolinstitusjonen.

9.2.2 Samfunnshypotesen

De domstoladministrative systemene som ble innført rundt 1990 hadde til hensikt å effektivisere domstolene ut av en vanskelig situasjon, med store restanser og lang saksbehandlingstid. Belyst med domstolenes teknologiforståelse, var redusert saksbehandlingstid i tråd med rettssikkerhetsverdien. Her hadde domstolene og den sentrale domstoladministrasjonen felles interesser. Men domstolene hadde også et økende behov for rettslig informasjon, etter som rettskildene ble stadig mer omfattende. Dette behovet fant ikke sitt uttrykk i informasjonssystemene som fulgte tinglysningsprosjektet. Først de to til tre siste årene er Lovdatas tjenester en del av den sentrale domstoladministrasjonens informasjonssystemer lokalt. Dette kan ses i sammenheng med at Lovdata finner veien inn i domstolene gjennom advokatene. Sakførerene legger den rettslige argumentasjonen frem for dommerne. Domstolenes teknologiforståelse konstituert av det juridiske fellesskaps normer kan belyse dette. Innenfor det juridiske fellesskap er tilliten til den rettsdogmatiske metode stor. Enighet om fortolkninger av rettskilder innenfor det juridiske fel-

lesskap bestemmer den rettslige argumentasjonens gyldighet. På denne bakgrunn er advokatene som kanal for rettslig informasjon inn i domstolene akseptabel i forhold til rettssikkerheten og den juridiske rasjonalitet. Innenfor det juridiske fellesskaps normer er inntrykket at rettslig informasjon har en nøytral karakter.

Samfunnshypotesen impliserer også nettverkernes fremvekst som en del av og forutsetning for spesialisering og differensiering. Internett er det fremste uttrykk for det postmoderne informasjonssamfunn. Dets utbredelse og funksjon kjenner knapt noen grenser. Som informasjonsressurs omfatter Internett også rettslig informasjon. Forventningene til samfunnshypotesen har bare til en viss grad slått til i denne sammenhengen. Domstolene har først funnet frem til Internett de senere år.⁴¹⁹ Internetts flyktige karakter passer ikke med kravet om sikker og pålitelig informasjon i domstolenes teknologiforståelse. Dette kan belyse hvorfor Internett kommer sent inn i domstolenes informasjonssystemer.

9.2.3 Teknologihypotesen

Domstolene fikk tekstbehandlingssystemer med den store EDB-satsingen. Dette gjenspeiler domstolene som tekstintensiv institusjon. Domstolenes øvrige kunnskap om organisering av informasjon gjenspeiles ikke i særlig grad i informasjonssystemene i tinglysningshendelsen.

Teknologiforståelsen kan belyse de domstoladministrative systemer som teknologianvendelse til en viss grad. Denne teknologien har til hensikt å redusere saksbehandlingstiden, og dette er en del av rettssikkerhetsverdien. Det er viktig for domstolene å fremstå som en effektiv og pålitelig konfliktløser. Den juridiske rasjonalitet er knyttet til rollen som rettsforvalter, og kunnskap om disse rolleforventningene kan belyse hvorfor domstolene anvender teknologi som styrker institusjonens legitimitet i samfunnet.

Det var ingenting i veien for å etablere et mer sentralisert informasjonssystem for tinglysningen. Andre forvaltningsoppgaver ble flyttet ut av domstolene på langt tidligere og lagt til store sentraliserte registre. Tinglysningen ble imidlertid vurdert til å være viktig for domstolenes kontakt med befolkningen. Dessuten hadde tinglysningen en meget lang tradisjon i domstolene. Løsningen med fortsatt tinglysning lokalt i domstolene kan ses i sammenheng med disse to forutsetningene i domstolenes teknologiforståelse.

⁴¹⁹ Dette gjelder informasjonssystemene som er forestått av den sentrale domstoladministrasjonen. Det finnes tilgang til Internett rundt om gjennom lokalt anskaffede PCer. Internett er integrert i løsningen med tynne klienter som allerede er implementert i noen domstoler, og som skal implementeres i resten av domstolene den nærmeste tiden.

Den tekniske plattformen må også sees i sammenheng med den informasjonsteknologiske utviklingen på denne tiden. PCen var på full fart inn, men hadde sine svakheter. Minimaskinløsninger med UNIX-servere og terminaler ble valgt fordi det ble vurdert til å være stabilt og sikkert. I lys av konstitusjonelle grenser og desentral organisering, var løsningen med servere og terminaler lokalt i hver domstol en «riktig» løsning.

9.3 Tynne klienter

I disse dager innfører domstolene en ny teknisk plattform for sine informasjonssystemer. Dette er på flere måter en utvikling av domstolenes informasjonssystemer. Med denne løsningen får domstolene tilgang til en rekke standard kontorstøtteprogrammer, Internett og elektronisk post. Dette har tidligere bare vært tilgjengelig i PCens grafiske brukergrensesnitt.

9.3.1 Institusjonshypotesen

I Lovdatahendelsen så vi hvordan de konstitusjonelle verdier og den juridiske rasjonalitet materialiserte seg i et sentralt rettslig informasjonssystem. I tinglysningshendelsen var den samme teknologiforståelsen mindre egnet til å se de strategiske sider ved informasjonssystemene som ble innført. Institusjonshypotesen viser at dagens teknologihendelser påvirkes av de valg man gjorde i tinglysningshendelsen.

Denne stivhengigheten knytter seg først og fremst til drifts- og vedlikeholdsstrukturer. Det er gått rundt ti år siden man gjennomførte den til da største satsingen på informasjonsteknologi i domstolene. De løsningene man valgte la til rette for at den sentrale domstoladministrasjonen kunne forestå drift- og vedlikehold direkte i de lokale domstolenes informasjonssystemer gjennom telelinjer. Dette var en meget ressursparende løsning, muliggjort ved den teknologiske plattformen man valgte med terminaler og UNIX-servere. Domstolene tok aldri i bruk PCen i stor skala. Dermed ble det heller ikke utviklet drifts- og vedlikeholdsstrukturer for slike lokale løsninger.

Når man i dag skal satse på nytt, gir løsningen seg selv. For den sentrale domstoladministrasjonen er det best med et system som fortsatt kan vedlikeholdes sentralt, og som ute hos brukerne kan fungere like bra som PCer i nettverk. Denne stivhengige organisatoriske forutsetningen må betraktes som en del av domstolenes teknologiforståelse. Selv om en kan argumentere for at denne løsningen først og fremst er i den sentrale domstoladministrasjonens interesse, må domstolene forholde seg til de strukturer som er historisk etablert.

9.3.2 Samfunnshypotesen

De siste år har vi klare indikasjoner på at domstolene igjen ligger etter informasjonsteknologisk sett, slik de gjorde det før EDB-innføringen på slutten av 1980-tallet og begynnelsen på 1990-tallet. Informasjonssamfunnet kommer til uttrykk i informasjonssystemer overalt i samfunnet. Samfunnsdifferensieringen og spesialiseringen er kanskje mer fremtredende nå enn den var for ti år siden. Men domstolene er ikke i samme situasjon som de var det på 1980-tallet. I dag er saksbehandlingstiden for alle saker innenfor rimelige frister. Teknologiforståelsen i henhold til samfunnshypotesen kan ikke vise oss et press på domstolene på samme måte som i tinglysningshendelsen.

I kjølvannet av differensieringen i samfunnet og rettssystemet selv er mengden rettsavgjørelser og andre juridiske tekster er fortsatt økende. I arbeidet med det fremtidige saksbehandlingssystem ser det endelig ut for at det rettslige informasjonsbehov finner sitt uttrykk som en integrert del av Domstolsystem. I tillegg vil de nye systemene inkludere tilgang til Internett og elektronisk post.

9.3.3 Teknologihypotesen

Valget av teknologiske løsninger i satsingen på tynne klienter kan belyses ut i fra den allerede drifts og vedlikeholdsstrukturen, som vi har sett under institusjonshypotesen. Det er ikke like lett å se hvorfor denne teknologien velges ut i fra domstolenes særegne organisering og forhold til informasjon. PCens desentrale karakter og fleksible egenskaper er i dag forbundet med sikker og stabil teknologi, sammenliknet med teknologiutviklingen på begynnelsen av 1990-tallet. Valget av tynne klientløsninger må imidlertid ses i sammenheng med at selv om den tekniske løsningen er sentralisert, er den informasjonsteknologiske utviklingen kommet så langt, at konsekvensene for brukerne er annerledes, enn i stormaskin- og minimaskinløsningene. Overføringshastighet og båndbredde gjør at den enkelte domstolansatt ikke vil merke at maskinene lokalt er terminaler og ikke PCer.

Mye tyder på at rettslig informasjon vil bli en del av applikasjonen Domstolsystem.⁴²⁰ Slik får domstolenes hermeneutiske tradisjon og kunnskap om organisering av informasjon sitt uttrykk i det nye saksbehandlingssystemet. Bedre tekstbehandlingssystemer kan også sees i lys av dette. I tillegg vil man nå få tilgang til en rekke standard kontorstøtteprogrammer, som kan støtte dommerens arbeid.

⁴²⁰ Domstolsystem er det nye saksbehandlingssystemet som skal erstatte det gamle SAKS, når domstolene etter hvert innfører den nye tynne klientløsningen.

Innføringen av tynne klienter kommer når den teknologiske utviklingen har gjort denne løsningen sikker og funksjonell nok for domstolene. I forhold til de konstitusjonelle skillelinjer og domstolenes distribuerte organisering skulle en imidlertid forvente at den tekniske løsningen var desentral. Domstolenes teknologiforståelse kan i denne sammenheng like vel belyse de løsningene som kommer, fordi man tar sikte på å simulere desentralisering ved hjelp av applikasjoner og stor datakraft. Inntrykket er at domstolene er mest opp-tatt av den enkeltes arbeidssituasjon, og ikke i samme grad av de tekniske løsningene og informasjonsmodellens effekter på domstolinstitusjonen. Domstolenes teknologiforståelse er bare i begrenset grad knyttet til informasjonsteknologisk kompetanse. Kan hende domstolenes teknologiforståelse ikke er egnet til å se slike effekter. Informasjonsteknologi forstås først og fremst i forhold til den hermeneutiske tradisjon.

9.4 Kommentarer til studieopplegget

9.4.1 Studiens formål

Formålet med studien er todelt. Første del av problemstillingen etterspør den teknologianvendelsen som har funnet sted i domstolene i Norge. Dette er redegjort for, med fokus på de tre mest markante hendelsene i domstolenes teknologihistorie. Det empiriske materialet er ikke egnet til å si noe om teknologianvendelsen rundt om i de nesten hundre domstolenhetene spesielt.

Dette har konsekvenser for det andre formålet med studien, som er å belyse teknologianvendelsen i disse tre store hendelsene. Vi har gitt teknologiforståelsen innhold fra demokratiteori og historisk litteratur om domstolene, i tillegg til respondentenes beretninger. Teknologiforståelsen kunne vært kartlagt med større vekt på informanter fra domstolene selv. Da ville en kanskje kunnet avdekke andre elementer og nyanser i domstolenes forståelse av teknologi, og teknologianvendelsen ville stått i et annet lys. Konsekvensene av det opplegget som er gjennomført er at vi bare kan belyse domstolinstitusjonens teknologianvendelse på samfunnsnivå. Det empiriske grunnlaget er av en slik karakter at forklaringene til dels er løst koplet til de enkelte domstolenhetenes teknologiforståelse og teknologianvendelse.

I tillegg har studiens formål vært å etablere en modell for studiet av teknologi. Dette er et mål som kommer i tillegg til de funn vi har redegjort for ved hjelp av modellen. Forklaringen modellen med tre kategorier av uavhengige variabler, en mellomliggende nyinstitusjonell handlingslogikk og teknologianvendelse som avhengig variabel har vist seg egnet til å belyse problemstillingen i

denne studien. I alle de tre hendelsene kan modellen gi innblikk i hvordan institusjonelle, samfunnsmessige og informasjonsteknologisk faktorer henger sammen med domstolenes teknologianvendelse. Inntrykket er at modellens forklaringskraft først og fremst er avhengig av det empiriske materialet. Modellens hensikt har vært å gi innsikt i domstolenes teknologihistorie. Selv om modellens sammenhenger er formulert som hypoteser, er denne studien en eksplorative – ikke en hypotesetestende studie, i deduktiv forstand.

Forsøket på å nærme seg studiet av informasjonsteknologi i domstolene med statsvitenskapelige og organisasjonsteoretiske modeller oppleves som risikabel på flere måter. Det knytter an til kunnskapsfelt som den statsvitenskapelige tradisjon i Norge ikke har befattet seg mye med. Det ene er domstolene som institusjon med det juridiske kunnskapstilfang dette impliserer. Informasjonsteknologi impliserer et annet stort kunnskapstilfang. Med fare for å trå feil, har denne studien vært et forsøk på å kombinere flere store fagfelt. Det kan neppe være tvil om at det for statsvitenskapen er mye som gjenstår i forståelsen av de mekanismer som her er forsøkt belyst.

9.4.2 Nyinstitusjonell teori i studiet av informasjonsteknologi

Nyinstitusjonell teori har vist seg egnet for denne oppgaven, forutsatt noen betingelser. Teorien i denne studien er forsøkt anvendt med oppmerksomheten rettet mot grunnleggende vitenskapelige forutsetninger. Teoriens vektlegging av orden gir ikke aktørene handlingsrom, selv om den delvis kan vise hvordan endringer løst koplet til institusjonens kjerneverdier kan skje uten motstand. Slike endringer fremholdes imidlertid som ikke vesentlige endringer for institusjonen. Den individuelt motiverte handling kommer i skyggen av felles delte forutsetninger. Vi har sett at domstolenes teknologihistorie dels er preget av enkeltaktørers handlinger. Inntrykket er at disse aktørene bevisst søkte etter handlingsrom for å virkeliggjøre sine visjoner. Dette gjelder spesielt for lovdatahendelsen og tinglysningshendelsen. I denne studien har vi forsøkt å innlemme den individuelt motiverte handling i den nyinstitusjonelle handlingsdynamikk; logic of appropriateness.

Utenfor institusjonens grenser finnes strukturer som våre aktørers handlinger til en viss grad samsvarer med. Teknologeutviklingen og samfunnsdifferensieringen er sammenfallende med den gryende interessen for jus og EDB i lovdatahendelsen. Teknologivalg i tinglysningshendelsen er sammenfallende teknologeutviklingen på den tiden. Det samme gjelder valget av tynne klientløsninger, senere. Teknologeutviklingen og samfunnsdifferensieringen er strukturer utenfor institusjonens grenser. Det gir ikke mening å bare kople disse til domstolenes institusjonaliserte omgivelser. Denne studien prøver å ta hensyn til slike ekstrainstitusjonelle forklaringer av domstolinstitusjonens

teknologianvendelse, for å komplettere nyinstitusjonalismens forklaringer innenfor rammene av institusjonen og institusjonaliserte omgivelser.

Teorien har for øvrig passet undersøkelsesopplegget på flere måter. Den innlemmer mange typer forklaringer, noe som har vært befriende i den eksplorative stilen studien representerer. Ved å tøye teoriens grenser mot individets handling og mot bredere strømninger i samfunnet, har den evnet å belyse problemstillingen.

Den juridiske rasjonalitet i teorien om den fortolkende jurist, har mange likhetstrekk med logic of appropriateness. Identiteter, forklaringsmåter og kapabiliteter i nyinstitusjonell teori har paralleller til hvordan den juridiske rasjonalitet er konstituerende for det juridiske fellesskap. Den juristskapt virkelighet og den rettsdogmatiske metode konstituerer en «juridisk» handlingsdynamikk. Teorien om den fortolkende jurist har finstilt det nyinstitusjonelle fokus i de sammenhenger det juridiske fellesskaps særtrekk har vært av betydning for studien.

Begge disse teoriene egner seg dessuten i en hermeneutisk tilnærming. Det fortolkende element fremheves ved at institusjonell handling er et resultat av en handlingslogikk som konstitueres av forutsetninger. Teknologiforståelse er denne studiens begrep for denne handlingsdynamikken, for å signalisere at fokus er på teknologianvendelse i teknologisituasjoner. Teoriene viser også hvordan to i utgangspunktet motstridende forutsetninger i studiet av teknologi; teknologi som sosialt konstruert og teknologideterminisme, til dels er måter å fortolke informasjonsteknologi på.

9.5 Epilog – Gjøkungen⁴²¹

Enten vil (I) moderne teknologi påvirke til endring av domstolene, eller så vil (II) teknologien tas i bruk på domstolenes premisser, eller (III) så er domstolenes teknologianvendelse en kombinasjon av disse to hypotesene

Sosialkonstruksjon (II) og teknologideterminisme (I) i studiet av informasjonsteknologi er to faktorer i det samme årsaksforhold. Informasjonsteknologiens determinerende effekter avhenger av hvilken kunnskap en knytter til teknikkene denne teknologien omfatter.

⁴²¹ Dette avsnittet forholder seg til noen trekk i domstolenes teknologianvendelse, i lys av innledningen i kapittel 1. Caset fungerer her som illustrerende som ikke direkte kan settes i sammenheng med de empiriske funn.

Informasjonsteknologiens egnethet til automatisering av prosesser og registrering av informasjon fører lett til at den forbindes med oppgaver som lar seg automatisere. For organisasjoner kan dette dreie seg om automatisering av rutiner og registrering av informasjon i saksbehandlingssystemer, regnskapssystemer og generering av statistikker og styringsinformasjon.

Prosesser som ikke lar seg automatisere, fordi det ikke er ønskelig å uniformere og standardisere hensyn av verdimeessig karakter, eller der beslutninger krever menneskets intelligens på andre måter, kan likevel støttes av informasjonssystemers fremste egenskap: Organisering av informasjon. Vi har sett at domstolenes informasjonssystemer representerer begge disse to typene av systemer. De domstoladministrative systemer kan karakteriseres som automatiserings- og registreringssystemer. Lovdata er den andre typen informasjonssystem. Lovdata organiserer store mengder informasjon, og er en ressurs i den kompliserte prosessen det er å finne gjeldende rett.

Den første typen systemer passer i stor grad inn i en mål- og resultatstyringslogikk. Oversikt over produksjon og resultater kan fortløpende sammenliknes med virksomhetens mål. Saksbehandlingssystemer kan utformes på en slik måte at bestemte oppgaver bare kan utføres i en bestemt rekkefølge. I en instrumentell forståelse kan informasjonssystemer påvirke menneskers handlinger til mest mulig effektiv målforfølging.

Brukerne kommer i kontakt med informasjonssystemet i den daglige arbeidssituasjonen gjennom terminalens skjerm bilde; informasjonssystemets ansikt. Kan hende oppleves terminalen som fin å jobbe med. Kan hende den oppleves annerledes enn den forrige terminalen. Eller kanskje er den et første skritt fra velkjente, manuelle rutiner og inn i en ny arbeidssituasjon. Det nye oppleves som bedre. En gjøkunge finnes bak informasjonssystemets vindu. Den spiser overflødige ressurser, og er informasjonssystemets determinerende effekt. Den er ikke synlig for brukerne.

Den er synlig for de som utviklet informasjonsmodellen. Dens egenskaper ble laget med hensikt. Informasjonssystemets effekter på organisasjonen kommer gjennom terminalene selv, men de kommer også en annen vei. Tildelingen av ressurser blir justert. For den enkelte bruker merkes kanskje et økt arbeidspress. På en avdeling der det før jobbet tre er de bare to. Det blir mindre tid til å reflektere, fordi tempoet er høyere; flere saker behandles på kortere tid. Kanskje kvaliteten endres? Informasjonssystemets determinerende effekter er konstruert bortenfor terminalene.

Den andre typen informasjonssystemer er tilsynelatende under brukernes kontroll. Informasjonsinnhenting til kompliserte beslutninger er tilrettelagt i et informasjonssystem som er tilpasset arbeidsprosessen. Systemet er ikke et system for automatisering, men et beslutningsstøttesystem for organisasjonens

kjerneaktivitet. Den relevante informasjonsmengden er større enn den enkelte bruker kan holde orden på i sitt eget hode. Informasjonen er strukturert slik at den er enklere å finne frem i; det er enklere å finne akkurat den informasjonen som kan danne grunnlaget for en selvstendig beslutning. Systemets effekt kan like gjerne være økt uniformitet, som mangfold og kreativitet.

Også i dette systemet finnes usynlige informasjonsmodeller. Strukturene som binder sammen noen deler av informasjonen, og ikke andre, bestemmer hva brukerne finner til sitt beslutningsgrunnlag. Bak begreper som fritekstsøking og nøytrale strukturkoder finnes en betingende rasjonalitet. Det som fremstår som nøytral informasjon, er det ikke likevel. Men hensikten til systemutviklerne er ikke å styre brukerne til bestemte handlinger. Brukernes handlinger er allerede betinget av den samme rasjonalitet som informasjonssystemet selv er bygget på. Derfor er de predefinerte tunnelers determinerende effekter akseptable for brukerne. Men kan en fritekstdatabases gjenfinningsstrukturer være speilbildet av alle tenkelige informasjonskonstellasjoner innenfor denne logikken? Utenfor datamaskinen blir virkelighetens koplinger mellom informasjon til når de oppdages som relevante. I en database er de predefinert.

Begge systemtypene har effekter på brukerne. Systemenes krav er sosialt konstruerte. Det ene innenfor en automatiserings- og produksjonslogikk; en mekanistisk teknologiforståelse, der representasjon, formalisering og kontroll er betingende elementer. Det andre innenfor en logikk forankret i en romantisk teknologiforståelse, der fortolkning, kaos og endring er betingende elementer.⁴²²

Domstolenes teknologihistorie må forstås i lys av en historisk institusjonell kontekst. Informasjonsteknologiens effekter er *teknologiforståelsens* krefter, betinget av forutsetninger innenfor domstolinstitusjonen selv, samsfunnsutviklingen og teknologiutviklingen. De institusjonelle verdiers betydning er iøynefallende. Teknologideterminisme er det man «velger» å tro på. Vi skriver «velger», for voluntarismen er på visse betingelser. Det er fristende å kalle forestillinger om teknologi for institusjonell teknologideterminisme.

Hal og The Matrix representerer noe mer. Informasjonssystemer har ennå ikke fått selvstendig vilje.⁴²³ Teknologiens «blinde» krefter i en pessimistisk, postmoderne forestilling, hører fortsatt best hjemme i science fiction; i film og litteratur.

⁴²² Jamfør Bo Dahlbom & Lars Mathiassen 1993.

⁴²³ Jamfør 1.1

LITTERATUR

- Abrams Philip 1982: *Historical Sociology*. Ithaca, New York: Cornell University Press
- Alexander, J. 1982: *Theoretical Logic in Sociology*. Berkeley: University of California Press
- Allison, Graham T. 1969: «Conceptual Models and The Cuban Missile Crisis», i *The American Political Science Review* (s. 689-718) nr.3, vol. LXIII. Harvard University
- Andenæs, Johs. 1998: *Statsforfatningen i Norge*. 8. Utgave. Oslo: Tano Aschehoug.
- Andersen, Benedicte 1990: Reformprosesser i domstolene – en studie av domstolaktørenes verdier og virkelighetsoppfatninger. LOS-rapport 1990:3. Bergen: Norsk senter for ledelse, Organisasjon og styring (LOS).
- Andersen, Benedicte m.fl. 1990: Domstolene som institusjoner: Reformforslag, verdier og situasjonsoppfatninger. LOS-senter Notat 90/21. Bergen: LOS
- Andersen, Erling S. 1996: *Systemutvikling*. Bekkestua: NKI Forlaget.
- Andersen, S. 1997: *Casestudier og generalisering: Forskningsstrategi og design*. Oslo: Fagbokforlaget
- Arild Haraldsen 1998: *IT på norsk. Strategisk bruk av IT*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Badie, Bertrand & Birnbaum, Pierre 1983: *The sociology of the State*. Oversatt til engelsk av Arthur Goldhammer. Chicago, USA: The University of Chicago Press.
- Bátora, Jozef 1999: Diplomacy in the information age: Information technology as a driving force of institutional change. Thesis for the degree Master of Philosophy in Public Administration. Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap
- Beck, U. 1992: *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications
- Becker, Howard & Ragin, Charles 1992 (red.): *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. New York, USA: Cambridge University Press.
- Bernt, Jan Fridthjof & Doublet, David Roland 1996: *Juss, samfunn og rettsanvendelse*. 2. opplag 1998. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Bijker, Wiebe E. 1992: «The Social Construction of Fluorescent Lighting, or How an Artifact Was Invented in Its Diffusion Stage» i Bijker & Law:

- Shaping Technology/ Building Society*. Cambridge, Massachusetts, London, England: MIT Press
- Bing, Jon 1982: «Konsekvenser av økt bruk av edb i rettslige kommunikasjonsprosesser». *Data*, nr 7/8 – August 1982:50-58
- Bing, Jon & Harvold, trygve 1977: *Legal Decisions and Information Systems*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bing, Jon 1982: «Informasjonssystemer for Trygderettens kjennelser». *CompLex* nr 7/82. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bing, Jon 1982: *Rettslige kommunikasjonsprosesser*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bing, Jon 1984: *Boken er død! Leve Boken!* Oslo: Universitetsforlaget.
- Bing, Jon m.fl. 1976: «Kontrollert forsøk i tekstsøking på trygderettens kjennelser». NORIS (8) I. *Jus og EDB:18*. .
- Brunsson, Nils og Olsen, Johan P. 1993: *The reforming organization*. London, New York: Routledge
- Buland, Trond 1996: Den store planen. Norges satsing på informasjonsteknologi 1987-1990. STS rapport nummer 27. Avhandling for doktorgraden. Trondheim: Senter for teknologi og samfunn.
- Callon, Michel 1987: «Society in the making: The study of technology as a tool for social analysis», i Wiebe E. Bijker, m.fl. (Red.): *The social construction of technological systems. New directions in the sociology and history of technology*. Cambridge, Mass., London, England: MIT-Press
- Castells, Manuel 1996: *The rise of the network society*. Oxford, UK og Massachusetts USA: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel 1997: *The power of identity*. Oxford, UK: Blackwell Publishers Inc.
- Cato Wadel 1990: *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*
- Christensen, Tom 1993: *Virksomhetsplanlegging*, Oslo: Tano
- Cook, T. & Campbell, D. T. 1979: *Quasi-experimentation*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Dahlbom, Bo & Mathiassen, Lars 1993: *Computers in Context – the philosophy and practice og systems design*. Cambridge Massachusetts: Blackwell Publishers.
- DiMaggio, P. J. 1991: «Constructing an Organizational Field as a Professional Project: U.S. Art Museums, 1920-1940». I DiMaggio, P. J. & Powell W. W. 1991 (red): *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: Chicago Press
- Domino, John C. 1997: «The adoption of Court Technology in the Texas Trial Courts». *The Justice System Journal*, Vol. 19, nr. 3, s245-266

- Doublet, David Roland 1995: *Rett, vitenskap og fornuft*. Bergen: Alma Mater forlag.
- Daae, Morten 1991: *Lovdata – historie, lov- og forskriftssystem*. Oslo: Tano
- Egeberg, M. 1984: *Organisasjonsutforming i offentlig virksomhet*. Oslo: Tano Aschehoug/Tanum-Nordli
- Eriksen, Erik Oddvar 1986: «Organisasjonsteori og handlingsrasjonalitet», *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, 2, s. 108-119.
- Eriksen, Erik Oddvar 1993: *Den offentlige dimensjon*. Oslo: Tano
- Gilje, Nils & Grimen, Harald 1993: *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gottschalk, Peter 1998: *Content Characteristics of Formal Information Technology Strategy as Implementation Predictors*. Oslo: Tano
- Graver, Hans Petter 1986: *Den juristskapte virkelighet*. Oslo: Tano
- Groth, Lars 1997: *Building organizations with information technology*. Bergen: Norges Handelshøyskole
- Hagedal, Morten 2000: «Norwegian report». Paper lagt frem på European Seminar on Court Technology, 29.-30. september 2000. Bologna.
- Hagedal, Morten 2000: IT in the Norwegian Courts – a practical approach. Paper i National Programme for Information Technology and Law (ITER). Lagt frem Leiden i Nederland 27. mai 2000
- Haraldsen, Arild 1999: *Den forunderlige reisen gjennom datahistorien*. Oslo: Tano Aschehoug
- Harper, Douglas 1992: «Small N's and community case studies», i Howard Becker og Charles Ragin 1992 (red.): *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*. New York, USA: Cambridge University Press.
- Held, David 1996: *Models of Democracy*. 2nd. edition. Cambridge: Polity Press.
- Hellevik, Ottar 1988: *Introduction to causal analysis.*, Oslo: Universitetsforlaget
- Herberger, Maximilian 1998: «Applications of information technology in the legal field: Successes, failures and priorities for the future», i *Changes in Law and information technology: Policies, strategies and people*. Fra 26th Colloquy on European Law, Stockholm, 18.-20. juni 1996. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Høyer, Rolf 1992: «Informasjonsteknologien som kulturfaktor», i Rolf Høyer (red.) 1992: *EDB på norsk*. Oslo: Tano AS (reprodusert i 1995, Oslo: Pensumtjenesten AS
- Kalberg, S. 1979: «Max Webers Types of Rationality: Cornerstones on the Analysis of Rationalization Processes in History». *American Journal of Sociology*, 85:1145-1179.

- Krasner, S. 1988: «Sovereignty: An Institutional Perspective». *Comparative Political Studies*, (1): 66-94.
- Læg Reid, Per & Olsen, Johan P. (red.) 1993: *Organisering av offentlig sektor*. Oslo: Tano
- Læg Reid, Per 1993: Tendensar i utviklinga av offentlig sektor, LOS-senternotat 92/37
- Magnussen, Anne Mette 2000: Justisdepartementet og domstolene. Stabil relasjon i endring. En studie av Justisdepartementets policy overfor domstolene i etterkrigstiden. Arbeidsnotat. Bergen.
- Magnussen, Anne-Mette 1991: Reformforslag i Domstolene: Effektivisering eller administrativt hærverk?. LOS-senternotat 91/14. Bergen: LOS-senteret
- March, James G. & Olsen, Johan P. 1995 : *Democratic Governance*. New York: The Free Press
- March, James G. 1994 : *A primer on decisionmaking*. New York: The Free Press
- Mathisen, Kim J. 1998: «Kunnskap og erfaring alltid en ressurs? – En studie av Rikstrykdeverkets TRESS 90-prosjekt og Skattedirektoratets FLID-prosjekt», hovedfagsoppgave. Bergen: Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap
- Morgan Gareth 1998: *Organisasjonsbilder*. Oslo: Universitetsforlaget
- Offe, C. 1988: «Challenging the boundaries of institutional politics: social movements since the 1960's» i Maier, C. (red.): *Changing Boundaries of the Political*. Cambridge: Cambridge University Press
- Olsen, Rita D. 1998: Systemutvikling som samarbeid. En studie av hvordan informasjonsteknologi (IT) kan bidra til å forklare fremveksten av nye samarbeidsrelasjoner og organisasjonsformer mellom offentlig og privat sektor. Hovedfagsoppgave. Bergen: Institutt for Administrasjon og organisasjonsvitenskap
- Ragin, Charles C. 1987: *The comparative Method. Moving beyond qualitative and quantitative strategies*. Berkeley & Los Angeles, USA: University of California Press.
- Ravneberg, Bodil 1997: Sosial konstruktivisme og definisjoner av handikap. Obligatorisk innlegg i vitenskapsteori til dr.polit. graden. Notat nr. 41. Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap
- Rolf Høyér 1992: «IT-strategier for det norske samfunn – datapolitikk.», i Rolf Høyér (red.) 1992: *EDB på norsk*. Oslo: Tano AS (reprodusert i 1995, Oslo: Pensumtjenesten AS).
- Røvik, Kjell Arne 1998: *Moderne organisasjoner. – Trender i organisasjonstanken ved årtusenskiftet*. Bergen: Fagbokforlaget

- Sclove, Richard E. 1995: *Democracy and technology*. New York: The Guilford Press.
- Scott, W. Richard 1981: *Organizations: Rational, natural and open systems*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall
- Scott, W. Richard 1995 : *Institutions and organizations*. Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc.
- Sejersted, Francis 1998: Information technology in its cultural setting (or the impact of society on information technology). Arbeidsnotat. Paper lagt frem på konferansen «The impact of information technology on society», ved Høyteknologisenteret i Bergen, 29.-30. september 1997. Oslo: Senter for teknologi og menneskelige verdier (TVM), Universitetet i Oslo
- Sejersted, Francis 1998: *Teknologipolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Selmer, Knut S 2000: «Lovdata i Søkelyset». *Norsk juridisk tidsskrift*. Nummer 2000:4
- Skocpol, Theda 1984: «Emerging Agendas and recurrent Strategies in Historical Sociology», i T. Skocpol 1984 (red.): *Vision and Method in Historical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stanfield, Allison 1998: «Cyber Courts: Using the Internet to assist Court Processes». *Computer Network and ISDN Systems*. Nr. 30, side 559-566
- Sulkunen, Pekka 1997: «The New Consumer Society – Rethinking The Social Bond», i Pekka Sulkunen m.fl. (red.): *Constructing The New Consumer Society*. London: Macmillian Press LTD.
- Sørgaard, Pål m.fl. 1997: *IT i offentlig sektor: Ny hverdag med ny teknologi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Thomas S. Kuhn 1996: *Vitenskapelige revolusjoner*. Oversatt av Torhild Berg og Lars Holm-Hansen. Oslo: Spartacus
- Thorsvik, Jan Einar 1991: *Politikk og marked*. Oslo: Bedriftsøkonomemes forlag
- Tommy Tranvik, Michael Thompson og Per Selle 1999: Doing Technology (and Democracy) the Pack-Donkey's Way: The technomorphic Approach to ICT Policy. Rapport nummer 9 i Makt- og demokratiutredningen. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998-2003.
- Tranvik, Tommy 1998 : «Hva skal staten gjøre i cyberspace?», LOS-senter rapport 9802. Bergen: LOS-senteret
- Tranvik, Tommy 2000: Hvorfor informasjon og kommunikasjon er mer enn IKT. *Rett & slett*. 2000. Oslo: Domstolavdelingen, Justisdepartementet.
- Venkatraman, V. 1994: «IT-Enabled BusinessTransformation: From Automation to Business Scope Redefinition» i *Sloan Management Review*. Winter.

TIDLIGERE UTGITT I COMPLEX-SERIEN

CompLex er Institutt for rettsinformatikk's skriftserie. Serien startet i 1981, og det har blitt utgitt mer enn hundre titler. Bøkene i CompLex-serien kan bestilles fra GnistAkademika (se bestillingsskjema bak i boken eller www.gnist.no).

2002

- 1/02 Koblingshandel og forholdet til fysisk og teknologisk integrasjon i relasjon til EØS-avtalens art.54(d)**
Ole Jacob Garder NOK 180,-
- 2/02 To opphavsrettslige arbeider:
Bjarte Aambø – Opphavsrettslige rettsmangler
Erlend Rignes Efskind – Skjermbildets rettslige natur**
Aambo / Rignes Efskind..... NOK 201,-
- 3/02 Arbeidstakeroppfinnelser ved universiteter og høyskoler. Innstilling fra et utvalg oppnevnt av universitets- og høyskolerådet 31 januar 2000. Avgitt til universitets- og høyskolerådet i oktober 2001**
..... NOK 213,-
- 4/02 Utøvende kunstners direkteoverføringer på Internett – med hovedvekt på kringkastingsbegrepet**
Irina Eidsvold Tøien..... NOK 225,-
- 5/02 Administrasjon av radiofrekvensspekteret. Rettslige problemstillinger knyttet til telemyndighetenes forvaltning av frekvensressursene**
Øyvind Haugen..... NOK 177,-
- 6/02 Overføring av personopplysninger til tredjeland. Kravet til tilstrekkelig beskyttelse etter EU-direktivet om personvern art. 25**
Mona Naomi Lintvedt og Christopher J. Helgeby.....198,-

- 7/02 **Digitale mellomledds ansvar for videreformidling av ytringer. E-handelsdirektivet art. 12-14**
Just Balstad.....186,-
- 8/02 **Platekontrakten. Eksklusive overdragelser av utøverens rettigheter til eksemplarframstilling og spredning**
Øyvind Berge.....237,-
- 9/02 **Varemerkerettslige konflikter under .no. I hvilken grad kan registrering og bruk av et domenenavn medføre inngrep i en varemerkerett? Hvordan løses konflikter under .no i dag, og hva kan være en mer hensiktsmessig tvisteløsningsmekanisme i fremtiden?**
Silje Johannessen192,-
- 10/02 **Vegard Hagen – Pekeransvar. Spørsmålet om ansvar for publisering av pekere på verdensveven (World Wide Web)**
Hans Marius Graasvold – Pekeransvaret. Straffe- og erstatningsansvar for publisering av pekere til informasjon på Internett
Vegard Hagen / Martin Grasvold.....234,-
- 11/02 **Personopplysningsloven § 7. En analyse av forholdet mellom personvern og yttingsfrihet slik det er uttrykt i personopplysningsloven § 7**
Karen Elise Haug Aronsen.....198,-
- 12/02 **Databasevern. Sui generis-vern av sammenstillinger etter gjennomføringen av databasedirektivet i åndsverkloven § 43**
Lisa Vogt Lorentzen.....210,-
- 2001**
- 1/01 **Internet and Choice-of-Law – The International Sale of Digitised Products through the Internet in a European Context**
Peter Lenda..... NOK 275,-
- 2/01 **Internet Domain Names and Trademarks**
Tonje Røste Gulliksen NOK 227,-

- 3/01 **Internasjonal jurisdiksjon ved elektronisk handel – med Lugano-konvensjonen art 5 (5) og elektroniske agenter som eksempel**
Joakim S. T. Øren NOK 204.-
- 4/01 **Legal issues of maritime virtual organisations**
Emily M. Weitzenböck..... NOK 164.-
- 5/01 **Cyberspace jurisdiction in the U.S. – The International Dimension of Due Process**
Henrik Spang-Hanssen..... NOK 685.-
- 6/01 **Norwegian border control in a Europe without Internal Frontiers – Implications for Data Protection and civil liberties**
Stephen Kabera Karanja..... NOK 252.-

2000

- 1/00 **Klassikervernet i norsk åndsrett**
Anne Beth Lange..... NOK 268.-
- 2/00 **Adgangen til å benytte personopplysninger. Med vekt på det opprinnelige behandlingsformålet som begrensingsfaktor**
Claude A. Lenth NOK 248.-
- 3/00 **Innsyn i personopplysninger i elektroniske markedsplasser.**
Line Coll..... NOK 148.-

1999

- 1/99 **International regulation and protection of Internet domain and trademarks**
Tonje Røste Gulliksen NOK 248.-
- 2/99 **Betaling via Internett**
Camilla Julie Wollan..... NOK 268.-
- 3/99 **Internett og jurisdiksjon**
Andreas Frølich Fuglesang & Georg Philip Krog NOK 198.-

1998

- 1/98 **Fotografiske verk og fotografiske bilder, åndsverkloven § 1 og § 43 a**
Johan Krabbe-Knudsen..... NOK 198.-
- 2/98 **Straffbar hacking, straffelovens § 145 annet ledd**
Guru Wanda Wanvik..... NOK 238.-
- 3/98 **Interconnection – the obligation to interconnect telecommunications networks under EC law**
Katinka Mahieu..... NOK 198.-

1997

- 1/97 **Eksemplarframstilling av litterære verk til privat bruk**
Therese Steen..... NOK 158.-
- 2/97 **Offentlige anskaffelser av informasjonsteknologi**
Camilla Sivesind Tokvam..... NOK 175.-
- 3/97 **Rettslige spørsmål knyttet til Oppgaveregisteret**
Eiliv Berge Madsen..... NOK 170.-
- 4/97 **Private pengespill på Internett**
Halvor Manshaus..... NOK 160.-
- 5/97 **Normative Structures in Natural and Artificial Systems**
Christen Krogh..... NOK 255.-
- 6/97 **Rettslige aspekter ved digital kringkasting**
Jon Bing..... NOK 178.-
- 7/97 **Elektronisk informasjonsansvar**
Tomas Myrbostad..... NOK 148.-
- 8/97 **Avtalelisens etter åndsverksloven § 36**
Ingrid Mauritzen..... NOK 120.-
- 9/97 **Krav til systemer for forvaltning av immaterielle rettigheter**
Svein Engbretsen..... NOK 168.-

10/97 American Telephony: 120 Years on the Road to Full-blown Competition
Jason A. Hoida..... NOK 140.-

11/97 Rettslig vern av databaser
Harald Chr Bjelke NOK 358.-

1996

1/96 Innsynsrett i elektronisk post i offentlig forvaltning
Knut Magnar Aanestad og Tormod S. Johansen..... NOK 218.-

2/96 Public Policy and Legal regulation of the Information Market in the Digital Network Environment
Stephen John Saxby..... NOK 238.-

3/96 Opplysning på spill
Ellen Lange..... NOK 218.-

4/96 Personvern og overføring av personopplysninger til utlandet
Eva I. E. Jarbekk..... NOK 198.-

5/96 Fjernarbeid
Henning Jakbelln..... NOK 235.-

6/96 A Legal Advisory System Concerning Electronic Data Interchange within the European Community
Andreas Mitrakas..... NOK 128.-

7/96 Elektronisk publisering: Utvalgte rettslige aspekter
Jon Bing og Ole E. Tokvam..... NOK 186.-

8/96 Fjernsynsovervåking og personvern
Finn-Øyvind H. Langfjell..... NOK 138.-

1995

- 1/95 **Rettslige konsekvenser av digitalisering: Rettighetsadministrasjon og redaktøransvar i digitale nett**
Jon Bing..... NOK 368.-
- 2/95 **Rettslige spørsmål i forbindelse med utvikling og bruk av standarder innen telekommunikasjon**
Sverre Sandvik..... NOK 178.-
- 3/95 **Legal Expert Systems: Discussion of Theoretical Assumptions**
Tina Smith NOK 278.-
- 4/95 **Personvern og straffeansvar – straffelovens § 390**
Ole Tokvam..... NOK 198.-
- 5/95 **Juridisk utredning om filmen «To mistenkelige personer»**
Johs. Andenæs..... NOK 138.-
- 6/95 **Public Administration and Information Technology**
Jon Bing and Dag Wiese Schartum..... NOK 348.-
- 7/95 **Law and Liberty in the Computer Age**
Vittorio Frosini..... NOK 158.-

1994

- 1/94 **Deon'94, Second International Workshop on Deontic Logic in Computer Science**
Andrew J. I. Jones & Mark Sergot (ed)..... NOK 358.-
- 2/94 **Film og videogramrett. TERESA (60)**
Beate Jacobsen NOK 318.-
- 3/94 **Elektronisk datutveksling i tollforvaltningen – Rettslige spørsmål knyttet til TVINN**
Rolf Risnæs..... NOK 225.-
- 4/94 **Sykepenger og personvern – Noen problemstillinger knyttet til behandlingen av sykepenger i Infotrygd**
Mari Bø Haugestad..... NOK 148.-

- 5/94 **EØS, medier og offentlighet. TERESA (103)**
Mads Andenæs, Rolf Høyer og Nils Risvand NOK 148.-
- 6/94 **Offentlige informasjonstjenester: Rettslige aspekter**
Jon Bing..... NOK148.-
- 7/94 **Sattelittfjernsyn og norsk rett. MERETE (3) IV**
Nils Eivind Risvand..... NOK 138.-
- 8/94 **Videogram på forespørsel. MERETE (14) IV**
Beate Jacobsen (red) NOK 158.-
- 9/94 **«Reverse engineering» av datamaskinprogrammer. TERESA (92) IV**
Bjørn Bjerke..... NOK 198.-
- 10/94 **Skattemessig behandling av utgifter til anskaffelse av datamaskinprogrammer. TERESA (75)**
Gjert Melsom NOK 198.-

1993

- 1/93 **Artificial Intelligence and Law. Legal Philosophy and Legal Theory**
Giovanni Sartor..... NOK 148.-
- 2/93 **Erstatningsansvar for informasjonstjenester, særlig ved databaseydelse**
Connie Smidt..... NOK 138.-
- 3/93 **Personvern i digitale telenett**
Ingvild Hanssen-Bauer..... NOK 178.-
- 4/93 **Consumers Purchases through Telecommunications in Europe. – Application of private international law to cross-border contractual disputes**
Joachim Benno NOK 198.-
- 5/93 **Four essays on: Computers and Information Technology Law**
Morten S. Hagedal..... NOK 218.-

6/93 **Sendetidsfordeling i nærradio MERETE (3) III**
Marianne Rytter Evensen..... NOK 148.-

7/93 **Essays on Law and Artificial Intelligence**
Richard Susskind..... NOK 158.-

1992

1/92 **Avskrivning av mikrodatamaskiner med tilbehør – en nordisk studie TERESA (87)**
Beate Hesseltvedt..... NOK 138.-

2/92 **Kringkastingsbegrepet TERESA (78)**
Nils Kr. Einstabland..... NOK 208.-

3/92 **Rettskilderegistre i Helsedirektoratet NORIS (94) I & II**
Maria Strøm..... NOK 228.-

4/92 **Softwarepatent – Imaterialrettens enfant terrible. En redegjørelse for patenteringen av softwarerelaterede oppfinnelser i amerikansk og europæisk ret**
Ditlev Schwanenfügel NOK 158.-

5/92 **Abonnementskontrakter fro kabelfjernsyn TERESA (78II)**
Lars Borchgrevink Grindal NOK 248.-

6/92 **Implementing EDI – a proposal for regulatory form**
Rolf Riisnæs..... NOK 118.-

7/92 **Deponering av kildekode«escrow»-klausuler TERESA (79)**
Morten S. Hagedal..... NOK 128.-

8/92 **EDB i juridisk undervisning – med en reiserapport fra England og USA**
Ola-Kristian Hoff..... NOK 228.-

9/92 **Universiteters ansvar for bruk av datanett TERESA (94)**
Jon Bing & Dag Elgesem..... NOK 198.-

10/92 **Rettslige sider ved teletorg**
Andreas Galtung NOK 148.-

BESTILLING

Jeg bestiller herved følgende CompLex-utgivelser:

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Nummer / årgang: _____
Tittel: _____

Navn: _____

Adresse: _____

Postadresse: _____

Telefon: _____

Bestillingsskjemaet sendes pr.post eller telefaks til:

Fagbokhandelen i Oslo

Avd. juridisk litteratur Aulabygningen

Karl Johansgt. 47, 0162 Oslo

Telefon: 22 42 54 50

Telefaks: 22 41 17 08

Complex kan også bestilles via nettbokhandelen www.gnist.no

